Institutul
de Cercetări
Bioarheologice
și Etnoculturale

Revista 1

de Arheologie, Antropologie și Studii interdisciplinare

Journal of Archaeology, Anthropology and Interdisciplinary Studies

2019

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Institutul
de Cercetări
Bioarheologice
și Etnoculturale

Revista

de Arheologie, Antropologie și Studii interdisciplinare

Journal of Archaeology, Anthropology and Interdisciplinary Studies

1

2019

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Această publicație a fost tipărită cu sprijinul Ministerului
pentru Românii de Pretutindeni www.mprp.gov.ro.
Conținutul acestei publicații nu reprezintă poziția oficială a
Ministerului pentru Românii de Pretutindeni

MINISTERUL PENTRU
ROMÂNII DE PRETUTINDENI

Colegiul editorial:
Dr. hab. Valentin Dergaciov (Republica Moldova)
Prof. P. B. Pettitt BA(Hons) MA PhD(Cantab) FSA (Marea Britanie)
Dr. Alin Frînculeasa (România)
Dr. Denis Topal (Republica Moldova)
Dr. Vasile Diaconu (România)
Dr. doc. Oxana Hrytsyuta (Ucraina)
Dr. Dmitrii Kiricenko (Azerbaidjan)
Dr. Angela Simalcsik, editor responsabil (România, Republica Moldova)

Colegiul de redacție:
Dr. Angela Simalcsik, redactor responsabil (România, Republica Moldova)
Drd. Ion Ciobanu, secretar de redacție (Republica Moldova)
Dr. Alin Frînculeasa (România)
Dr. Denis Topal (Republica Moldova)
Dr. Vasile Diaconu (România)
Dr. Cristian Eduard Ștefan (România)
Dr. Adela Kovács (România)
Prof. P. B. Pettitt BA(Hons) MA PhD(Cantab) FSA (Marea Britanie)
Dr. Dorina Onică (Republica Moldova)
Dr. Dmitrii Kiricenko (Azerbaidjan)
Dr. doc. Oxana Hrytsyuta (Ucraina)
Dr. Gabriel Vasile (România)
Dr. Raluca Kogălniceanu (România)
Dr. Valentin Dumitrașcu (România)
Dr. Ștefan Vasile (România)
Dr. Andrei Corobcean (Republica Moldova)
Dr. Vlad Vornic (Republica Moldova)
Dr. Mariana Cocieru (Republica Moldova)

Colegiul de redacție nu răspunde de opiniile exprimate de autori.
Editorial board is not responsible for the opinions expressed by authors.

Toate lucrările publicate în Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare (RAASI) sunt recenzate de specialiști în domeniu (peer-reviewed journal).

Editare și tipar: Bons

ISSN 2587-3768
E-ISSN 2587-3776

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE) a fost fondat în anul 2017, în conformitate cu Decizia nr. 347 din 13 decembrie 2017 a Ministerului Justiției al Republicii Moldova. Prioritățile ICBE fac joncțiune cu direcțiile prioritare de dezvoltare ale cercetării științifice și ale statului. ICBE a fost fondat de cercetători cu experiență profesională teoretică și aplicativă. Activitatea membrilor ICBE este orientată spre cercetările științifice fundamentale, care să aibă finalitate aplicativă, prin generarea de soluții pentru rezolvarea problemelor de patrimoniu arheologic și etnografic al Republicii Moldova, pentru o mai bună monitorizare și gestionare a acestuia. Membrii fondatori ai Institutului de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale sunt:

Ion Ciobanu, arheolog, director
Angela Simalcsik, antropolog, director adjunct
Dorina Onică, etnolog, secretar științific
Andrei Corobcean, arheolog, membru în consiliul de administrare
Natalia Grădinaru, etnolog, membru în consiliul de administrare
Sergiu Popovici, arheolog, membru în consiliul de administrare
Robert Daniel Simalcsik, antropolog, membru în consiliul de administrare
Ion Ursu, arheolog, membru în consiliul de administrare

Din componența ICBE fac parte specialiști arheologi, antropologi, istorici, etnologi, folcloriști, geologi, paleontologi, arheozoologi, traseologi, sociologi, lingviști, agronomi, autori ai numeroase studii de specialitate publicate în țară și peste hotare, membri ai consiliilor științifice și colegiilor de redacție ale diverselor instituții și ale revistelor de specialitate, cu experiență în cercetări de teren, activitate didactică, colaborare în proiecte de cercetare instituționale și de utilitate publică. Echipa a fost aleasă pentru a se potrivi specificului ICBE, având caracter interdisciplinar, vizibil și în modul în care a fost gândită contribuția fiecăruia la implementarea strategiilor de lucru ale instituției și îndeplinirea obiectivelor propuse. Membrii ICBE au colaborat și anterior în bune condiții, ceea ce garantează o echipă compatibilă.

Ion Ciobanu, arheolog
Andrei Corobcean, arheolog
Alex Nicolaescu, arheolog
Mariana Cocieru, etnolog, folclorist
Pavel Popa, coregraf
Dorina Onică, etnolog
Vlad Vornic, arheolog
Raluca Kogălniceanu, arheolog
Cristian Eduard Ștefan, arheolog
Natalia Grădinaru, etnolog
Alexandru Morintz, arheolog
Sergiu Popovici, arheolog
Serghei Agulnicov, arheolog
Ion Ursu, arheolog
George Bodi, arheolog

Angela Simalcsik, antropolog
Adela Kovács, arheolog
Oxana Hrytsiuta, istoric, traseolog
Ștefan Vasile, paleontolog
Vasile Diaconu, arheolog
Valentin Dumitrașcu, arheozoolog
Gabriel Vasile, antropolog
Bogdan Haiduc, inginer geolog
Robert Daniel Simalcsik, antropolog
Theodor Obadă, paleontolog
Cătălin George Fedor, sociolog
Codrin Dinu Vasiliu, sociolog
Ioan Sebastian Brumă, agronom
Lucian Tanasă, agronom

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Cuprins

STUDII ŞI MATERIALE

Игорь В. Пиструил, Оксана А. Грицюта
Скребки верхнепалеолитической стоянки Анетовка 1
Scrapers of the Upper Paleolithic site Anetovka 1 7

Cristian Eduard Ştefan
Noi descoperiri de tip Vădastra la Romula (Reşca, jud. Olt), România
New finds of Vădastra type at Romula (Reșca, Olt County), Romania 19

Gabriel Vasile
Analiza antropologică a scheletelor eneolitice din necropola aşezării eponime de la Gumelnita (jud. Călăraşi)
Anthropological analysis of the Eneolithic skeketons from the necropolis of the eponymous settlement at Gumelnița (Călărași county, Romania) 43

Adela Kovács
Muluri decorative şi piese masive din lut aparținând culturii Cucuteni din Muzeul Județean Botoşani
Decorative moldings and massive objects made of clay from Cucuteni culture, in Botoșani County Museum 59

Olivier Weller, Robin Brigand
Un projet franco-moldave: Dynamiques de peuplement, territoires et ressources naturelles dans la Préhistoire récente de Moldavie (5500-3000 BC)
Un proiect franco-moldav: dinamica de populare, teritorii și resurse naturale în preistoria recentă a Moldovei (5500-3000 î. Chr.) 77

Vasile Diaconu
Toponimele „cetățuia" şi „cetate" din zona Neamțului – confirmări şi infirmări ale prezenței unor situri arheologice
The toponyms „cetățuia" and „cetate" from Neamt area – confirmation and refutation of the presence of the archaeological sites 85

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Alexandru Morintz

Povestea a trei culturi arheologice cu denumiri neobișnuite: Cernavoda I, Cernavoda III și Cernavoda II. Un demers istoriografic

The story of three archaeological cultures with unusual names: Cernavoda I, Cernavoda III, and Cernavoda II. A historiographical approach 105

Сергей Н. Разумов, Сергей Д. Лысенко, Виталий С. Синика, Николай П. Тельнов

Курган бронзового века № 2 группы «ДОТ» у с. Глиное на Нижнем Днестре

Bronze Age barrow No. 2 of the "DOT" group near Glinoe village on the Lower Dniester 119

Сергей М. Агульников

Процесс сложения и материальные компоненты погребального обряда Белозерской культуры в Пруто-Днестровском междуречье

The process of formation the funeral rite in the Belozerka culture from the Pruto-Dniester area and its material components 145

Сергей Б. Вальчак, Виталий С. Синика, Сильвия Лукасик, Лукаш Поспешны, Николай Ю. Горболь

Предскифские погребения группы «Сад» у с. Глиное на левобережье Нижнего Днестра

Pre-Scythian graves of the "Garden" group near Glinoe villageon the left bank of the Lower Dniester 159

Alexandru Berzovan, Adela Kovács, Alexandru Nechifor

O nouă cetate din epoca fierului la Bucecea / Cerviceşti - Pădurea Găvanului, județul Botoşani (sec. V-III î.Chr.)

A new Iron Age fort at Bucecea / Cerviceşti - Pădurea Găvanului, Botoșani County (5th - 3rd centuries BC) 183

George-Dan Hânceanu

Ipoteze privind scopul perforării vaselor de lut şi de bronz din situl de la Roşiori-Dulceşti (jud. Neamț)

Assumptions for perforations the clay and bronze pots from the site of Roșiori – Dulcești (Neamț County) 195

Сергей О. Симоненко

Погребение черняховской культуры из с. Большой Молокиш на левобережье Среднего Днестра

Burial of Chernyakhov culture from the Bolshoj Molokish village on the left bank of the Middle Dniester 203

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Robert Daniel Simalcsik
Date paleoantropologice comparative la câteva populații aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov
Comparative palaeoanthropological data of several populations belonging to the culture of Sântana de Mureș-Chernyakhov 211

Angela Simalcsik, Vlad Vornic
Primul caz de acondroplazie descoperit în Republica Moldova. Necropola medievală de la Costești-Gârlea, mormântul 19
The first case of achondroplasia discovered in the Republic of Moldova. Medieval necropolis from Costești-Gârlea, grave 19 225

Dorina Onică
Ethnographic landscapes as a resource for sustainable development. Case study: Republic of Moldova
Peisajele etnografice ca sursă pentru dezvoltarea durabilă. Studiu de caz: Republica Moldova 245

Mariana Cocieru
Evoluția reprezentațiilor de artă dramatică tradițională
The evolution of traditional dramatic art representations 261

Gheorghe Nicolaescu
Armonica de gură – particularități organologice
Mouth harmonica – organological particularities 271

Cătălin-George Fedor
Studiu de antropologie socială într-o comunitate aflată la confluența a două regiuni istorice ale României
A Social Anthropology Study in a Confluence of Two Romanian Historical Regions Community 281

RECENZII ŞI PREZENTĂRI DE CARTE

Monica Șandor-Chicideanu, Mihai Constantinescu
Necropola din epoca bronzului de la Plosca/ The Bronze Age Necropolis from Plosca
Cristian Eduard Ștefan 322

Vasile Haheu (coord.)
Giurgiulești – vestigii arheologice de la Prutul Inferior
Vasile Diaconu 326

Lista autorilor / List of authors / Список авторов 329

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Скребки верхнепалеолитической стоянки Анетовка 1

Игорь В. Пиструил,
Оксана А. Грицюта

Резюме. Стоянка Анетовка 1 открыта в 1978 году Причерноморской экспедицией под руководством В.Н. Станко. Стоянка локализована на западной окраине с. Анетовка (Доманевский р-н Николаевской области, Украина) правого берега р. Бакшала. Инвентарь стоянки относится к эпиориньякской индустрии, а сама стоянка датируется максимумом последнего оледенения. В статье анализируются материалы раскопа 2 1981 года, где было обнаружено 5870 кремневых изделий. Изделия с вторичной обработкой составляют около 5% от общего количества кремневого инвентаря. Скребки, по количеству, занимают первое место (2,1 % от общего количества инвентаря) среди изделий со вторичной обработкой. Скребки разделены на две группы: высокие (высокой формы) и низкие. Однако, разделение это несколько условно, так как, при желании, между ними можно выделить (по высоте лезвия) целый ряд промежуточных типов. Кроме этого, на ряде изделий присутствуют «высокие» и «низкие» участки. Скребки высокой формы количественно преобладают (до 75% от категории скребков). Изготовлены они на обломках кремня и нуклеусах, на массивных и/или толстых отщепах, а, иногда, и на пластинах. Низких скребков меньше. Изготовлены они на отщепах, пластинах и нуклеусе. Кроме этого, по форме лезвия можно выделить ряд отдельных типов: концевые, концевого типа, боковые, подокруглые и полуокруглые формы. Из 123 скребков разных типов, в результате исследования под микроскопом следы износа были обнаружены на 50 изделиях, что составляет 41% от общего их числа. Среди выделенных орудий преобладали скребки высокой формы (32 экз.). Следы использования зафиксированы на всех выделенных типах скребков. В основном локализованы они на вентральной плоскости орудий или непосредственно на рабочей кромке. Удалось выделить несколько видов таких следов: заломы на кромке, выщерблины, трещины, длинные линейные следы, короткие линейные следы, заполировка.
Ключевые слова: Анетовка 1, типология скребков, микроскопическое исследование, следы износа

Scrapers of the Upper Paleolithic site Anetovka 1 *(Y. V. Pystruyl, O. A. Hrytsiuta)*. The site of Anetovka 1 was discovered in 1978 by the Black Sea expedition headed by V.N. Stanko. The site is located on the western outskirts of the village of Anetovka (Domanivka district, Mykolaiv region, Ukraine) on the right bank of the Bakshala River. The flint collection of Anetovka 1 refers to Epi-Aurignacian industry; site is dated by period of Last Glacial Maximum. The article deals with the flint complex from the 1981, excavation 2 where found 5870 flints artefacts

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

were. Products with secondary processing represent is about 5 per cent representing of flint assemblage. The scrapers on the number are the most common (2.1 per cent from common quantity) among products with secondary processing. The scrapers divided on two groups: high and low. But this division is somewhat conditionally because we can allocate a number of interim types. Besides, some artefacts have «high» and «low» areas. The high form type scrapers prevail in quantity (reach 75 per cent from all scrapers). It is made from debris of flint and cores, on massive or thick flakes, sometime it can be made on blades. There are fewer low scrapers. They are made on flakes, blades and nucleuses. Besides, according to the shape of the blade, we can single out a number of separate types: ends, end type, lateral, sub-circular and semi-circular forms. In a result of microscope investigation we had identified use-wear tresses on 50 scrapers from 123 one, which is representing 41 per cent from common quantity. Among allocated tools predominated the high form type scrapers (32). The use-wear trases fixed on all picked out types of scrapers. In general, they are localized on the ventral plane of the tools or directly on the working edge. It was possible to distinguish several types of such traces: creases on the edge, crevices, cracks, long linear traces, short linear traces, polishing.
Key words: Anetovka 1, typology of scrapers, microscope investigation, use-wear tresses

Racletele din situl paleolitic superior Anetovka 1 *(I. V. Pistruil, O. A. Hrytsiuta)*. Situl paleolitic Anetovka 1 a fost descoperit în anul 1978, în timpul expediției conduse de V. N. Stanko în regiunea Mării Negre. Situl este localizat la marginea vestică a localității Anetovka (raionul Domanivka, regiunea Mykolaiv, Ukraine), pe malul drept al râului Bakshala. Inventarul stațiunii Anetovka 1 face parte din industria Epi-Aurignaciană, situl fiind datat în perioada Ultimului Maxim Glaciar. În articol sunt analizate materialele din anul 1981 în timpul celei de-a doua excavații, când s-au descoperit 5870 artefacte din silex. Piesele prelucrate secundar reprezintă circa 5% din total. Racletele, după număr, ocupă primul loc (2,1% din cantitatea totală) printre piesele procesate secundar. Racletele se împart în două grupuri: înalte şi scunde. Însă această categorisire este oarecum subiectivă, pentru că dintre acestea poate fi selectat un număr de piese intermediare. În plus, unele artefacte prezintă zone „înalte" şi „scunde". Tipul înalt de raclete predomină cantitativ (ating 75% din totalul racletelor). Acestea sunt confecționate din resturi de silexuri şi nuclee, pe lame masive şi/sau groase, uneori pe lamele. Există mai puține răzuitoare joase/scunde. Acestea sunt realizate pe lamele, lame şi nuclee. În plus, în funcție de forma lamei, putem deosebi câteva tipuri distinct de lame: terminale, de tip terminal, laterale, sub-circulare şi semi-circulare. În urma analizei microscopic au fost identificate urme de uzură pe 50 de raclete din totalul de 123 studiate, ceea ce reprezintă 41% din cantitatea totală de iese analizate. Printre uneltele identificate, predomină racletele de formă înaltă (32). Urmele de uzură au fost identificate pe toate tipurile de raclete. În general, acestea sunt localizate pe latura ventral a uneltei sau direct pe muchia de lucru. Am reuşit să evidențiem câteva tipuri de astfel de urme de uzură: cute pe margini, fisuri, urme liniare lungi, urme liniare scurte, lustru.
Cuvinte-cheie: Anetovka 1, tipologia racletelor, analiză microscopică, urme de uzură

Стоянка Анетовка 1 открыта в 1978 году Причерноморской экспедицией под руководством В. Н. Станко (Станко и др. 1984, с. 4–14). Тогда же были проведены первые исследования памятника на площади 35 м^2. Стоянка локализована на западной окраине с. Анетовка (Доманевский р-н Николаевской области, Украина), на второй лессовой террасе (17 м над современным уровнем воды) правого берега р. Бакшала (Станко и др. 1981, с. 7; Смольянинова 1989, с. 119).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Археологическая коллекция стоянки (более 7000 экз.), в целом, сравнивалась с коллекциями, уже известными в то время, «*стоянок с ориньякскими традициями*» – Сагайдак 1, Мураловка, Золотовка, рашковские памятники Молдавии, и была отнесена, вместе с поселением Анетовка 2 и Владимировкой, к анетовской археологической культуре (Станко и др. 1984, с. 7-8; Станко, Смольянинова 1985, с. 18; Станко и др. 1989, с. 101–103; Смольянинова 1990, с. 99).

На территории памятника постоянно проводится сбор подъемного материала (Пиструил 2000). Небольшие по объему работы были проведены на памятнике в 2005-2006 годах. Шурфами и прирезкой к раскопу 1978 года была дополнительно изучена стратиграфия стоянки (Главенчук и др. 2008, с. 50). В настоящее время исследования на памятнике продолжаются.

Кроме этих исследований, в 1981 году на стоянке Анетовка 1 был заложен раскоп (раскоп 2, приблизительно в 50 м к югу от раскопа 1978 г.). Всего, в раскопе 2, было обнаружено 5870 кремневых изделий. В целом, инвентарь стоянки относится к эпиориньякской индустрии, а сама стоянка датируется максимумом последнего оледенения (Пиструил 2019, с. 295-318).

Изделия с вторичной обработкой раскопа 2 1981 года составляют около 5% от общего количества кремневого инвентаря. Скребки, по количеству, занимают первое место (2,1 % от общего количества инвентаря) среди изделий со вторичной обработкой.

Типология скребков. Скребки разделены на две группы: высокие (высокой формы) и низкие (табл. 1).

№	Наименование изделий		Всего
1	Группа высоких скребков	Отщеп	**45**
		Пластина	**3**
		Осколок и нуклеус	**36**
2	Группа низких скребков	Отщеп	**28**
		Пластина	**7**
		Осколок и нуклеус	**1**
3	Лезвия скребков		**3**
	Всего		**123**

Табл. 1. Распределение скребков по группам
Tabl. 1. The distribution of scrapers by groups

Однако, разделение это несколько условно, так как, при желании, между ними можно выделить (по высоте лезвия) целый ряд промежуточных типов. Кроме этого, на ряде изделий присутствуют «высокие» и «низкие» участки. Это, также затрудняет, кроме всего прочего, выделение скребков высокой формы

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

по соотношению ширины и высоты лезвия (адекватно это соотношение можно определять только у скребков, изготовленных на пластинах). Поэтому, для выделения т.н. «скребков высокой формы» применен принцип соответствия длины сколотых с высоких скребков чешуек и длины чешуек, которые «шли» на изготовление микроострий с абразивной ретушью. Предполагается, что изначально скребки высокой формы использовались в качестве нуклеусов для снятия чешуек и микропластин, которые служили заготовками для изготовления микроострий с краевой ретушью. Впоследствии, вероятно, эти нуклеусы могли быть преобразованы и/или использованы в качестве скребков (Пиструил 2019, с. 303-304).

Скребки высокой формы количественно преобладают (до 75% от категории скребков). Изготовлены они на обломках кремня и нуклеусах (рис. 1), на массивных и/или толстых отщепах (рис. 2), а, иногда, и на пластинах (рис. 3/8-10). Низких скребков меньше. Изготовлены они на отщепах, пластинах и нуклеусе (рис. 3/1-7, 11-21; 4). К категории скребков отнесены и несколько обломков их лезвий.

Кроме этого, по форме лезвия можно выделить ряд отдельных типов: концевые, концевого типа, боковые, подокруглые и полуокруглые формы (табл. 2-3).

№	Скребки на отщепах (1-4) и пластинах (5)			Всего
	Типы скребков	Группа высоких скребков	Группа низких скребков	
1	Подокруглые	13	6	19
2	Полуокруглые	13	5	18
3	Концевого типа	15	16	31
4	Боковые	4	1	5
5	Концевые	3	7	10
	Всего	48	35	83

Табл. 2. Распределение типов скребков на отщепах и пластинах
Tabl. 2. The distribution of the types of scrapers by flakes and plates

Выделенные типы присутствуют как среди группы высоких, так и среди группы низких скребков на отщепах. В группе высоких скребков существенно преобладают типы подокруглых, полуокруглых и боковых, тогда как в группе низких скребков незначительно преобладают скребки концевого типа (на отщепах) и концевые (на пластинах).

В группе высоких скребков на осколках и нуклеусах присутствуют все выделенные для скребков на отщепах типа, однако, в несколько иных пропорциях. Незначительное количество боковых скребков на отщепах и

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

осколках (несколько удлиненная заготовка с ретушированным боковым краем), вероятно, указывает на их случайное происхождение. Тоже можно сказать и про один выделенный низкий скребок на нуклеусе, что, в принципе закономерно, если исходить из типа заготовки.

№	Скребки на осколках и нуклеусах			Всего
	Типы скребков	Группа высоких скребков	Группа низких скребков	
1	Подокруглые	6	-	6
2	Полуокруглые	18	-	18
3	Концевого типа	11	1	12
4	Боковые	1	-	1
	Всего	**36**	**1**	**37**

Табл. 3. Распределение типов скребков на осколках и нуклеусах
Tabl. 3. The distribution of the types of scrapers by fragments and nucleuses

Трасологическое исследование. Скребки из раскопа №2 1981 года стоянки Анетовка 1 были исследованы с помощью микроскопа МБС-1.

Из 123 скребков разных типов, в результате исследования под микроскопом следы износа были обнаружены на 50 изделиях, что составляет 41% от общего их числа. Среди выделенных орудий преобладали скребки высокой формы (32 экз.) (табл. 4).

№	Тип	Количество	%
1	Скребки высокой формы на осколках	7	14
2	Скребки высокой формы на отщепах	23	46
3	Скребки высокой формы на пластинах	2	4
4	Скребки низкие на отщепах	18	36
5	**Всего**	**50**	**100**

Табл. 4. Распределение скребков со следами использования по группам
Tabl. 4. The distribution of scrapers with traces of use by groups

Обнаруженные следы в основном локализованы на вентральной плоскости орудий или непосредственно на рабочей кромке. Удалось выделить несколько видов таких следов: заломы на кромке, выщерблины, трещины, длинные линейные следы, короткие линейные следы, заполировка (табл. 5).

Следы в виде выщерблин в основном встречаются на скребках высокой формы изготовленных на отщепах. Они представляют собой небольшие сколы по краям орудий. Фасетки выкрошенности расположены с одной стороны лезвия (вентральной) (рис. 5/1). Часто такой вид следов сопровождается

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

короткими линейными следами и заполировкой в виде блеска на кромке. Такое сочетание следов может свидетельствовать об использовании данной категории орудий для работы по твердому материалу.

№	Виды следов	Скребки высокой формы			Скребки низкие на отщепах
		Осколок	Отщеп	Пластина	
1	Выщерблины	_	8	1	_
2	Заломы	1	_	_	_
3	Трещины	2	_	1	_
4	Длинные линейные следы	4	10	1	4
5	Короткие линейные следы	2	13	1	9
6	Заполировка	3	12	_	16

Табл. 5. Распределение видов следов на скребках
Tabl. 5. Distribution of trace types on scrapers

Следы в виде заломов и выкрошенности кромки наблюдаются на скребках высокой формы на осколках, сочетаются с трещинами у кромки (рис. 5/2-3). Край рабочей кромки острый. Такой вид следов комбинируется с единичными длинными линейными следами, направленными от кромки к центру. Определенно ответить на вопрос о том, каково было назначение данного сочетания следов сложно. Можно предположить, что возникают они в результате нанесения ударов по орудию.

Длинные линейные следы могут располагаться на любой части вентральной плоскости, как у рабочего края, так и ближе к центру. Они могут быть как единичными, так и группой (рис. 5/4-5). Данный тип следов может встречаться и на выступах вентральной плоскости, в таком случае можно предположить, что они возникают в результате неутилитарного износа.

Короткие линейные следы локализовались у рабочего края перпендикулярно или под углом 45° к нему, и на кромке орудия. Как правило, короткие следы располагаются по периметру кромки, иногда образуют своеобразную сеть из линий, которые перекрещиваются (рис. 5/6-7). На некоторых орудиях короткие линейные следы расположены на рабочей кромке (в 4 случаях) (рис. 5/8). Чаще всего такой вид следов сочетается с заполировкой, что, по нашему мнению, является маркером использования орудия для работы.

Отдельный вид следов износа составляет заполировка. Среди заполировок выделяется два вида: блеск и матовая. Располагаются они на кромке или могут заходить на край орудия. Блеск может быть небольшими участками или располагаться вдоль всей кромки. Как уже указывалось, выше блеск на кромке часто сопровождается короткими линейными следами вдоль кромки (рис. 5/9-10).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

По результатам изучения, удалось идентифицировать орудие со следами, характерными для обработки шкуры (рис. 4/8). Типологически – это скребок на отщепе. Кроме того, в коллекции обнаружены два изделия, со следами использования в качестве долота (рис. 2/14). Типологически – это также скребки на отщепах.

Следы использования зафиксированы на всех выделенных типах скребков. В процентном соотношении следы меньше всего встречаются на скребках высокой формы концевого типа на осколках и нуклеусах, а также, как ни парадоксально, на низких скребках на пластинах.

Поскольку трасологическое изучение коллекции орудий из Анетовки 1 находится на начальной стадии, полученные результаты носят, прежде всего, предварительный характер и требуют дальнейшего изучения.

Список литературы

Главенчук и др. 2008: А. В. Главенчук, Д. В. Киосак, И. В. Пиструил, *Исследования каменного века долины реки Бакшалы: некоторые итоги и перспективы*, Наукові праці: Науково-методичний журнал. Історичні науки 83, 2008, с. 49 – 55.

Пиструил 2000: И. В. Пиструил, *Новые данные о позднепалеолитической стоянке Анетовка*, Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження, 2000, с. 197–204.

Пиструил 2019: И. В. Пиструил, *Анетовка 1 – эпиориньякская стоянка в степном Побужье*, Stratum Plus 1, 2019, с. 295-318.

Смольянинова 1989: С. П. Смольянинова, *Карта памятников каменного века степного Побужья*, в: В. Н. Станко, Г. В. Григорьева, Т. Н. Швайко (отв. ред.), *Позднепалеолитическое поселение Анетовка II*, Киев, 1989, с. 113-126.

Смольянинова 1990: С. П. Смольянинова, *Палеолит и мезолит степного Побужья,* Киев, 1990.

Станко и др. 1981: В. Н. Станко, С. П. Смольянинова, Г. И. Иванов, *Раскопки позднепалеолитических стоянок Анетовка 1 и 2 на Среднем Буге*, в: *Древности Северо-Западного Причерноморья*, Киев, 1981, с. 5-17.

Станко и др. 1984: В. Н. Станко, С. П. Смольянинова, Т. Н. Швайко, *Позднепалеолитическое поселение Анетовка 1*, в: Г. А. Дзис-Райко (отв. ред.), *Северное Причерноморье: материалы по археологии*, Киев, 1984, с. 4-14.

Станко, Смольянинова 1985: В. Н. Станко, С. П. Смольянинова, *Исследование палеолита и мезолита степного Побужья*, Советская археология 4, 1985, с. 5–20.

Станко и др. 1989: В. Н. Станко, Г. В. Григорьева, Т. Н. Швайко, *Позднепалеолитическое поселение Анетовка II*, Киев, 1989.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

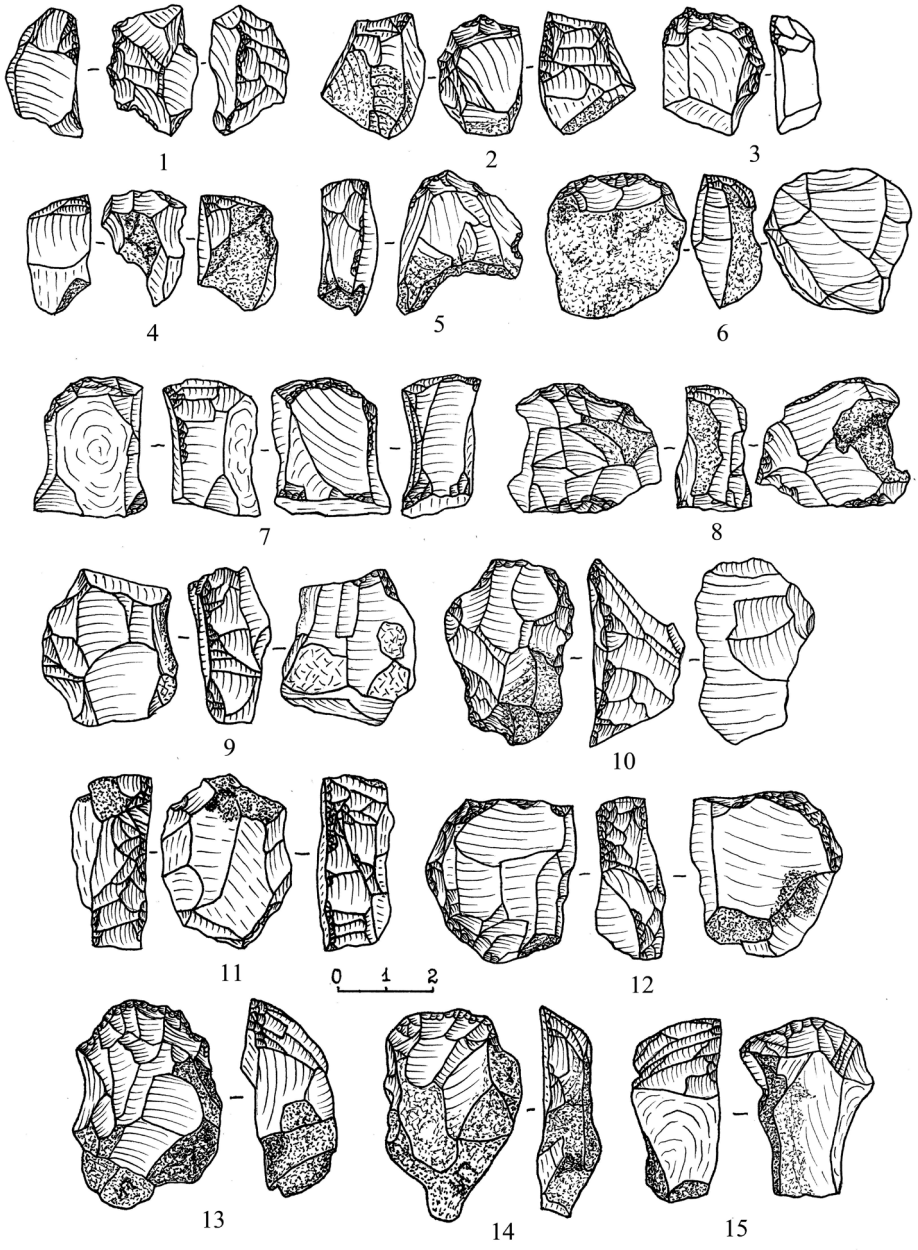

Рис. 1. Скребки на осколках и нуклеусах стоянки Анетовка 1 (по Пиструил 2019)
Fig. 1. Scrapers on the fragments and nuclei of the Anetovka 1 site (according to Пиструил 2019)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

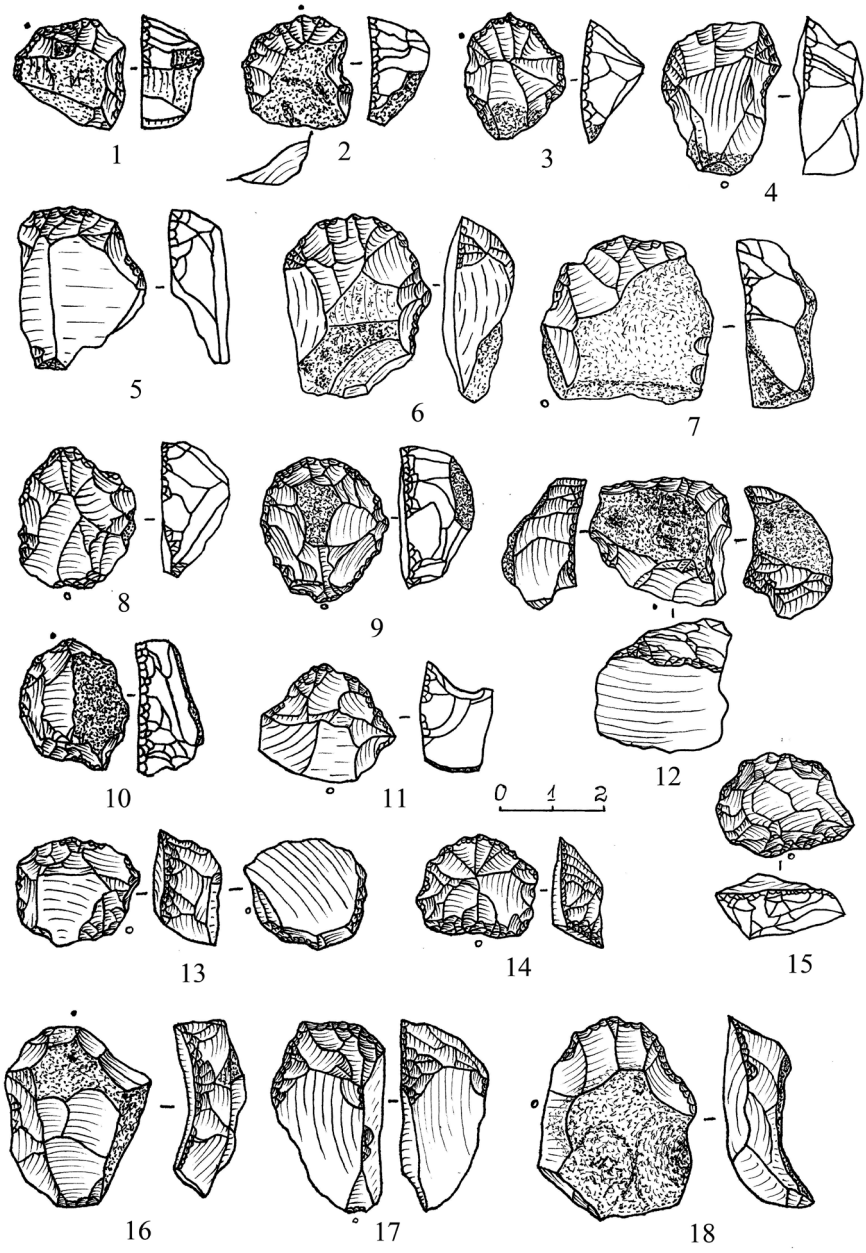

Рис. 2. Скребки на отщепах стоянки Анетовка 1 (по Пиструил 2019)
Fig. 2. Scrapers on the flanks of Anetovka 1 site (according to Пиструил 2019)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

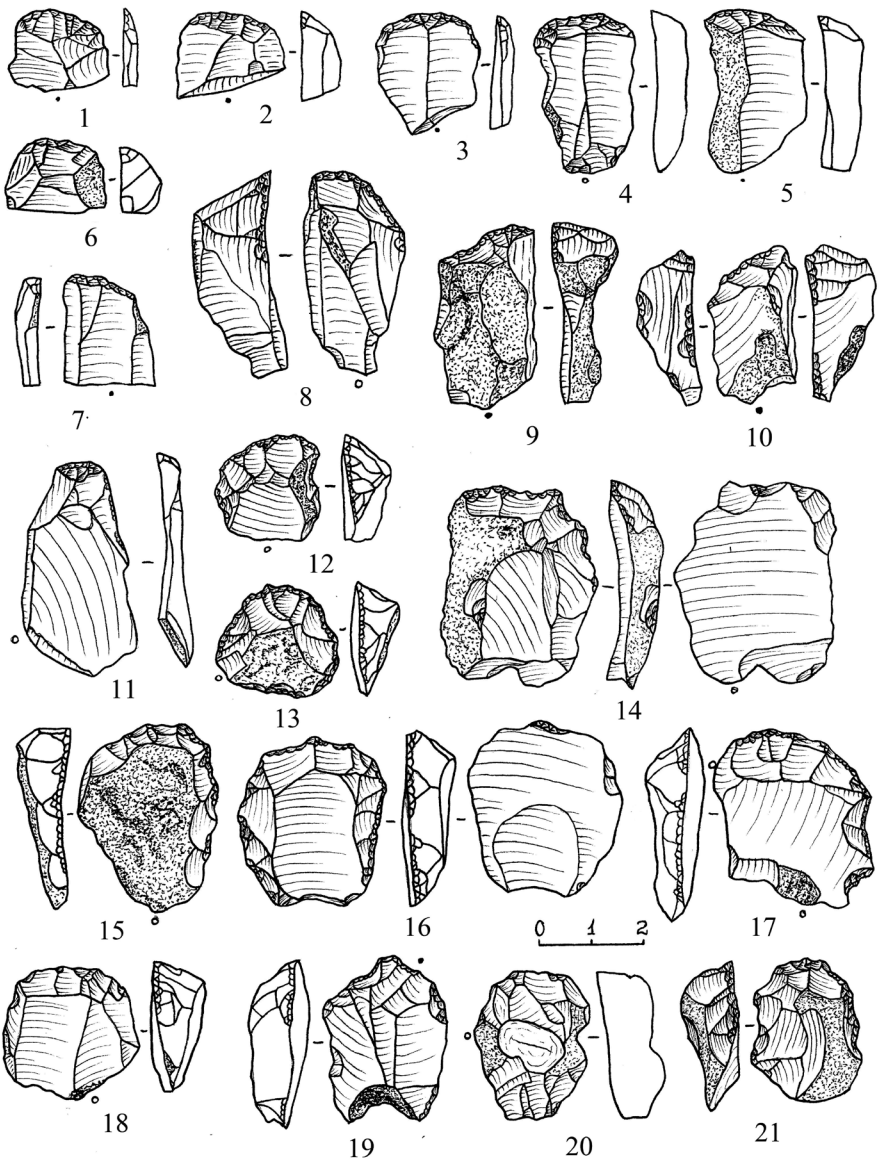

Рис. 3. Скребки на пластинах (1-10) и отщепах (11-21) стоянки Анетовка 1 (по: Пиструил 2019)
Fig. 3. Scrapers on the plates (1-10) and flakes (11-21) of the Anetovka 1 site (according to Пиструил 2019)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

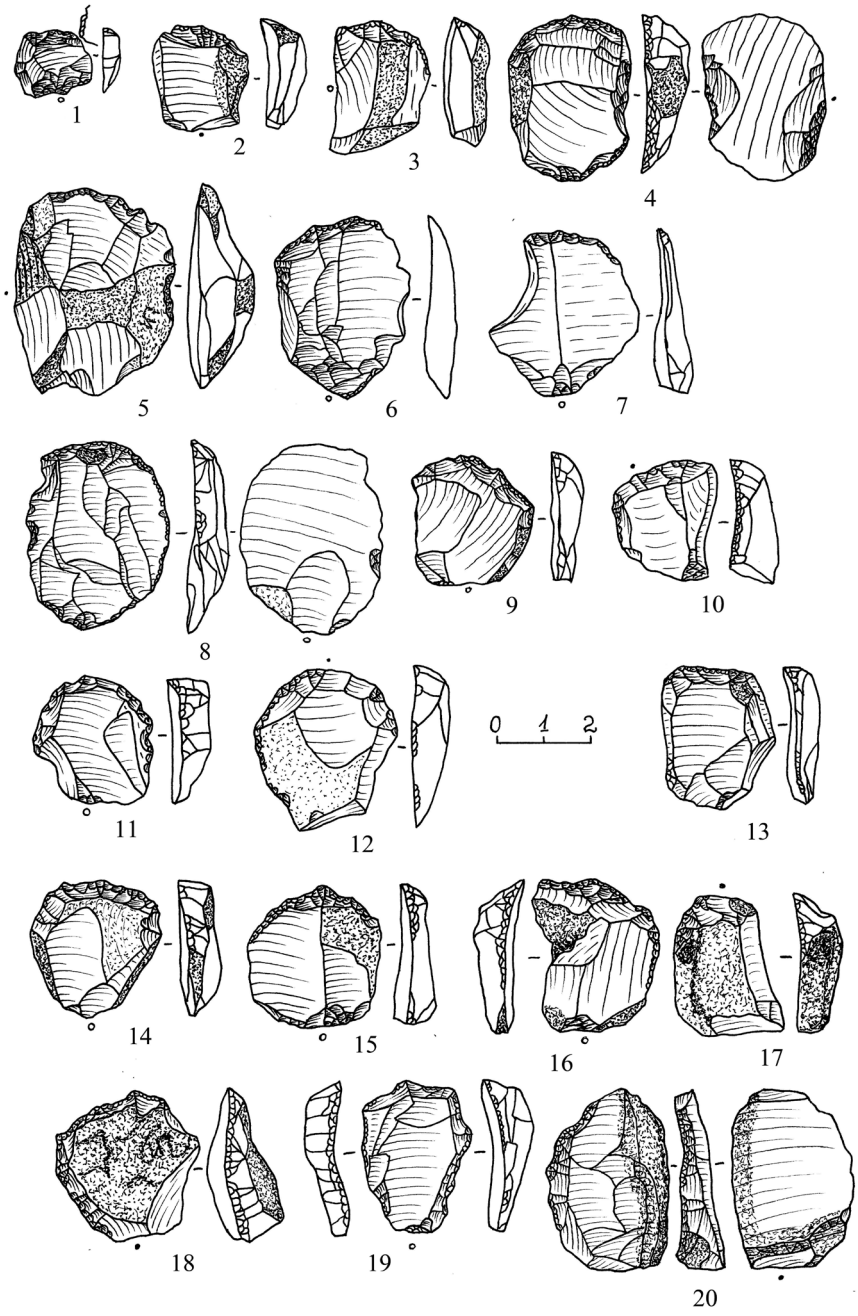

Рис. 4. Скребки на отщепах стоянки Анетовка 1 (по: Пиструил 2019)
Fig. 4. Scrapers on the flanks of Anetovka 1 site (according to Пиструил 2019)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

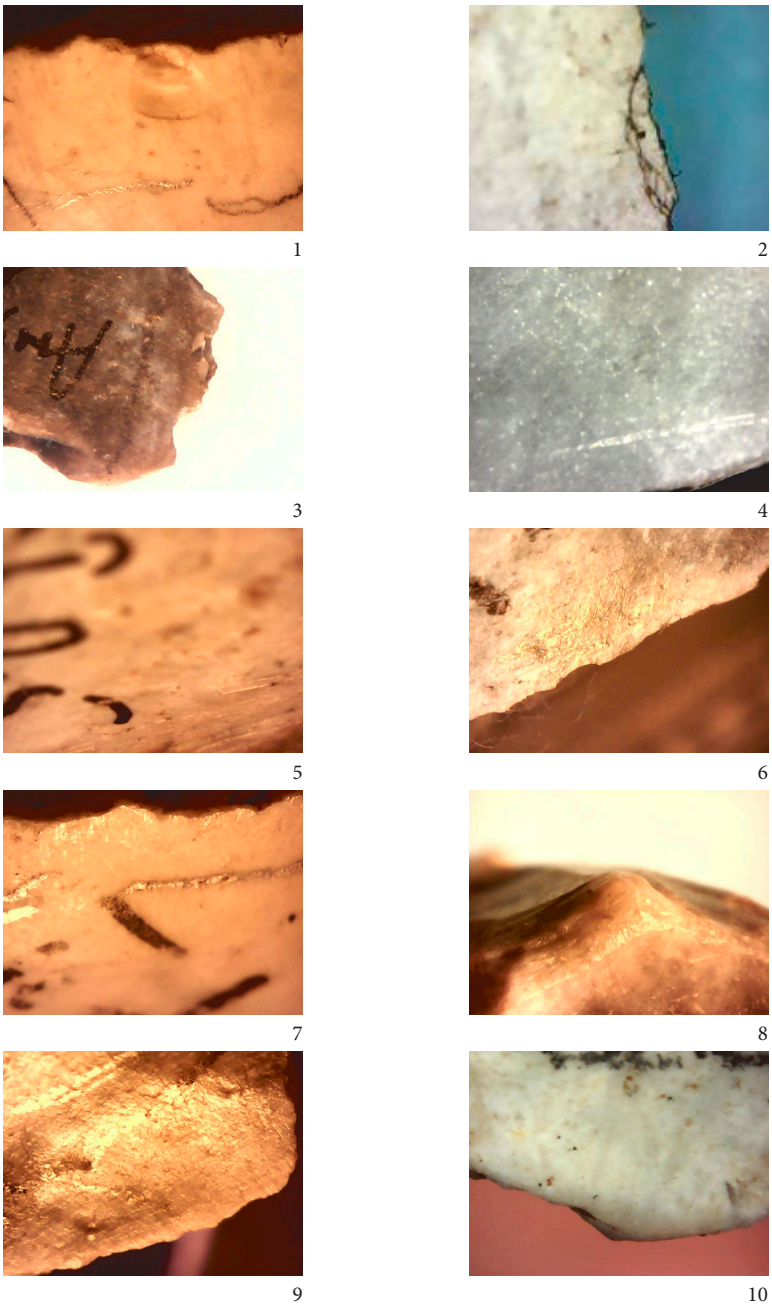

Рис. 5. Следы использования на скребках стоянки Анетовка 1: 1. Выщерблины на рабочем крае орудия; 2. Трещины на рабочем крае; 3. Заломы; 4. Единичный длинный линейный след; 5. Длинные линейные следы; 6. Короткие следы; 7. Короткие следы; 8. Короткие следы на кромке; 9. Блеск; 10. Матовая заполировка

Fig. 5. Traces of use on the scrapers of the Anetovka 1 site: 1. Crashes on the working edge of the tool; 2. Cracks in the working edge; 3. Halls; 4. Single long linear trace; 5. Long linear tracks; 6. Short marks; 7. Short marks; 8. Short marks on the edge; 9. Shine; 10. Matte polish

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

RAASI 1/2019, 19-42.

Noi descoperiri de tip Vădastra la Romula (Reşca, jud. Olt), România

Cristian Eduard Ştefan

Rezumat: În această contribuție autorul prezintă un lot de materiale arheologice provenind din bine-cunoscuta aşezare romană de la Romula (Reşca, județul Olt), descoperite în campania anului 2018. Deşi nivelul de locuire neolitic este destul de consistent (între 1,5 şi 3,5 m în unele puncte), a fost documentată o singură groapă umplută cu chirpici. Sunt discutate o serie de aspecte cum ar fi tipologia şi tehnologia ceramicii, poziționarea în context mai larg a sitului neolitic de la Romula şi dinamica locuirii neolitice în aria Oltului Inferior.
Cuvinte-cheie: neolitic, Vădastra, Romula, ceramică, aşezare.

New finds of Vădastra type at Romula (Reşca, Olt County), Romania. In this contribution the author presents a batch of archaeological materials belonging to the well-known roman town of Romula (Reşca, Olt County), discovered during the excavation campaign of 2018. Although the Neolithic habitation layer is quite thick (between 1.5 and 3.5 m in some areas), only one small pit filled with daub fragments was documented. Some aspects such as pottery typology and technology, positioning the Neolithic site of Romula in a wider context and habitation dynamic in the Lower Olt area are discussed.
Key words: Neolithic, Vădastra, Romula, pottery, settlement.

Introducere

Pe lângă bine-cunoscutele vestigii romane cercetate de-a lungul vremii în cetatea de la Romula, în cursul săpăturilor arheologice au ieşit la iveală şi materiale preistorice, mai mult sau mai puțin valorificate ulterior (Berciu 1939, p. 37-72; Berciu 1961, p. 123, fig. 13/3; Vulpe 1975, p. 38; Tudor 1978, p. 176; Tătulea 1994, p. 15-17; Schuster, Negru 2013; Negru, Schuster 2016, p. 7-8; Ștefan 2018a, p. 109-130; Ștefan 2018b, p. 143-150).

Deşi există vestigii începând cu perioada neoliticului timpuriu şi mijlociu, trecând prin eneolitic, epoca bronzului şi unele foarte importante din epoca getică, acestea au fost foarte greu sau uneori imposibil de sesizat în teren, multe dintre ele fiind afectate de construcțiile aşezării romane sau de unele intervenții moderne.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Zona în discuție a fost prielnică locuirii din cele mai vechi timpuri, existând o teorie conform căreia râul Olt ar fi fost mult mai aproape de cetatea romană decât astăzi, ceea ce pune într-o cu totul altă lumină configurația locuirii umane de-a lungul vremii în acest punct (pl. I/1).

Materialele arheologice de care ne ocupăm în această contribuție au fost descoperite în secțiunea S1 din zona Fortificației Centrale (pl. I/2). Din punct de vedere al structurilor de locuire, campania din 2018 a revelat un singur complex, și anume o mică groapă umplută cu chirpici, fără alte materiale arheologice (pl. II/1-2). În ciuda unui nivel neolitic foarte consistent (între 1,5 și 3,5 m), nu au fost depistate alte structuri de locuire. Este posibil ca acestea să nu fi existat în zona respectivă sau să fi fost distruse de evoluția orașului roman. Datorită faptului că multe dintre vasele vădăstrene sunt întregi sau întregibile, există și posibilitatea ca nivelul neolitic (sau cel puțin o parte a lui) să reprezinte consecința unui fenomen precum aluviunile, care să fi antrenat material arheologic dintr-un punct mai înalt în zona Fortificației Centrale. Această teorie poate fi verificată numai printr-o serie de cercetări precum carotajele sau prelevarea de mostre de sol din profilul secțiunilor.

Ceramica

În urma analizei unui număr de 719 fragmente ceramice de tip Vădastra au rezultat zece tipuri de vase (amfore, boluri, capace, castroane, cești, pahare, cupe, oale, vase cu picior și vase miniaturale). De asemenea, un procent consistent din totalul resturilor ceramice nu a putut fi atribuit unui tip anume din cauza gradului prea mare de fragmentare (gr. 1).

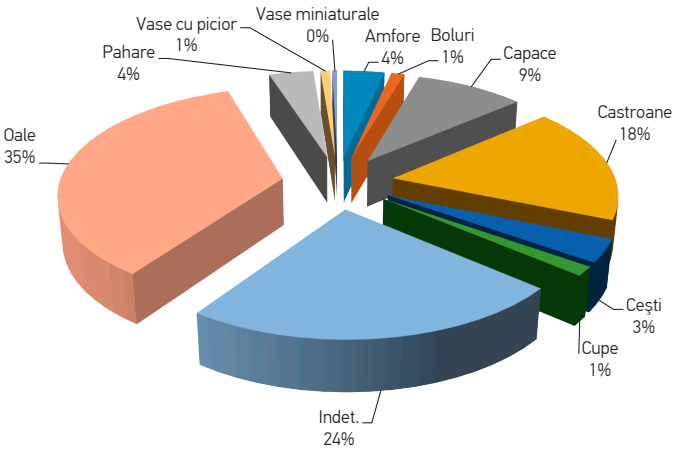

Gr. 1. Tipurile de vase
Cht. 1. Vessel types

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Aproximativ un sfert din numărul total de fragmente ceramice au decor (gr. 2), iar tipurile de ornamente identificate sunt tipice pentru cultura Vădastra, și anume excizia simplă sau umplută cu pastă albă, canelurile, inciziile, crestăturile, benzile incizate cu puncte în interior (așa-zisul decor de tip Vinča), aplicațiile plastice, alveolele sau striurile verticale (gr. 3).

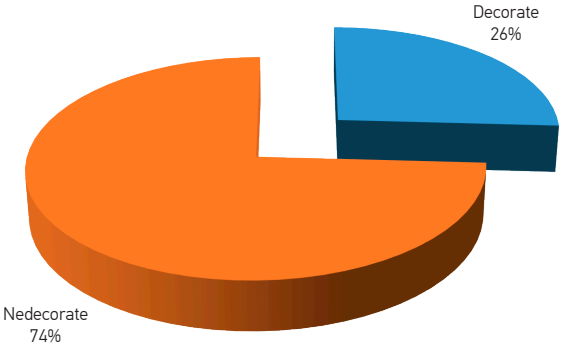

Gr. 2. Prezența/absența decorului pe vase
Cht. 2. Presence/absence of decoration on the vessels

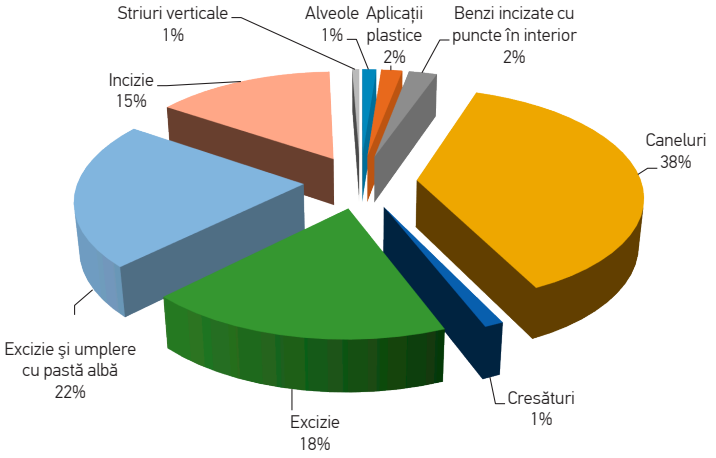

Gr. 3. Tipuri de decor
Cht. 3. Ornament types

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Amforele (pl. III/1-6) au apărut într-un procent destul de mic, având diametrul gurii între 10 și 22 de cm, doar două dintre exemplare fiind decorate (una cu trei incizii paralele pe gât, iar cealaltă cu excizie și umplută cu pastă albă). În general, se păstrează partea superioară a vasului, ruptura fiind prezentă în preajma punctului de inflexiune dintre gât și corp. Rolul lor cel mai probabil era cel de stocare și/sau transport alimente sau lichide. *Bolurile* (pl. III/7-11) au diametrul gurii între 10 și 20 de cm și o arcuire destul de pronunțată a profilului. În general, sunt nedecorate și sunt prezente într-un procent destul de mic, funcția lor fiind pentru servit hrana. *Capacele* (pl. IV-VII) ocupă un procent consistent din totalul tipurilor, au diametrul gurii între 4,5 și 40 de cm și o mare parte dintre ele prezintă diferite tipuri de decor. Unele sunt decorate pe ambele părți (interior și exterior) (pl. IV/1, 3; pl. V/1, 3-4, 6), remarcându-se două piese. Prima dintre ele are o formă deosebită (broască) și un decor de tip Vinča (pl. V/5), aceasta constituind deja obiectul unei note anterioare (Ștefan 2018b, p. 143-150); cea de-a doua piesă (pl. VII/2) are o formă mai puțin întâlnită în neolitic, fiind foarte similară unui dop, având o apucătoare aviformă și o serie de incizii pe partea superioară. *Castroanele* (pl. VIII-IX), în general bitronconice sau cu umăr, sunt prezente într-un procent destul de mare și au diametrul gurii cuprins între 12 și 53 de cm. Castroanele cu umăr au, în general, caneluri verticale sau oblice pe acesta (pl. VIII/4-6; pl. IX/1, 5), iar un exemplar excizat are punctul de inflexiune spre interior (pl. VIII/7). O piesă este decorată cu caneluri pe tot corpul (pl. IX/3), iar o alta (pl. IX/6) prezintă urmele unor reparații (Torcică 2010, p. 99-105). Cel mai probabil erau folosite la servire/transport de hrană solidă. *Cești*le (pl. X/1-7) sunt bitronconice sau cu profilul în formă de S și prezintă caneluri pe diametrul maxim. Au diametrul gurii cuprins între 7 și 10 cm, o pondere mică în totalul tipurilor și, probabil, funcția de a servi lichidele, lucru întărit și de lustruirea lor puternică la interior. Unul dintre exemplare a păstrat pe fund urmele împletiturii pe care fusese pus înainte de ardere (Ștefan 2018c, p. 15-26). *Paharele* (pl. X/8-18; pl. XI/1) îndeplineau, probabil, același rol ca și cești*le*, având diametrul gurii între 9 și 16 cm. În general, sunt lustruite la interior și exterior, au profilul drept sau ușor curbat, un singur exemplar fiind decorat cu excizie și umplere cu pastă albă (pl. XI/1). *Vasele cu picior* sunt reprezentate doar prin două exemplare, unul care făcea parte dintr-un recipient cu decor elaborat, realizat prin excizie și umplere cu pastă albă (pl. XI/2), iar celălalt provenind de la o cupă mai simplă (pl. XI/3). Cele din prima categorie erau, cel mai probabil, vase pentru etalare în cadrul unor anumite ceremonii, iar ce a de-a doua categorie era utilizată la servitul lichidelor. *Cupele de băut* (pl. XI/4-15) au profilul elegant, în forma literei „S", iar diametrul gurii este cuprins între 12 și 14 cm (ceea ce ne arată, poate, un început de standardizare). În general, prezintă proeminențe semisferice și caneluri pe diametrul maxim, au suprafața și interiorul lustruite (fiind, cel mai

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

probabil, utilizate la servitul lichidelor) și ocupă un procent destul de mic din totalul categoriilor de vase. *Oalele* (pl. XII, XIII, XIV/1-3) erau utilizate la gătit/transport de hrană și ocupă partea cea mai consistentă din spectrul de forme, depășind o treime. Majoritatea au profilul drept sau în forma literei „C", mai rar evazat, iar diametrul gurii este cuprins între 19 și 45 de cm. Câteva exemplare sunt decorate cu excizie și umplere cu pastă albă (pl. XII/3; XIII/7) sau caneluri (pl. XIII/2), iar un exemplar prezintă incizii curbe pe corp (pl. XIII/1). Au fost documentate și trei *vase miniaturale* (pl. XIV/4-6), ale căror posibile funcții au fost analizate în detaliu într-o contribuție recentă (Ștefan 2017a, p. 7-69).

În continuare vom discuta câteva date din punct de vedere al tehnologiei ceramicii. Putem constata o prevalență a netezirii în raport cu lustruirea și barbotinarea (gr. 4), iar din punct de vedere al arderii constatăm o preponderență clară a atmosferei reducătoare (gr. 5).

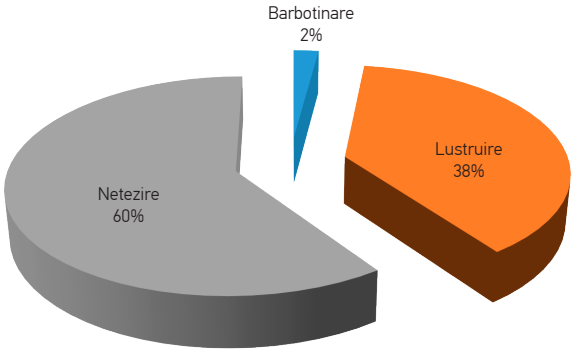

Gr. 4. Tratamentul suprafeței
Cht. 4. Surface treatment

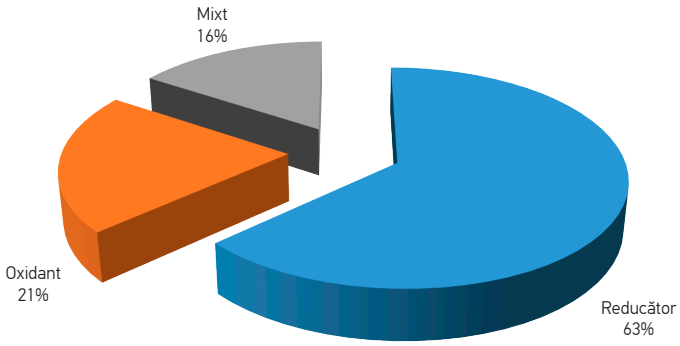

Gr. 5. Tipul de ardere
Cht. 5. Firing type

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Din punct de vedere al pastei utilizate în confecționarea vaselor se constată o preponderență a categoriei semifine (gr. 6), iar ca degresant a fost folosit în proporție covârșitoare nisipul, mult mai rar fiind utilizate calcarul, pietricelele sau pleava (gr. 7).

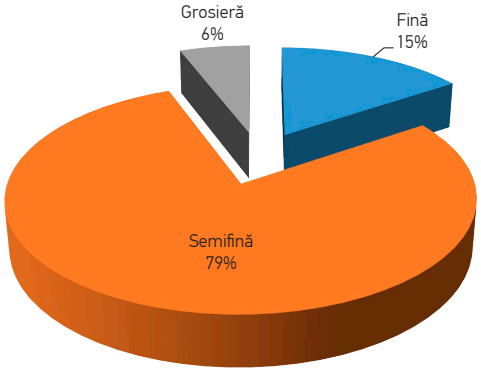

Gr. 6. Tipul de pastă
Cht. 6. Fabric type

Plastica

În afara ceramicii analizate până în acest punct ar mai fi de semnalat și alte obiecte recuperate în campania 2018. În primul rând menționăm patru figurine antropomorfe, aflate toate în stare fragmentară. Prima dintre ele (pl. XIV/7) are o lungime maximă păstrată de 6,5 cm, reprezintă un personaj feminin și are un decor excizat pe fața și pe spatele piesei, foarte asemănător cu cel de pe anumite vase (compară cu pl. VII/5, pl. VIII/7, pl. XII/3 sau pl. XIII/7).

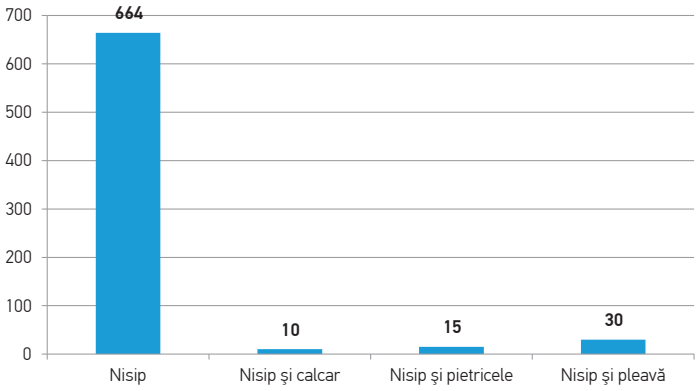

Gr. 7. Tipul degresantului
Cht. 7. Tempering type

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ochii și nasul figurinei sunt realizate prin apăsarea cu două degete în lutul moale, până s-au obținut două alveole, iar gura este figurată printr-o incizie ca o paranteză întoarsă, făcută probabil cu unghia. Brațele sunt foarte scurte și dispuse lateral în formă de cruce. Cea de a doua figurină (pl. XIV/8) este reprezentată prin partea inferioară, picioarele fiind sugerate prin două incizii paralele în față și una în spate și are lungimea maximă de 5,7 cm. De asemenea, trunchiul este despărțit de picioare printr-o incizie pe toată circumferința piesei, iar baza figurinei a fost lățită pentru a avea stabilitate. O mică umflătură în zona abdomenului sugerează faptul că este vorba de o femeie însărcinată. Cea de-a treia figurină (pl. XIV/9) a fost recuperată tot în stare fragmentară și este reprezentată doar prin piciorul stâng al unui personaj. Piciorul este gol pe dinăuntru la bază, are o lungime maximă de 7,5 cm, iar suprafața lui este acoperită cu incizii spiralice (tatuaje?). Cea de a patra figurină (pl. XIV/10), tot fragmentară, cu o lungime maximă de 5 cm, reprezintă un personaj feminin, cu sânii reliefați (unul rupt din vechime), cu suprafața lustruită și un decor meandric incizat, întru totul asemănător decorului prezent pe unele vase vădăstrene (compară cu pl. V/2). Piesa cu incizii spiralice (pl. XIV/9) are o bună analogie într-o figurină de la Vădastra (Mateescu 1959, p. 65, fig. 3/2), dar și în altele două de la Hotărani (Nica 1980, p. 31, fig. 2/3; p. 35, fig. 5/3), iar figurina de la pl. XIV/8 își găsește asemănarea într-o piesă descoperită, de asemenea, în așezarea eponimă (Voinesco, Mateesco 1980, p. 191, fig. 4; Mateescu, Voinescu 1982, p. 54, fig. 12/10). Tipul de decor în zig-zag întâlnit pe figurina de la pl. XIV/7 îl avem documentat pe câteva piese de la Hotărani (Nica 1980, p. 35, fig. 5/1; p. 45, fig. 11/2; p. 46, fig. 12/1), în timp ce pentru decorul de tip meandric al figurinei de la pl. XIV/10 avem bune analogii tot la Hotărani (Nica 1980, p. 37, fig. 7/1; p. 49, fig. 15/2).

Unelte

Ar mai fi de menționat două piese din corn, o dăltiță din os și o râșniță de mici dimensiuni. Prima piesă din corn (pl. XIV/11) prezintă o perforație aproximativ rectangulară, după aspectul general putând reprezenta o piesă dintr-un aratru. Cea de-a doua piesă din corn (pl. XIV/12) este posibil să fi îndeplinit aceeași funcție sau pe aceea mai simplă de săpăligă. Dăltița de os (pl. XIV/13) este șlefuită pe ambele părți, se prezintă în stare fragmentară, iar râșnița prezintă și ea urme de utilizare, acest tip de piesă fiind analizat de către noi într-o contribuție mai veche (Ștefan 2017a, p. 37, pl. XI-XVII).

Discuții

Așa cum am precizat la începutul contribuției noastre, structurile de habitat nu au putut fi documentate la Romula (cu excepția gropii cu chirpici) din cauze

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

obiective și subiective. Gropi, cuptoare de ars ceramica, șanțuri de împrejmuire, bordeie și locuințe de suprafață au fost descoperite la Vădastra, Crușovu, Slatina, Măgura-Buduiasca sau Sucidava (Mirea 2009, p. 281-293; Dragoman 2013, p. 58-61, fig. 3/17; Ștefan 2015, p. 128-13).

O parte însemnată dintre vasele și tipurile de decor analizate în contribuția noastră are bune corespondențe printre materialele mai vechi de la Romula (Ștefan 2018a, p. 109, pl. II-VI), Vădastra (Dragoman 2013, p. 64-93, fig. 4/1-4/16), Slatina (Ștefan 2015, p. 128, fig. 3-7) sau Măgura-*Buduiasca* (Thissen 2013, p. 46-61, pl. U-Z, AA-AD). Fără a intra în detalii în ceea ce privește periodizarea culturii Vădastra (două faze la C.N. Mateescu, patru la D. Berciu și cinci la M. Nica – vezi Dragoman 2013, p. 21-23 pentru o mică sinteză pe problemă), putem doar să observăm că seria de date radiocarbon de la Măgura-*Buduiasca* și Vădastra plasează secvența vădăstreană (sau cel puțin o parte a ei) aproximativ între 5200-5000 BC (Thissen 2013, p. 25-26, tab. 1 și 2).

Dinamica locuirii preistorice în zona Oltului inferior se conturează încă din vremea tradiției Starčevo-Criș (Mirea 2005a, p. 38, fig. 1), continuă în perioadele Dudești (Mirea 2005b, p. 75-76, fig. 1 și 2) și Vădastra (Tătulea 1994, p. 16, fig. 1; Naidenova 2005, p. 127-128, fig. 1 și 2; Mirea 2009, p. 281-282, fig. 1), dar și mai târziu, în vremea civilizației sălcuțene, când peisajul arheologic începe sa fie dominat de așezările de tip *tell* și „sateliții" acestora - așezări deschise, ateliere, necropole, etc. (Ștefan 2014, p. 169-212).

În general, așezările vădăstrene sunt poziționate pe terase înalte, în apropierea unor cursuri de apă, cum este cazul celor de la Slatina, Ipotești și Beciu. O excepție o constituie stațiunea de la Măgura-*Buduiasca*, aflată pe o terasă joasă a râului Teleorman, cu o suprafață de circa 1,8 ha (Mirea 2009, p. 285, fig. 2). Așezarea eponimă se află tot pe o terasa înaltă a pârâului Obârșia, pe locul numit *Dealul Cișmelei/Măgura Fetelor*. Interesante ni se par observațiile interdisciplinare legate de climă, care, la rândul lor sunt coroborate cu tipul de structuri de locuire (Mateescu 1959, p. 66). De asemenea, cercetările ulterioare au dovedit că cea mai mare parte a mostrelor ceramice analizate au structura pastei similară cu lutul provenit din matca pârâului Obârșia (Gâță, Dragoman 2004-2005, p. 5-31; Dragoman 2013, p. 50-51).

Așezarea de la Crușovu este situată tot pe o terasă superioară a Oltului, la 75-95 m înălțime, aici observațiile interdisciplinare indicând o oscilație climatică de mai mică amploare (Mateescu 1957, p. 103-104, pl. I). În aceeași ordine de idei, la Romula, așezarea vădăstreană din zona Fortificației Centrale, care face obiectul contribuției noastre, era poziționată la baza terasei dintre râurile Potopin și Teslui (Ștefan 2018a, p. 113, pl. I/2) și este de pus în legătură cu materialele apărute în urma cercetărilor din imediata apropiere, pe locul numit *Dealul Morii/Dâmbul*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Morii/Biserica veche. Cel mai probabil, este vorba despre o extensie a aşezării de pe terasă, apărută în urma unor condiţii mai favorabile de trai şi a extinderii reţelelor de schimb din zona Oltului inferior, aşa cum o dovedesc „importurile" din alte tradiţii mai mult sau mai puţin apropiate (Boian, fazele Bolintineanu şi Giuleşti; cultura cu ceramică liniară; Vinča).

O abordare interesantă în ceea ce priveşte olăria vădăstreană este aceea din perspectiva biografiei acesteia, din momentul confecţionării ei şi până la spargerea vaselor şi (re)utilizarea fragmentelor ceramice. Acestea nu devin inutile, ci îşi continuă rolul, existând posibilitatea ca membrii comunităţilor neolitice să nu facă diferenţa între un vas întreg şi un ciob (Dragoman 2013, p. 118). O altă direcţie de investigat este cea a similarităţii până la identitate dintre decorul prezent pe figurine şi cel de pe anumite vase (*vezi supra*). Această practică nu este specifică exclusiv comunităţilor vădăstrene, ci am putut-o identifica şi în cazul celor Hamangia (Berciu 1966, compară fig. 54 cu fig. 18/3; fig. 57/6 cu 145/4) sau Boian (Renţa 2016, compară pl. 21/8 cu pl. 25/5; pl. 13/1, 2 cu pl. 25/3 şi pl. 15/5 cu pl. 29/2), ca să dăm numai câteva exemple. Dar, despre acest subiect, cu altă ocazie...

Aşa cum bine remarca Laurens Thissen la finalul unuia dintre studiile sale "... *The pottery from the Lower Danube Neolithic needs rethinking, the Neolithic of Lower Danube needs a rethinking*" (Thissen 2013, p. 62).

Bibliografie

Berciu 1939: D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1982.

Berciu 1961: D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti, 1961.

Berciu 1966: D. Berciu, *Cultura Hamangia. Noi contribuţii*, Bucureşti, 1966.

Dragoman 2013: A. Dragoman, *O biografie a ceramicii neolitice de la Vădastra*, Bucureşti, 2013.

Gâţă, Dragoman 2004-2005: Gh. Gâţă, A. Dragoman, *The Neolithic pottery from Vădastra: a technlogical study*, Acta Musei Napocensis 41-42, I, 2004-2005, p. 5-31.

Mateescu 1957: C. N. Mateescu, *Săpături arheologice la Cruşovu*, Materiale şi Cercetări Arheologice III, 1957, p. 103-114.

Mateescu 1959: C. N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*, Materiale şi Cercetări Arheologice V, 1959, p. 61-74.

Mateescu, Voinescu 1982: C. N. Mateescu, I. Voinescu, *Representation of pregnancy on certain neolithic clay figurines on Lower and Middle Danube*, Dacia N.S. XXVI, 1982, p. 47-58.

Mirea 2005a: P. Mirea, *Consideraţii asupra locuirii Starčevo-Criş din sud-vestul Munteniei*, Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos. In Honorem Silvia Marinescu-Bîlcu XXII, 2005, p. 37-52.

Mirea 2005b: P. Mirea, *Consideraţii asupra locuirii Dudeşti din sud-vestul Munteniei*, Studii de Preistorie 2, 2005, p. 75-92.

Mirea 2009: P. Mirea, *On Vădastra habitation in southern Romania: contexts and results from the Teleorman Valley*, în: V. Cotiugă, F. A. Tencariu, G. Bodi (Ed.), *Itineraria in praehistorica. Studia in Honorem Magistri Nicolae Ursulescu*, Iaşi, 2009, p. 281-293.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Naidenova 2005: E. Naidenova, *Characteristics and analogies in Vădastra pottery found south of Danube*, Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos. In Honorem Silvia Marinescu-Bîlcu XXII, 2005, p. 127-140.

Negru, Schuster 2016: M. Negru, C. Schuster (Ed.), *Romula. Seria rapoarte arheologice. I. Raport privind cercetările arheologice sistematice din anul 2015*, Târgoviște, 2016.

Nica 1980: M. Nica, *Reprezentările antropomorfe în cultura Vădastra, descoperite în așezările neolitice de la Hotărani și Fărcașele, județul Olt*, Oltenia. Studii și comunicări 2, 1980, p. 27-57.

Rența 2016: E. Rența, *Cercetările arheologice de salvare de la Ciulnița, județul Ialomița (1994-1997)*, Târgoviște, 2016.

Schuster, Negru 2013: C. Schuster, M. Negru, *Cultura Verbicioara la Reșca (Romula)*, Drobeta XXIII, 2013, p. 29-42.

Ștefan 2014: C. E. Ștefan, *Așezări sălcuțene din stânga Oltului inferior*, în: C. E. Ștefan, M. Florea, S. C. Ailincăi, C. Micu (Ed.), *Studii privind preistoria sud-estului Europei*, Brăila, 2014, p. 169-212.

Ștefan 2015: C. E. Ștefan, *O locuință Vădastra de la Slatina, jud. Olt*, Materiale și Cercetări Arheologice S.N. XI, 2015, p. 127-138.

Ștefan 2017a: C. E. Ștefan, *Industria litică șlefuită de la Radovanu-La Muscalu, jud. Călărași*, în: C. Schuster, T. Zavalaș, Al. Morintz (Ed.), *O viață dedicată arheologiei și patrimoniului. In honorem Done Șerbănescu*, Târgoviște, 2017, p. 35-62.

Ștefan 2017b: C. E. Ștefan, *Miniature vessels from Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), Hunedoara County. A case study*, Dacia N.S. LXI, p. 7-69.

Ștefan 2018a: C. E. Ștefan, *Notă asupra unor materiale preistorice de la Romula (Reșca, județul Olt)*, Buletinul Muzeului Județean Teleorman 10, 2018, p. 109-130.

Ștefan 2018b: C. E. Ștefan, *Notă asupra unui capac zoomorf neolitic de la Romula (Reșca, jud. Olt)*, Studii de Preistorie 15, 2018, p. 143-150.

Ștefan 2018c: C. E. Ștefan, *Impressed vessel bottoms from Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), Hunedoara County, Romania*, The Old Potter's Almanack 23, 1, 2018, p. 15-26.

Tătulea 1994: C. M. Tătulea, *Romula – Malva*, București, 1994.

Thissen 2013: L. Thissen, *Middle Neolithic Ceramics from Teleor 003, Southern Romania*, Buletinul Muzeului Județean Teleorman 5, 2013, p. 25-123.

Torcică 2010: I. Torcică, *Observații asupra unor vase gumelnițene cu perforații din tell-ul de la Vitănești 'Măgurice', jud. Teleorman*, Buletinul Muzeului Județean Teleorman 2, 2010, p. 99-105.

Tudor 1978: D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1978.

Voinesco, Mateesco 1980: J. Voinesco, C. N. Mateesco, *Figurine anthropomorphe en argile de Vădastra en rapport avec un rituel d'accouchement du Néolithique Moyen au Bas-Danube*, L'Anthropologie 84, 2, 1980, p. 183-197.

Vulpe 1975: Al. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, Prähistoriche Bronzefunde IX, 5, München, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

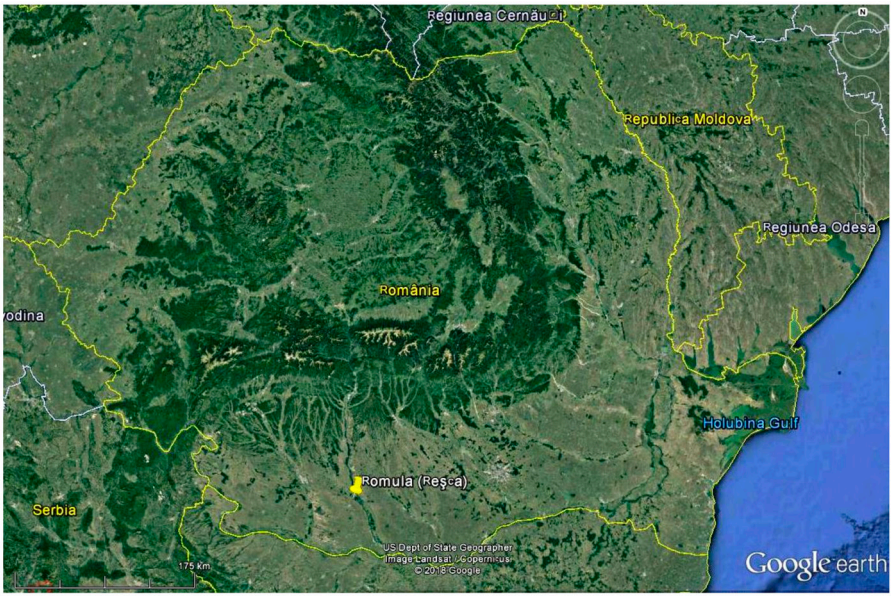

1

2

Pl. I. 1. Poziția topografică a așezării de la Romula;
2. Zona Fortificației Centrale cu Secțiunea S1
Pl. I. 1. The topographic position of the settlement at Romula;
2. The area of Central Fortification with Trench S1

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

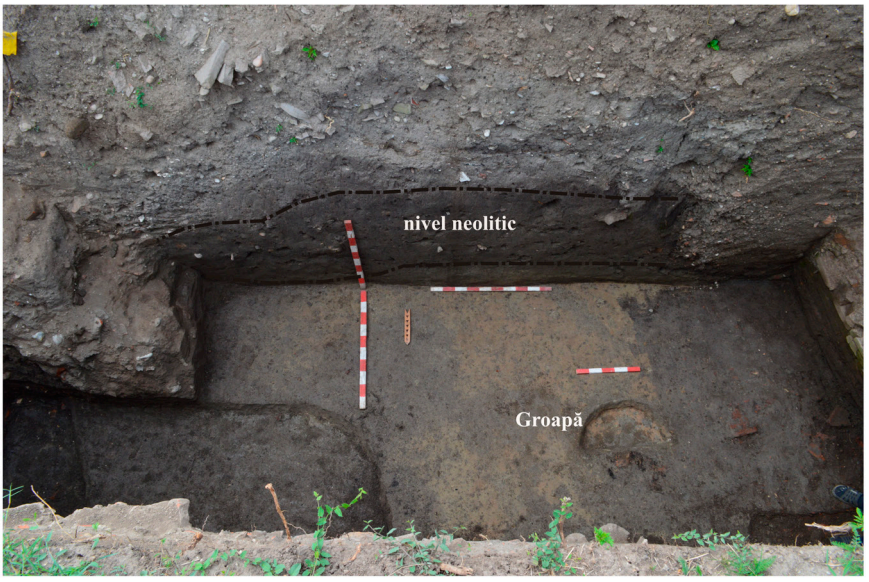

1

2

Pl. II. 1. Detaliu din Secțiunea S1 cu nivelul neolitic şi groapa cu chirpici;
2. Detaliu al gropii cu chirpici
Pl. II. 1. Detail from Trench S1 with the neolithic level and the pit with daub fragments;
2. Detail of the pit with daub fragments

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Pl. III. 1-6. Amfore; 7-11. Boluri
Pl. III. 1-6. Amphorae; 7-11. Bowls

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

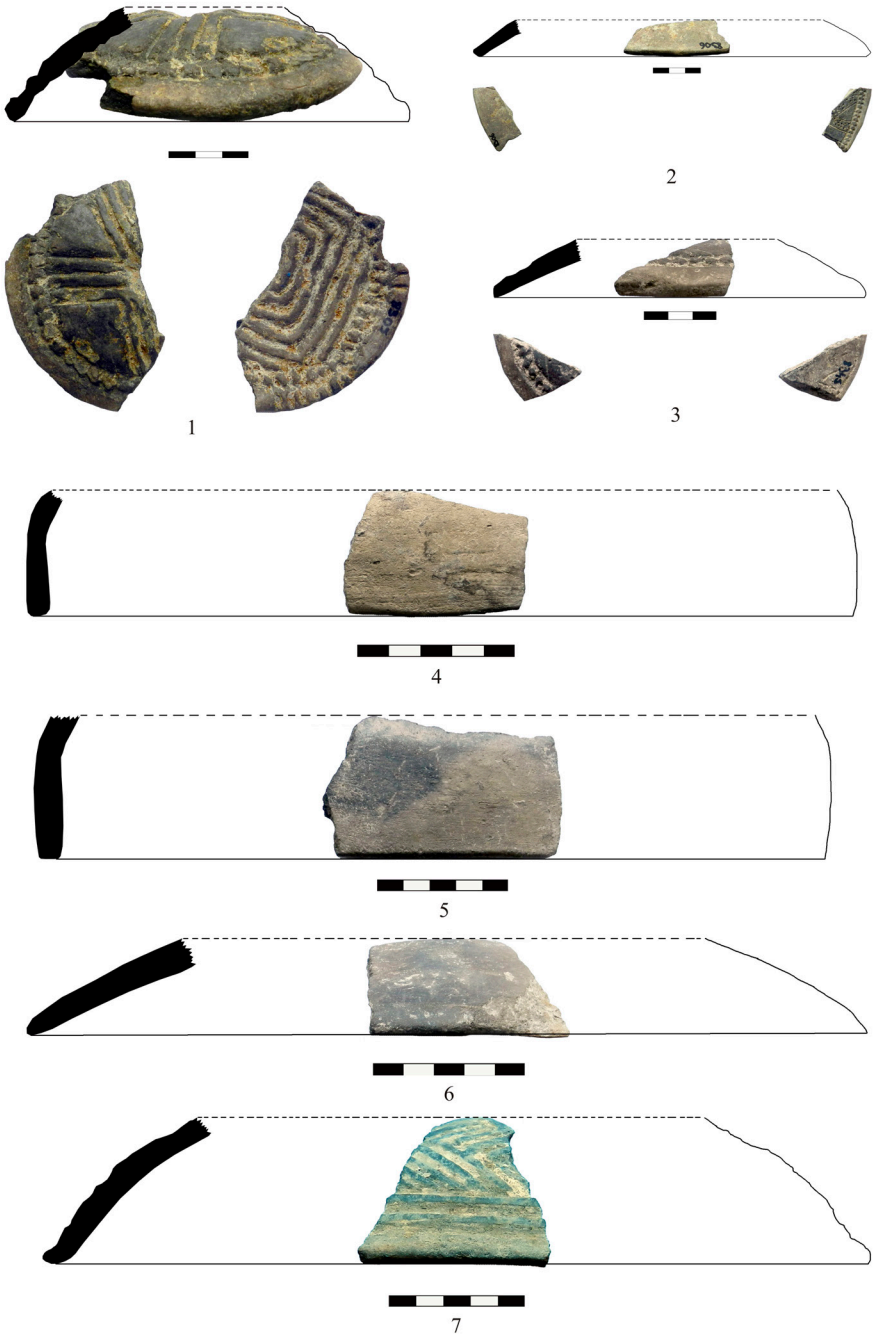

Pl. IV. 1-7. Capace
Pl. IV. 1-7. Lids

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

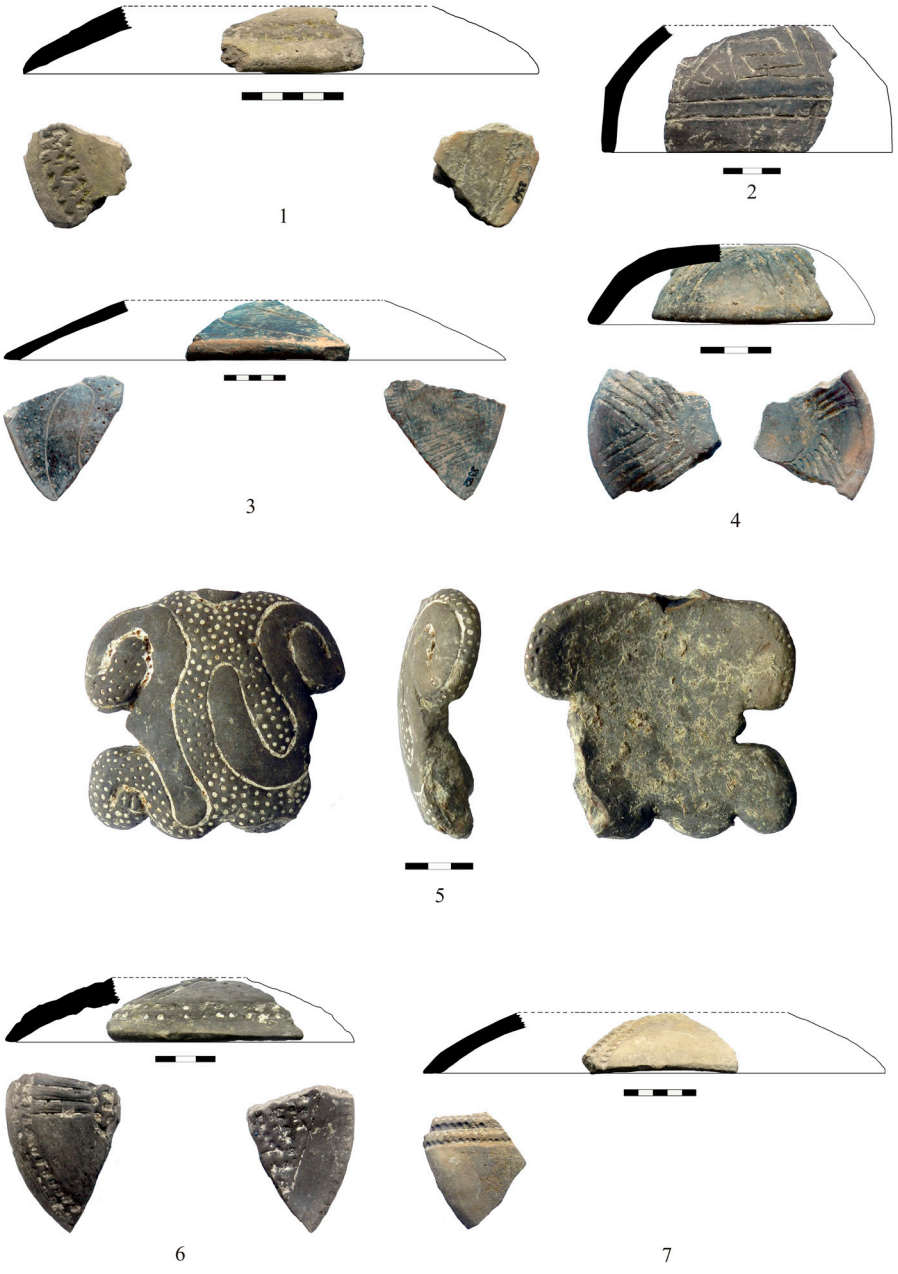

Pl. V. 1-7. Capace
Pl. V. 1-7. Lids

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

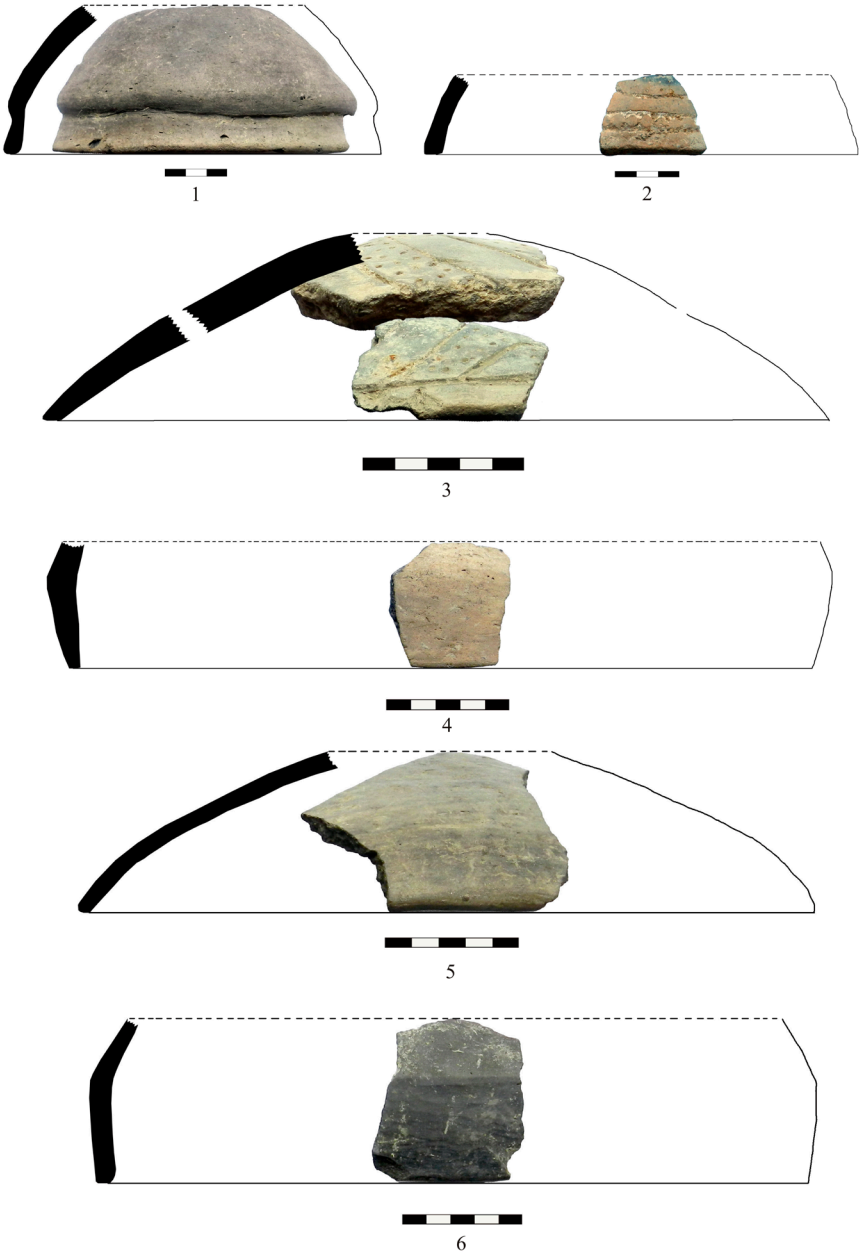

Pl. VI. 1-6. Capace
Pl. VI. 1-6. Lids

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

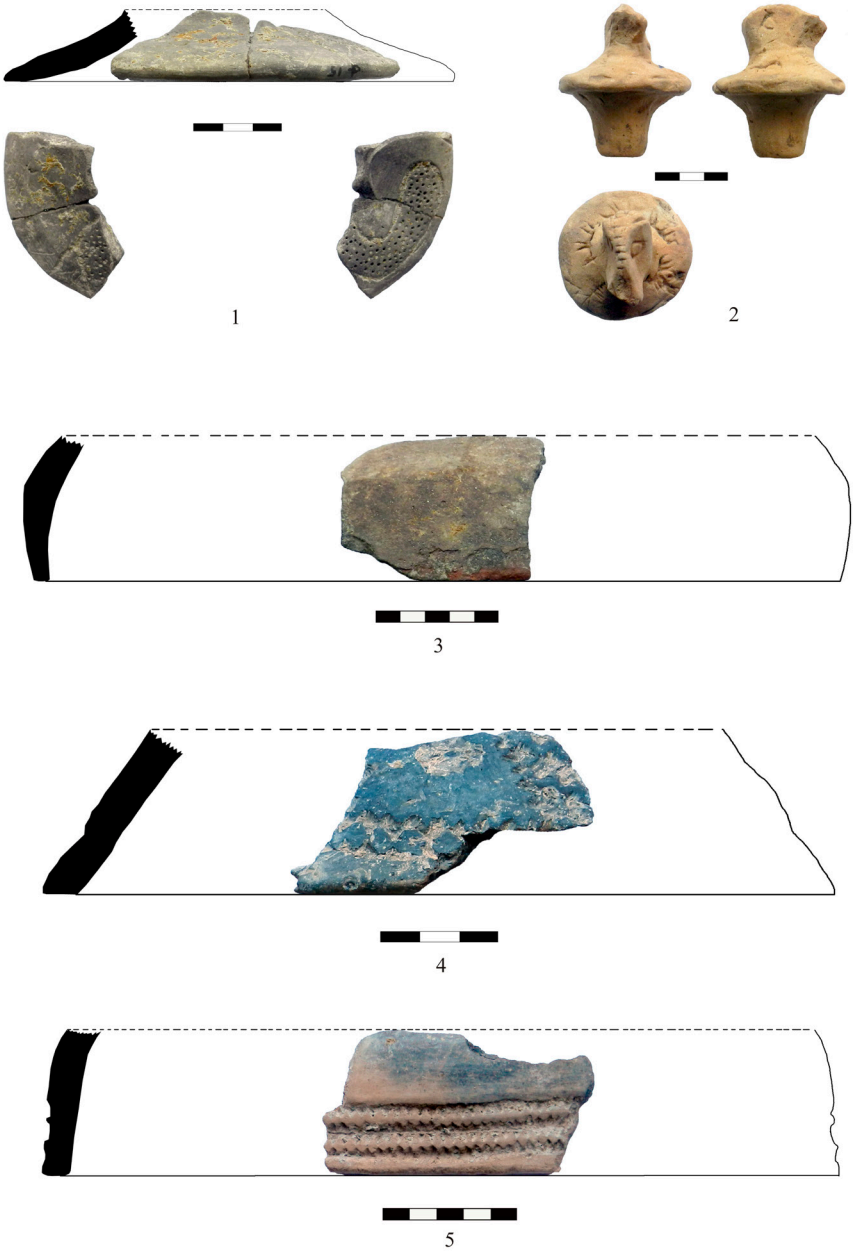

Pl. VII. 1-5. Capace
Pl. VII. 1-5. Lids

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

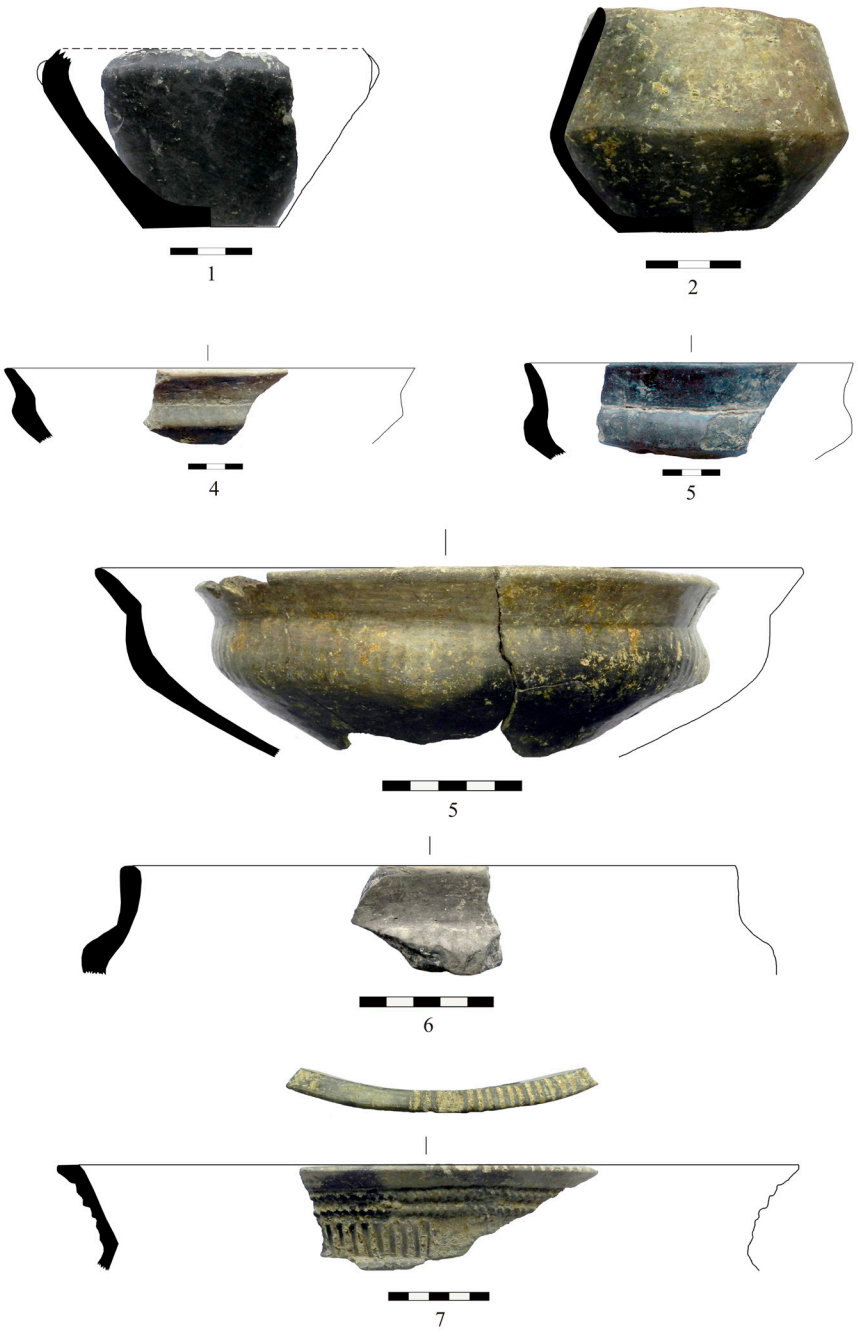

Pl. VIII. 1-7. Castroane
Pl. VIII. 1-7. Bowls

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

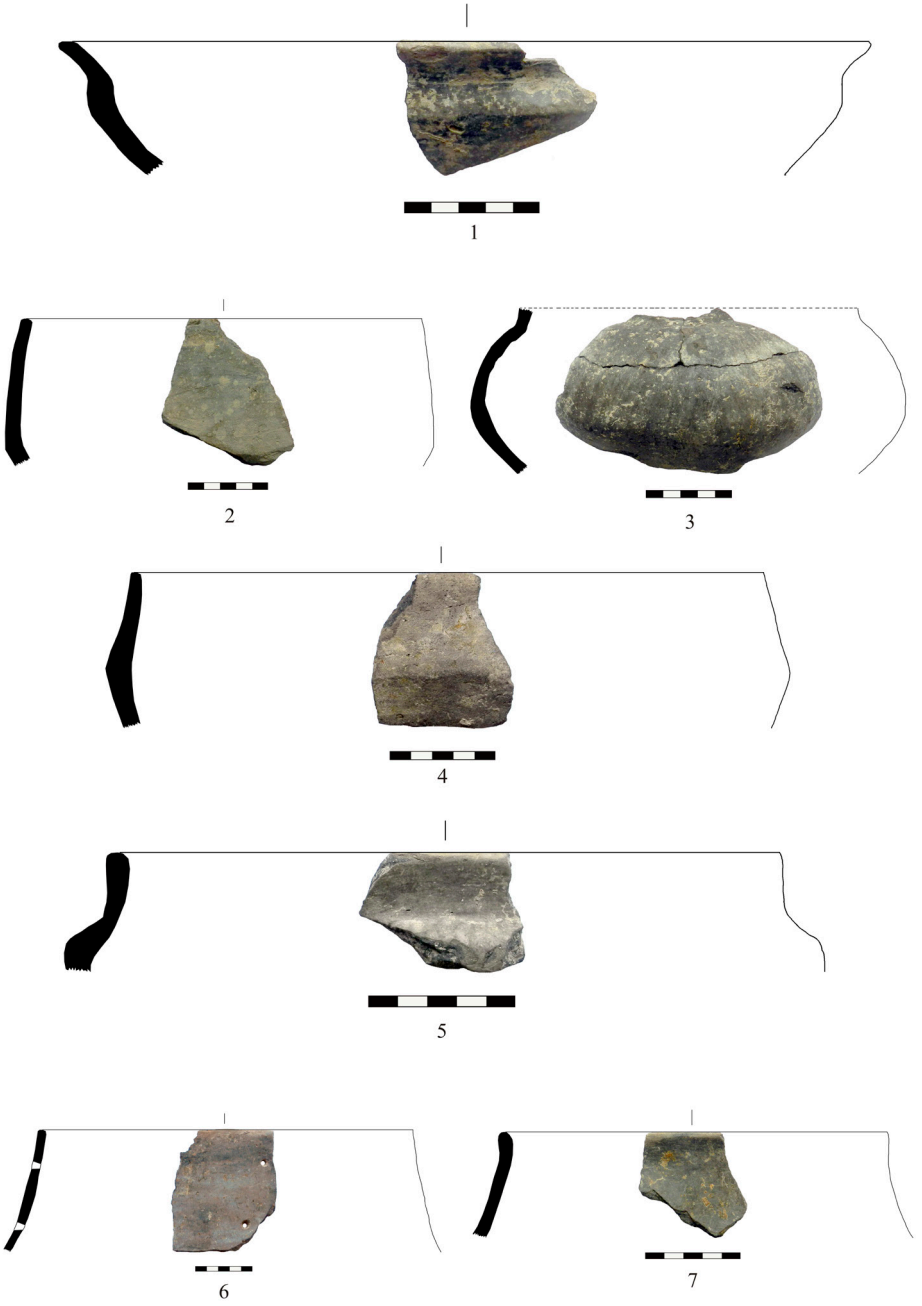

Pl. IX. 1-7. Castroane
Pl. IX. 1-7. Bowls

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

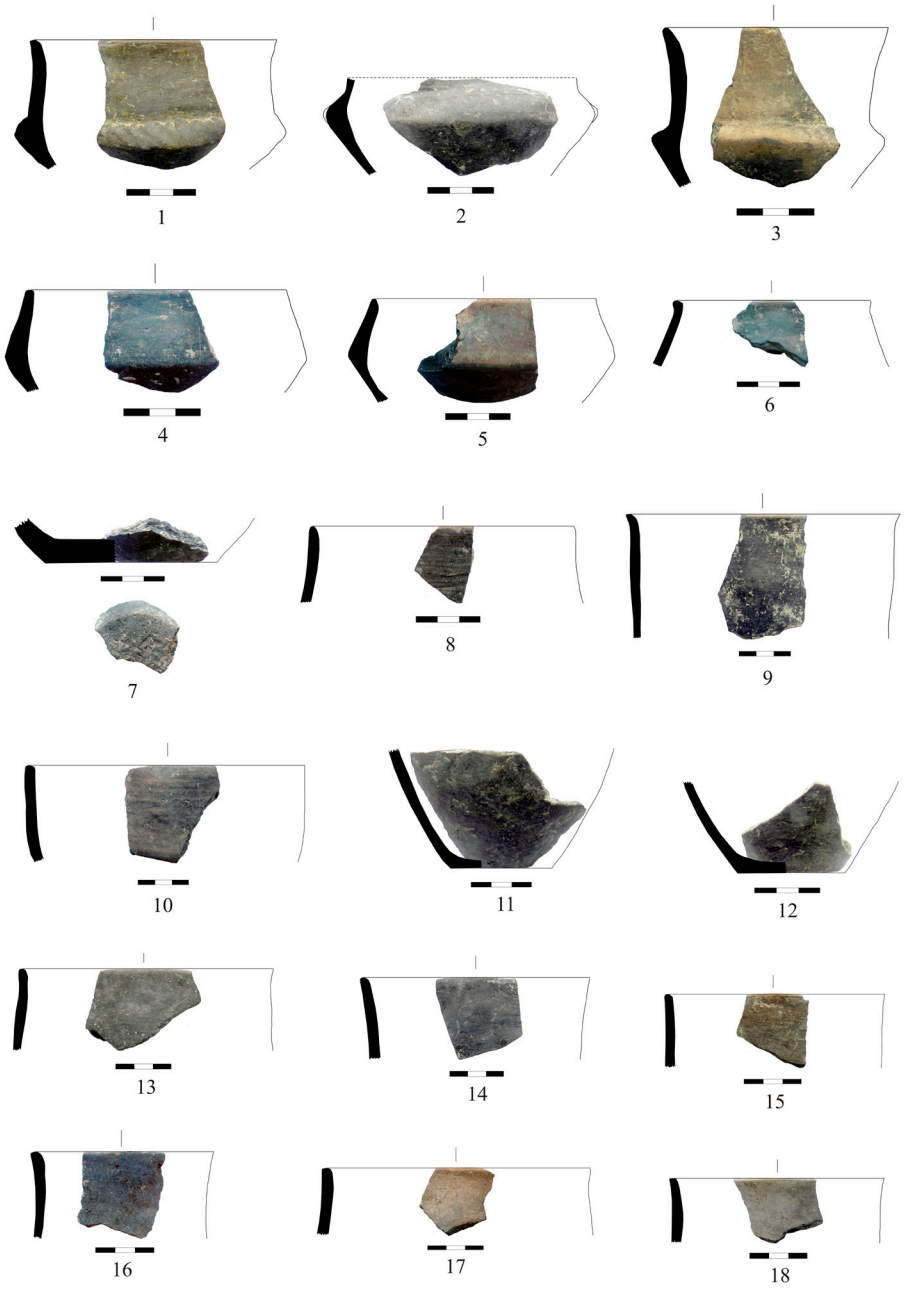

Pl. X. 1-7. Cești; 8-18. Pahare
Pl. X. 1-7. Cups; 8-18. Beakers

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

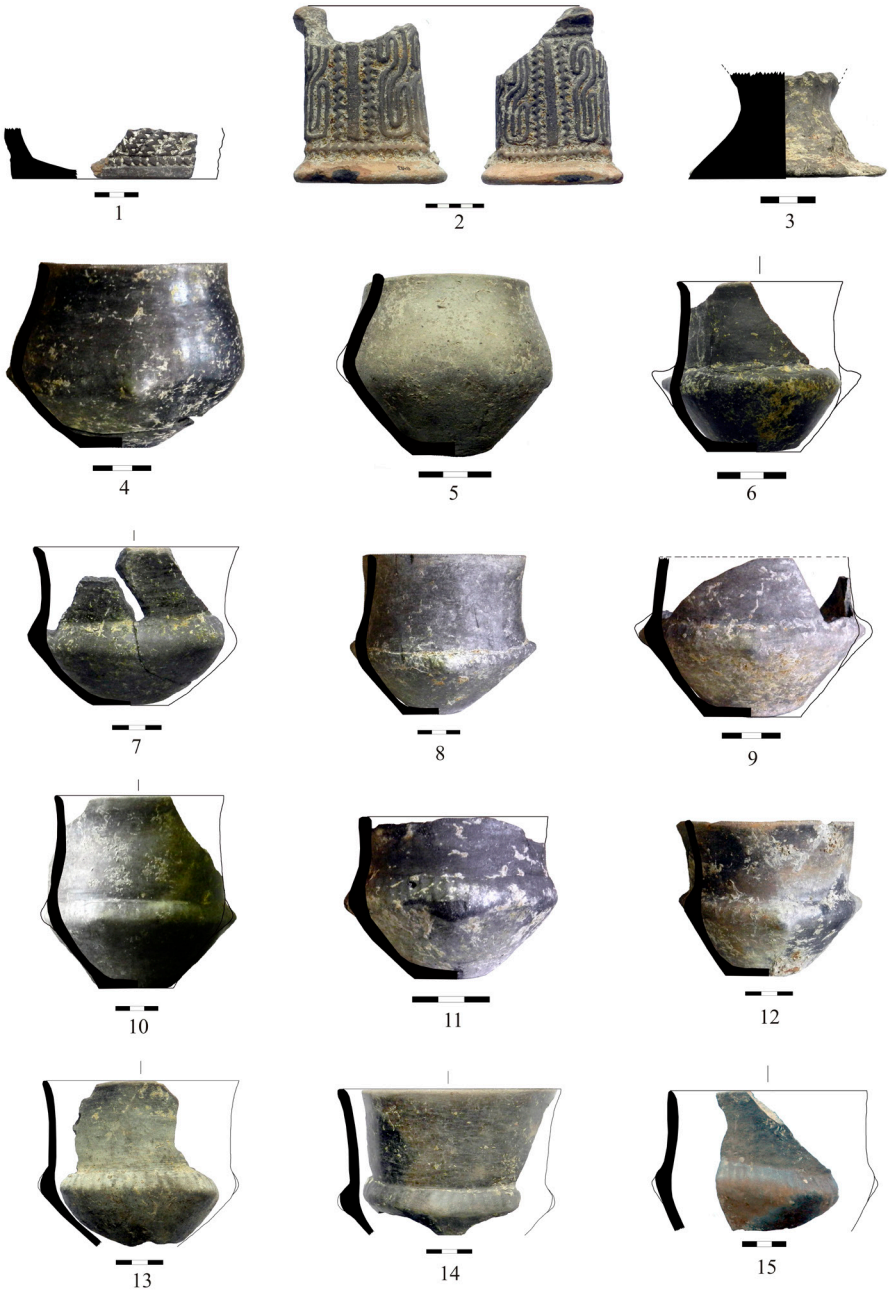

Pl. XI. 1. Pahar; 2- 3. Vase cu picior; 4-15. Cupe de băut
Pl. XI. 1. Beaker; 2- 3. Vessels with support; 4-15. Drinking cups

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

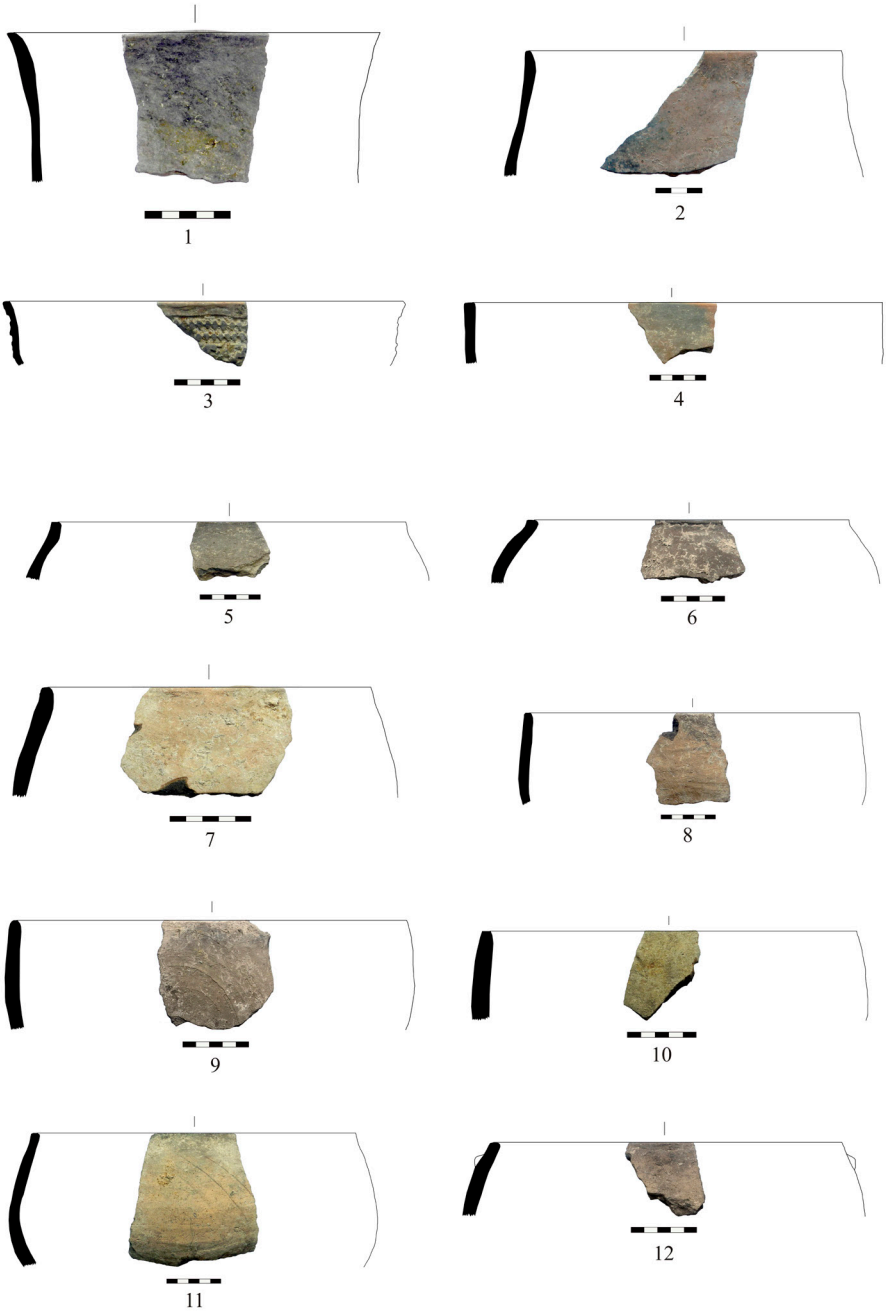

Pl. XII. 1-12. Oale
Pl. XII. 1-12. Pots

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

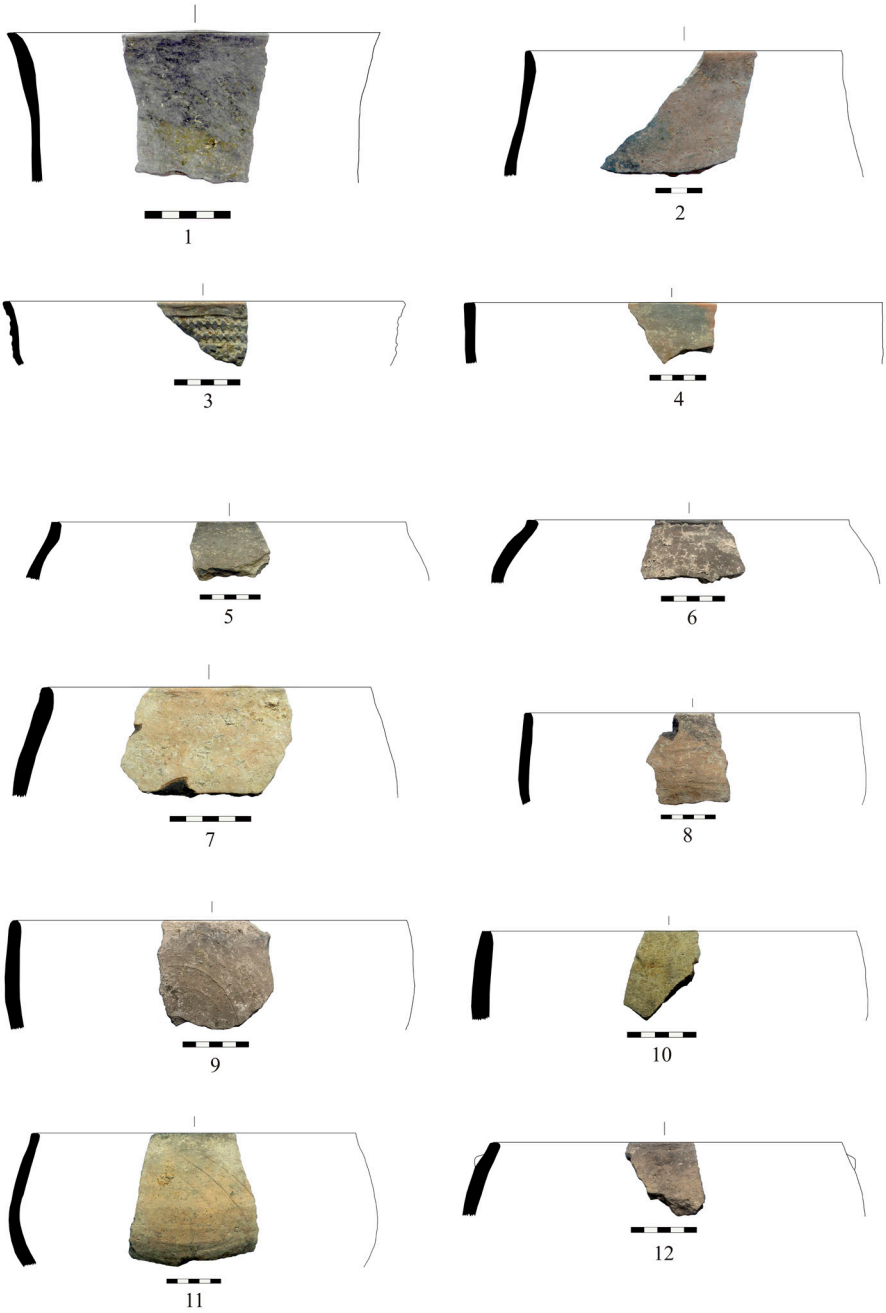

Pl. XIII. 1-12. Oale
Pl. XIII. 1-12. Pots

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Pl. XIV. 1-3. Oale; 4-6. Vase miniaturale; 7-10. Figurine antropomorfe; 11-12. Piese din corn; 13. Daltă de os; 14. Râşniţă
Pl. XIV. 1-3. Pots; 4-6. Miniature vessels; 7-10. Anthropomorphic figurines; 11-12. Antler items; 13. Bone chisel; 14. Quern

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Raasi 1/2019, 43-57.

Analiza antropologică a scheletelor eneolitice din necropola aşezării eponime de la Gumelnița (jud. Călăraşi, România)

Gabriel Vasile

Rezumat. Reluate în anul 2017, cercetările de la Gumelnița (jud. Călăraşi), situl eponim al civilizației eneolitice, s-au concentrat (pe lângă cele din aşezarea *tell* propriu-zisă şi zona din afara acesteia) şi asupra necropolei locuitorilor de pe *Măgura Gumelnița*, până în prezent fiind investigate 10 complexe funerare de inhumație. Materialul scheletic din nouă dintre acestea a fost cercetat în anul 2018 şi reprezintă obiectul prezentului studiu. Forma gropilor este ovală, scheletele fiind orientate, în general, cu capul la est. Indivizii au fost depuşi în poziție chircită, iar din inventarul funerar fac parte piese din lut, mărgele din *Spondylus*, aşchii de silex, sau un vas cu perforație de tip "pudrieră". Din punct de vedere antropologic, au fost identificați 12 indivizi: doi subadulți şi 10 adulți. Sexul a fost determinat în opt cazuri: cinci femei şi trei bărbați. Pentru comparații cu alte loturi scheletice, analiza antropologică a urmărit şi prelevarea unor date metrice, estimarea staturilor scheletice, consemnarea unor patologii dentare şi osoase sau înregistrarea unui set de caractere epigenetice craniene şi postcraniene.
Cuvinte cheie: antropologie fizică, eneolitic, necropolă, inhumație, cultura Gumelnița

Anthropological analysis of the Eneolithic skeletons from the necropolis of the eponymous settlement at Gumelnița (Călăraşi County, Romania). Resumed in 2017, the researches from Gumelnița (Călăraşi County), the eponymous site of the Eneolithic civilization, focused (besides the actual *tell* settlement and off-*tell* area) on the necropolis of the inhabitants of *Măgura Gumelnița*, so far, 10 burial complexes being investigated. The skeletal material in nine of them was investigated in 2018 and is the subject of the present study. The shape of the pits is oval, the skeletons being generally oriented with the head to the east. The individuals were deposited in a crouched position, and the funeral inventory consists in pieces of clay, *Spondylus* beads, flint chips, or a „powder" type vessel with perforation. From the anthropological point of view, 12 individuals were identified: two subadults and 10 adults. Biological sex was determined in eight cases: five females and three males. For comparisons with other skeletal groups, the anthropological analysis followed the sampling of metric data, the estimation of the skeletal statures, the recording of dental and bone pathologies or the investigation of a set of cranial and postcranial epigenetic traits.
Keywords*:* physical anthropology, Eneolithic, necropolis, inhumation, Gumelnița culture

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Introducere

În anul 2017 au fost reluate, sub forma unui proiect interdisciplinar complex, cercetările de la Gumelnița (jud. Călărași), situl eponim al civilizației eneolitice (Lazăr *et alii* 2017). Ca dimensiune, *tell*-ul, situat la cca. 4 km nord-est de orașul Oltenița, pe malul stâng al Dunării, reprezintă una dintre cele mai mari așezări eneolitice de la nordul fluviului. Cercetările[1] au vizat trei zone: așezarea propriu-zisă, zona din afara așezării și zona de terasă, unde este situată și necropola atribuită locuitorilor așezării de la *Măgura Gumelnița*.

Necropola de față este amplasată pe terasa înaltă, de la est de *tell*, la cca 350 m. Până în prezent, au fost investigate 10 complexe funerare: unul (M.1) în campania arheologică din anul 2017, căruia i se mai adaugă nouă morminte (M.2-M.10) cercetate în anul 2018 și care au fost analizate în prezentul studiu. Forma gropilor este, în general, ovală, scheletele fiind orientate, preponderent, cu capul la est. Poziția indivizilor este exclusiv fœtală, chircită: în șapte cazuri – în decubit lateral stânga, iar în două cazuri – chirciți pe dreapta. Ca piese de inventar funerar au fost identificate: obiecte din lut, mărgele din *Spondylus*, așchii de silex sau un vas cu perforație de tip „pudrieră" (Lazăr *et alii* 2017).

Material şi metode

Au fost analizate resturile scheletice ce provin din nouă complexe funerare, exclusiv de inhumație, notate de autorii cercetării M.2-M.10. Piesele scheletice fac parte din inventarul Muzeului Municipiului București. Fragmentele osoase și dentare au fost curățate cu apă, fără detergenți, uscate la temperatura camerei, iar acolo unde necesitățile au impus-o, au fost restaurate. Pentru identificarea și stabilirea simetriei resturilor scheletice și în vederea determinării numărului minim de indivizi (NMI) din cadrul fiecărui complex funerar, am utilizat, în principal, caracterele descriptive pe care le întâlnim în literatura osteologică de specialitate (White, Folkens 2005). În vederea evaluării stării de conservare a materialului scheletic, am aplicat un model de analiză (Brickley, McKinley 2004, p. 15-17), care presupune încadrarea resturilor osteologice în grade de eroziune și/sau abraziune. Pentru stabilirea stării de reprezentare a indivizilor, am desemnat un schelet ca fiind aproximativ complet atunci când au fost prezente peste 75% din părțile lui componente; resturile osteologice prezente în limita intervalului 25-75% au definit un schelet

[1] Din punct de vedere metodologic, s-au efectuat o serie de studii interdisciplinare, care cuprind magnetometrie, integrarea GIS a datelor topografice, arheozoologie, malacologie, arheoihtiologie, palinologie, analize carpologice, sedimentologie, sudiul tehnico-tipologic și funcțional al artefactelor, determinarea materiilor prime și studiul compozițional, precum și datări cu radiocarbon. Pentru o imagine mai largă asupra cercetărilor, vezi Lazăr *et alii* 2017.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

parțial reprezentat, iar unul slab reprezentat – când nu au fost prezente mai mult de 25% din elemente (Buikstra, Ubelaker 1994, p. 7). Determinarea sexului, alături de estimarea vârstei la deces a defuncților, reprezintă unii dintre cei mai importanți parametri biologici și totodată caracteristici fundamentale în demografie sau în studiile istorice și statistice. În vederea investigării acestora, am utilizat cel mai adesea pelvisul și craniul. Pentru determinarea sexului am înregistrat un set de diferențe morfologice discriminante întâlnite la nivelul coxalului – arcul ventral, concavitatea subpubiană, aspectul medial al ramului ischiopubian, marele șanț sciatic (ȘS) și sulcusul preauricular. La nivelul craniului au fost urmărite: creasta nucală (CN), procesul mastoid (PM), marginea supraorbitală (MS), glabela (G) și eminența mentală (EM) (Buikstra, Ubelaker 1994, p. 16-21). În lipsa acestora, am adoptat o serie de practici sau recomandări pentru diagnoza sexului (Ferembach *et alii* 1980, p. 517-527; Acsádi, Nemeskéri 1970, p. 75-87).

Vârsta biologică, care exprimă îmbătrânirea organismului și care nu trebuie confundată cu cea cronologică, reală, a fost estimată în special pentru indivizii adulți, iar în două cazuri, pentru doi subadulți, prin comparație dimensională cu alte schelete din colecțiile Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din București. Estimarea vârstei la deces în cadrul indivizilor adulți s-a realizat cu predilecție pe baza craniului (prin înregistrarea gradului de obliterare a suturilor craniene – Meindl, Lovejoy 1985, p. 63) și coxalelor (prin diagnosticarea suprafețelor auriculare – Lovejoy *et alii* 1985). Categoriile de vârstă (Buikstra, Ubelaker 1994, p. 9) utilizate au fost: adult tânăr (20-35 ani), adult matur (35-49 ani) și adult bătrân (peste 50 ani).

Dimorfismul sexual a fost pus în evidență cu ajutorul informațiilor de ordin (bio) metric, după recomandări din literatura antropologică (Martin 1928, p. 625-678; Bräuer 1988, p. 160-192), pentru măsurătorile craniene și normele acelorași autori (Martin 1928, p. 1005-1052, Bräuer 1988, p. 193-232) – pentru cele postcraniene.

Lungimea maximă a unor oase lungi a fost utilizată în estimarea staturii scheletice prin *metoda Pearson* (Rösing 1988, p. 597), exclusiv în cadrul subiecților adulți.

În protocolul nostru, un aspect deosebit de important l-au reprezentat informațiile obținute în legătură cu stilul de viață al populațiilor eneolitice, care a fost redat (și) prin observarea aspectelor patologice osoase și dentare, pentru care am făcut apel la o serie de tratate din literatura de specialitate (Mann, Hunt 2005; Ortner 2003; Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998). În completare, au fost făcute investigații osteologice în legătură cu prezența pe oase a unor markeri ai stresului ocupațional sau biomecanic (Myszka, Piontek 2012).

Analiza a avut în vedere și înregistrarea unui set de caractere discrete sau epigenetice, pe care le întâlnim atât la nivelul craniului, cât și în sectorul postcranian (Mann *et alii* 2016; Hauser, De Stefano 1989; Finnegan 1978).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Rezultatele analizei antropologice

1. Gumelnița 2018, SON 9, ❑3, M.2

NMI = 3.

Individul I (I1). *Stare de conservare*: mediocră (grad 3), cu resturi scheletice fragmentare și craniu ce prezintă endocranian o crustă calcaroasă și periost exfoliat, de culoare albicioasă.

Stare de reprezentare: parțial reprezentat.

Categorie de vârstă: *infant*/copil.

Inventar scheletic. Din craniu au fost recuperate două fragmente din frontal, câte unul din parietale (plus opt fragmente, fără simetrie precisă), temporalul stâng (două fragmente, aproximativ complet), patru fragmente din scuama temporală dreaptă și unul din cea occipitală, plus un fragment dintr-unul din ramurile mandibulare. Postcranian, s-au păstrat două fragmente de arcuri vertebrale, câte un fragment din extremitățile radiale și ulnare drepte, 24 fragmente din diafizele femurale și tibiale și două falange proximale de la mâini.

Patologie: periostită (ușoară activitate la nivelul diafizelor femurale și tibiale).

Caractere epigenetice craniene: sutură metopică (fig. 1).

Individul 2 (I2). *Inventar scheletic.* Au fost recuperate opt fragmente osoase, dintre care unul aparține unei diafize peroneale, ce prezintă o crustă calcaroasă.

Categoria de vârstă: adult.

Individul 3 (I3). *Inventar scheletic.* Au fost identificate două fragmente osoase, dintre care unul aparține unei diafize peroneale.

Categoria de vârstă: adult.

2. Gumelnița 2018, SON 9, T 1012, ❑2, M.3 (fig. 2)

NMI = 2.

Individul 1 (I1). *Stare de conservare*: mediocră (grad 3), cu resturi scheletice pe alocuri fragmentare, cu o crustă calcaroasă la nivelul diafizelor femurale și tibială stângă și cu câteva epifize (humerală dreaptă și femurală stângă) aflate într-o stare relativ avansată de degradare.

Stare de reprezentare: parțial reprezentat, restaurat.

Sex: feminin (CN = -1; PM = 0; EM = -1; ȘS = 0).

Vârstă la deces: 34,7 ± 7,8 ani, adult tânăr (sectorul sutural ectocranial: S2 = 3: 1-0-2-0-0-0-0).

Inventar scheletic. Caractere descriptive. Din craniu s-a păstrat, aproximativ completă, calota (largă, cu parietale aplatizate și occipital îngust) (fig. 3). Din scheletul feței a fost recuperat un fragment din sfenoid și hemimandibula dreaptă. Din scheletul postcranian nu s-a păstrat niciun os întreg, singurele fragmente mai complete fiind diafizele oaselor lungi. Lipsesc marea majoritate a vertebrelor și

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

coastelor, centura scapulară stângă, ulna stângă, ischioanele, pubisurile, patelele și oasele mâinii și piciorului stâng. Ulna dreaptă este eurolenică, femurele stenomere, iar tibiile platicnemice.

Patologie: pierderi dentare *antemortem* (M_1 drept) (fig. 4).

Caractere epigenetice: craniene (foramen parietal drept; foramen mental drept) și postcraniene (al treilea trohanter, bilateral; fațetă articulară medială tibială stângă).

Individul 2 (I2). *Inventar scheletic*. Au fost recuperate 15 fragmente osoase ce aparțin diafizelor femurale și tibiale.

Categoria de vârstă: copil (*infans* I).

Patologie: periostită (ușoară activitate la nivelul diafizelor femurale).

3. Gumelnița 2018, SON 9, M.4

NMI = 1.

Stare de conservare: mediocră (grad 3), cu resturi scheletice fragmentare, cu urme ale unui pigment de culoare roșie observate la nivelul craniului, pe frontal și parietalul stâng (fig. 5) și cu periostul ce prezintă urme de rădăcini (fig. 6).

Stare de reprezentare: parțial reprezentat, restaurat.

Sex: feminin (CN = 0; PM = -1; ȘS = -1; oase gracile, cu epifize mici).

Vârstă la deces: adult tânăr, dar nu mai avansat de 30,5 ani (sectorul sutural ectocranial: S1 = 0: 0-0-0-0-0-0-0; sutură sfenotemporală dreaptă încă deschisă, mobilă, fără urme de obliterare).

Inventar scheletic. Caractere descriptive. Neurocraniul este aproximativ complet, cu parietale bombate. Din viscerocraniu au fost recuperate fragmente din sfenoid, maxila dreaptă și mandibulă. Din scheletul postcranian lipsesc sternul, sectorul costo-vertebral, centura scapulară (cu excepția unui fragment din omoplatul stâng), patelele și cea mai mare parte a bazinului și oaselor de la mâini și de la picioare. În general, au fost recuperate fragmente de la nivelul oaselor lungi, cu excepția peroneului stâng.

Patologie: îngroșare evidentă a oaselor frontal, parietal stâng, precum și a unui fragment femural drept, manifestări posibil asociate cu boala Paget (*osteitis deformans* ?).

Caractere epigenetice craniene: foramen mastoidal, localizat pe temporal.

4. Gumelnița 2018, SON 9, M.5

NMI = 1.

Stare de conservare: mediocră (grad 3), cu resturi scheletice fragmentare și periost pe alocuri exfoliat, de culoare albicioasă, care prezintă urme ale activității rădăcinilor.

Stare de reprezentare: parțial reprezentat, restaurat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Sex: feminin (ȘS = -2; oase gracile, cu epifize mici).

Categorie de vârstă: adult (oase complet epifizate).

Inventar scheletic. Caractere descriptive. Din craniu au fost recuperate șase fragmente de la nivelul oaselor parietale (două aflate în conexiune anatomică). Din scheletul postcranian s-au păstrat, în general, fragmente de la nivelul oaselor lungi (femurul drept este hiperplatimer, iar tibia dreaptă, euricnemică), cu excepția peroneelor. Lipsesc sectorul costo-vertebral, oasele centurii scapulare (cu excepția unui fragment dintr-un omoplat), cea mai mare parte a bazinului, patelele și majoritatea oaselor de la mâini și de la picioare.

Patologie: periostită (ușoară activitate pe suprafața diafizelor femurale; manifestări mai intense la nivelul diafizelor tibiale, fig. 7).

5. Gumelnița 2018, SON 9, □5–6, M.6 (fig. 8)

NMI = 1.

Stare de conservare: mediocră (grad 2), cu resturi scheletice pe alocuri fragmentare, care prezintă ușoare urme de arsură secundară la nivelul frontalului, parietalelor și ramului orizontal mandibular stâng și urme ale unui pigment de culoare roșie (ocru) observate la nivelul craniului, pe frontal (fig. 9).

Stare de reprezentare: aproximativ complet, restaurat.

Sex: masculin (CN = 0; PM = +1; MS = +2; G = +1; EM = +1; ȘS = +1).

Vârstă la deces: 51,5 ± 12,6 ani, adult bătrân (sectorul sutural ectocranial: S7 = 19: 3-2-3-3-3-3-2):

Statură scheletică: 164,83 ± 4,0 cm (mijlocie).

Inventar scheletic. Caractere descriptive. Din craniu s-a păstrat, aproximativ completă, calota. Este foarte lungă și largă, dolicocrană. Fruntea este mijlocie, îngustă, cu margini ovale, metriometopă și camemetopă. Parietalele sunt aplatizate, iar occipitalul este mijlociu și prezintă pseudoplagiocefalie. Scheletul feței este relativ distrus. Au fost recuperate fragmente din zigomatice, sfenoid, maxile și mandibula dreaptă; orbita stângă este îngustă. Din scheletul postcranian s-au păstrat întregi radiusul stâng, patelele și o serie de oase din scheletul mâinilor și al picioarelor. De asemenea, sunt relativ bine păstrate diafizele oaselor lungi. Individul prezintă numeroase distrugeri și lipsuri la nivelul centurilor și sectorului costo-vertebral. Ulnele sunt eurolenice, femurul stâng, eurimer, iar tibiile, euricnemice.

Patologie: pierderi dentare *antemortem* (M_1-M_2 și M_3? stângi; M_1-M_2 și M_3? drepți, fig. 10); periostită (ușoară, cu exprimări în jumătățile superioare tibiale și în jumătățile inferioare tibiale și peroneale, bilateral, fig. 11).

Caractere epigenetice: craniene (șanț supraorbital, bilateral; foramen zigomatico-facial drept; foramen parietal drept; osicule lambdoide, bilateral; direcție spre dreapta a curburii sulcusului sagital superior; foramen mental stâng) și postcraniene

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

(fațetă articulară laterală tibială dreaptă; *os acromiale* la nivelul omoplatului stâng, fig. 12-13; fațetă dublă calcaneală anterioară, bilateral).

6. Gumelnița 2018, SON 10, M.7

NMI = 1.

Stare de conservare: mediocră (grad 3), cu resturi scheletice majoritar fragmentare și cu periostul pe alocuri exfoliat, albicios și care păstrează amprente ale activității rădăcinilor din sol.

Stare de reprezentare: parțial reprezentat, restaurat.

Sex: masculin (CN = 0; PM = +1; MS = +2).

Categorie de vârstă: adult tânăr (sectoarele suturale sunt deschise, cu zone care prezintă un grad minimal de sudare; uzura M_1 drept = 4+).

Inventar scheletic. Din craniul neural lipsește o mare parte din parietalul stâng, temporalul stâng și bazioccipitalul, iar din scheletul feței s-au păstrat zigomaticul stâng și fragmente din sfenoid, maxile și mandibulă. Din scheletul postcranian lipsesc sectorul costo-verebral, centura scapulară și cea mai mare parte a bazinului. Oasele lungi sunt fragmentare; lipsesc patelele, peroneele și falangele de la picioare.

Caractere epigenetice craniene: foramen supraorbital, bilateral; foramen zigomatico-facial stâng; direcție spre dreapta a curburii sulcusului sagital superior.

7. Gumelnița 2018, SON 9, □4, M.8

NMI = 1.

Stare de conservare: mediocră (grad 3), cu resturi scheletice fragmentare și cu urme de rădăcini din sol, în special la nivelul diafizelor oaselor lungi.

Stare de reprezentare: aproximativ complet, restaurat.

Sex: masculin (PM = +1; MS = +1; ȘS = +2).

Vârstă la deces: 30,5-32,0 ani, adult tânăr (suprafața auriculară stângă: faza 3; sectorul sutural ectocranial: S7 = 1: 1-0-0-0-0-0-0).

Inventar scheletic. Caractere descriptive. Din craniul neural lipsește temporalul drept; fruntea este foarte îngustă, camemetopă, iar parietalele, bombate. Din scheletul feței a fost recuperat doar un fragment din ramul vertical mandibular stâng. Scheletul postcranian este foarte fragmentar, îndeosebi în sectorul costo-vertebral. S-au păstrat fragmente din centura scapulară stângă, sacrum și ilioane; oasele lungi sunt reprezentate mai ales prin diafize (ulna dreaptă este eurolenică, femurul stâng, platimer, iar tibia stângă, mezocnemică), epifizele fiind destul de degradate. Lipsesc sternul, patelele, oasele mâinilor și cea mai mare parte a celor de la picioare.

Caractere epigenetice: craniene (foramen supraorbital stâng; foramen mastoidal, localizat pe temporal) și postcraniene (fosă hipotrohanterică, bilateral; fațete sacrale accesorii stângi).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

8. Gumelnița 2018, SON 12, M.9

NMI = 1.

Stare de conservare: mediocră (grad 3), cu resturi scheletice pe alocuri fragmentare și cu periostul exfoliat, albicios.

Stare de reprezentare: parțial reprezentat, restaurat.

Sex: feminin (ȘS = -1; oase gracile, cu epifize de dimensiuni mici).

Categorie de vârstă: adult (oase complet epifizate).

Statură scheletică: 149,0 ± 3,8 cm (submijlocie).

Inventar scheletic. Caractere descriptive. Lipsește craniul neural, iar din scheletul feței s-a păstrat doar maxila dreaptă. Din scheletul postcranian au fost recuperate câteva fragmente de coaste, o parte din sectorul vertebral lombar, coxalele (fără pubisuri), fragmente din extremitățile humerale drepte, oasele antebrațului (radiusul drept este complet, iar ulna dreaptă, platolenică), femurele (aproximativ complete, eurimer pe stânga și platimer pe dreapta), patela dreaptă, tibiile (cea stângă, completă, euricnemică) și o serie de oase din scheletul mâinilor și, în special, al picioarelor.

Patologie: periostită (ușoară activitate la nivelul diafizei tibiale stângi, lateral).

Caractere epigenetice postcraniene: fațetă articulară laterală tibială stângă.

9. Gumelnița 2018, SON 11, M.10 (fig. 14)

NMI = 1.

Stare de conservare: mediocră (grad 2), cu resturi scheletice fragmentare și cu diafizele oaselor lungi, în general, distruse.

Stare de reprezentare: parțial reprezentat, restaurat.

Sex: feminin (CN = -1; PM = -1; MS = -1; EM = -1).

Vârstă la deces: 48,8 ± 10,5 ani, adult matur (sectorul sutural ectocranial: S6 = 17: 3-1-3-3-3-3-3).

Inventar scheletic. Caractere descriptive. A fost recuperată cea mai mare parte a calotei craniene (întreg craniul are o lungime mijlocie, fruntea este mijlocie, iar parietalele, bombate), iar din craniul visceral s-au păstrat fragmente din oasele zigomatice, maxile și mandibulă. Din scheletul postcranian au fost recuperate câteva fragmente costale, sectorul vertebral cervical, centura scapulară și fragmente din humerusul și ulna stângă, radiusul și ilionul drept, femurul stâng, patela dreaptă, tibia dreaptă și peroneul stâng. De asemenea, individul prezintă și câteva oase de la mâini și de la picioare.

Patologie: carii dentare (M_1-M_3 stângi); pierderi *antemortem* (M_1-M_3 drepți) și osteoartroză (suprafețe poroase cu contur neregulat la nivelul fațetei articulare acromiale stângi).

Caractere epigenetice: craniene (foramen parietal, bilateral; foramen mental, bilateral) și postcraniene (fațetă articulară acromială stângă, fig. 15; șanț mușchi

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

vastus lateralis drept; fosă mușchi *vastus lateralis* drept, fig. 16; suprafață articulară talară inferioară dreaptă).

Câteva discuții şi concluzii

În cele nouă complexe, au fost identificate resturi scheletice ce provin de la 12 indivizi. Menționăm că numărul minim de indivizi nu reprezintă expresia unor înmormântări duble/multiple, ci denotă activități tafonomice post-depoziționale, care au legătură cu bioturbațiile produse de rădăcinile plantelor sau de către animale. În acest fel, oasele sunt antrenate *in situ* și își modifică poziția inițială, așa cum este cazul a două dintre complexele funerare analizate (M.2 cu NMI = 3 și M.3 cu NMI = 2).

Starea de conservare a resturilor scheletice (evaluată doar pentru defuncții ce provin *de facto* din cele nouă complexe funerare și care sunt mai bine reprezentați) este, în general, mediocră (șapte indivizi) sau bună (doi subiecți). Dintre markerii tafonomici identificați pe suprafața oaselor amintim: crustă calcaroasă, periost exfoliat, periost de culoare albicioasă, urme ale unui pigment de culoare roșie (ocru), periost ce prezintă amprente ale rădăcinilor plantelor sau urme de arsură secundară.

Sexul indivizilor a putut fi determinat în opt cazuri: cinci indivizi de sex feminin și trei de sex masculin.

În urma estimării vârstei la deces, au fost identificate următoarele clase de vârstă: *infant*/copil (un individ), copil (un individ), adult tânăr (patru indivizi), adult matur (un individ), adult bătrân (un individ) și adult (patru indivizi).

Statura scheletică a fost calculată doar în cazul a doi indivizi: o femeie (149,03 cm, categoria submijlocie) și un bărbat (164,83 cm, categoria mijlocie).

Din punct de vedere patologic, am identificat o serie de boli dentare și osoase. Din prima categorie amintim pierderile dentare *antemortem* (la trei indivizi) și cariile dentare (la un individ). Dintre bolile osoase, cea mai frecvent observată a fost periostita (la cinci indivizi: doi subadulți și trei adulți), iar într-un singur caz, au fost constatate manifestări ale osteoatrozei. Periostita este privită, în general, ca fiind un indicator osteologic al unor boli infecțioase sau traumatice, dar poate să apară și ca urmare a unui dezechilibru nutrițional (DeWitte 2014, p. 38). De asemenea, poate reprezenta o boală în sine sau poate constitui rezultatul unor boli specifice (Ortner 2003, p. 208). La individul din M.4, o femeie de cel mult 30 de ani, au fost identificate posibile manifestări ale bolii Paget, afecțiune a sistemului osos cunoscută și sub denumirea de *osteitis deformans* – maladie cu substrat metabolic și endocrin, caracterizată prin fenomene de resorbție osoasă (litice), simultan cu procese de formare de țesut osos nou (sclerotice) (Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998, p. 413). Dintre markerii bolii identificați menționăm hiperostoza oaselor frontal și parietal stâng și îngroșarea unei părți a femurului drept. Cu toate acestea,

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

rămânem rezervați în privința diagnosticului, din cauza absenței deformărilor (arcuirilor) osoase, care, chiar dacă ar exista, nu pot fi observate din pricina gradului ridicat de fragmentaritate al oaselor lungi ale individului.

Deși lotul scheletic este unul destul de redus numeric, în cadrul analizei antropologice au fost prelevate și o serie de măsurători (vezi tab. 1 și tab. 2), deosebit de utile în ceea ce privește dimorfismul sexual, precum și morfologia și variabilitatea indivizilor din perioada eneolitică.

Pentru viitoare comparații cu alte loturi scheletice (sincrone sau din alte perioade preistorice sau istorice) a fost înregistrat și un set de caractere epigenetice, în vederea stabilirii biodistanțelor inter- și intrapopulaționale.

De asemenea, stilul de viață al comunităților eneolitice de pe *Măgura Gumelnița* este reflectat și prin prezența unor markeri ai stresului ocupațional, însă interpretarea acestora sub raport statistic este prematură.

Număr Martin		**M.3 (I1)**	**M.4**	**M.6**	**M.7**	**M.8**	**M.10**
1.	*G-Op* (mm)			196,5			174,7
8.	*Eu-Eu* (mm)	151,0		141,6			
I1.	(8 / 1) x 100			72,1			
9.	*Ft-Ft* (mm)			97,1	100,6		
10.	*Co-Co* (mm)			114,0	111,9	107,5	119,2
I12.	(9 / 10) x 100			85,1	89,9		
I13.	(9 / 8) x 100			68,5			
26.	Arc *N-B* (mm)			124,0		126,0	
29.	Coardă *N-B* (mm)			112,9		120,4	
I22.	(29 / 26) x 100			91,1		95,5	
27.	Arc *B-L* (mm)	126,0	130,0	111,0	124,0	133,0	126,0
30.	Coardă *B-L* (mm)	116,4	114,1	109,3	116,4	114,7	109,1
I24.	(30 / 27) x 100	92,4	87,8	98,5	93,8	86,2	86,6
12.	*Ast-Ast* (mm)	99,2		109,6	94,5		100,8
I14.	(12 / 8) x 100	65,7		77,4			
51(s).	*Mf-Ek* (mm)			37,8			

Tab. 1. Dimensiuni și indici cranieni
Tabl. 1. Absolute and relative dimensions of the skull

Număr Martin	**M.3 (I1)**	**M.5**	**M.6**	**M.8**	**M.9**	**M.10**
R1(s)			248,2			
R1(d)					207,7	
U13(s)			18,3			
U13(d)	17,6		20,0	20,1	16,0	
U14(s)			20,6			

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Număr Martin	M.3 (I1)	M.5	M.6	M.8	M.9	M.10
U14(d)	21,5		21,5	21,5	20,2	
[U13(s) / U14(s)] x 100			85,1			
[U13(d) / U14(d)] x 100	81,7		93,2	93,7	79,1	
F9(s)	28,8		30,6	33,6	28,7	
F9(d)	30,5	30,2			31,5	
F10(s)	30,2		28,9	27,2	24,6	
F10(d)	33,6	22,3			26,6	
[F10(s) / F9(s)] x 100	104,9		94,3	80,8	85,9	
[F10(d) / F9(d)] x 100	110,3	73,7			84,3	
P2(s)			44,4			
P2(d)			47,8		38,3	45,5
T1a(s)					318,9	
T1b(s)					311,8	
T8(s)					25,0	
T8a(s)	32,2		33,9	37,0	28,5	
T8a(d)	31,3	29,0	33,7			
T9a(s)	18,2		24,1	25,3	22,4	
T9a(d)	19,3	21,7	23,7			
[T9a(s) / T8a(s)] x 100	56,4		71,1	68,2	78,4	
[T9a(d) / T8a(d)] x 100	61,7	74,8	70,2			

Tab. 2. Dimensiuni și indici postcranieni
Tabl. 2. Absolute and relative dimensions of the postcranial elements

Mulțumiri

Dorim să îi mulțumim dlui Dr. Cătălin Lazăr (Platforma ArchaeoScience#RO, Institutul de Cercetări al Universității din București) pentru informațiile oferite și documentația arheologică inedită pe care ne-a pus-o la dispoziție. Ne exprimăm recunoștința față de dl Cătălin Nicolae (Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București), pentru ajutorul necondiționat oferit la efectuarea fotografiilor.

* Cercetarea s-a desfășurat în cadrul proiectului *Platformă pluridisciplinară complexă de cercetare integrativă și sistematică a identităților și patrimoniului cultural tangibil și non-tangibil din România* (PATCULT#RO) – cod PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0686, finanțat de către UEFISCDI.

Bibliografie

Acsádi, Nemeskéri 1970: G. Acsádi, J. Nemeskéri, *History of human life span and mortality*, Académiai Kiadó, Budapest, 1970.

Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998: A. C. Aufderheide, C. Rodriguez-Martin, *The Cambridge encyclopedia of human paleopathology*, Cambridge, 1998.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Bräuer 1988: G. Bräuer, *Osteometrie*, în: R. Knußmann, I. Schwidetzky, H. W. Jürgens, G. Ziegelmayer (eds.), *Anthropologie, Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen*, zugleich 4, Auflage der Lehrbuchs der Anthropologie, begründet von Rudolf Martin, Sonderdruck, Band I/1: Wesen und Methoden der Anthropologie, Stuttgart, 1988, p. 160-232.

Brickley, McKinley 2004: M. Brickley, J. I. McKinley (eds.), *Guidelines to the standards for recording human remains*, IFA Paper, No. 7, British Association for Biological Anthropology and Osteoarchaeology, Southampton, Hampshire, 2004.

Buikstra, Ubelaker 1994: J. E. Buikstra, D. H. Ubelaker (eds.), *Standards for data collection from human skeletal remains*, Arkansas Archaeological Survey Research, Series No. 44, Fayetteville, Arkansas, 1994.

DeWitte 2014: S. N. DeWitte, *Differential survival among individuals with active and healed periosteal new bone formation*, International Journal of Paleopathology 7, 2014, p. 38-44.

Ferembach *et alii* **1980:** D. Ferembach, I. Schwidetsky, M. Stloukal, *Recommendations for age and sex diagnoses of skeletons*, Workshop of European Anthropologists, Journal of Human Evolution 9, 7, 1980, p. 517-549.

Finnegan 1978: M. Finnegan, *Non-metric variation of the infracranial skeleton*, Journal of Anatomy 125, 1, 1978, p. 23-37.

Hauser, De Stefano 1989: G. Hauser, G. F. De Stefano, *Epigenetic variants of the human skull*, E. Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, 1989, p. 301.

Lazăr *et alii* **2017:** C. Lazăr, A. Bălăşescu, I. Crăciunescu, C. Covătaru, M. Danu, A. Darie, M. Dimache, O. Frujină, M. Golea, C. Haită, T. Ignat, B. Manea, M. Mărgărit, V. Opriş, V. Radu, T. Sava, G. Sava, D. Ştefan, G. Vasile, *Gumelniţa: then and now. The research results of the 2017 fieldwork*, Studii de Preistorie 14, 2017, p. 119-174.

Lovejoy *et alii* **1985:** C. O. Lovejoy, R. S. Meindl, T. R. Pryzbeck, R. P. Mensforth, *Chronological metamorphosis of the auricular surface of the ilium: a new method for the determination of adult skeletal age at death*, American Journal of Physical Anthropology 68, 1, 1985, p. 15-28.

Mann, Hunt 2005: R. W. Mann, D. R. Hunt, *Photographic regional atlas of bone disease. A guide to pathologic and normal variation in the human skeleton*, Springfield, Illinois, 2005.

Mann *et alii* **2016:** R. W. Mann, D. R. Hunt, S. Lozanoff, *Photographic regional atlas of non-metric traits and anatomical variants in the human skeleton*, Springfield, Illionois, 2016.

Martin 1928: R. Martin, *Lehrbuch der Anthropologie in systematischer darstellung mit besonderer berücksichtigung der anthropologischen methoden; für studierende, ärzte und forschungsreisende*, Zweite vermehrte auflage, Zweite band: Kraniologie, osteologie, Jena, 1928.

Meindl, Lovejoy 1985: R. S. Meindl, C. O. Lovejoy, *Ectocranial suture closure: a revised method for the determination of skeletal age at death based on the lateral-anterior sutures*, American Journal of Physical Anthropology 68, 1, 1985, p. 57-66.

Myszka, Piontek 2012: A. Myszka, J. Piontek., *Variation of musculoskeletal stress markers in the medieval population from Cedynia (Poland) – proposal of standardized scoring method application*, Collegium Antropologicum 36, 3, 2012, p. 1009-1017.

Ortner 2003: D. J. Ortner, *Identification of pathological conditions in human skeletal remains*, 2nd edition, San Diego, California, 2003.

Rösing 1988: F. W. Rösing, *Körperhöhenrekonstruktion aus skelettmaßen*, în: R. Knußmann, I. Schwidetzky, H. W. Jürgens, G. Ziegelmayer (eds.), *Anthropologie, Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen*, zugleich 4, Auflage der Lehrbuchs der Anthropologie, begründet von Rudolf Martin, Sonderdruck, Band I/1: Wesen und Methoden der Anthropologie, Stuttgart, 1988, p. 586-599.

White, Folkens 2005: T. D. White, P. A. Folkens, *The human bone manual*, Burlington, Massachusetts, 2005.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 1. Sutură metopică completă (*infant*/copil)
Fig. 1. Complete metopic suture (*infant*/child)

Fig. 2. Mormântul nr. 3, *in situ*
Fig. 2. Grave no. 3, *in situ*

Fig. 3. Craniu, vedere superioară (femeie, adult tânăr)
Fig. 3. Skull, superior view (female, young adult)

Fig. 4. Pierderea dentară antemortem a M1 drept (femeie, adult tânăr)
Fig. 4. Antemortem tooth loss of M1 right (female, young adult)

Fig. 5. Pigment de culoare roșie (ocru), vizibil pe frontalul stâng (femeie, adult tânăr)
Fig. 5. Red pigment (ochre), visible on the left front (female, young adult)

Fig. 6. Activitatea rădăcinilor la nivelul capului femural stâng (femeie, adult tânăr)
Fig. 6. Root activity in the left femoral head (female, young adult)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 7. Periostită activă difuză la nivelul diafizelor tibiale (femeie, adult)
Fig. 7. Diffuse active periostitis on the tibial diaphysis (female, adult)

Fig. 8. Mormântul nr. 6, *in situ*
Fig. 8. Grave no. 6, *in situ*

Fig. 9. Amprente ale unui pigment de culoare roşie pe frontal (oval) şi urme de arsură secundară pe parietale (pătrat) (bărbat, adult bătrân)
Fig. 9. Fingerprints of a red pigment on the frontal (oval) and traces of secondary burns on the parietals (square) (male, old adult)

Fig. 10. Pierderea dentară *antemortem* a M_1-M_2 (şi M_3?), bilateral (bărbat, adult bătrân)
Fig. 10. *Antemortem* tooth loss of M_1-M_2 (and M_3?), bilaterally (male, old adult)

Fig. 11. Periostită activă difuză în treimea superioară tibială dreaptă (bărbat, adult bătrân)
Fig. 11. Active diffuse periostitis in the upper right tibial third (male, old adult)

Fig. 12. Os acromiale, solitar
Fig. 12. Os acromiale, solitary

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 13. Proces acromial drept nefuzionat (bărbat, adult bătrân)
Fig. 13. Unfused right acromial process (male, old adult)

Fig. 14. Mormântul nr. 6, *in situ*
Fig. 14. Grave no. 10, *in situ*

Fig. 15. Fațetă articulară acromială stângă (femeie, adult matur)
Fig. 15. Left acromial articular facet (female, mature adult)

Fig. 16. Șanț și fosă tendon *vastus lateralis* drept (femeie, adult matur)
Fig. 16. The right *vastus lateralis* tendon notch and fossa (female, mature adult)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Muluri decorative şi piese masive din lut aparţinând culturii Cucuteni din Muzeul Judeţean Botoşani

Adela Kovács

Rezumat. Lucrarea de faţă îşi propune să prezinte cinci piese din cercetări anterioare, desfăşurate la Drăguşeni-*În deal la lutărie* şi Stânceşti. Piesele aparţin primei faze a culturii Cucuteni şi fac parte din categoria pereţi sau instalaţii arhitectonice. Una dintre piese este posibil să fie parte a unei statui antropomorfe de mari dimensiuni. Piesele, chiar dacă nu cunoaştem cu precizie contextul lor, cu excepţia celor de la Drăguşeni, care provin din Groapa 21, sunt importante prin faptul că, integrate în peisajul epocii lor, precum şi prin analogii, ar putea fi instalaţii monumentale sau chiar piese de cult. Discuţiile şi analogiile scot în evidenţă faptul că aceste piese, chiar dacă fiecare în parte este unicat, au analogii cu alte piese contemporane.
Cuvinte cheie: Cultura Cucuteni, muluri decorative, piese din lut, pereţi decoraţi

Decorative moldings and massive objects made of clay from Cucuteni culture, in Botoşani County Museum. The present paper aims to present five objects from previous researches, carried out at Drăguşeni-*În deal la lutărie* and Stânceşti. The objects belong to the first phase of the Cucuteni culture and can be framed to the category walls or architectural installations. One of the objects may be part of a large anthropomorphic statue. The objects, even if we do not know precisely their context, with the exception of those from Drăguşeni, coming from Pit 21, are important because they are integrated into the landscape of their time, and it is possible, through analogies, to be monumental installations or even cult pieces. Discussions and analogies highlight the fact that these objects, even if each one is unique, have analogies with other contemporary discoveries.
Keywords: Cucuteni Culture, decorative moldings, clay objects, decorated walls

.....

În articolul de faţă abordăm câteva piese care fac parte din registrul decorativ al comunităţilor culturii Cucuteni[1]. Surprinde în zilele noastre fineţea liniilor decorative ale ceramicii, precum şi reprezentările în stil ronde-bosse ale corpului

[1] Piesele au fost prezentate în cadrul International Symposium "From Symbol to Sign (cave art and furniture). The fireplace in temples and sanctuaries (Type and functionality)", Suceava, Romania, 21-23 September 2018, în comunicarea *Decorative moldings from Cucuteni Culture: decoration and symbol* susţinută de Adela Kovács.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

uman. În afară de ceramică, membrii comunității au decorat și alte categorii de obiecte, cum ar fi reprezentările antropomorfe și zoomorfe.

Piesele pe care le prezentăm provin din cercetări vechi, fiind găsite în depozitele Muzeului Județean Botoșani. Două dintre piese au fost identificate ca provenind din situl arheologic Drăgușeni-*In deal la lutărie (*jud. Botoșani), alte trei fiind din situl arheologic Stânceşti-*Bobeică* (com. Mihai Eminescu, jud. Botoșani). Toate piesele puse în discuție se încadrează în prima fază a culturii Cucuteni și se asociază cu materiale Cucuteni A3. Chiar dacă acestea provin din cercetări desfășurate în urmă cu câteva decenii, ele nu au fost publicate până în prezent. O parte dintre ele reprezintă fragmente de muluri decorative.

Decorarea clădirilor trebuie să fi fost o practică mai puțin obișnuită. Bucăți de pereți decorate se regăsesc mai rar decât în cazul altor amenajări din cadrul construcțiilor cucuteniene. De cele mai multe ori, acestea au fost remarcate în cadrul cercetărilor și semnalate ca atare de către cercetători în rapoartele publicate. Descoperirea de la Drăgușeni a trecut neobservată, materialele nefiind prelucrate și spălate la vremea descoperirii lor. În cazul cercetărilor arheologice de la Stânceşti-*Bobeică*, chiar dacă au fost descoperite fragmente ceramice aparținând culturii Cucuteni, sub nivelul getic aparținând sec. VI-III î. Hr., acestea nu au fost menționate în rapoarte sau în monografia dedicată cetăților getice de aici (Florescu A., Florescu M. 2005). Muzeului Județean Botoșani îi revine meritul că a păstrat materialul arheologic neatins încă din vremea anilor '60, astfel încât gradul de conservare a pieselor este unul ridicat.

Pe teritoriul administrativ al comunei Drăgușeni au fost repertoriate 12 situri arheologice, alături de numeroși tumuli, dintre care atrag atenția cele aparținând culturii Cucuteni. În colecțiile Muzeului Județean Botoșani se află materiale arheologice din următoarele situri: *Ocoale*, *Sărături*, *Ostrov* și *În deal la lutărie*.

Materialele pe care le discutăm provin din punctul *În deal la lutărie* și au fost cercetate în anul 1965. Conform biletelor identificate în pachetele cu material arheologic, piesele au fost preluate în data de 7 septembrie 1965, din Groapa 21, de la adâncimi diferite, -1,25, respectiv -1,95 m. Groapa 21 cuprinde un bogat material arheologic, inclusiv fragmente de vase de mari dimensiuni, majoritatea pictate. Materialul ceramic va face obiectul unui studiu viitor, având în vedere numeroasele fragmente descoperite. În anul 1970, Vladimir Dumitrescu a preluat cercetările arheologice sistematice din zonă, efectuând cercetări atât în situl *Ostrov*, cât și *În deal la lutărie* (Dumitrescu 1974, p. 37-47; Dumitrescu 1973, p. 177-196). Până în anul 1970 cercetările au fost desfășurate de un pasionat profesor, Aristotel Crîșmaru, a cărui colecție se află în depozitele Muzeului Județean Botoșani. Acesta a valorificat informațiile arheologice printr-o monografie referitoare la comuna Drăgușeni (Crîșmaru 1977). Planul cercetărilor arheologice este lacunar, nefiind marcate

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 1. Mulură decorativă cu motiv circular, descoperită la Drăguşeni, jud. Botoşani (Foto: Sebastian Ciupu, Muzeul Judeţean Botoşani)
Fig. 1. Decorative molding with circular pattern, discovered in Drăguşeni, Botoşani County (Photo: Sebastian Ciupu, Botoşani County Museum)

numerele gropilor cercetate (Crîşmaru 1977, fig. 2) şi din acest motiv nu putem fixa concret materialul arheologic pe planul cercetărilor din situl *În deal la lutărie.* Până în momentul de faţă, documentaţia originală de şantier nu a fost identificată.

Trei piese masive din lut ne-au atras atenţia în cutiile de păstrare a materialului de la Stânceşti, cercetat în intervalul 1960-1970. Respectivele piese au fost identificate ca urmare a activităţilor de organizare ale depozitelor de la Muzeul Judeţean Botoşani. Lotul de fragmente ceramice aparţinând culturii Cucuteni încă nu a fost analizat, fiind o cantitate impresionantă de materiale recuperată şi până în momentul de faţă nepublicată. Cele trei fragmente la care facem referire sunt discutabile din mai multe puncte de vedere, fiind masive, realizate toate din pastă poroasă, amestecată cu resturi vegetale. Din păcate, contextul exact al acestor piese este necunoscut. Piesele, după identificarea locului de proveniență și „redescoperirea" lor în depozit, prezentau o textură friabilă și asupra lor s-a intervenit pentru stabilizare[2].

Catalogul pieselor

Piesa 1. Drăguşeni-*În deal la lutărie,* Groapa 21, adâncime -1,25 m (fig. 1).

Fragmentul reprezintă un colţ în unghi drept provenit de la un perete decorat, păstrat într-o formă rectangulară. Lutul a fost foarte bine frământat cu paie de la cereale, a căror amprentă se observă pe partea dorsală a obiectului. A fost decorat

[2] Mulţumim şi pe această cale doamnei restaurator Ligia Teodor, din cadrul Laboratorului de Restaurare de la Palatul Culturii din Iaşi - Complexul Muzeal Naţional „Moldova", pentru stabilizarea pieselor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 2. Mulură decorativă cu motiv unghiular, descoperită la Drăguşeni, jud. Botoşani (Foto: Sebastian Ciupu, Muzeul Judeţean Botoşani)
Fig. 2. Decorative molding with angular pattern, discovered in Drăguşeni, Botoşani County (Photo: Sebastian Ciupu, Botoşani County Museum)

cu canelură lată, suprafaţa este foarte bine netezită şi tratată cu angobă albă doar pe suprafaţa vizibilă a peretelui. Decorul canelat cuprinde două bucle întregi şi una parţială, circulare. Nu ştim exact dacă aceste bucle formau cercuri concentrice sau spirale. Două dintre muchii au fost netezite bine şi prezintă aceeaşi angobă albă precum suprafaţa exterioară, ceea ce ne-a condus spre concluzia că este un colţ.

Dimensiuni: L = 135 mm; LA = 128 mm; GR = 33 mm.

Piesa 2. Drăguşeni-*În deal la lutărie,* Groapa 21, adâncime -1,95 m (fig. 2).

Piesa reprezintă un fragment relativ rectangular de perete decorat, spart în trei părţi. La fel ca la fragmentul anterior, lutul a fost foarte bine frământat cu paie de la cereale, a căror amprentă se observă pe partea dorsală. A fost decorat cu canelură lată. Suprafaţa este foarte bine netezită şi tratată cu angobă albă doar pe suprafaţa vizibilă a peretelui. Decorul canelat cuprinde un motiv geometric unghiular. Fragmentul este desprins dintr-un panou de dimensiuni mai ample.

Dimensiuni: L = 275 mm; LA = 224 mm; GR = 35 mm.

Piesa 3. Stânceşti (fig. 3).

Piesa reprezintă un fragment de ramă, relativ rectangulară, provenită de la o instalaţie sau o construcţie. Prezintă o parte plată şi o bordură supraînălţată. Pe ambele părţi ale ramei supraînălţate, cu aproximativ 5 cm faţă de bază, piesa continuă. Este posibil să fi fost parte dintr-o cutie sau o masă mai mare din lut, poate de dimensiuni naturale ale unui obiect de mobilier. S-a păstrat un colţ din piesă. Partea dorsală a obiectului este netezită şi pare a fi desprinsă de pe o altă suprafaţă, probabil din lemn (?).

Dimensiuni: L = 123 mm; H = 98 mm; GR = 52 mm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

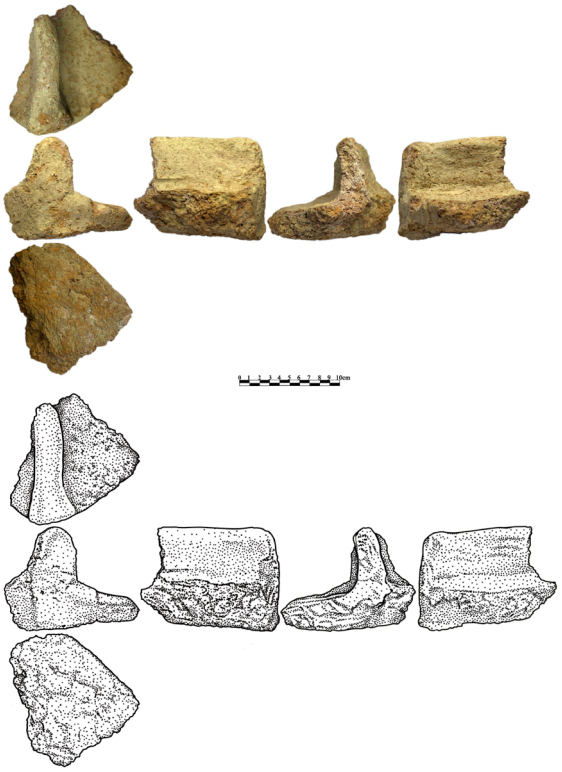

Fig. 3. Ramă din lut descoperită la Stânceşti
(Foto şi desen: Sebastian Ciupu, Muzeul Judeţean Botoşani)
Fig. 3. Clay frame discovered in Stânceşti
(Photo and drawing: Sebastian Ciupu, Botosani County Museum)

Piesa 4. Stânceşti (fig. 4).

Fragmentul reprezintă o piesă aproape întreagă, de formă relativ romboidală, ovală în secţiune. Modelată din pastă poroasă, prezintă două straturi de modelare, un nucleu mai dur şi un strat superior, cu care a fost „îmbrăcată" piesa originală. Grosimea stratului superior se încadrează între 2 şi 3 cm şi se păstrează parţial, fiind căzută în zonele unde nu a făcut priză cu nucleul. Nu prezintă caracteristici antropomorfe sau alte trăsături care ne-ar putea indica modul de folosire al acestei piese. Modul grosier de realizare, precum şi pasta de modelaj, ne-ar putea indica faptul că făcea parte dintr-o instalaţie de mari dimensiuni, fiind descoperit doar un foarte mic fragment din piesa originală. Piesa nu are stabilitate în poziţie verticală sau orizontală.

Dimensiuni: H = 144 mm; LA = 104 mm; GR = 68 mm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

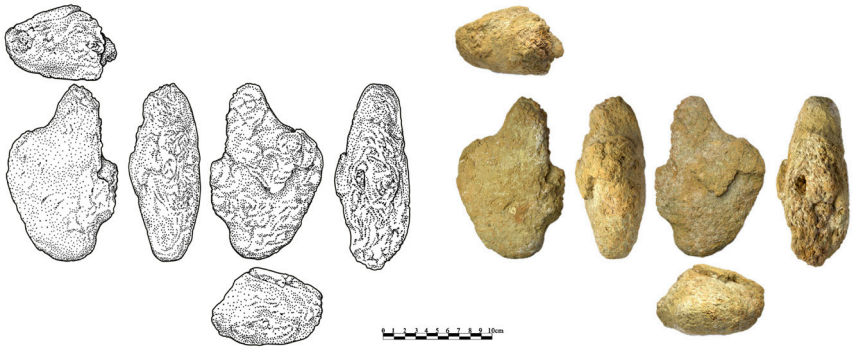

Fig. 4. Piesă cu funcționalitate necunoscută de la Stânceşti
(Foto: Sebastian Ciupu, Muzeul Județean Botoşani)
Fig. 4. Object with unknown use from Stânceşti
(Photo: Sebastian Ciupu, Botosani County Museum)

Fig. 5. Piesă din lut antropomorfizată descoperită la Stânceşti
(Foto: Sebastian Ciupu, Muzeul Județean Botoşani)
Fig. 5. Anthropomorphized clay object discovered in Stânceşti
(Photo: Sebastian Ciupu, Botosani County Museum)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Piesa 5. Stânceşti (fig. 5).

Fragmentul reprezintă o piesă cu aspect antropomorf. Piesa este aproape întreagă, lipsind un fragment din partea superioară. În ceea ce priveşte acest obiect, avem o serie de argumente care pledează pentru un bust antropomorf, fiind o piesă cu stabilitate pe o suprafaţă plană. Este întreagă, cu excepţia gâtului alungit, în continuarea căruia ar fi putut fi reprezentat capul. Umerii sunt modelaţi plastic şi prezintă fragmentare pe una dintre suprafeţe. În directa prelungire a acestora se află gâtul cilindric şi subţire. Corpul are aspectul aplatizat, uşor aplecat în faţă. Suprafeţele sunt foarte bine netezite. Este posibil să fi fost lipit de o structură mai mare sau să fi făcut parte dintr-un context arhitectonic mai amplu.

Dimensiuni: H = 136 mm; LA = 158 mm; GR = 76 mm; D. Gât = 48 mm.

Scurte discuţii asupra funcţionalităţii pieselor

În ceea ce priveşte interpretarea pieselor descrise mai sus, acesta este un demers mult îngreunat de lipsa datelor cu privire la contextul de proveniență. Uneori chiar şi cunoscând contextul şi obiectele asociate, anumite obiecte sunt greu de descifrat din punctul de vedere al funcţionalităţii. În materialul de faţă discutăm două categorii de obiecte: fragmente de pereţi decoraţi descoperiţi la Drăguşeni şi trei piese cu funcţionalitate incertă, posibile elemente din structuri din lut mult mai ample.

Cele două piese ce provin din Groapa 21 de la Drăguşeni-*În deal la lutărie*, chiar dacă de la adâncimi diferite, par să fie realizate din acelaşi tip de material, prin aceeaşi tehnică, cu un strat de angobă albă pe suprafaţa modelată. Posibil, totuşi, să provină din părţi diferite ale aceluiaşi perete. Nu putem exclude posibilitatea ca acestea să fi fost doar suprafaţa exterioară a unei structuri mult mai ample şi mai groase, iar ceea ce noi vedem să fie doar o suprafaţă mică a peretelui sau a unui alt suport din lemn şi/sau lut.

Pereţii decoraţi în cadrul culturii Cucuteni nu sunt foarte frecvent întâlniţi şi, drept urmare, considerăm importantă publicarea acestora. Situl arheologic de la Drăguşeni-*În deal la lutărie* are şi o caracteristică mai neobişnuită. Aici au fost descoperite doar gropi de foarte mari dimensiuni, cu material arheologic impresionant, nefiind identificată, până în momentul de faţă, nici o locuinţă de suprafaţă, ceea ce ridică semne de întrebare cu privire la funcţionalitatea acestui loc şi motivele care au dus la acumularea unei cantităţi de material arheologic atât de consistente. Până la desfăşurarea unor cercetări geofizice pe suprafaţa sitului cucutenian, este foarte dificil să ne pronunţăm. Acestea ar putea aduce informaţii detaliate cu privire la dispunerea gropilor sau lămuriri legate de absenţa locuinţelor din perioada respectivă. Se precizează faptul că în unele gropi menajere cercetate aici se aflau inclusiv plăci perforate sau semi-perforate provenind de la cuptoarele de ars ceramica (Dumitrescu 1974, p. 34).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 6. Panou incizat și pictat din Clădirea 77-Çatalhöyük (House 2010, p. 39, fig. 36)
Fig. 6. Incised panel with paint from Building 77-Çatalhöyük (House 2010, p. 39, fig. 36)

O discuție asupra rolului, posibil religios al anumitor muluri ornamentale, am realizat deja anterior și nu dorim să repetăm informațiile deja publicate (Kovács 2015a).Totuși, facem o serie de precizări esențiale, pentru a sublinia importanța pieselor de față.

În ceea ce privește pereții decorați, în neoliticul balcano-anatolian, în general, nu sunt exemplare foarte numeroase, fie pentru că aceștia nu au fost sesizați, fie pentru că decorul nu s-a păstrat. Pictura apare mai timpuriu și este documentată în situri siriene aceramice, precum Tell Halula și Dja'de al Mughara (Christidou *et alii* 2009, p. 319-335; Coqueugniot 1998, p. 1-8; Molist, Vicente 2013, p. 120-122; Molist 1998, p. 83; Haidar-Boustani *et alii* 2007, p. 10; fig. 1/10), Mureybet (Mellaart 1975, p. 46, fig. 15a), 'Ain Mallaha (Eynan) (Goring-Morris 2002, p. 116; Mellaart 1975, p. 36, fig. 5; Bar-Yosef 1998, p. 163), Ba'ja-Wadi Musa, Petra, Iordania (Gebel 2002, p. 123), Tell 'Abr 3 (Yartah 2004, p. 141-158; Yartah 2005, p. 3-9, Yartah 2013 I, 123-133; Yartah 2013 II, p. 135, fig. 119). Combinarea mai multor tehnici decorative apare, cel mai frecvent, la clădirile de la Çatalhöyük, Turcia (Mellaart 1962; Mellaart 1963; Mellaart 1964; Mellaart 1966; Mellaart 1975). Mulura ornamentală ajunge extrem de rafinată, reprezentând animale și semne geometrice, chiar și modele ce imită textile, în culori vii. Aproape fiecare clădire de la Çatalhöyük prezintă urme de pictură pe pereți. Nu doar pereții au fost decorați aici, ci și coloanele, bucraniile, interiorul nișelor sau statuetele. Picturile și reliefurile de aici sunt, la ora actuală, un punct de reper pentru neoliticul Orientului Apropiat și pentru perioada neolitică în general (Last 1998, p. 356).

Menționăm un decor în relief din Clădirea 77-Çatalhöyük, care prezintă o asociere între incizie și pictură, reprezentată pe peretele nordic (fig. 6). Panoul decorat a fost separat în trei sau patru panouri mai mici, formând decor repetitiv.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 7. Panou cu incizii liniare şi spiralice în Clădirea 74-Çatalhöyük (Marciniak, Czerniak 2007, p. 119, fig. 77)
Fig. 7. Panel with linear and spiral incisions in Building 74-Çatalhöyük (Marciniak, Czerniak 2007, p. 119, fig. 77)

Două casete erau pătrate şi formate din stele geometrice cu modele încrucişate cu elemente vegetale (?) rulate la colţuri. Caseta dreptunghiulară centrală prezintă o bandă cu zig-zaguri de sus în jos. A patra casetă a fost afectată şi nu sunt foarte vizibile motivele (House 2010, p. 39). Pe toată suprafaţa a avut pictură roşie, refăcută de cinci ori (Çamurcuoğlu 2010, p. 115, fig. 103).

Un singur caz de decor incizat este descoperit până în prezent la Çatalhöyük, în aria TP, Clădirea 74, Space (camera) 327 (fig. 7). Spiralele şi motivele liniare au fost realizate cu o unealtă ascuţită, din os, şi acoperă pereţii dinspre nord şi vest. În faţa acestui panou incizat se afla un mare depozit de oase, depuse sub podea (Marciniak, Czerniak 2007, p. 118).

În ceea ce priveşte Epoca Cuprului, în zona orientală menţionăm lutuială pictată la Anau în Turkmenistan (Mellaart 1975, p. 220), Ein Gedi în Israel, Arslantepe şi Dergimentepe, situri din Turcia (Rothman 2002, p. 114), Teleilat el Ghassul (Shaw, Jameson 1999, p. 271), Tepe Gawra în Irak (Rothman 2002, p. 114). Venind mai aproape, către zona balcanică, observăm că tehnica reliefului atinge niveluri artistice deosebite, însă pictura este reprezentată mai rar şi nu atinge rafinamentul din zonele orientale. Remarcăm basorelief şi muluri ornamentale la Kormadin (fig. 8) (Jovanović 2011, p. 36, fig. 13), Tell Azmak şi Yassa Tepe (Obshtina Vetrino) din Bulgaria (Shaw, Jameson 1999, p. 98). Locuinţa L5 de la Durankulak-*Ostrov* atrage atenţia, fiind interpretată drept sanctuar sau casă a tribului. Construcţia menţionată avea decoruri în relief şi ornamente pictate (Boyadžiev 2004, p. 9).

În ceea ce priveşte Parţa, remarcăm descoperirea din Casa Meandrului (fig. 9). Peretele vestic purta o decoraţie meandrică încrustată cu galben şi pictată cu roşu. Este posibil să fi reprezentat o imagine de invocare, însă lipsa unor elemente face

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

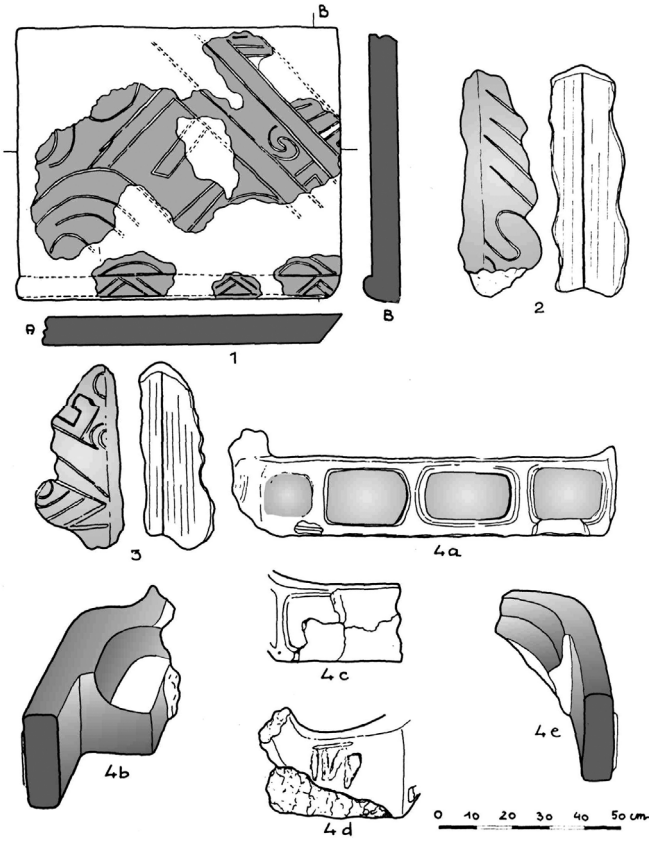

Fig. 8. Fragmente din caseta decorată și din peretele Sanctuarului 1 de la Kormadin (Jovanović, Glisić 1961, fig. 40)
Fig. 8. Fragments from the decorated box and the wall of the Sanctuary 1 from Kormadin (Jovanović, Glisić 1961, fig. 40)

reconstituirea nesigură (Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2006, p. 237). De menționat sunt decorurile numeroase în relief din Templul 2 de la Parța, precum soclul statuii monumentale (Lazarovici Gh. *et alii* 2001, pl. 2, 8/1-6, 9/6, 11/3, 47/1-3, 48/1-3, 49/3-4, 50/3-4, 52/1-4, 53/1-4), ce constau din incizii meandrice late realizate în lutul moale, fiind pictate apoi cu culoare roșie (Lazarovici Gh. *et alii* 2001, p. 220).

De amintit este și Locuința 2 de la Radovanu-*La Muscalu*, care avea pereții pictați în interior, iar lângă intrare erau ornamentați în relief (o bandă de lut). În interior, pereții au fost tencuiți cu un lut fin, iar apoi pictați cu culoare roșie. Peste acest fond s-au aplicat benzi albe de diferite grosimi, în combinații geometrice sau spirale (Comșa 1983, p. 64; Comșa 1990, p. 81; Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh. 2006, p. 539).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

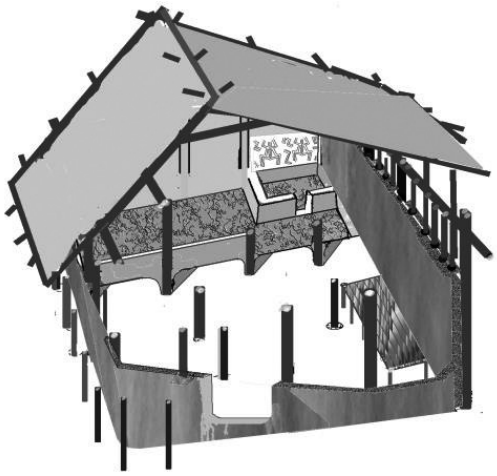

Fig. 9. Casa Meandrului de la Parța (Lazarovici Gh. *et alii* 2001, p. 252, fig. 209)
Fig. 9. Meander House from Parța (Lazarovici Gh. *et alii* 2001, p. 252, fig. 209)

În ceea ce privește arealul cucutenian, arta decorului parietal nu atinge măiestria sau frecvența decorului ceramicii. Ar fi de menționat câteva cazuri mai speciale, însă acestea nu reprezintă o regulă de decorare a clădirilor, ci mai degrabă, o excepție. Frontonul de clădire de la Ariușd, jud. Covasna, a suscitat o serie de discuții asupra funcționalității clădirii. Mai mulți cercetători au considerat clădirea T 37 drept sanctuar (Dumitrescu 1974, p. 479; Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 237, fig. Vd.101/a, Vd.102/a, b; Mantu-Lazarovici C. M. 2004, p. 50). O opinie diferită exprimă S. Sztáncsuj, care consideră că „*lipsa altor descoperiri speciale din acest loc nu par să sprijine această ipoteză*" (Sztáncsuj 2015, p. 122). Acesta a fost descoperit și publicat în anul 1911 de către F. László (László 1911, p. 310, fig. 15). Fragmentul de mulură de formă triunghiulară, cu două spirale înfășurate față în față și unite în partea superioară, a suscitat interes în mai multe studii, modul deosebit de realizare a frontonului atrăgând atenția specialiștilor, mai ales datorită faptului că este o descoperire unică în mediul eneoliticului de pe teritoriul României (fig. 10, 11, 12, 13).

În situl de la Tîrpești au fost descoperite fragmente de pereți pictați în mai multe clădiri. Clădirea L5 este considerată sanctuar casnic, în primul rând datorită inventarului fix și mobil: vatră dreptunghiulară, masă din lut dreptunghiulară, asociate cu pictură albă (Marinescu-Bîlcu 1981, p. 73-74; Mantu-Lazarovici C. M. 2004, p. 52). Clădirea L10 are peretele netezit, cu stratul superior de 3 cm grosime, cu urme de pictură albă (Marinescu-Bîlcu 1981, 74, fig. 119/1; fig. 125/D10). La

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 10. Ariușd, fronton decorat, fotografie *in situ* (László 1914, p. 306, fig. 13)
Fig.10. Ariușd, decorated gable, *in situ* photo (László 1914, p. 306, fig. 13)

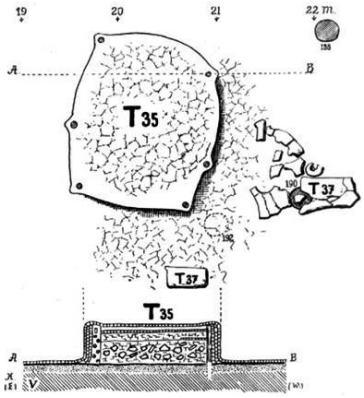

Fig. 11. Ariușd, frontonul decorat și contextul de proveniență, desen (Sztáncsuj 2015, p. 128, fig. 53/1)
Fig. 11. Ariușd, decorated gable and discovery context, drawing (Sztáncsuj 2015, p. 128, fig. 53/1)

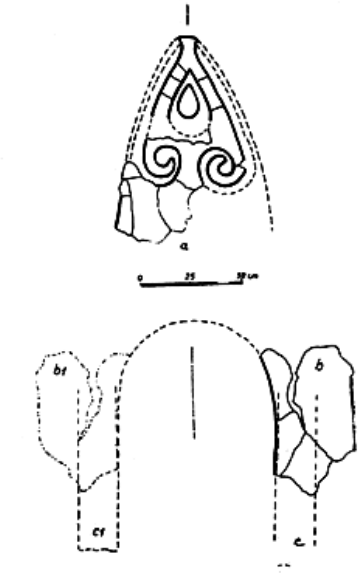

Fig. 12. Ariușd, frontonul decorat și fragmente de perete (Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 237, fig. Vd.102)
Fig. 12. Ariușd, decorated gable and wall fragments (Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 237, fig. Vd.102)

Fig. 13. Ariușd, frontonul decorat după restaurare (Lazarovici C. M. *et alii* 2009, p. 92, fig. 4)
Fig. 13. Ariușd, decorated gable after restoration (Lazarovici C. M. *et alii* 2009, p. 92, fig. 4)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

a *b*

Fig. 14. a) Perete decorat cu spirală în relief din L1 de la Bereşti (Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 230, fig.Vd.90); b) Mulura restaurată (Foto: A. Adamescu)
Fig. 14. a) Wall decorated with embossed spiral from L1 from Bereşti (Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 230, fig.Vd.90); b) The restored molding (Photo: A. Adamescu)

Truşeşti, L. 60, pe peretele de nor-vest, opus intrării, se aflau două straturi picturale cu o grosime de 1,5-2 cm, de culoare gălbuie-brună. Modelul decorativ nu este precizat (Petrescu-Dîmboviţa *et alii* 1999, p. 117). Un posibil sanctuar casnic se menţionează la Bereşti-*Dealul Bulgarului*, respectiv L1/1960 (fig. 14) (Dragomir 1962, p. 69; Dragomir 1985, p. 95; Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007, p. 230, fig. Vd.90).

Decorul spiralic de la Bereşti este cea mai apropiată analogie pentru piesele de la Drăguşeni, fiind folosită aceeaşi tehnică de realizare a reliefului. Colţul de mulură, cu cele trei bucle vizibile, este posibil să reprezinte, de fapt, un decor circular concentric sau un început de spirală care nu s-a păstrat. De precizat este faptul că aşezarea de la Bereşti-*Dealul Bulgarului* se încadrează în aceeaşi fază cu siturile de la Drăguşeni-*În deal la lutărie* şi Stânceşti.

Descoperirea din anul 2015 din situl de la Costeşti-*Cier/Lângă Şcoală*, jud. Iaşi aduce completări la registrele decorative ale primei faze ale culturii Cucuteni (fig. 15). O serie de fragmente de plăci de lut decorate ar putea proveni de la un cuptor. Mulura ornamentală era decorată cu motive liniare şi spiralice adâncite/canelate, unele cu terminaţii cornulare. Unul dintre cele mai mari fragmente, de aproape 30 cm lungime, este posibil să provină de la partea frontală a cuptorului (Boghian *et alii* 2016, p. 224-225, 598-601).

Piesele de la Stânceşti au o conformaţie diferită. Modul lor de realizare amintesc, mai degrabă, de tehnologia de modelare a statuilor din lut. Câteva exemplare remarcabile din arealul european au fost discutate într-un material publicat deja

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 15 Mulura ornamentală *in situ* de la Costești- *Cier/Lângă Școală*
(Boghian *et alii* 2016, p. 599, fig. 4/3-4)
Fig. 15 Ornamental molding *in situ* from Costești- *Cier/Lângă Școală*
(Boghian *et alii* 2016, p. 599, fig. 4/3-4)

(Kovács 2015). Câteva statui din lut aparținând culturii Cucuteni sunt de remarcat. Două statuete de mari dimensiuni de la Păuleni-Ciuc, *Dâmbul Cetății*. Ambele prezintă o înălțime mai mare de 25 cm și au fost descoperite în interiorul unor clădiri, una pe podea, lângă un perete, iar a doua, între crăpăturile podelei (Buzea, Lazarovici Gh. 2005, pl. XXIV/1-2). *Torso*-ul de statuie antropomorfă de la Izvoare este o descoperire veche și statuia ar fi putut avea aproximativ un metru înălțime (Vulpe 1957, p. 230, 230/231; Monah 1997, p. 39, 10/1, n. 86). Statuia masivă de la Hăbășești era decorată cu șiruri de romburi pictate (Dumitrescu 1954, fig. 56; Chirica, Văleanu 2008, p. 89). Capul grosier modelat, dar cu trăsături faciale clare de la Mărgineni-Cetățuia, jud. Bacău, atașat probabil unui cuptor, este un argument în plus că inclusiv pasta de modelare a pereților a fost folosită pentru modelarea unor obiecte de dimensiuni apreciabile sau care nu erau destinate mutării (Monah 1997, p. 257, fig. 5). Numeroasele stele, statui și amenajări de la Tușești-*Țuguieta* au fost realizate inclusiv din material poros, cu multe resturi vegetale. Unele statui de mari dimensiuni erau probabil sprijinite pe stâlpi (Petrescu-Dîmbovița *et alii*1999, p. 67, fig. 46-48, p. 85-88, 526, fig. 65 și 167, p. 88-89, fig. 67, p. 117-121, fig. 86-87, 372/3). Nu vom intra în detalii legate de descrierea tuturor obiectelor din clădirile de la Trușești, însă o parte din ele reprezintă statui monumentale, alte obiecte sunt amenajări speciale pentru prezentarea statuilor monumentale. Avem în vedere inclusiv coloane, rame din lut, mese din lut, vetre cu gardină care sunt asociate cu statuile monumentale de aici (Gimbutas 1984, p. 77, fig. 43; Monah, Cucoș 1985, p. 156; Sandars 1985, p. 201; Mantu-Lazarovici C. M. 2004, p. 47, 49, fig. 1; Monah 1997, p. 37-38, n. 72).

Un caz în care regăsim asocierea dintre stelă, statuie și coarnele taurului este amenajarea altarului de la Scânteia-*Dealul Bodești*, jud. Iași (fig. 16). Statuia era

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 16. Altarul din sanctuarul comunitar de la Scânteia (Lazarovici Gh. *et alii* 2019, p. 67, fig. 30)
Fig. 16 The altar in the community sanctuary in Scânteia (Lazarovici Gh. *et alii* 2019, p. 67, fig. 30)

poziţionată într-o amenajare complexă ce cuprinde bucranii, coarne şi ochi din lut, modelate plastic, cu caneluri late (Lazarovici *et alii* 2019, p. 35-76).

Desigur că în cazurile discutate mai sus, avem în vedere faptul că, în context, piesele pot fi observate mult mai clar şi funcţionalitatea lor poate fi descifrată. În cazul pieselor de la Stânceşti, nu se cunoaşte contextul şi din acest motiv nu ne putem hazarda să afirmăm că sunt obiecte de cult sau folosite în vreun oarecare fel pentru desfăşurarea ritualurilor. Totuşi, asemănarea lor tehnică şi formală cu unele piese din categoria celor de cult, ne pot duce spre concluzia că este o posibilitate mare ca acestea să fi făcut parte din amenajări similare pe care le observăm în situri contemporane, din acelaşi areal cultural.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Bibliografie

Bar-Yosef 1998: O. Bar-Yosef, *The Natufian Culture in the Levant, Threshold to the Origins of Argriculture*, în: J. Marks (ed.), *Evolutionary Antropology*, Wiley-Liss Inc., 1998, p. 159-177.

Boghian *et alii* 2016: D. Boghian, S. Ignătescu, S.-C. Enea, D. Stigleț, A. Kovács, *Costești, com. Costești, jud. Iași, Punct: Cier/ Lângă Școală*, Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2015, 2016, p. 224-225, 598- 601.

Boyadžiev 2004: Y. Boyadžiev, *Chalcolitic stone architecture from Bulgaria*, Archaeologia Bulgarica VIII, 2004, p. 1-12.

Buzea, Lazarovici Gh. 2005: D. L. Buzea, Gh. Lazarovici, *Descoperirile Cucuteni-Ariușd de la Păuleni Ciuc-Ciomortan „Dâmbul Cetății". Campaniile 2003-2005. Raport preliminar*, Angustia, Arheologie-Etnografie 9, 2005, p. 25-88.

Çamurcuoğlu 2010: D. Çamurcuoğlu, *Conservation*, Çatalhöyük 2010 Archive Report, Çatalhöyük Research Project, 2010, p. 113-117.

Chirica, Văleanu 2008: V. Chirica, M.-C. Văleanu, *Umanizarea taurului celest: mărturii ale spiritualității comunităților cucuteniene de la Ruginoasa-Iași*, Iași, 2008.

Christidou *et alii* 2009: R. Christidou, E. Coqueugniot, L. Gourichon, *Neolithic figurines manufactured from phalanges of Equids from Dja'de el Mughara, Syria*, Journal of Field Archaeology 34, no. 3, 2009, p. 319-335.

Comșa 1983: E. Comșa, *Rezultatele săpăturilor arheologice de la Radovanu, (jud. Călărași)*, Materiale și Cercetări Arheologice, 1983, p. 62-64.

Comșa 1990: E. Comșa, *Complexul neolitic de la Radovanu*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos VIII, 1990, p. 101-108.

Coqueugniot 1998: E. Coqueugniot, *Dja'de el Mughara (moyen-euphrate), un village néolithique dans son environnement naturel à la veille de la domestication*, în: G. Bernard (ed.), *Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux, Travaux de la Maison de l'Orient méditerranéen*, Lyon, 1998, p. 1-8.

Crîsmaru1977: A. Crîsmaru, *Drăguşeni, contribuții la o monografie arheologică*, Muzeul Județean de Istorie Botoșani, 1977.

Dragomir 1962: I. T. Dragomir, *Unele considerații cu privire la modul de construcție al locuințelor din așezările Cucuteni-Tripolie*, Studii și cercetări de istorie veche 13, 2, 1962, p. 393-397.

Dragomir 1985: I. T. Dragomir, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice de la Bereşti „Dealul Bulgarului" (1981), județul Galați*, Memoria Antiqvitatis IX-XI, 1977-1979, p. 93-140.

Dumitrescu 1954: Vl. Dumitrescu, *Hăbășești. Satulneolitic de pe Holm*, București, 1954.

Dumitrescu 1973: V. Dumitrescu, *Unele Einige Fragen zur Cucuteni-Kultur im Lichte der Ausgrabungen bei Drăguşeni (nord der Moldau, S. R. Romanien]*, Zeitschrift für Archäologie 7,1973, p. 177-196.

Dumitrescu 1974: Vl. Dumitrescu, *Unele probleme ridicate de așezarea cucuteniană de la Drăguşeni (jud. Botoșani)*, Din trecutul județului Botoșani I, Botoșani, 1974, p. 37-47.

Florescu A., Florescu M., 2005: A. Florescu, M. Florescu, *Cetățile traco-getice din secolele VI-III a. Chr. de la Stânceşti (jud. Botoșani)*, Targoviște, 2005.

Gebel 2002: H. G. K. Gebel, *Walls. Loci of forces*, în: H. G. K. Gebel, B. D. Hermansen, C. H. Jensen (eds.), *Magic Practices and Ritual în the Near Eastern Neolithic*, Berlin, 2002, p. 119-132.

Gimbutas 1984: M. Gimbutas, *The Godesses and Gods of old Europe. Myths and Cult Images*, Londra, 1984.

Goring-Morris 2002: A. N. Goring-Morris, *The Quick and the Dead. The Social Context of A Ceramic Neolithic Mortuary Practices as seen from Kfar HaHoresh*, în: I. Kuijt (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities*, 2002, p. 103-136.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Haidar-Boustani *et alii* **2007:** M. Haïdar-Boustani, J. J. Ibáñez, M. Al-Maqdissi, A. Armendáriz, J. G. Urquijo, L. Teira, *New Data on the Epipalaeolithic and Neolithic of the Homs Gap: Three Campaigns of Archaeological Survey(2004-2006)*, NEO-LITHICS, The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research 1, 2007, p. 3-52.

House 2010: M. House, *Area Building 77, Spaces 336 & Sp.337*, Çatalhöyük 2010 Archive Report, Çatalhöyük Research Project, 2010, p. 31-42.

Jovanović 2011: B. Jovanović, *Die Kultplätze und Architektur in der Vinča-Kultur*, Banatica, Revista Muzeului Banatului Montan vol. 11, 1991, p. 119-124.

Jovanović, Glisić 1961: B. Jovanović, J. Glisić, *Eneolitsko naselje na Kormadinu kod Jakova*, Starinar XI, 1961, p. 113-139.

Kovács 2015: A. Kovács, *Monumental: elemente arhitectonice şi inventar din cadrul sanctuarelor neolitice şi eneolitice din Europa*, Acta Musei Tutovensis nr. XI, 2015, p. 31-72.

Kovács 2015a: Adela Kovács, *Peretii sanctuarelor si templelor neolitice din sud-estul Europei: Pictura, culoare, motive si simboluri*, ANGUSTIA 19, 2015, p. 9-34.

László 1911: F. László, *Háromszék vármegyei praemykenaei jellegű telepek. Stations de l'époque prémycénienne dans le comitat de Háromszék*, în Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából - 2. kötet (1911.) 2. füzet, p. 175-259.

Lazarovici C. M. *et alii* **2009:** C. M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, S. Ţurcanu, *Cucuteni. A great civilisation of the prehistoric world*, Iaşi, 2009.

Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2006: C. M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Arhitectura neoliticului şi epocii cuprului din România*, Vol. I , Neoliticul, V. Spinei, V. Mihailescu-Bîrliba (eds.), Iaşi, 2006.

Lazarovici C. M., Lazarovici Gh. 2007: C. M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Arhitectura Neoliticului şi Epocii Cuprului din România,* Vol. II, Epoca Cuprului, V. Spinei, V. Mihailescu-Bîrliba (eds.), Iaşi, 2007.

Lazarovici Gh. 2019: Gh. Lazarovici, M. Lazarovici, D. Mischka, C. Mischka, S. Ţurcanu, M. Oancă, A. Kovács, H. Ştefan, A. Berzovan, *Un sanctuar casnic sau comunitar la Scânteia. Studiu de etnoreligie, etnoarheologie, arheologie*, Acta Musei Tutovensis XV, 2019, p. 35-76.

Lazarovici Gh. *et alii* **2001:** Gh. Lazarovici, Fl. Draşovean, Z. Maxim, *Parţa. Monografie arheologică*, vol. 1.1; vol. 1.2, Waldpress, BHAB, 12, 2001.

Mantu-Lazarovici C. M. 2004: C. M. Mantu-Lazarovici, *Sanctuarele Precucuteni-Cucuteni*, Arheologia Moldovei XXV, 2004, p. 47-67.

Marciniak, Czerniak 2007: A. Marciniak, I. Czerniak, *Social transformationsin the Late Neolithic and the Early Chalcolithic periods incentral Anatolia*, Anatolian Studies 57, 2007, p. 115–130.

Marinescu-Bîlcu 1981: S. Marinescu-Bilcu, *Tîrpeşti. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR International Series 107, Oxford, 1981.

Mellaart 1962: J. Mellaart, *Excavations at Çatal Hüyük, first preliminary report, 1961*, Anatolian Studies 12, 1962, p. 42-60.

Mellaart 1963: J. Mellaart, *Excavations at Çatal Hüyük, second preliminary report, 1962*, Anatolian Studies 13, 1963, p. 45-97.

Mellaart 1964: J. Mellaart, *Excavations at Çatal Hüyük, third preliminary report, 1963*, Anatolian Studies 14, 1964, p. 40-113.

Mellaart 1966: J. Mellaart, *Excavations at Çatal Hüyük, fourth preliminary report, 1965*, Anatolian Studies 16, 1966, p. 165-191.

Mellaart 1967: J. Mellaart, *Çatal Hüyük. A Neolithic town in Anatolia*, London, Thames and Hudson, 1967.

Mellaart 1975: J. Mellaart, *The Neolithic of the Near East*, London, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Molist, Vicente 2013: M. Molist, O. Vicente, *Los restos pictóricos de las casas, de Tell Halula, (Periodo PPNB medio-reciente)*, în: M. M. Montaña (coord.), *Tell Halula: un poblado de los primeros agricultores en el valle del Éufrates, Siria*, Memoria Científca - Tomo I, 2013, p. 112-126.

Monah 1997: D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, 1997.

Monah, Cucoș 1985: D. Monah, Șt. Cucoș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985.

Petrescu-Dîmbovița *et alii* 1999: M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A. C. Florescu, *Trușești, monografie arheologică*, București-Iași, 1999.

Rothman 2002: M. S. Rothman, *Tepe Gawra: The Evolution of a small, prehistoric center in northern Iraq*, Philadelphia, 2002.

Sandars1985: K. N. Sandars, *Prehistoric Art in Europe*, Penguin Books, 1985.

Shaw, Jameson 1999: I. Shaw, R. Jameson, *A dictionary of archaeology*, Oxford, 1999.

Sztáncsuj 2015: S. J. Sztáncsuj, *Grupul cultural Ariușd pe teritoriul Transilvaniei*, Cluj Napoca, 2015.

Vulpe1957: R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, București, 1957.

Yartah 2004: T. Yartah, *Tell ,Abr 3, un village du néolithique précéramique (PPNA) sur le Moyen Euphrate. Première approche*, Paléorient 30, 2, 2004, p. 141-158.

Yartah 2005: T. Yartah, *Les bâtiments communautaires de Tell 'Abr 3 (PPNA, Syrie)*, NEO-LITHICS, The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research 1/05, 2005, p. 3-9.

Yartah 2013 I: T. Yartah, *Vie quotidienne, vie communautaire et symbolique à Tell ,Abr 3 – Syrie du Nord. Données nouvelles et nouvelles réflexions sur L'horizon PPNA au nord du Levant 10 000-9 000 BP*, Volume I – Texte, Lyon, 2013.

Yartah 2013 II: T.Yartah, *Vie quotidienne, vie communautaire et symbolique à Tell ,Abr 3 – Syrie du Nord. Données nouvelles et nouvelles réflexions sur L'horizon PPNA au nord du Levant 10 000–9 000 BP*, Volume II – Figures, Lyon, 2013.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Un projet franco-moldave: Dynamiques de peuplement, territoires et ressources naturelles dans la Préhistoire récente de Moldavie (5500-3000 BC)

Olivier Weller, Robin Brigand

Résumé. A la suite de nos travaux en Roumanie, ce projet franco-moldave s'intéresse aux dynamiques de peuplement et aux choix d'implantation des sites du Néolithique ancien à la fin du Chalcolithique. A travers une série d'analyses sous SIG intégrant les ressources naturelles disponibles (eau, sol, sel), il souhaite mettre en lumière l'évolution des modes d'occupation du territoire et les relations d'interdépendance entre les établissements archéologiques (méga-sites, villages, fermes, bergeries, etc.).
Mots-clef: Néolithique/Chalcolithique, dynamiques spatiales, modes d'occupation, ressources en sel

Un proiect franco-moldav: dinamica de populare, teritorii și resurse naturale în preistoria recentă a Moldovei (5500-3000 î.Hr.). Ca urmare a activității noastre din România, acest proiect franco-moldav se concentrează pe dinamica locuirilor și pe alegerea implantării siturilor din Neoliticul timpuriu până la sfârșitul perioadei Calcolitice. Printr-o serie de analize GIS care integrează resursele naturale disponibile (apă, sol, sare), studiul dorește să evidențieze evoluția modurilor de ocupare a teritoriului și relațiile de interdependență dintre așezările arheologice (mega-situri, sate, ferme, stâne etc.).
Cuvinte-cheie: Neolitic/Calcolitic, dinamici spațiale, moduri de ocupare, resurse de sare

.....

Ce nouveau projet franco-moldave en République de Moldavie (2016-2019) prend logiquement la suite des travaux effectués depuis 2002 autour du peuplement néolithique et chalcolithique de Roumanie orientale. Ce projet de recherche concerne, entre autres, les plus anciennes exploitations de sel en Europe (Weller, Dumitroaia 2005), question qui fait l'objet d'importants débats liés à la sédentarisation de l'Homme, au développement des économies complexes et à l'apparition des sociétés inégalitaires (Weller 2012).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Il convient désormais de mener prospections et sondages sur les ressources salifères de Moldavie afin d'appréhender, au travers d'analyses spatiales, le pouvoir structurant ou non de ces ressources naturelles et de ces débouchés face au processus de néolithisation à partir du milieu du VI^{e} millénaire avant J.-C., puis à l'expansion et l'explosion démographique du V^{e} millénaire depuis la Roumanie orientale. En effet, la République de Moldavie présente des ressources d'un nouveau type très peu explorées en archéologie (sols et lacs salés) et surtout de nouveaux modes d'occupation du territoire tout à fait remarquables et uniques à travers la Préhistoire, à savoir l'émergence, autour de 4300 BC, de méga-sites (ou proto-cités) pouvant atteindre près de 80 hectares, et plus de 300 ha en Ukraine (Müller *et alii* 2016). Les questions sous-jacentes d'organisation socio-économique et socio-politique ne peuvent pas faire l'économie d'une analyse des ressources naturelles disponibles et des relations d'interdépendance avec les autres établissements archéologiques (villages, fermes, bergeries, etc.).

Un outil majeur comme le Système d'Information Géographique (GIS) complète les approches archéologiques, comme ethnographique autour des ressources en sel (Alexianu *et alii* 2008; 2016), par une modélisation des formes et dynamiques d'occupation du sol. Il s'agit ainsi d'enrichir les questions d'organisation des territoires et de gestion des ressources, devenues au centre d'une réflexion émergente à propos de plusieurs objets forts de l'archéologie préhistorique: approvisionnement, accessibilité et disponibilité des ressources minérales, lithiques ou agronomiques, diffusion des matières premières, relations inter-sites, délimitations territoriales et construction des territoires.

Résumé du projet roumain

La région subcarpatique de Roumanie orientale (Moldavie) est particulièrement intéressante puisqu'elle présente une densité de sources d'eau salée inconnue ailleurs, les premières formes d'exploitation du sel inscrites dans le Néolithique plus ancien (Criș) et de là, le développement d'un foyer culturel énéolithique (Precucuteni et Cucuteni) d'une richesse et d'une importance inégalées. Depuis 2002, il s'est agi d'identifier l'ensemble des procédés techniques utilisés, de caractériser les modes de gestion et les interactions avec le milieu naturel et d'évaluer l'impact socio-économique de ces premières productions de sel européennes à l'échelle du site avec la fouille détaillée de sites clés en Roumanie dans le dép. Neamț (*Poiana Slatinei* à Lunca, *Halabutoaia* à Țolici, puis *Slatina-Cozla* à Gârcina (Danu *et alii* 2010, Dufraisse *et alii* 2010, Weller *et alii* 2010a; 2015) mais aussi, plus largement, à l'échelle régionale et au-delà, notamment avec une série de prospections systématiques sur les sources salées des Carpates moldaves (Weller *et alii* 2008; 2010b; 2017).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Par ailleurs, une décennie de recherche permettant la constitution d'une base de données archéologiques courant de 6000 BC à 3500 BC nous a permis de dresser un premier bilan des stratégies territoriales mises en œuvre par ces sociétés dans les régions est-carpatiques (Brigand *et alii* 2012; 2013; 2014; 2015; 2018). Plusieurs éléments émergent des analyses. Le Néolithique ancien (Criș) apparaît comme une première phase de colonisation pendant laquelle les ressources en sel sont recherchées sans néanmoins être intégrées à une organisation territoriale particulièrement structurée. Le Precucuteni s'affirme comme une expérience appelée à durer qui voit l'émergence d'un réseau de peuplement cohérent reposant sur des habitats de hauteur et le contrôle des accès au sel comme de son transport. Le Cucuteni signe quant à lui l'épanouissement des cultures de Moldavie puisqu'il se traduit par un tissu de sites extrêmement dense impliqué dans l'exploitation diversifiée de différentes ressources, qu'elles soient salifères, agronomiques ou pastorales.

On a parfois avancé que le développement du processus de néolithisation ou de complexification sociale en Europe de l'est et dans les Balkans reposait sur la disponibilité des ressources en sel comme sur la répartition des sols riches et fertiles. L'étude conjointe d'une riche base archéologique, d'un inventaire exhaustif des ressources en sel comme des contextes géographiques permet de préciser ces assertions et donne des bases solides pour appréhender la forme mais aussi la dynamique des peuplements pendant cette séquence-clé de l'Europe préhistorique.

Avec l'élargissement à la République de Moldavie, nous souhaitons intégrer de nouveaux types de ressources très peu explorées en archéologie (sols et lacs salés) et surtout de nouveaux modes d'occupation du territoire tout à fait remarquables à travers la Préhistoire.

Résumé de la campagne 2016

En choisissant d'utiliser un outil d'analyse spatiale coopératif et performant comme le SIG, alimenté par de nouvelles bases de données, de multiplier les recherches de terrain et de développer les analyses en laboratoire, cette première année 2016 a permis d'atteindre la plupart des objectifs fixés. Grâce à l'intensification des collaborations en Moldavie (en particulier avec l'Agence Nationale Archéologique, le Musée national d'Histoire, l'Institut du Patrimoine Culturel-ASM et l'Agence des relations foncières et du cadastre), ce projet dispose désormais de:

– une documentation géographique pour notre SIG à l'échelle de tout le pays (topographie, hydrographie, etc.) appuyée d'un modèle numérique de terrain de résolution moyenne et d'une série d'orthophotographies à 40 cm (Fig. 1);

– une première série de bases de données géoréférencées réalisées en collaboration avec M. Vasilache en 2013 à l'échelle de toute la Moldavie pour les

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

établissements archéologiques du Cucuteni A (Vasilache 2013 ; Brigand *et alii* 2014) et pour l'ensemble des ressources salifères aqueuses (sources minérales, sources salées; Fig. 2);

– un début d'inventaire et une première cartographie pour les établissements du Néolithique/Chalcolithique ancien (Criș, Bug-Dniestr, Rubané, Precucuteni);

– une première série de prospections archéologiques (avec l'aide de l'ANA et en collaboration avec I. Ciobanu) sur les sources et sols salés des secteurs de Drochia, Fălești et Telenești accompagnées d'enquêtes ethnographiques sur le terrain permettant de compléter les modèles acquis en Roumanie (Fig. 3) ;

– une première évaluation du potentiel documentaire au Musée national d'Histoire pour la période du Cucuteni-Tripolye à l'aide de V. Bicbaev (étude et recherche de briquetages au sein des corpus céramiques des fouilles anciennes);

– une nouvelle série d'analyses spatiales sur les interactions entre peuplement chalcolithique et ressources naturelles en Moldavie.

A l'aide de ce projet, les questions de dynamiques de peuplement et de modes d'occupation du territoire avec, entre autre, l'émergence des proto-villes (entre le Prut et le Dniestr), seront au cœur des réflexions et il sera possible de mieux comprendre l'évolution et les changements de réseaux de sites des Carpates jusqu'au Dniestr avec une densité qui va a priori en s'amenuisant mais avec des superficies de villages de plus en plus importantes jusqu'à atteindre ces méga-sites. Les modèles issus de ces analyses viendront ainsi compléter et enrichir ceux déjà acquis en Roumanie orientale et pourront à terme être utilisés par l'Agence Nationale d'Archéologie comme outil de gestion des risques archéologiques (modèles prédictifs).

Biblio

Alexianu *et alii* **2008:** M. Alexianu, O. Weller, R. Brigand, *Izvoarele de apă sărată din Moldova subcarpatică. Cercetări etnoarheologice*, Iasi, 2008.

Alexianu *et alii* **2016:** M. Alexianu, O. Weller, R. Brigand, *Romanian salt springs, intangible cultural héritage, archaeological reconstruction: a variable geometry*, in: S. Biagetti, F. Lugli (eds.), *The Intangible Elements of Culture in the Ethnoarchaeological Research,* Milan-New-York, 2016, p. 231-240.

Brigand *et alii* **2014:** R. Brigand, A. Asandulesei, I. C. Nicu, *Autour de la station éponyme de Cucuteni : paysage et peuplement (Valea Oii, Iasi, Roumanie),* Tyragetia S.N. VIII (XXIII), 1, 2014, p. 89-106.

Brigand *et alii* **2012:** R. Brigand, A. Asandulesei, O. Weller, V. Cotiuga, *Contribution à l'étude du peuplement chalcolithique des bassins hydrographiques des Bahluiet et Valea Oii (dép. Iasi)*, Dacia N.S. LVI, 2012, p. 5-32.

Brigand *et alii* **2014:** R. Brigand, M. Vasilache, O. Weller, *5th millenium BC in the Carpathian-Dniestrean region. An overview of Cucuteni A settlement patterns*, European Association of Archaeologists, 20th annual meeting, 10-14 september, 2014, Istanbul, Poster on line.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Brigand, Weller 2013: R. Brigand, O. Weller, *Neolithic and Chalcolithic settlement pattern in central Moldavia (Romania),* Documenta Praehistorica 40, 2013, p. 195-207. http://revije.ff.uni-lj.si/DocumentaPraehistorica/article/view/989

Brigand, Weller 2015: R. Brigand, O. Weller, *Spatial Models for Salt Archaeology. A Neolithic case study from Moldova (Romania)*, in: R. Brigand, O. Weller (eds.), *Archaeology of Salt. Approaching an invisible past*, Leiden, 2015, p. 157-179. https://www.sidestone.com/books/archaeology-of-salt

Brigand, Weller 2018: R. Brigand, O. Weller, *Neolithic-Eneolithic settlement pattern and salt exploitation in Romanian Moldavia*, Journal of Archaeological Science: Reports 17, 2018, p. 68-78. doi.org/10.1016/j.jasrep.2017.10.032

Danu *et alii* **2010:** M. Danu, E. Gauthier, O. Weller, *Human impact and vegetation history on salt spring exploitation (Halabutoaia – Tolici, Petricani, Neamt, Romania)*, International Journal of Conservation Science 1, 3, 2010, p. 167-173. http://www.ijcs.uaic.ro/pub/IJCS-10-17-Danu.pdf

Dufraisse *et alii* **2010:** A. Dufraisse, D. Sordoillet, O. Weller, *The alteration of Neolithic wood charcoal from the salt spring of Poiana Slatinei in Lunca (Neamt, Romania): a natural evolution or consequence of exploitation techniques?* in: I. Théry-Parisot, L. Chabal, S. Costamagno (coord.), *Taphonomy of burned organic residues and combustion features in archaeological contexts*, Palethnologie 2, 2010. http://blogs.univ-tlse2.fr/palethnologie/en/2010-10-dufraisse-et-alii/

Müller *et alii* **2016:** J. Müller, K. Rassmann, M. Videiko (eds.), *Trypillia Mega-Sites and European Prehistory 4100-3400 BCE*, Themes in Contemporary Archaeology, 2, 2016.

Vasilache 2013: M. Vasilache, *Așezări cucuteniene în spațiul Pruto-Nistrean (etapa Cucuteni A1-Tripolie B1). Aspecte din istoricul cercetarilor*, Tyragetia VII, 1, 2013, p. 125-132.

Weller 2012: O. Weller, P*laidoyer pour quelques grains de sel dans la Préhistoire européenne*, Tyragetia S.N. VI (XXI), 2012, p. 7-25.

Wellwe, Brigand 2017: O. Weller, R. Brigand, *Recherches systématiques autour des sources salées de Moldavie. Bilan 2011-2013 et synthèse de 10 ans de prospections*, Memoria Antiquitatis XXXI-XXXII, 2017, p. 145-252.

Weller *et alii* **2008:** O. Weller, R. Brigand, M. Alexianu, Cercetări sistematice asupra izvoarelor de apă sărată din Moldova. Bilanțul explorărilor din anii 2004-2007 efectuate în special în județul Neamț, Memoria Antiquitatis XXIV, 2008, p. 121-190.

Weller *et alii* **2009:** O. Weller, Gh. Dumitroaia, D. Sordoillet, A. Dufraisse, E. Gauthier, R. Munteanu, *Lunca-Poiana Slatinei (jud. Neamt): Cel mai vechi sit de exploatare a sării din preistoria europeana. Cercetări interdisciplinare*, Arheologia Moldovei 32, 2009, p. 21-39.

Weller *et alii* **2010b:** O. Weller, R. Brigand, M. Alexianu, *Recherches systématiques autour des sources salées de Moldavie. Bilan des prospections 2008-2010*, Memoria Antiquitatis XXV-XXVI, 2010, p. 437-504.

Weller *et alii* **2015:** O. Weller, R. Brigand, G. Dumitroaia, D. Garvan, R. Munteanu, *A pinch of salt in the Prehistoric Eastern Carpathians Mountains (Romania)*, in: M. Alexianu, R. Curca, V. Cotiuga (eds.), *Salt Effect. From the ethnoarchaeology to the anthropology of salt*, BAR International Series 2760, Oxford, 2015, p. 125-133.

Weller, Dumitroaia 2005: O. Weller, G. Dumitroaia, *The earliest salt production in the world: an early Neolithic exploitation in Poiana Slatinei-Lunca, Romania*, Antiquity 79, 306, 2005. http://www.antiquity.ac.uk/projgall/weller306/

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

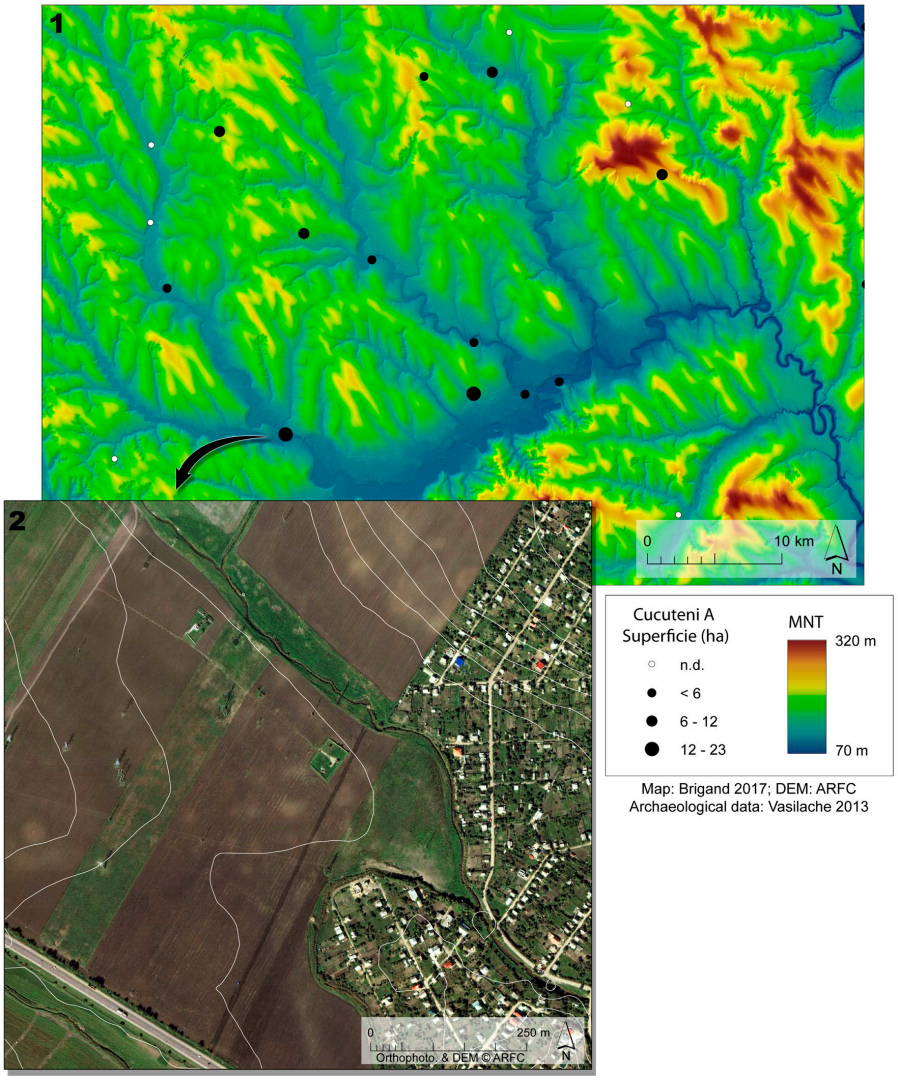

Fig. 1. Le peuplement Cucuteni A de la vallée du Răut (1) et *soil marks* du complexe archéologique de Corlateni/Râșcani(2) d'après l'orthophotographie et le MNT (isolignes 2 m)
Fig. 1. O așezare Cucuteni A pe valea răutului (1) și urme pedologice ale complexului arheologic Corlateni/Râșcani (2) conform ortofotografiei și MNT (izolinii 2 m)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

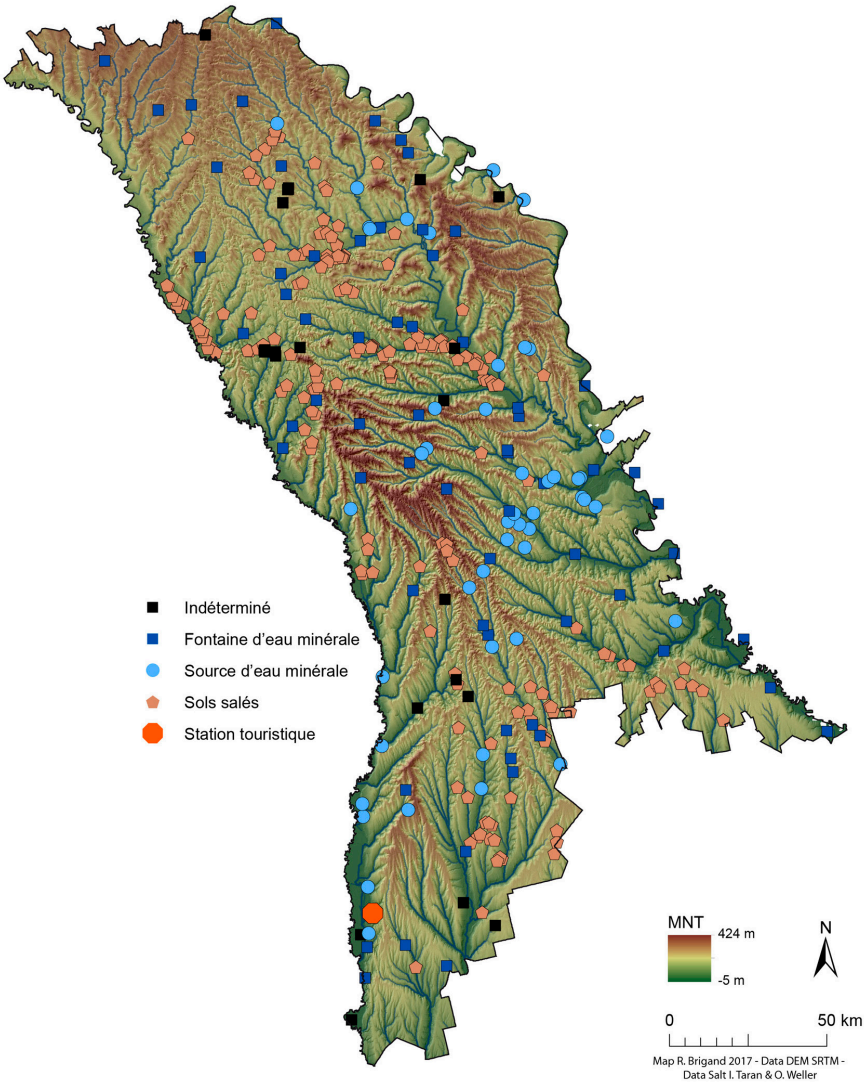

Fig. 2. Carte des sources minérales et des sols salés de Moldavie
Fig. 2. Harta izvoarelor minerale și a solurilor sărate din Moldova

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 3. Cristallisations naturelles de sel au milieu d'un sol salé (Sărata Nouă, Fălești).
Photo: O. Weller
Fig. 3. Cristalizări naturale de sare în mijlocul solului sărat (Sărata Nouă, Fălești).
Foto: O. Weller.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Toponimele „cetățuia" și „cetate" din zona Neamțului – confirmări și infirmări ale prezenței unor situri arheologice

Vasile Diaconu

Rezumat. În articol se discută două toponime - „cetățuia" și „cetate" - localizate în diverse puncte de pe teritoriul județului Neamț și care pot fi puse în legătură cu existența unor situri arheologice fortificate. Scopul acestui studiu este tocmai acela de a verifica dacă cele două toponime reprezintă confirmări ale prezenței unor așezări preistorice, întărite antropic. Autorul a identificat 23 de astfel de puncte, unele fiind cunoscute încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Pe baza informațiilor din bibliografia de specialitate, dar și prin verificările din teren, s-a constatat că în majoritatea cazurilor, acolo unde sunt semnalate toponimele amintite, se întâlnesc situri preistorice cu urme de fortificare (șanțuri, valuri). Cele mai multe dintre aceste „cetățui" sunt atribuite eneoliticului (cultura Cucuteni) și epocii bronzului, iar unele datează din a doua epocă a fierului. Pentru identificarea lor s-au folosit diverse surse cartografice.
Cuvinte cheie: toponime, hărți, fortificații, preistorie, situri arheologice

The toponyms "cetățuia" and "cetate" from Neamț area – confirmation and refutation of the presence of the archaeological sites. The article discusses two toponyms - „*cetățuia*" (small fortress) and „*cetate*" (fortress) - located at various points on the territory of the Neamț County and which can be linked to the existence of fortified archaeological sites. The author identified 23 such locations, some of which have been known since the end of the XIXth century. Based on the existing information, found in the bibliography, but also through the field research, it was discovered that in most cases, where these toponyms are mentioned, prehistoric sites are found with traces of fortification (ditches, walls). Most of these „fortresses" are attributed to the Chalcolithic (Cucuteni culture) and Bronze Age, and some of them to the Late Iron Age. Various mapping sources were used to identify them.
Key words: toponyms, maps, fortifications, prehistory, archaeological sites

.....

Toponimia constituie, în multe cazuri, un bun indicator al prezențelor umane în anumite zone, materializate prin diverse intervenții care au lăsat sau nu urme concludente de locuire. De asemenea, unele toponime au intrat în mentalul colectiv datorită semnificațiilor acestora și asocierilor pe care oamenii le făceau cu lucruri/locuri cunoscute lor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

În cazul de față avem în vedere discutarea a două toponime - „*cetățuia*" și „*cetate*" - întâlnite în zona Neamțului și pentru care am încercat să găsim confirmări ale unor locuiri umane în punctele respective.

Semnalarea unei „*cetățui*" apare, pentru prima dată, în ***Răspunsurile învățătorilor din județul Neamț la Chestionarul lui Alexandru Odobescu,*** fiind amintită existența unei fortificații, întărită cu șanț, în pădurea de la nord-est de satul Oglinzi, și care era pusă atunci în legătură cu o luptă ce nu ar fi permis căderea Cetății Neamț. Această mențiune datează din anul 1873 (vezi Dumitroaia 1992a, p. 67, p. 88).

Și în ***Dicționar Geografic al Județului Neamțu*** apar mai multe voci cu numele „*cetățue*", aferente localităților Tazlău, Bodești, Siliștea și Bozieni. Pentru cel din urmă caz merită reținută descrierea fortificației existente pe teritoriul satului: „*dél, în partea de Nord a com. Bozieni, plasa de Sus-Mijlocul, presintă un povârniș de vr'o 290 m. înălțime. Pe costele sale de jur-împrejur se observă niște urme de valuri ce par a fi fost odinióră marginile șanțurilor unui lagăr întărit; precum și niște ridicături ce formau apărările lor, cari acum sunt ruinate. Legenda spune că în acest loc Ștefan cel Mare s'a retras împreună cu sfărâmăturile oștii sale în urma războiului de la Valea-Albă*" (Gheorghiu 1895, p. 117-118).

O primă încercare de interpretare toponimică pentru județul Neamț i-a aparținut preotului Constantin Matasă (Matasă 1943), care a abordat această temă și într-un articol restrâns, publicat în primul număr al revistei *Carpica* (Matasă 1968). În cea din urmă contribuție, autorul menționează și toponimul „*cetățuie*", pe care îl plasează pe teritoriul următoarelor localități (conform organizării administrative din acel moment): Borlești, Bozieni, Costișa, Audia, Itrinești, Negrești, Poieni, Tazlău, Urecheni (Matasă 1968, p. 262-264). Unele dintre aceste locații, unde a fost semnalat toponimul „*cetățuia*", au fost verificate prin cercetări de teren și s-a confirmat faptul că în punctele respective au existat situri arheologice. Sunt însă și numeroase situații în care atribuirea acestor stațiuni unei anumite epoci s-a făcut doar pe baza materialelor arheologice descoperite la suprafață.

Recent, profesorul Nicolae Ursulescu a reluat problema toponimiei ca sursă pentru existența unor situri arheologice și a inclus în studiul său și „*cetățuile*" menționate pe actualul teritoriu al județului Neamț, dar fără o analiză exhaustivă a acestora deoarece subiectul avea în vedere doar siturile cucuteniene (Ursulescu 2018; 2019).

Într-un demers actual, prin care semnatarul acestor rânduri încearcă o analiză a fortificațiilor din zona Neamțului, au fost studiate atât surse bibliografice, cât și cartografice, care fac referire și la toponimele „*cetățuia*" și „*cetate*". Așa cum semnala și profesorul Ursulescu, toponimul „*cetățuia*", cu variantele sale, a fost atribuit unor formațiuni geomorfologice care se identifică într-o anumită microzonă prin înălțimea lor, prin pantele abrupte și chiar prin prezența unor șanțuri sau valuri. Același profesor subliniază faptul că toponimul „*cetățuia*" desemna poziții

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

topografice proeminente, în care au existat urme de fortificare simplă, în timp ce prin „*cetate*" se identifică acele stațiuni unde se observau urmele unor ziduri sau valuri de mari dimensiuni (Ursulescu 2019, p. 209-210).

În intenția de a constitui o bază de studiu, am adunat toate acele mențiuni din literatura arheologică privitoare la toponimele amintite, dar am verificat și o serie de hărți pentru a localiza unele „*cetățui*" care nu au fost încă verificate în teren. Cu acest prilej am mai identificat două puncte inedite, pentru care nu existau nici un fel de referiri arheologice.

În baza datelor incluse în tabelul de la pag. 92-95 pot fi enunțate câteva observații.

Până în momentul de față am repertoriat 23 de „*cetățui*" și „*cetăți*", răspândite destul de neuniform pe teritoriul județului Neamț. În multe cazuri, respectivele toponime s-au dovedit a fi situri arheologice care dispun de un amplasament topografic deosebit, sau care au elemente antropice de fortificare.

Din nefericire, nu am avut posibilitatea verificării pe teren a tuturor toponimelor amintite, motiv pentru care informațiile legate de încadrarea lor cronologică le-am luat în calcul cu anumite rezerve, așa cum au fost consemnate în literatura de specialitate. În acest context, amintim faptul că unul dintre situri este atribuit neoliticului, 13 conțin urme de locuire eneolitică, nouă au fost frecventate și în epoca bronzului, opt sunt datate în a doua epocă fierului, în două dintre cazuri se consemnează și urme de locuire din antichitatea târzie, iar pentru evul mediu sunt menționate doar șase cazuri de astfel de toponime. Pentru trei dintre acestea nu avem nici un element de încadrare cronologică, iar într-un singur caz există mențiunea unor descoperiri paleolitice, dar care, desigur, nu pot justifica existența unei locații fortificate antropic.

Din totalul de 23 de „*cetățui*", în cinci cazuri există vestigii arheologice atribuite doar unei singure etape cronologice, iar în celelalte situații au fost identificate urme de locuire din două sau chiar mai multe perioade istorice.

Un aspect care merită discutat este cel legat de dinamica teritorială a acestor „*cetățui*", care nu respectă un anumit tipar, poate și datorită faptului că au fost „întemeiate" în momente cronologice variate. Distribuția lor ne arată că se găseau în vecinătatea unor cursuri de apă de rang inferior și doar în câteva situații respectivele situri se află în proximitatea unor râuri importante. Merită subliniat faptul că unele fortificații controlau anumite căi de comunicație, care făceau legătura dintre diferite areale geografice. Amintim în acest sens o serie de „*cetățui*" situate în apropierea unor afluenți de dreapta ai râului Moldova, care, probabil, îndeplineau rolul unor puncte de control. În această ordine de idei trebuie subliniat faptul că astfel de fortificații controlau surse de sare, situație valabilă pentru „*cetățuia*" de la Oglinzi, aflată la aproximativ 500 m de un izvor de slatină. O situație similară poate fi amintită și în cazul fortificației de la Tazlău, care, probabil, controla accesul către

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Nr.	Localitate sat/comună	Toponim	Încadrare cronologică
1	Bîra com. Bîra (fig. 1)	*La Cetate*	a doua epocă a fierului; evul mediu
2	Bistrița com. Alexandru cel Bun (fig. 2)	*La Cetățuia //* *Pârâul Cetățuiei*	-
3	Bodeștii de Jos com. Bodești (fig. 3)	*Cetățuia Frumușica*	eneolitic; epoca bronzului; a doua epocă a fierului
4	Borlești com. Borlești	*Dealul Cetățuia*	eneolitic
5	Bozieni com. Bozieni	*Dealul Cetățuia*	-
6	Cândești com. Cândești	*Dealul Cetățuia*	a doua epocă a fierului
7	Ceahlău com. Ceahlău	*Cetățica I* și *II*	paleolitic
8	Costișa com. Costișa	*Cetățuia*	eneolitic; epoca bronzului
9	Dulcești com. Dulcești (fig. 4)	*La Cetățuie*	-
10	Dumbrava com. Timișești (fig. 5)	*Cetățuia*	epoca bronzului
11	Giurgeni com. Valea Ursului	*Cetățuia*	eneolitic; antichitatea târzie; evul mediu
12	Hangu com. Hangu (fig. 6)	*Cetățuia*	a doua epocă a fierului; evul mediu
13	Icușești com. Icușești	*Cetățuia*	eneolitic, epoca bronzului (?)
14	Negrești com. Negrești	*Cetățuia*	neolitic

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Nr.	Elemente de fortificare	Referințe generale	Observații
1	șanțuri și valuri	Dumitroaia 1992b, p. 287; Butnariu 1999, p. 32; Gafincu *et alii* 2018, p. 123-124	Apare menționat și pe teritoriul localității Oțeleni, jud. Iași
2	-	Hărți topo 1:25000; Planuri directoare de tragere	La verificarea noastră din teren nu au fost identificate vestigii sau urme de fortificare antropică
3	șanț (epoca bronzului)	Matasă 1940, p. 97; 1946; 1968, p. 262; Monah, Cucoș 1985, p. 65; Cucoș 1992, p. 12; Munteanu 2001, p. 53; 2010, p. 42; Garvăn, Munteanu 2012; p. 509; Munteanu *et alii*, 2012; 2013; 2014; Diaconu 2016a, p. 32-33; Ursulescu 2019, p. 218	
4	-	Matasă 1968, p. 262; Monah, Cucoș 1985, p. 67; Cucoș 1992, p. 13; Ursulescu 2019, p. 218	
5	valuri de pământ	Cucoș 1992, p. 27	
6	-	Cucoș 1992, p. 19	
7	-	Cucoș 1992, p. 18; Roșu, Mogoșanu 2003, p. 101-105	
8	șanț	Matasă 1940, p. 97; 1968, p. 262; Vulpe, Zamoșteanu 1962; Monah, Cucoș 1985, p. 78-79; Popescu 2001; Munteanu 2010, p. 28-29, p. 44; Diaconu 2016a cu bibliografia; Ursulescu 2019, p. 218	
9	-	Planuri directoare de tragere	La aproximativ 700 m vest de toponimul menționat pe planul director de tragere a fost identificată o mică fortificație cu vestigii eneolitice și din a doua epocă a fierului
10	șanț	Diaconu 2016b, p. 497	Piese arheologice recuperate cu detectorul de metale
11	-	Monah, Cucoș 1985, p. 100; Cucoș 1992, p. 58-59	
12	-	Nicolăescu-Plopșor *et alii* 1959, p. 53-54; Matasă 1968, p. 263; Cucoș 1992, p. 33; Nițu, Teodor 2003, p. 139-143	
13	șanț	Monah, Cucoș 1985, p. 110	
14		Matasă 1940, p. 97; Cucoș 1992, p. 21	

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Nr.	Localitate sat/comună	Toponim	Încadrare cronologică
15	Oglinzi com. Răucești (fig. 7)	*Cetățuia*	eneolitic; epoca bronzului
16	Siliștea com. Români (fig. 8)	*Pe Cetățuie*	epoca bronzului; a doua epocă a fierului
17	Tazlău com. Tazlău	*Cetățuia*	eneolitic; a doua epocă a fierului
18	Târgu Neamț or. Târgu Neamț (fig. 9/1)	*Dealul Cetății*	epoca bronzului; evul mediu
19	Țibucani com. Țibucani	*Cetățuia Bălușeni*	eneolitic; a doua epocă a fierului; evul mediu
20	Țibucani com. Țibucani (fig. 9/2)	*Cetățuia Poienari*	eneolitic
21	Valea Albă com. Războieni (fig. 10)	*Cetățuia // Dealul Cetățuilor*	eneolitic; a doua epocă a fierului
22	Văleni com. Văleni (fig. 11)	*Dealul Cetății*	eneolitic// epoca bronzului
23	Văleni or. Piatra Neamț	*Cetățuia*	eneolitic; epoca bronzului; antichitatea târzie; evul mediu timpuriu

emergențele saline din apropiere. Desigur, rolul strategic al Cetății Neamț nu mai trebuie subliniat în contextul prezentei discuții.

În 12 cazuri sunt consemnate sau au putut fi observate pe teren și sisteme de fortificare antropică, reprezentate de șanț/șanțuri și val/valuri de pământ. Uneori este dificilă stabilirea unei încadrări cronologice foarte precise a acestor elemente defensive, mai ales când o astfel de „*cetățuie*" a fost frecventată în mai multe perioade istorice. Pornind de la situațiile în care s-au făcut sondaje sau săpături sistematice, șanțurile întâlnite în unele dintre aceste fortificații au fost săpate în perioada culturii Cucuteni, alteori în epoca bronzului și doar în puține cazuri în a doua epocă a fierului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Nr.	Elemente de fortificare	Referințe generale	Observații
15	două șanțuri și val	Dumitroaia 1992a, p. 88; 1992b, p. 294; 1994, p. 70-75; 2001, p. 33; Munteanu 2010, p. 54; Diaconu 2016a, p. 52-53	Pe hărțile topografice mai vechi apar două toponime *Cetățuia Mare* și *Cetățuia Mică*. La verificarea primului dintre acestea, nu au fost identificate vestigii arheologice
16	șanț	Matasă 1940, p. 127; Cucoș 1992, p. 48; Bolohan 2005; 2016; Bolohan, Crețu 2004; Bolohan, Asăndulesei 2012; Bolohan *et alii* 2001, p. 229; Diaconu 2016, p. 64	Până în prezent nu au fost identificate vestigii din epoca fierului
17	șanț	Matasă 1940, p. 97; 1968, p. 263	Actualmente în județul Bacău
18	șanț	Constantinescu 1960; 1963; Popa 1968; Șlapac 2004, p. 79-83; Luca, Dumitroaia 2006, p. 17-30	Fortificație medievală
19	-	Matasă 1940, p. 128; Monah, Cucoș 1985, p. 158	Din verificarea noastră în teren, *Cetățuia Bălușeni* și *Cetățuia Poienari* sunt unul și același punct
20	-	Matasă 1940, p. 128; Monah, Cucoș 1985, p. 158	vezi punctul anterior; pe hărțile topo 1:25000, la nord de sat, în apropiere de Rădeni, este menționat toponimul *La Cetățuie*
21	șanțuri și valuri	Matasă 1940, p. 36; Cucoș 1977, p. 36; Monah Cucoș 1985, p. 138; 1992, p. 44-45	Conform lui Șt. Cucoș, D. Butculescu a menționat această fortificație pe la 1880
22	două șanțuri semicirculare	Zaharia *et alii* 1970, p. 296; Cucoș 1977, p. 39; 1992, p. 16; Dumitroaia 1992a, p. 139	În lucrarea lui Cucoș (1992) situl este plasat în comuna Botești. La verificarea din teren realizată de V. Diaconu și Al. Gafincu, au fost descoperite doar materiale specifice culturii Costișa
23	-	Matasă 1940, p. 97; Cucoș 1981, p. 37; 1992, p. 41	

Pornind de la cele enunțate anterior, câteva concluzii trebuie aduse în prim plan. Anumite forme de relief, prin aspectul lor, care le individualizează, au fost asociate în perioadele recente cu anumite obiective fortificate, așa cum erau cetățile evului mediu. Mentalul colectiv a înregistrat toponimele „*cetățuia*" și „*cetate*" ca fiind locuri cu o anumită semnificație, nu doar prin aspectul topografic ci, poate, și prin prezența unor vestigii care confirmau locuirea punctelor respective. Analiza noastră a încercat să arate că numele unor locuri constituie un bun indicator al prezențelor umane din vechime, inclusiv prin energiile sociale consumate pentru amenajarea unor fortificații, care peste timp au fost interpretate drept spații cu importanță strategică.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Bibliografie

Bolohan 2005: N. Bolohan, *Recent Discoveries belonging to Early/Midde Bronze Age in Central Moldavia*, Arheologia Moldovei XXVI, 2005, p. 195-206.

Bolohan 2016: N. Bolohan, *Settlement system during Middle Bronze Age in the south-western area of the Cracău-Bistrița basin, eastern Romania*, în: Fl. Gogâltan, C. Cordoș (eds.), *Prehistoric settlements: social, economic and cultural aspects. Seven studies in the Carpathian Area*, Cluj-Napoca, 2016, p. 73-85.

Bolohan, Crețu 2004: N. Bolohan, C. Crețu, *The Early-Middle Bronze Age settlement of Siliștea in Central Moldavia*, în: I. Niculiță, A. Zanoci, M. Băț (eds.), *Thracians and Circumpontic World, IX*th *Proceedings of the Ninth International Congress of Thracology, Chișinău-Vadul lui Vodă, 6-11 September 2004*, vol. I, Chișinău, 2004, p. 55-77.

Bolohan, Asăndulesei 2012: N. Bolohan, A. Asăndulesei, *Middle Bronze Age Beyond the Eastern Fringe of the Carpathian Basin*, în: V. Heyd, G. Kulcsár, V. Szeverényi (eds.), *Transition to the Bronze Age, Interregional Interaction and Socio-Cultural Change in the Third Millenium BC Carpathian Basin and Neighbouring Regions*, Budapesta, 2013, p. 339-356.

Bolohan *et alii* 2001: N. Bolohan, E. Munteanu, Gh. Dumitroaia, *Siliștea, com. Români, jud. Neamț*, Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2000, București, 2001, p. 229.

Butnariu 1999: R. Butnariu, *Noi cercetări de suprafață efectuate de Muzeul de Istorie din Roman*, Carpica XVIII, 1999, p. 31-36.

Constantinescu 1960: N. Constantinescu, *Date noi în legătură cu Cetatea Neamțului*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 11, 1, 1960, p. 80-105.

Constantinescu 1963: N. Constantinescu, *Din nou în problema Cetății Neamțului*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 14, 1, 1963, p. 217-223.

Cucoș 1977: Șt. Cucoș, *Mărturii din „arhiva" milenară*, în: *Războieni-Valea Albă și împrejurimile*, Piatra Neamț, 1977, p. 29-46.

Cucoș 1981: Șt. Cucoș, *Săpăturile de la Văleni - Piatra Neamț (1974-1975)*, Memoria Antiquitatis VI-VIII (1974-1976), 1981, p. 37-56.

Cucoș 1992: Șt. Cucoș, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Neamț*, Memoria Antiquitatis XVIII, 1992, p. 5-62.

Diaconu 2016a: V. Diaconu, *Repertoriul descoperirilor atribuite epocii bronzului din județul Neamț*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XXXVI, Piatra Neamț, 2016.

Diaconu 2016b: V. Diaconu, *Cronica cercetărilor arheologice din județul Neamț (2015-2016)*, Memoria Antiquitatis XXXI-XXXIII (2015-2016), 2016, p. 493-516.

Dumitroaia 1992a: Gh. Dumitroaia, *Materiale și cercetări arheologice din nord-estul județului Neamț*, Memoria Antiquitatis XVIII, 1992, p. 63-143.

Dumitroaia 1992b: Gh. Dumitroaia, *Săpături și cercetări arheologice de suprafață în județul Neamț*, Memoria Antiquitatis XVIII, 1992, p. 287-298.

Dumitroaia 1994: Gh. Dumitroaia, *Depunerile neo-eneolitice de la Lunca și Oglinzi, județul Neamț*, Memoria Antiquitatis XIX, 1994, p. 7-79.

Gafincu *et alii* 2018: Al. Gafincu, S. C. Ceaușu, V. Diaconu, C. Preoteasa, *Cercetări arheologice de suprafață în comuna Bîra (județul Neamț)*, Memoria Antiquitatis XXXIII-XXXIV (2017-2018), 2018, p. 117-164.

Garvăn, Munteanu 2012: D. Garvăn, R. Munteanu, *Cercetările arheologice efectuate de Complexul Muzeal Județean Neamț în anii 2011-2012*, Memoria Antiquitatis XXVIII, 2012, p. 507-522.

Gheorghiu 1895: C. D. Gheorghiu, *Dicționar Geografic al Județului Neamțu*, București, 1895.

Luca, Dumitroaia 2006: G. Luca, Gh. Dumitroaia, *Cetatea Neamț*, Piatra Neamț, 2006.

Matasă 1940: C. Matasă, *Cercetări din preistoria județului Neamț*, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice 97 (1938), 1940.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Matasă 1943: C. Matasă, *Câmpul lui Dragoș. Toponimie veche și actuală din județul Neamț*, București, 1943.

Matasă 1946: C. Matasă, *Frumușica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie*, București, 1946.

Matasă 1968: C. Matasă, *Importanța toponimiei în cunoașterea trecutului*, Carpica I, 1968, p. 261-264.

Monah, Cucoș 1985: D. Monah, Șt. Cucoș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985.

Munteanu 2001: E. Munteanu, *Alte descoperiri*, în: V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (coord.), *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România*, Piatra Neamț, 2001, p. 51-54.

Munteanu 2010: R. Munteanu, *Începutul bronzului mijlociu în depresiunile marginale ale Carpaților Orientali*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XXIV, Piatra Neamț, 2012.

Munteanu *et alii* 2012: R. Munteanu, Gh. Dumitroaia, D. Garvăn, D. Nicola, L. Uță, *Bodeștii de Jos, com. Bodești, jud. Neamț, Punct: Cetățuia Frumușica*, Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2011, București, 2012, p. 20.

Munteanu *et alii* 2013: R. Munteanu, Gh. Dumitroaia, D. Garvăn, D. Nicola, L. Uță, *Bodeștii de Jos, com. Bodești, jud. Neamț, Punct: Cetățuia Frumușica*, Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2012, București, 2013, p. 20-21.

Munteanu *et alii* 2014: R. Munteanu, Gh. Dumitroaia, D. Garvăn, D. Nicola, *Bodeștii de Jos, com. Bodești, jud. Neamț, Punct: Cetățuia Frumușica*, Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2011, București, 2012, p. 24-25.

Nicolăescu-Plopșor *et alii* 1959: C. S. Nicolăescu-Plopșor, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Constantinescu, D. Gh. Teodor, Em. Zaharia, A. C. Florescu, M. Florescu, Gh. Diaconu, *Șantierul arheologic Bicaz*, Materiale și Cercetări Arheologice VI, 1959, p. 359-374.

Nițu, Teodor 2003: A. Nițu, D. Gh. Teodor, *Hangu - „Cetățuia"*, în: *Cercetări arheologice și istorice din zona lacului de acumulare Bicaz*, volum îngrijit de M. Petrescu-Dîmbovița, V. Spinei, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XII, Piatra Neamț, 2003, p. 139-145.

Popa 1968: R. Popa, *Cetatea Neamțului*, București, 1968.

Popescu 2001: A. D. Popescu, *Sat Costișa, com. Costișa, jud. Neamț*, în: V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (coord.), *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România*, Piatra Neamț, 2001, p. 24-26.

Popescu, Băjenaru 2004: A. D. Popescu, R. Băjenaru, *Cercetările arheologice de la Costișa, jud. Neamț, din anii 2001-2002*, Memoria Antiquitatis XXIII, 2004, p. 277-294.

Popescu, Băjenaru 2008: A. D. Popescu, R. Băjenaru, *Rivalries and Conflicts in the Bronze Age: Two Contemporary Communities in the Same Space*, Dacia N. S., LII, 2008, p. 5-22.

Roșu, Mogoșanu 2003: L. Roșu, Fl. Mogoșanu, *Ceahlău - „Cetățica I și II"*, în: *Cercetări arheologice și istorice din zona lacului de acumulare Bicaz*, volum îngrijit de M. Petrescu-Dîmbovița, V. Spinei, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XII, Piatra Neamț, 2003, p. 101-105.

Șlapac 2004: M. Șlapac, *Cetăți medievale din Moldova*, Chișinău, 2004.

Ursulescu 2018: N. Ursulescu, *Cucuteni – la civilization de petit fortifications („Cetățui")*, în: S. Țurcanu, C. E. Ursu (eds.), *Materiality and identity in Pre- and Protohistoric Europe. Homage to Cornelia Magda Lazarovici*, Suceava, 2018, p. 255-272.

Ursulescu 2019: N. Ursulescu, „*Cetățuia*" – *toponim reprezentativ pentru așezările tipice culturii Cucuteni*, în: R. M. Teodorescu, A. C. Chicuță, A. Georgescu, A. Tudorie (coord.), *In honorem prof. univ. dr. Sabin Adrian Luca. Istorie și destin*, Bibliotheca Brukental LXXIII, Sibiu, 2019, p. 209-222.

Vulpe, Zamoșteanu 1962: Al. Vulpe, M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Costișa (r. Buhuși, reg. Bacău)*, Materiale și Cercetări Arheologice VIII, 1962, p. 309-316.

Zaharia *et alii* 1970: N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la Paleolitic până în sec. al XVIII-lea*, București, 1970.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Surse cartografice online:

https://portal.geomil.ro/arcgis/home/webmap/viewer.html?webmap=780b4305ba274ed9a3b249c33a4ac837

http://geo-spatial.org/harti/

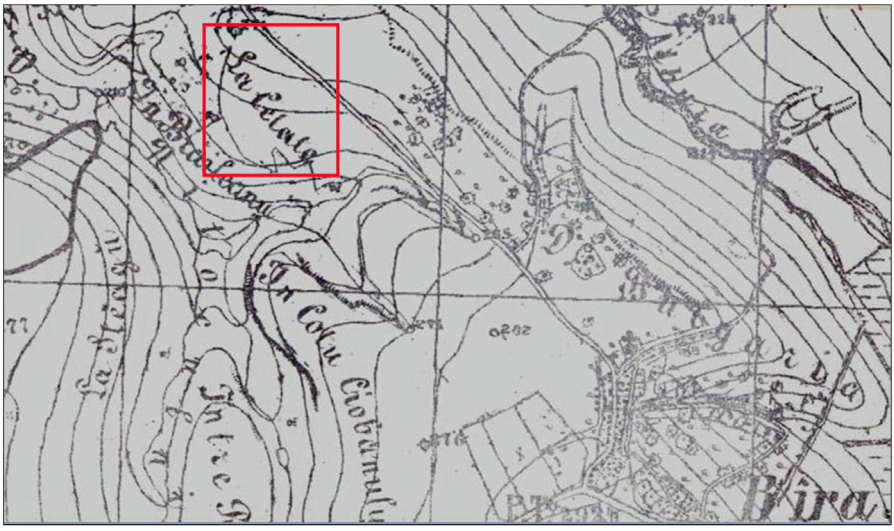

1

2

Fig. 1. Bîra - *Cetate* (2, foto: V. Diaconu)
Fig. 1. Bîra - *Cetate* (2, photo: V. Diaconu)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

1

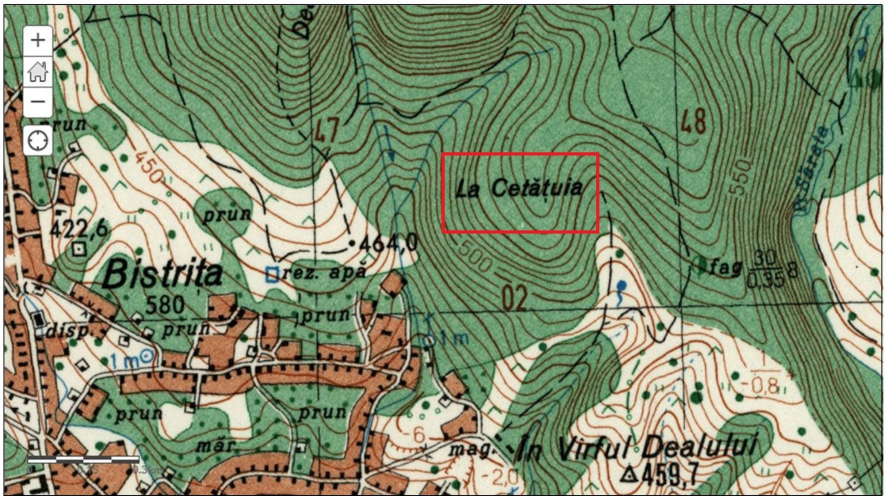

2

Fig. 2. Bistrița - *La Cetățuia*
Fig. 2. Bistrița - *La Cetățuia*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

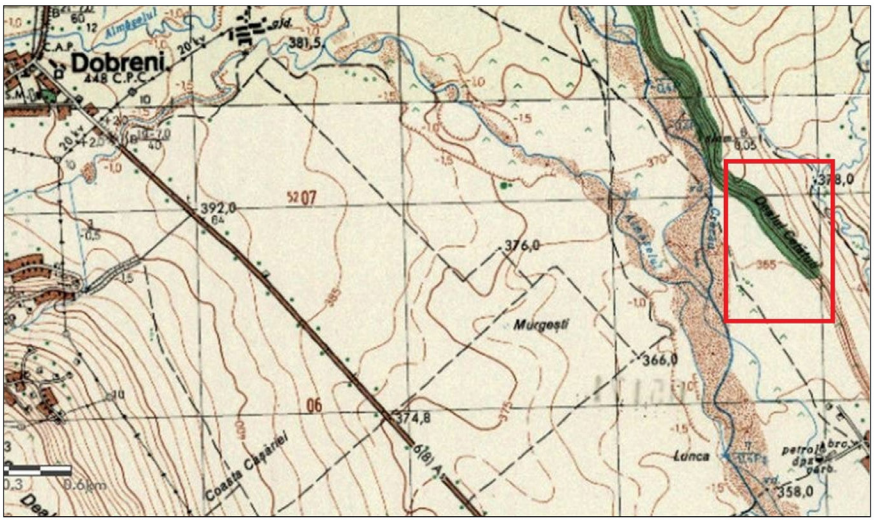

1

2

Fig. 3. Bodești - *Cetățuia Frumușica* (2, foto: D. Nicola)
Fig. 3. Bodești - *Cetățuia Frumușica* (2, photo: D. Nicola)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

1

2

Fig. 4. Dulcești - *La Cetățuie* (2, după GoogleEarth)
Fig. 4. Dulcești - *La Cetățuie* (2, after GoogleEarth)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

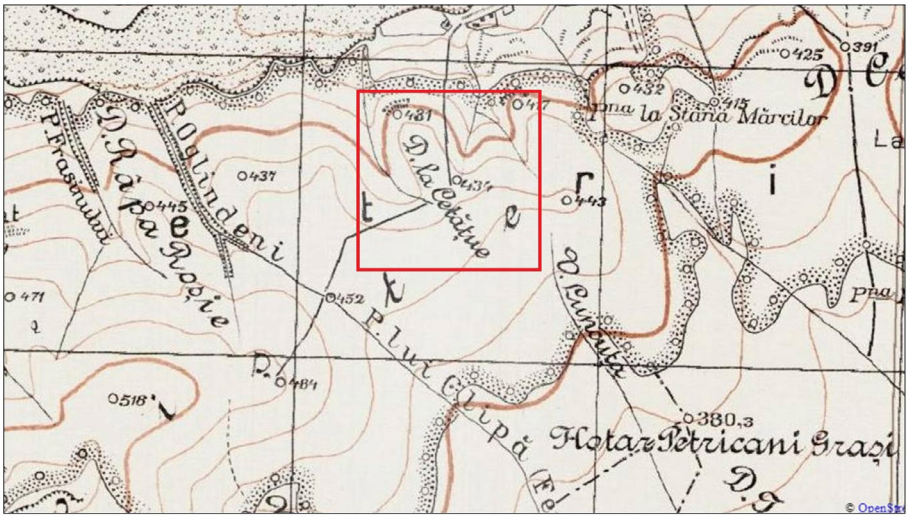

1

2

3

4

Fig. 5. Dumbrava - *Cetățuie* (2-4, foto: V. Diaconu)
Fig. 5. Dumbrava - *Cetățuie* (2-4, photo: V. Diaconu)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

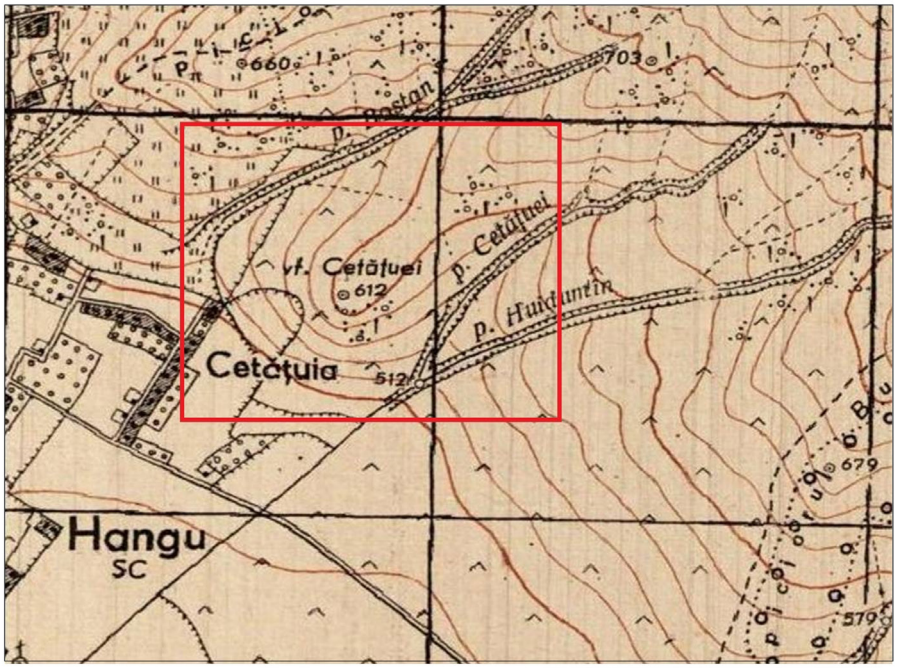

1

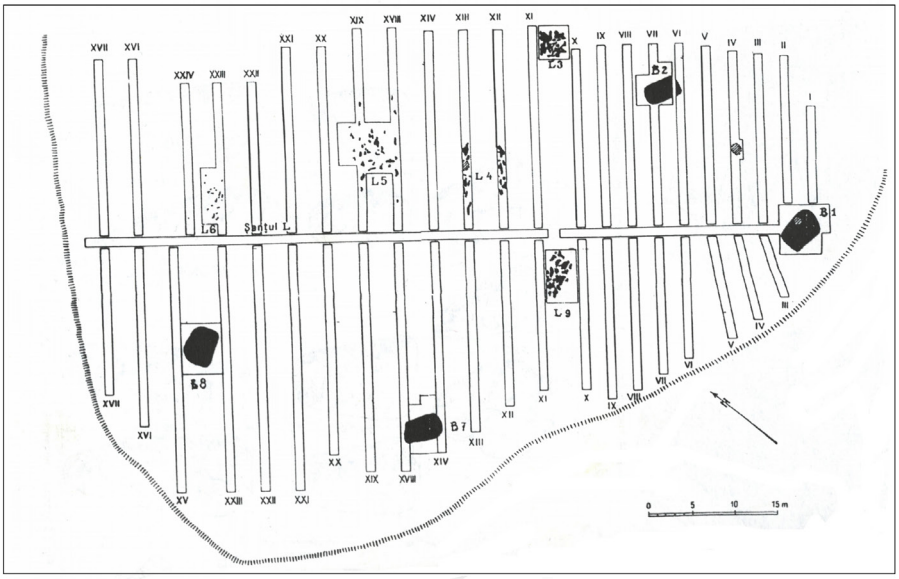

1

Fig. 6. Hangu - *Cetățuie* (2, după Petrescu-Dîmbovița, Spinei 2003)
Fig. 6. Hangu - *Cetățuie* (2, after Petrescu-Dîmbovița, Spinei 2003)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

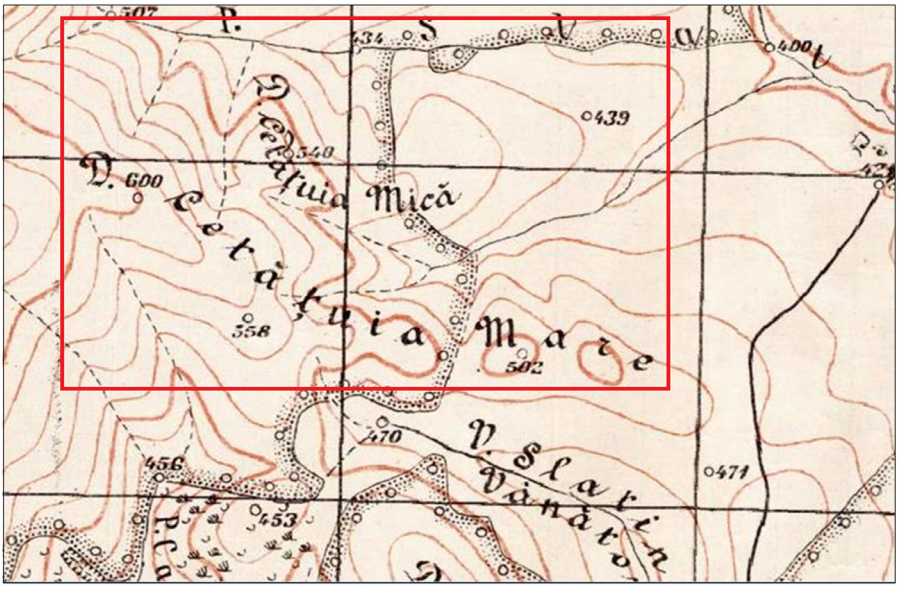

1

2

Fig. 7. Oglinzi - *Cetățuia* (2, foto: V. Diaconu)
Fig. 7. Oglinzi - *Cetățuia* (2, photo: V. Diaconu)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

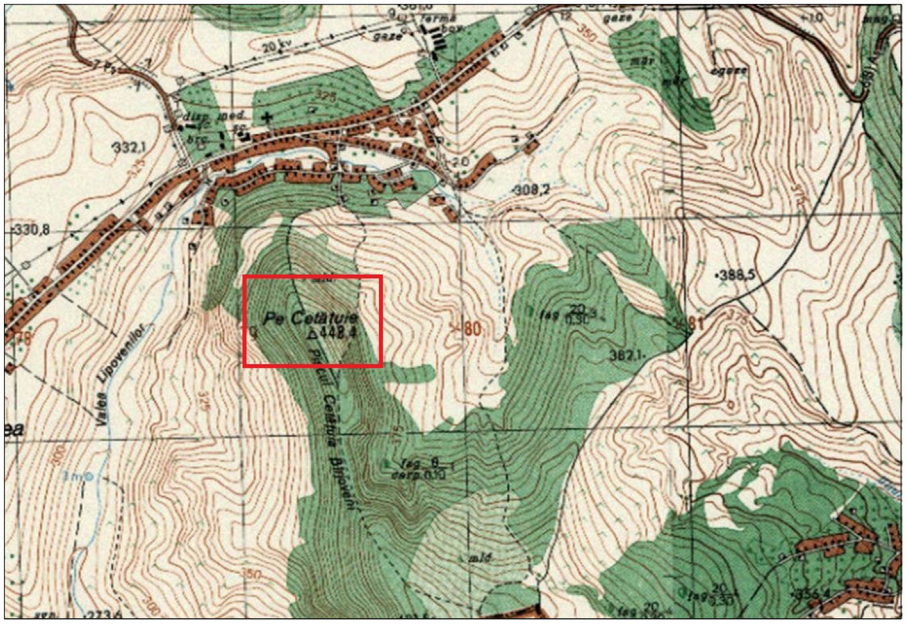

1

2

Fig. 8. Siliștea - *Pe Cetățuie* (2, după http://monumenteneamt.ro/asezare-fortificata)
Fig. 8. Siliștea - *Pe Cetățuie* (2, after http://monumenteneamt.ro/asezare-fortificata)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

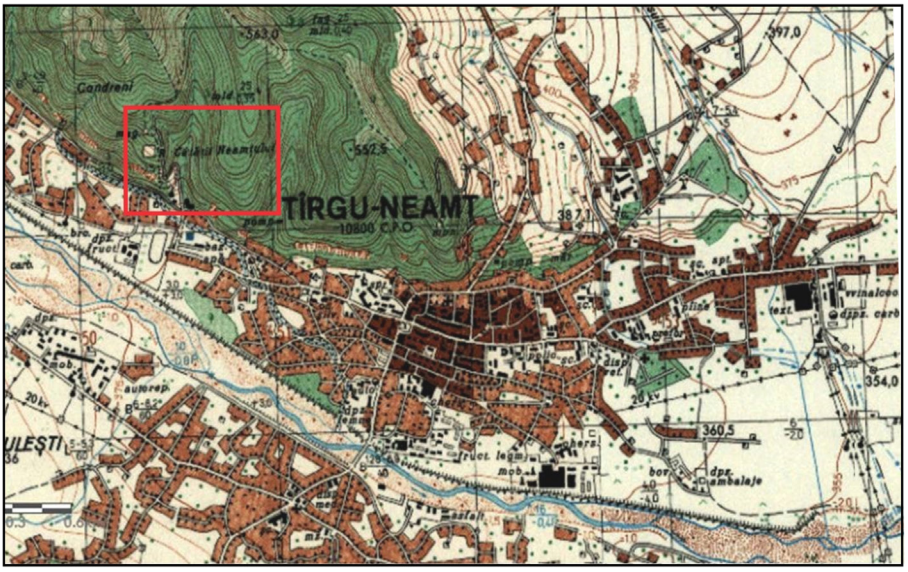

1

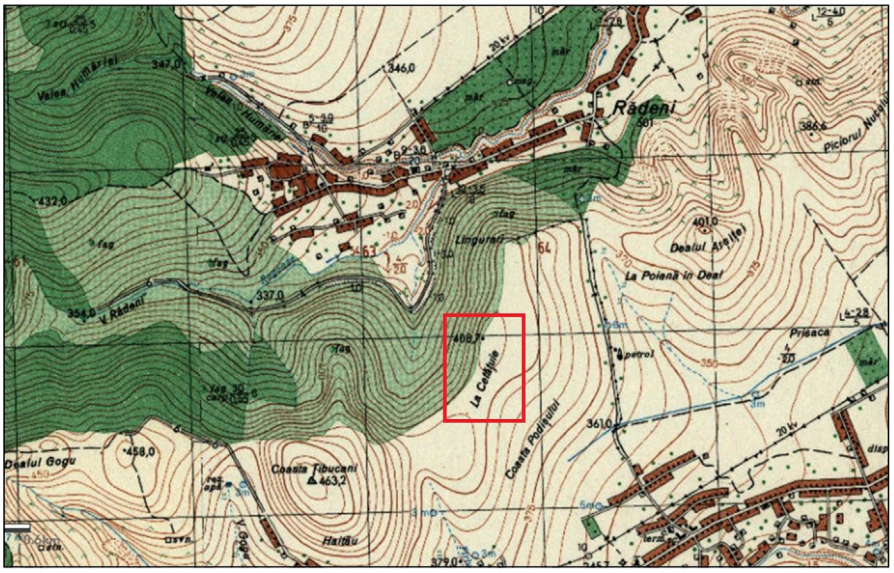

1

Fig. 9. Târgu Neamț - *Cetatea Neamț* (1), Țibucani - *La Cetățuie* (2)
Fig. 9. Târgu Neamț - *Cetatea Neamț* (1), Țibucani - *La Cetățuie* (2)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

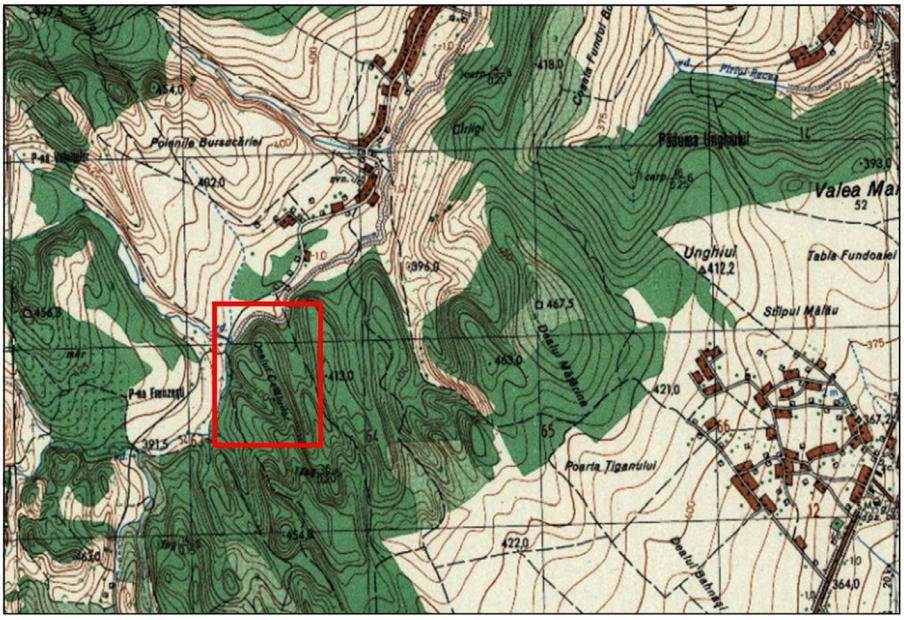

1

2

3

4

Fig. 10. Valea Albă - *Cetățuia* (2-4, foto: V. Diaconu)
Fig. 10. Valea Albă - *Cetățuia* (2-4, photo: V. Diaconu)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

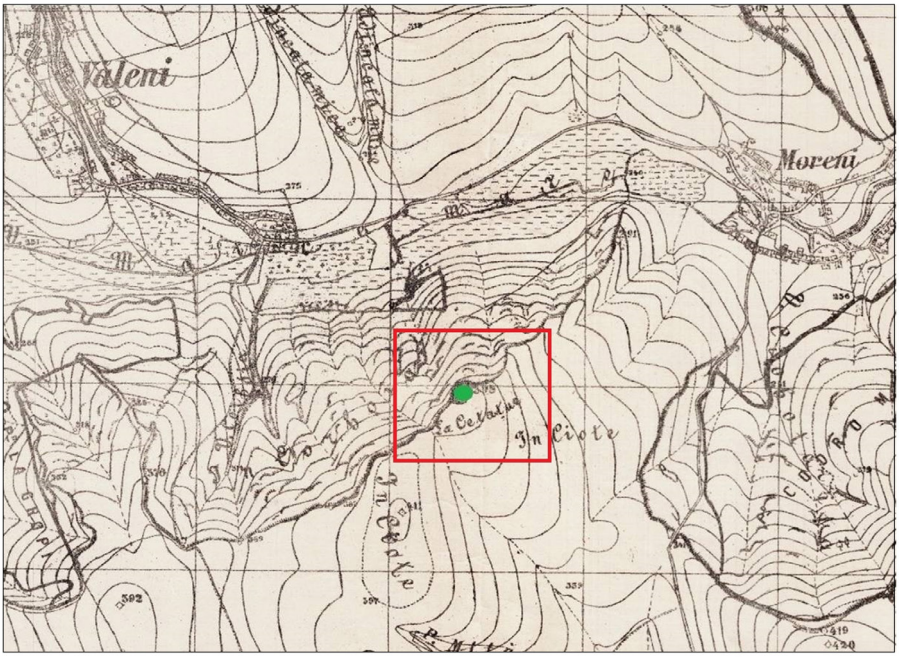

1

2

Fig. 11. Văleni - *Dealul Cetății* (2, foto: V. Diaconu)
Fig. 11. Văleni - *Dealul Cetății* (2, photo: V. Diaconu)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Povestea a trei culturi arheologice cu denumiri neobișnuite: Cernavoda I, Cernavoda III și Cernavoda II. Un demers istoriografic

Alexandru Morintz

Rezumat. Lucrarea reconstituie etapele de cercetare care au dus la definirea a trei culturi arheologice, documentate în România, precum și în spațiul mai larg est- și chiar central-european. Acestea sunt, în ordine cronologică, *Cernavoda I*, *Cernavoda III* și *Cernavoda II*. Scopul urmărit este de a evidenția principalele momente care au condus la cristalizarea unor manifestări culturale cu nume neobișnuite, poate chiar singulare în peisajul arheologic. Nu în ultimul rând, dorim să trecem în revistă aportul unor renumiți savanți, inițial români și germani, ulterior din numeroase alte țări europene, care și-au legat numele de cercetările ce au avut în prim-plan siturile preistorice de la Cernavoda.
Cuvinte cheie: Dealul Sofia, Cultura Cernavoda I, Cultura Cernavoda III, Cultura Cernavoda II

The story of three archaeological cultures with unusual names: Cernavoda I, Cernavoda III, and Cernavoda II. A historiographil approach. The paper reconstructs the research stages that led to the definition of three archaeological cultures, documented in Romania, as well as in the wider eastern and central-European area. These are, in chronological order, *Cernavoda I*, *Cernavoda III* and *Cernavoda II*. The aim of this paper is to point out the main stages that led to defining different material culture with unusual and even unique names. Furthermore, I want to name several researchers from different European countries that tied their name to the Cernavoda prehistoric sites.
Keywords: Dealul Sofia, Cernavoda I Culture, Cernavoda III Culture, Cernavoda II Culture

.....

Lucrarea noastră își propune să analizeze denumirile neobișnuite a trei culturi arheologice documentate în România în urmă cu aproape o jumătate de secol. Toate trei poartă denumirea *Cernavoda*, fiind diferențiate doar prin adăugarea unei cifre, caligrafiată în sistem roman: *I*, *II* și *III*. În plus, succesiunea lor cronologică nu corespunde ordinii crescătoare: prima este *Cultura Cernavoda I*, îi urmează *Cultura Cernavoda III* și apoi, *Cultura Cernavoda II!*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Deși poate părea un puzzle ciudat, constatările făcute mai sus au explicații logice. Identificarea și cristalizarea celor trei entități culturale a fost un proces îndelungat, cu inerente incertitudini și ezitări, la care și-au adus contribuția mai mulți protagoniști. Încă de la început se cuvine să menționăm trei momente de referință în evoluția cercetărilor. Mai întâi, în 1937 Ion Nestor introduce pentru prima dată ceea ce el denumea *aspectul Cernavoda* (Nestor 1937, p. 12-13). Ulterior, în 1960, Dumitru Berciu redefinește aceleași contexte arheologice ca aparținând *Culturii Cernavoda*, căreia îi identifică trei etape de evoluție: *I*, *II* și *III* (Berciu 1960, p. 77). În sfârșit, în 1968, Sebastian Morintz și Petre Roman demonstrează că cele trei faze sunt de fapt culturi arheologice distincte, care evoluează cronologic astfel: *Cultura Cernavoda I*, *Cultura Cernavoda III* și *Cultura Cernavoda II* (Morintz, Roman 1968a; 1968b; 1969; 1970; 1973). Cercetările vor fi continuate și extinse de către Petre Roman, ale cărui studii au contribuit la fundamentarea unuia dintre cele mai importante secvențe din preistoria europeană (Roman 1964; 1969; 1970; 1974; Roman 1975; Roman 1978; 1981a; 1981b; 1992; 2001a; 2001b; 2001c; Roman, Németi 1978). Ulterior, s-a încercat o nuanțare a conceptelor culturale *Cernavoda I, III* și *II*, încercând să se distingă mai multe etape sau faze de evoluție (Manzura 1999, p. 95-103).

Lucrarea noastră nu își propune să discute încadrarea la nivel european a celor trei culturi mai sus amintite. Cititorul interesat se poate familiariza cu întreaga problematică consultând volumele publicate cu prilejul a două reuniuni științifice internaționale consacrate acestei teme, ținute la Malé Vozokany în 1969 (Chropovský 1973) și la Mangalia în 1999 (Roman, Diamandi 2001).

La nivel de sinteză, menționăm și o lucrare care se dorește a fi o abordare critică asupra stadiului cercetărilor (Oanță-Marghitu 2003). Criticile formulate sunt dezvoltate pe baza unui efort preponderent bibliografic, adesea lacunar, cu erori de poziționare geografică (Oanță-Marghitu 2003, p. 128, nr. 48) sau de transcriere a denumirii unor situri (Oanță-Marghitu 2003, p. 128, nr. 41). Deși o parte din criticile aduse sunt justificate, lucrarea se limitează la o critică retrospectivă, folosind instrumente de analiză a căror apariție și dezvoltare sunt ulterioare perioadei în care respectivele contexte arheologice fuseseră cercetate.

La sfârșitul lucrării am introdus un plan de ansamblu, pe care sunt poziționate toate punctele din zona Cernavoda în care au fost efectuate cercetări arheologice (fig. 1). Acesta a fost realizat pe baza planurilor de detaliu și a descrierilor aferente publicate în rapoarte, precum și prin consultarea documentației de șantier din arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan".

***

Începuturile cercetărilor arheologice în zona orașului Cernavoda se datorează, ca în multe alte cazuri, unor arheologi germani. În 1917, în contextul primului război

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

mondial, Paul Träger, autorul unor ample periegheze pe cursul inferior al Dunării, semnalează vestigii preistorice în nordul orașului Cernavoda. În același an, Carl Schuchhardt efectuează câteva sondaje. Materialele arheologice descoperite au fost inițial publicate parțial, sub forma unui raport (Schuchhardt 1924), iar ulterior integral, însoțite și de comentarii (Langsdorf, Nestor 1929). Interesul pentru descoperirile de la Cernavoda au condus la sintetizarea rezultatelor și într-o versiune în limba română, realizată de către Ion Andrieșescu (1928).

Cercetările efectuate de către Carl Schuchhardt au condus la descoperirea unei așezări de tip *tell*, situată într-o zonă depresionară, în apropierea Dunării (Schuchhardt 1924, fig. 1-3). La sud de aceasta se afla o zonă mai înaltă, pe care a denumit-o *Alte Burg* (Schuchhardt 1924, p. 11), „Cetate veche"(Nestor 1937, p. 7), dar care, ulterior, va intra în literatura arheologică ca *Dealul Sofia*. În zona cercetată, Schuchhardt consemna existența unei așezări cu două niveluri de locuire, din care ultimul a sfârșit în urma unui incendiu. La est de locuințe a fost identificată și o împrejmuire.

Cercetările vor fi reluate în 1936 de către Ion Nestor. Extinzând investigațiile și la est de împrejmuirea identificată de către Carl Schuchhardt, el precizează că așezarea a avut doar un singur nivel de locuire, materialul ceramic fiind unitar (Nestor 1937, p. 4). Totodată, atribuie locuirea culturii Gumelnița, precizând însă că este vorba de un „*un aspect special al civilizațiunii de tip Gumelnița, aspect care va trebui să fie numit, din cauza unor caracteristici speciale ce se pot găsi izolate în alte așezări ale civilizațiunii Gumelnița, dar care nu au apărut până acum reunite decât la Cernavoda, aspectul Cernavoda*" (Nestor 1937, p. 12-13).

O a doua zonă investigată de către Ion Nestor în 1936 era situată la sud de *tell*-ul gumelnițean cercetat de către Carl Schuchhardt, pe panta nord-vestică a *Dealului Sofia* (Nestor 1937, fig. 5). Din această zonă, în 1917 fusese colectat material ceramic de la suprafață. Scopul urmărit de către Ion Nestor era să surprindă „*raportul dintre așezarea de pe «tell», care ar fi putut fi socotită la nevoie drept o simplă stațiune de pescari, și «cetatea» alăturată*" (Nestor 1937, p. 17). Descoperirile au fost însă total neașteptate. În locul unui material ceramic asemănător celui din *tell*, care să permită o corelare între cele două așezări, au fost găsite „*cioburi de o factură deosebită de cea a materialului din «tell» și în genere netipice, în înțelesul că nu aparțin unei civilizații preistorice deja cunoscute și nici nu permit o identificare cu ajutorul formelor și decorului*" (Nestor 1937, p. 14-15). Condițiile meteorologice nefavorabile au împiedicat extinderea săpăturilor în acel an, iar intenția organizării unei noi campanii nu s-a materializat.

Se poate spune că anul 1936 a fost momentul nașterii culturilor *Cernavoda*, încă neconturate clar, dar în mod evident diferite de nivelul pe care îl suprapuneau. Comparând situația de la Cernavoda cu cele din alte situri, în 1940 Ion Nestor

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

constata faptul că „*în multe așezări ale culturii Gumelnița, în partea superioară a stratului de cultură apare material care se deosebește prin formă, tehnică și decor de cel gumelnițean* [...] *Acest material, pe care dorim sa-l numim Gumelnița D, reprezintă, probabil, un element neorganic în cadrul culturii Gumelnița* [...] *Ne permitem să concluzionăm că în materialul de tip D apare un element originar dintr-un cerc cultural străin care, fie s-a asociat în Muntenia culturii Gumelnița târzii, fie o suprapune. Se pare că un fenomen paralel se petrece și cu faza C a culturii Cucuteni*" (Nestor 1940, p. 19). De asemenea, Ion Nestor era de părere că „*relațiile materialului Gumelnița D cu cultura bronzului timpuriu Glina III reprezintă legătura dintre sfârșitul culturii Gumelnița și bronzul timpuriu din Muntenia*" (Nestor 1940, p. 20). Ulterior, Ion Nestor va mai menționa materiale ceramice caracteristice culturii Gumelnița, dar la care sunt însă sesizate și elemente străine (Nestor 1950, p. 217).

În 1961, Dumitru Berciu încadra ceramica descoperită pe *Dealul Sofia* în Gumelnița IV. În periodizarea sa, propunea următoarea corespondență: Gumelnița I = faza Petru Rareș, Gumelnița A 1; Gumelnița II = Gumelnița A 2 (A); Gumelnița III = Gumelnița B + Gumelnița C (Ion Nestor); Gumelnița IV = Gumelnița D (Ion Nestor) (Berciu 1961, p. 86).

Anticipând un pic, Gumelnița D (la Ion Nestor) sau Gumelnița IV (la Dumitru Berciu) va deveni mai târziu *Cultura Cernavoda II* (Berciu *et alii* 1973, p. 374). Ion Nestor precizase încă din 1937 faptul că ceramica descoperită conținea calcar în pastă (Nestor 1937, p. 15). Această caracteristică va constitui ulterior una dintre trăsăturile definitorii al *culturii Cernavoda II*: „*Ceramica este elementul cel mai caracteristic de inventar, în prepararea pastei folosindu-se nisipul, pietricelele, calcarul și cioburile pisate. Scoica* [întâlnită frecvent în pasta ceramicii aparținând *culturilor Cernavoda I* și *Cernavoda* III] *lipsește complet*" (Morintz, Roman 1968b, p. 559).

După săpăturile lui Ion Nestor, vreme de aproape două decenii nu vor mai fi efectuate cercetări arheologice la Cernavoda. Eroziunea Dunării și, așa cum vom vedea în continuare, ample acțiuni antropice, au afectat considerabil ceea ce mai rămăsese din vechile locuiri preistorice.

„*În primăvara anului 1953, Muzeul regional din Constanța sesiza Secțiunea istorică a Academiei R.P.R., că pe Dealul Sofia, situat la nord de orașul Cernavoda, ieșiseră la iveală, cu ocazia unor lucrări de interes obștesc, numeroase materiale arheologice*" (Morintz *et alii* 1955, p. 151). Prin expresia „lucrări de interes obștesc", autorii articolului se refereau voalat, singura manieră posibilă în acea perioadă, la lucrările de la Canalul Dunăre-Marea Neagră, demarate în 1950 (Lăpușan *et alii* 1995, p. 33) cu deținuți politici. O colonie penitenciară se aflase până atunci, puțin mai la nord de *Dealul Sofia*, *Colonia Columbia Cernavoda*.

În mai 1953, delegația Muzeului Național de Antichități, constatând că la lucrările canalului era folosit pământ de umplutură luat din *Dealul Sofia*,

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

recomandă inițierea urgentă a unor cercetări menite a salva ce mai rămăsese din siturile arheologice din zonă (Morintz *et alii* 1955, p. 151). Interesul arheologilor a fost stimulat și de identificarea la nord de *Dealul Sofia*, de-a lungul Dunării, a unei așezări și necropole aparținând culturii Hamangia, cultură care fusese definită recent de către Dumitru Berciu (Berciu 1966, p. 14).

Începând cu anul 1954, siturile de la Cernavoda vor face obiectul unor campanii de cercetări sistematice anuale. Vor fi delimitate două mari părți ale șantierului: *Dealul Sofia* și Columbia. Aceasta din urmă, la rândul ei, a fost împărțită în Columbia A, Columbia B, Columbia C, Columbia D și Coada Zăvoiului. Toate punctele enumerate mai sus se aflau „*de-a lungul malului drept al Dunării și al șoselei Cernavoda - Seimeni, începând de la nord de «Dealul Sofia», pe o lungime de aproximativ un kilometru și jumătate*" (Berciu, Morintz 1957, p. 83).

Așa cum se poate observa și din rapoartele publicate, interesul pentru zona Columbia, în special Columbia D, unde a fost descoperită o necropolă Hamangia, au captat în mod deosebit atenția arheologilor. Acest lucru este perfect de înțeles, descoperirile de pe Dealul Sofia neputând în acel moment concura cu spectaculozitatea celor de tip Hamangia. Cercetările din Columbia D au permis prelevarea în premieră în România a unui material osteologic uman provenit dintr-un cimitir neolitic (Berciu, Morintz 1957, p. 83). În cele ce urmează, cercetările din Columbia D vor fi doar enumerate, acestea nefăcând obiectul studiului nostru.

În campania din 1954, din zona de pe panta nord-vestică a *Dealului Sofia*, unde săpase Nestor în 1936, în acel moment distrusă, au fost descoperite fragmente ceramice „*caracteristice fazei Gumelnița D (Gorodsk-Usatovo). Ele erau răspândite din malul prăbușit până spre drumul Cernavoda-Seimeni. În malul prăbușit se vedea clar un bogat strat de cultură pe o întindere de aproximativ 40 m. În pământul dărâmat se găsesc numeroase cochilii de scoici și melci, oase de animale, dintre care unele calcinate sau sfărâmate, câteva oase de pește, multe fragmente ceramice, bucăți mărunte de chirpic ars și de vatră, așchii și câteva rare unelte de silex de proastă calitate. În materialul Gumelnița D adunat din dărâmături, s-au găsit numai două fragmente tipice evoluției anterioare a culturii gumelnițene*" (Morintz *et alii* 1955, p. 159). Toate aceste materiale erau atribuite în acel moment „*etapei finale a culturii Gumelnița – etapa D – în care influențele răsăritene sunt foarte puternice*" (Morintz *et alii* 1955, p. 160).

În campania din 1955 cercetările au vizat în principal punctele Columbia A, B, C, și D (Berciu, Morintz 1957, p. 83-91) și în mai mică măsură *Dealul Sofia* (Berciu, Morintz 1957, p. 91). Se menționează doar că au fost recuperate în continuare „*noi fragmente ceramice din așezarea Gorodsk-Usatovo (Cucuteni D) de la piciorul de nord al «Dealului Sofia», din partea de est a tell-ului gumelnițean cunoscut din*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

1917 (C. Schuchhardt). Pe când aici în vale, în apropiere de malul Dunării, exista o așezare Gorodsk-Usatovo, sus pe platou se găsea cam în aceeași vreme, o așezare Gumelnița IV, cu un strat de cultură foarte bogat și cu un material similar celui din așezarea din aceeași etapă finală a culturii Gumelnița de la Medgidia (în apropiere de gară), identificată tot anul acesta de către colectivul nostru, și unde nu există nici o descoperire aparținând culturii Boian, după cum crezuseră unii cercetători, și care conține doua nivele ale culturii Gumelnița deplin dezvoltate" (Berciu, Morintz 1957, p. 91).

Campania din 1956 s-a concentrat doar pe punctul Columbia D, necropola Hamangia (Berciu, Morintz 1959, 99-105), și pe *Dealul Sofia* (Berciu, Morintz 1959, 105). Referitor la acesta din urmă, informațiile, deși sunt succinte sunt extrem de importante prin observațiile consemnate: „*Sondajele făcute în apropiere de fostul tell «Schuchhardt», cât și cele de pe «Dealul Sofia» au documentat prezența în Dobrogea a unui bogat strat de cultură Gumelnița IV (Gorodsk-Usatovo), având o grosime de aproximativ 1 m și cel puțin două nivele principale* (Berciu, Morintz 1959, p. 105). Autorii mai consideră că „*în Dobrogea, perioada reprezentată de ultima fază a culturii Gumelnița a fost mai lungă și cu o locuire mai intensă decât la nord de Dunăre*" (Berciu, Morintz 1959, p. 105).

Cercetările din anul 1957, ca și cele din anul anterior, au fost consacrate necropolei Hamangia (Berciu, Morintz 1959, p. 95-103) și *Dealului Sofia* (Berciu, Morintz 1959, p. 103-105). De remarcat faptul că, pentru prima dată, autorii cercetărilor vorbesc despre o locuire pe Dealul Sofia care „*datează din perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca de bronz și din primele faze ale acesteia*" (Berciu *et alii* 1959, p. 95). Cercetările s-au derulat în trei zone. Astfel, „*au fost trasate mai multe secțiuni în trei puncte diferite: 1) pe marginea de vest a «Dealului Sofia», la aproximativ 400 m sud de tell-ul amintit; acest punct a fost notat cu litera a iar tell-ul cu b; 2) la o distanță de circa 150 m mai spre sud-est de punctul a, deasupra fabricii de ciment: acesta e punctul d; 3) în interiorul platoului, la aproximativ 350 m depărtare de punctul b și la circa 200 m spre nord de punctul d: acesta este punctul c*" (Berciu *et alii* 1959, p. 95).

În punctul *a* fost documentată o așezare, în momentul cercetărilor distrusă aproape în întregime, al cărei strat de cultură varia între 1-2 m. Pe baza analizei fragmentelor ceramice s-a putut evidenția faptul „*că de data aceasta a fost sesizat la Cernavoda un element străin, considerat în general ca nord-estic, intrus într-un moment în care evoluția culturii Gumelnița nu se încheiase încă*" (Berciu *et alii* 1959, p. 99). Stadiul cercetărilor i-a făcut pe autori să continue astfel: „*Rămâne să se precizeze în viitor dacă mai există în Dobrogea și alte așezări cu un aspect similar celui identificat în punctul a*" (Berciu *et alii* 1959, p. 99). Descoperirile de aici vor fi atribuite *Culturii Cernavoda I*. În anii următori au fost documentate mai multe

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

locuiri de acest tip, atât în Dobrogea cât și în Muntenia și Oltenia, precum și la sud de Dunăre, în Bulgaria.

În punctul *c* a fost identificată o așezare care „*s-a întins într-o perioadă ulterioară celei reprezentate de majoritatea materialelor din punctul a, peste aproape întreaga înălțime*", cu un „*strat de cultură, a cărui grosime atinge 2 m și în interiorul căruia se disting mai multe nivele de locuire*" (Berciu *et alii* 1959, p. 101 și fig. 3). În sfârșit, în punctul *d* a fost identificată „*o locuire sincronică celei din punctul c, dar de o intensitate mai mică. Au fost precizate aici două nivele de cultură* [...]" (Berciu *et alii* 1959, p. 101). Urmele de locuire surprinse în punctele *c* și *d* au fost ulterior atribuite *Culturii Cernavoda III*. La finalul raportului campaniei din 1957, autorii concluzionează că „*Săpăturile de pe «Dealul Sofia» au scos pentru prima dată la iveală un complex nou, în care se deosebește o componentă gumelnițeană (mai ales în punctul a și mai puțin în b; sporadic în c și d), alături de elemente noi, intruse din aria culturilor estice și nord-estice*. [...] *Acest complex, pe care putem să-l numim cultura Cernavoda, se plasează atât cultural cât și cronologic, spre mijlocul evoluției culturii Gumelnița (faza III, cu care este în parte sincronic) și în perioada de tranziție spre epoca bronzului, pătrunzând în aceasta destul de adânc*" (Berciu *et alii* 1959, p. 101).

Cercetările din anul 1959 au constat în continuarea săpăturilor pe *Dealul Sofia* (Berciu *et alii* 1961a, p. 51-54), în special în punctele *a* și *d*, și mai puțin în *c*, precum și în necropola Hamangia (Berciu *et alii* 1961, p. 49-51, fig. 1). „*În punctul a s-a fost degajat complet un martor stratigrafic în cuprinsul căruia s-au descoperit 14 locuințe suprapuse, unele cu mai multe refaceri.* […] *Peste fiecare podină urmează straturi de arsură, mai mult sau mai puțin groase, care conțin chirpic, cărbune, cenușă etc. Locuințele ocupau panta vestică a Dealului Sofia, care avea, în acest loc, o înclinare est-vest, în direcția Dunării. Forma locuințelor nu a putut fi precizată, întrucât cea mai mare parte a terenului fusese distrusă.* […] *În podinile din nivelele superioare s-a dat peste un șir de gropi de pari (diametrul 0,20 m), care susțineau un acoperiș în două pante*". (Berciu *et alii* 1961, p. 51).

Din păcate, cercetările din anii 1959 (Popescu 1960, p. 184, nr. 19), 1960 (Popescu 1961, p. 135, nr. 15), 1961 (Popescu 1962, p. 205, nr. 34), 1962 (Popescu 1963, p. 452, nr. 16), 1967 (Popescu 1968, p. 680, nr. 21), 1968 (Popescu 1969, p. 474, nr. 24) și 1970 (Berciu *et alii* 1973, p. 373) nu au mai făcut obiectul unor rapoarte de săpătură. Informații despre aceste săpături deținem în principal din cronicile anuale menționate mai sus.

Pentru campania din 1959, fără a fi precizat punctul (din studiile publicate ulterior s-a dovedit că este vorba de punctul *a*), se menționează că „*în așezarea de pe înălțimea din apropierea orașului, datând din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului* [...] *au fost descoperite două șanțuri de apărare și s-au obținut date noi pentru datarea culturii Cernavoda*" (Popescu 1960, p. 184, nr. 19). Ulterior, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

campania din 1960, „*s-au descoperit trei șanțuri de apărare datând din faza timpurie a culturii Cernavoda*" (Popescu 1961, p. 135, nr. 15). Reinterpretând observațiile de teren, Petre Roman a demonstrat că șanțurile în cauză sunt de fapt etape de refacere succesivă ale unuia singur, care făcea parte din sistemul de fortificație al așezării aparținând *Culturii Cernavoda I* (Roman 2001a; 2001b). Săpăturile efectuate în 1961 și 1962 au vizat precizarea (Popescu 1962, p. 205, nr. 34) și verificarea (Popescu 1963, p. 452, nr. 16) stratigrafiei locuirii de pe *Dealul Sofia* (Popescu 1963, p. 452, nr. 16).

În următorii cinci ani, cercetările la Cernavoda au fost sistate. Alte săpături pe *Dealul Sofia* s-au mai realizat în anii 1967, 1968 și 1970, colectivul de cercetare suferind modificări: în continuare Dumitru Berciu, în calitate de responsabil de șantier, prezența lui Emil Moscalu (Berciu *et alii* 1973, p. 373, nota 6), absența lui Sebastian Morintz și Petre Roman. Scopul reluării cercetărilor viza efectuarea unui control stratigrafic (Popescu 1969, p. 474, nr. 24) și s-au desfășurat doar în sectoarele *a* și *d* (Berciu *et alii* 1973, p. 373, nota 6). Din păcate, rezultatele au făcut doar obiectul unei comunicări, nefiind publicate.

Începând cu anii '60, descoperiri similare celor de la Cernavoda au fost documentate și în alte situri: Hârșova (Galbenu 1962, 298 și fig. 1; Galbenu 1979, 4 și fig. 2.), Ghindărești (Morintz, Șerbănescu 1974), Căscioarele, Chirnogi, Oltenița-Renie și Ulmeni (Morintz, Ionescu 1968). Treptat, pentru tot mai mulți arheologi a devenit evident faptul că în multe așezări aparținând culturii Gumelnița, ultimul nivel este suprapus de un strat cultural ce conține o ceramică de o factură deosebită. Explicațiile cauzelor acestor modificări culturale, tributară stadiului cercetărilor, a variat, pe măsura acumulării de noi informații, precum și de corelarea acestora cu descoperiri similare în alte țări din spațiul sud-estic și central european.

Deschizătorul de drumuri a fost Ion Nestor, la începutul anilor '40, prin definirea *aspectului Cernavoda* (Nestor 1937, p. 12-13) și apoi a Gumelnița D (Nestor 1940, p. 19). Nu credem că greșim cu nimic dacă îl numim astfel: intuiția sa, pornită practic din dovezi prelevate dintr-un singur sit, a fost cu adevărat genială.

A urmat apoi construirea unei *culturi Cernavoda*, cu trei faze, de către Dumitru Berciu în anul 1960: „*Observațiile stratigrafice și materialul arheologic descoperit la Cernavoda (pe «Dealul Sofia») au dovedit că la răsărit de Dunăre evoluția culturii Gumelnița se încheie înainte de sfârșitul perioadei Gumelnița III și în locul ei, prin absorbirea fondului gumelnițean și prin influențe dinspre sud, nord și nord-est, s-a format un complex cultural, care, în faza sa timpurie (Cernavoda I) se dezvoltă paralel cu culturile neolitice târzii, iar în etapa mijlocie (Cernavoda II) se întrepătrunde cu aria Horodiștea – Folteşti II (respectiv Stoicani II). A treia fază (Cernavoda III) pătrunde pe pragul epocii mijlocii a bronzului*" (Berciu 1960, p. 77). Referitor la locuirea de pe Dealul Sofia se menționa că „*În prima etapă așezarea a avut șanțuri*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

de apărare, în a doua perioadă locuirea se întindea în imediata apropiere a Dunării iar în ultima perioadă ea a ocupat toată înălțimea numită «Dealul Sofia»" (Berciu 1960, p. 77). Propunerea lui Dumitru Berciu, deși argumentată și logică, avea totuși un element lipsă, situat chiar la baza întregului eșafodaj: în nici un punct de pe Dealul Sofia cele trei așezări nu se suprapuneau stratigrafic.

Punerea în ordine a întregului puzzle, ale cărui piese fuseseră adunate vreme de o jumătate de secol, a fost realizată de către Sebastian Morintz și Petre Roman în 1968. Întreaga argumentație a fost prezentată într-un amplu studiu în limba germană (Morintz, Roman 1968a), cu o versiune prescurtată în limba română (Morintz, Roman 1968b). Astfel, pe Dealul Sofia a fost precizată foarte clar „*existența a trei așezări bogate, în trei locuri diferite, fiecare cu un conținut diferit, toate datând după locuirea gumelnițeană*" (Morintz, Roman 1968a, p. 46). Anterioara *Cultura Cernavoda* era „ruptă" în trei culturi distincte. *Cultura Cernavoda I* a fost documentată prin „*așezarea din punctul a, situată pe pantele vestice, dinspre Dunăre, ale dealului Sofia*", în momentul cercetărilor fiind distrusă în cea mai mare parte (Morintz, Roman 1968a, p. 47). *Culturii Cernavoda II* i s-a atribuit „*așezarea din sectorul b situată la nord de Dealul Sofia* [...] *în apropierea tell-ului gumelnițean cercetat C. Schuchhardt și I. Nestor* [...]" (Morintz, Roman 1968a, p. 106). În sfârșit, *Culturii Cernavoda III* îi corespund „*sectoarele c și d de pe Dealul Sofia și ocupă o suprafață de câteva hectare*" (Morintz, Roman 1968a, p. 92). Totodată, a fost efectuată și o modificare referitoare la succesiunea cronologică a celor trei culturi. Propusă cu puțin timp înainte (Morintz, Șerbănescu 1968, p. 24), aceasta stabilea următoarea ordine: *Cernavoda I*, *Cernavoda III* și *Cernavoda II*. Justificarea consta în faptul că „[...] *din punct de vedere genetic, Cernavoda III este strâns legată de Cernavoda I, Cernavoda II reprezentând o cultură total deosebită* [...]" (Morintz, Roman 1968a, p. 47). Aceasta din urmă era pusă în legătură cu „descoperiri de tip Folteşti II" (Roman 1964).

Noul cadrul metodologic stabilit a avut doua consecințe majore. În primul rând, încadrarea corespunzătoare a descoperirilor a permis conturarea ariilor de răspândire a celor trei culturi. În al doilea rând, au putut fi identificate diferențe și particularități regionale, cum ar fi aspectul de „*tranziție de la Cernavoda I la Cernavoda III*" surprins la Oltenița-Renie II (Morintz, Roman 1968a, p. 77-80), precum și a unor „*complexe înrudite cu Cernavoda III*", identificate în așezările de la Celei, Siliștioara și Orlea (Morintz, 1968a, p. 98).

Deși realizarea unei monografii dedicată Cernavoda a rămas un deziderat (Berciu *et al* 1973, 373), până în prezent au fost publicate mai multe studii și sinteze dedicate culturilor *Cernavoda I* (Parzinger 1989; Haşotti 1997, p. 119-142; Manzura 1999, p. 95-174) și *Cernavoda II* (Berciu *et alii* 1973).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

În schimb, cultura *Cernavoda III* a cunoscut un interes mult mai mare din partea specialiștilor, fapt datorat și ariei considerabile de răspândire a acesteia. Ampla manifestare culturală, intitulată „fenomenul Cernavoda III-Boleráz", a fost documentată din Europa centrală și de sud-est până în nordul Greciei și nord-vestul Anatoliei (Roman 2001c, p. 13 și fig. 1). Acumularea unui volum mare de informații, culese de pe un vast teritoriu, a impus organizarea unor reuniuni științifice, menite a confrunta și compara rezultatele descoperirilor. Până în prezent au avut loc două asemenea reuniuni, situate cronologic la aproape trei decenii una de cealaltă. Prima a avut loc în 1969 la Malé Vozokany în Cehoslovacia (în prezent, Slovacia) și a fost consacrată culturii Baden (Chropovský 1973), orizontul Boleráz fiind faza A a acesteia (Roman, Neméti 1978, p. 39). Cea de-a doua reuniune, dedicată de data aceasta exclusiv fenomenului Cernavoda III-Boleráz, a avut loc în România, la Mangalia/Neptun (Roman, Diamandi 2001). Cele două reuniuni științifice au permis difuzarea rezultatelor unor cercetări efectuate în România, Bulgaria, fosta Iugoslavie, Ungaria, fosta Cehoslovacie, Polonia, Elveția și Germania.

Numeroasele dezbateri, în cadrul căror au fost exprimate teorii și puncte de vedere diferite sau chiar opuse, au avut însă rolul de a introduce definitiv în circuitul științific a denumirilor celor trei culturi. Deși au existat tendințe de inovare, menite a menite a „repara" denumirile (Galbenu 1972, p. 267), acestea nu s-au impus, cercetători nefiind atât interesați de *cum* se numește o anume cultură ci de *ce* anume definește aceasta.

Bibliografie

Andrieșescu 1928: I. Andrieșescu, *Arheologia și istoria veche a Dobrogei*, în Așezământul Cultural Ion C. Brătianu, București, 1928, p. 7-9, pl. II-III.

Berciu 1960: D. Berciu, *Perioada de tranziție către epoca bronzului (circa 1900-1700 i.e.n.)*, în Istoria României, I, București, 1960, p. 71-89.

Berciu 1961: D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961.

Berciu 1966: D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966.

Berciu, Morintz 1957: D. Berciu, S. Morintz, *Șantierul arheologic Cernavoda (reg. Constanța, r. Medgidia)*, Materiale și Cercetări Arheologice III, 1957, p. 83-92.

Berciu, Morintz 1959: D. Berciu, S. Morintz, *Săpăturile de la Cernavoda (r. Medgidia, reg. Constanța)*, Materiale și Cercetări Arheologice V, 1959, p. 99-114.

Berciu *et alii* 1959: D. Berciu, S. Morintz, P. Roman, *Săpăturile de la Cernavoda (r. Medgidia, reg. Constanța)*, Materiale și Cercetări Arheologice VI, 1959, p. 95-105.

Berciu *et alii* 1961: D. Berciu, S. Morintz, M. Ionescu, P. Roman, *Șantierul arheologic Cernavoda*, Materiale și Cercetări Arheologice VII, 1961, p. 49-55.

Berciu *et alii* 1973: D. Berciu, S. Morintz, P. Roman, *Cultura Cernavoda II. Așezarea din sectorul b de la Cernavoda*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 24, 3, 1973, p. 373-405.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Chropovský 1973: B. Chropovský (ed.), *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Malé Vozokany (8.-11. Dezember 1969)*, Bratislava, 1973.

Galbenu 1962: D. Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hîrșova*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 13, 2, 1962, p. 285-306.

Galbenu 1972: D. Galbenu, *Câteva probleme ale perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului în Oltenia*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 23, 2, 1972, p. 263-270.

Galbenu 1979: D. Galbenu, *Săpături în tell-ul de la Hîrșova, jud Constanța*, Cercetări Arheologice 3, 1979, p. 3-9.

Hașotti 1997: P. Hașotti, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța, 1997.

Langsdorf, Nestor 1929: A. Langsdorf, I. Nestor, *Nachtrag zur Cernavoda*, Praehistorische Zeitchrift 20, 1929, p. 200-229.

Lăpușan *et alii* 1995: A. Lăpușan, Șt. Lăpușan, T. Birida, *Cernavoda 1995*, Constanța, 1995.

Manzura 1999: I. Manzura, *Cernavoda I Culture*, în: L. Nikolova (with contribution by Igor Manzura and Christian Schuster), *The Balkans in the Later Prehistory. Periodization. Chronology and Cultural Development in the Final Copper Age and Early Bronze Age (Fourth and Third Millenia BC)*, BAR International Series 791, 1999, p. 95-152.

Morintz, Ionescu 1968: S. Morintz, B. Ionescu, *Cercetări arheologice în împrejurimile orașului Oltenița (1958-1967)*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 19, 1, 1968, p. 95-128.

Morintz, Roman 1968a: S. Morintz, P. Roman, *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau*, Dacia N. S. XII, 1968, p. 45-128.

Morintz, Roman 1968b: S. Morintz, P. Roman, *Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului la Dunărea de Jos*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 19, 4, 1968, p. 553-573.

Morintz, Roman 1969: S. Morintz, P. Roman, *Über die Chronologie der Ünergangszeit vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien*, Dacia N. S. XIII, 1969, p. 61-71.

Morintz, Roman 1970: S. Morintz, P. Roman, *Cu privire la cronologia perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului în România*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 21, 4, 1970, p. 557-570.

Morintz, Roman 1973: S. Morintz, P. Roman, *Über die Übergangsperiode vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien*, în: B. Chropovský (ed.), *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Malé Vozokany (8.-11. Dezember 1969)*, Bratislava, 1973, p. 259-295.

Morintz, Șerbănescu 1974: S. Morintz, D. Șerbănescu, *Cercetări arheologice la Hârșova și împrejurimi*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 25, 1, 1974, p. 47-69.

Morintz *et alii* 1955: S. Morintz, D. Berciu, P. Diaconu, *Șantierul arheologic Cernavoda*, Studii și Cercetări de Istorie Veche VI, 1-2, 1955, p. 151-163.

Nestor 1937: I. Nestor, *Cercetări preistorice la Cernavoda*, Analele Dobrogei XVIII, Cernăuți, 1937, p. 1-21.

Nestor 1940: I. Nestor, *Zur Stellung Cernavoda's in der rumänischen Jungsteinzeit*, Studien zur Ur und Frühgeschichte, Carl Schuchhard Festschrift, Berlin, 1940, p. 11-23.

Nestor 1950: I. Nestor, *Probleme noi în legătură cu neoliticul din RPR*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 1, 2, 1950, p. 208-219.

Oanță-Marghitu 2003: S. Oanță-Marghitu, *"Fenomenul Cernavoda III-Boleráz": după 30 de ani*, Cercetări Arheologice XII, 2003, p. 109-138.

Parzinger 1998: H. Parzinger, *Der nordpontische Raum und das untere Donau-gebiet in der späten Kupferzeit: das Ende des Kodžadermen-Gumelnița-Karanovo VI-Verbandes und die Cernavodă I-Kultur*, în: B. Hänsel u. I. Machnik (Hrsg.), *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 12, 1998, p.123-134.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Popescu 1960: D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1959*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 11, 1, 1960, p. 182-188.

Popescu 1961: D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1960*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 12, 1, 1961, p. 133-144.

Popescu 1962: D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1961*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 13, 1, 1962, p. 201-215.

Popescu 1963: D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1961*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 14, 2, 1963, p. 451-466.

Popescu 1968: D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 19, 4, 1968, p. 677-698.

Popescu 1969: D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 20, 3, 1969, p. 471-501.

Roman 1964: P. Roman, *Despre unele aspecte ale perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului în regiunile extracarpatice ale R. P. R.*, Revista Muzeelor 1, 4, 1964, p. 314-325.

Roman 1969: P. Roman, *Conceptul Folteşti II şi problema epocii bronzului în Moldova*, Carpica 2, 1969, p. 17-22.

Roman 1970: P. Roman, *Période de transition entre l'énéolithique et l'époque du bronze dans les régions extracarpatique de la Roumanie*, în: Actes CISPP, Praha, 1970, p. 468-481.

Roman 1974: P. Roman, *Das Problem der "schnurverzieren" Keramik in Südosteuropa*, Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte 58, 1974, p. 157-174.

Roman 1975: P. Roman, *Zur Problem der Beginns der Frühbronzezeit in Rumänien*, Acta Archaeologica Carpathica 15, 1975, p. 145-158.

Roman 1978: P. Roman, *Modificări în tabelul sincronismelor privind eneoliticul târziu*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 29, 2, 1978, p. 215-221.

Roman 1981a: P. Roman, *Forme de manifestare culturală din eneoliticul tîrziu şi perioada de tranziție spre epoca bronzului*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 32, 1, 1981, p. 21-42.

Roman 1981b: P. Roman, *Modificări în structura etno-culturală a Europei de sud-est în eneoliticul tîrziu*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 32, 2, 1981, p. 241-246.

Roman 1992: P. Roman, *Kulturelle Interferenzen wiederspiegelt in dem Funden aus Ostrovul Corbului*, Symposia Thracologica 9, 1992, p. XXI.

Roman 2001a: P. Roman, *Date inedite asupra aşezării culturii Cernavodă I de la Cernavodă*, Pontica 33-34, 2001, p. 171-177.

Roman 2001b: P. Roman, *Unpublizierte Daten über die Siedlung der Cernavodă I-Kultur in Cernavodă*, Festschrift H. Hauptmann, 2001, p. 345-350.

Roman 2001c: P. Roman, *Die Cernavodă III – Boleráz-Kulturscheinung im Gebiet der Unteren Donau*, în: P. Roman, S. Diamandi (ed), *Cernavodă III–Boleráz. Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999)*, Bucureşti, 2001, p. 13-59.

Roman, Diamandi 2001: P. Roman, S. Diamandi (ed.), *Cernavodă III–Boleráz. Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999)*, Bucureşti, 2001.

Roman, Németi 1978: P. Roman, I. Németi, *Cultura Baden în România*, Bucureşti, 1978.

Schuchhardt 1924: C. Schuchhardt, *Cernavoda eine Steinzeitsiedlung in Thrakien*, Praehistorische Zeitchrift XV, 1924, p. 9-27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

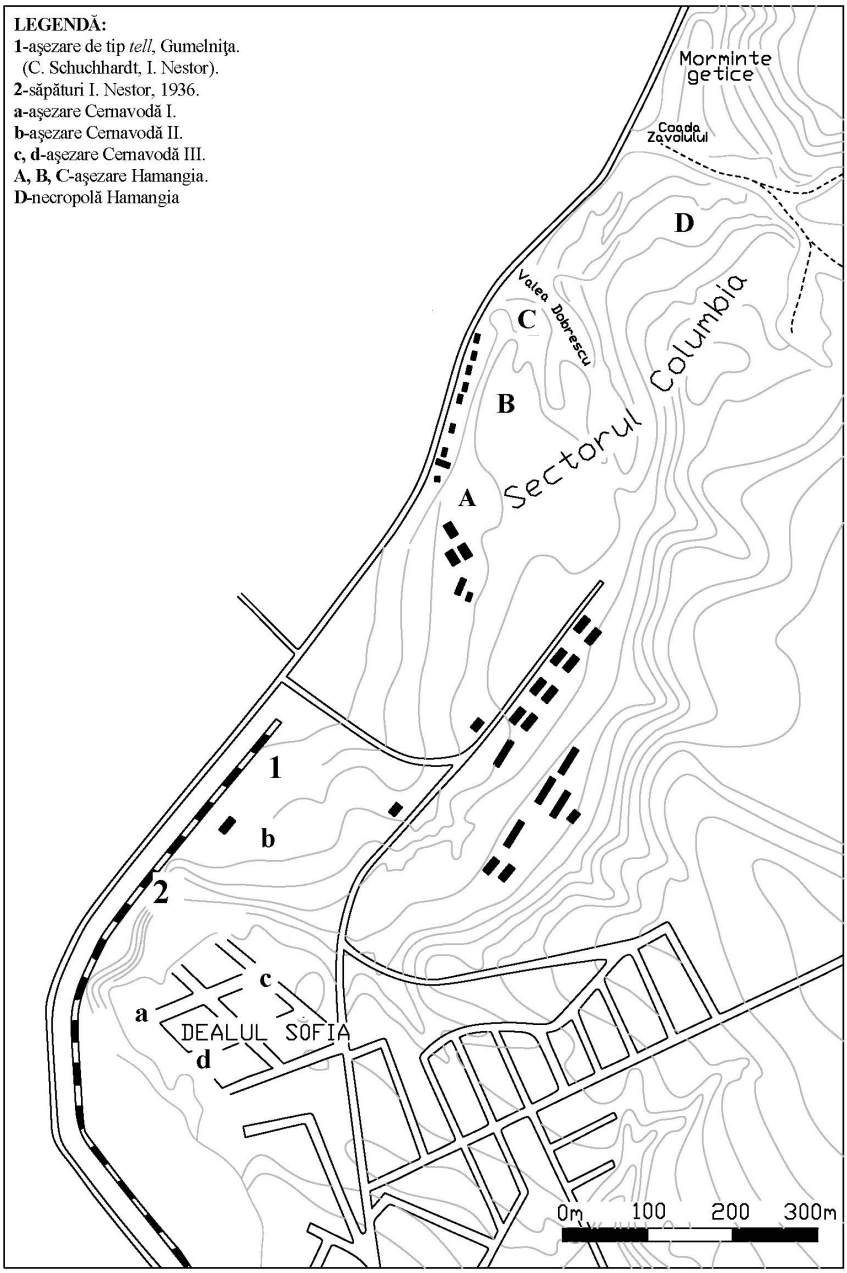

Fig. 1. Zona Cernavoda cu punctele arheologice cercetate
Fig. 1. Cernavoda area with the investigated archaeological spots

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Курган бронзового века № 2 группы «ДОТ» у с. Глиное на Нижнем Днестре

Разумов Сергей Николаевич, Лысенко Сергей Дмитриевич, Синика Виталий Степанович, Тельнов Николай Петрович

Резюме. В статье публикуются материалы из кургана 2 группы «ДОТ» у с. Глиное на левобережье Нижнего Днестра. Было исследовано семь комплексов ямной культурно-исторической общности, три из которых являлись основными. Особенности обряда позволяют отнести их к первой половине III тыс. до н. э. Ещё четыре комплекса, впущенные в восточную полу, являются позднеямными. Три захоронения ингульской катакомбной культуры можно датировать последней четвертью III тыс. до н. э. Выделяется погребение 7 с расчленённым костяком, трепанацией, базальтовой заготовкой навершия булавы. В захоронении 11 найдена стилизованная кремневая фигурка. Позднейшим в кургане 2 было погребение 9, датированное IX в. н. э. Исходя из датировки, предварительно его можно связывать с населявшими в это время территорию Северо-Западного Причерноморья древневенгерскими племенами.
Ключевые слова: Нижнее Поднестровье, ранний бронзовый век, средний бронзовый век, курганы, погребальный обряд.

Bronze Age barrow No. 2 of the "DOT" group near Glinoe village on the Lower Dniester *(Razumov S. N., Lysenko S. D., Sinika V. S., Telnov N. P.)***.** The article publishes materials from the barrow 2 of the "DOT" group near Glinoe village on the left bank of the Lower Dniester. Seven complexes of the Pit Graves cultural and historical community were studied three of which were the main ones. The ritual features make it possible to attribute them to the first half of the 3rd millennium BC. Four other complexes are late Pit Graves burials; they were sunk in the eastern edge of barrow. The three graves of the Ingul Catacomb culture can be dated to the last quarter of the 3rd millennium BC. The grave 7 with dismembered skeleton, trepanation, a basalt billet of a mace head stands out. A stylized flint figurine was found in burial 11. The burial 9 was the latest in barrow 2 was, dated to the 9th century AD. Based on the dating, it is preliminary associated with the ancient Hungarian tribes that inhabited the territory of the North-West Black Sea region at that time.
Keywords: Lower Dniester region, Early Bronze Age, Middle Bronze Age, barrows, funeral rite.

Tumulul nr. 2 (epoca bronzului) din Grupul „DOT" de lângă s. Glinoe din regiunea Nistrului Inferior *(S. N. Razumov, S. D. Lysenko, V. S. Sinika, N. P. Telnov)*. Articolul se referă la materialele descoperite în tumulul 2 din grupul „DOT", de lângă satul Glinoe, pe malul stâng al Nistrului Inferior. Au fost studiate șapte complexe atribuite comunităților cultural-istorice

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Iamnaia, din care trei sunt morminte principale. Trăsăturile ritualului funerar ne determină să le atribuim cronologic în prima jumătate a mileniului III BC. Un număr de patru complexe sunt de tip Iamnaia târzii; acestea erau localizate în marginea estică a tumulului. Trei morminte, atribuite culturii Catacombnaia-Ingul, pot fi datate în ultimul sfert al mileniului III BC. Se evidențiază mormântul 7, unde s-a descoperit un cap de măciucă din bazalt nefinalizată/ prefabricată și un schelet dezmembrat, cu trepanație craniană. În mormântul 11 a fost descoperită o figurină stilizată din silex. Mormântul 9, datat în sec. IX d.Hr., este cel mai târziu complex pentru tumulul 2. Conform datării, deocamdată acest din urmă mormânt poate fi atribuit triburilor ungare care au vieţuit în acele vremuri în regiunea de nord-vest a Mării Negre.
Cuvinte cheie: regiunea Nistrului Inferior, perioada timpurie a epocii bronzului, perioada mijlocie a epocii bronzului, tumuli, rit funerar.

.....

С 1995 по 2019 г. в окрестностях с. Глиное Слободзейского района Днестровская археологическая экспедиция Приднестровского государственного университета им. Т.Г. Шевченко исследовала 156 курганов, 13 из которых были сооружены в позднем энеолите и раннем бронзовом веке. В настоящей статье вводятся в научный оборот материалы одного из этих курганов – № 2, исследованного в 2016 г.

Курганная группа «ДОТ» находится в 1,8 км к ССВ от северной окраины села, примыкающей к шоссе Тирасполь–Днестровск. Группа расположена на юго-восточной оконечности невысокого плато, ограниченного с севера балкой р. Красная, а с юга – акведуком, ведущим от дороги Глиное–Первомайск к землям сельского совета с. Чобручи (рис. 1). В советское время курганы группы «ДОТ» находились под сливовым садом. В настоящее время эта территории раскорчёвана.

В состав курганной группы входили минимум три кургана. Курган № 1, исследованный в 2013 г., располагался на склоне указанного плато, в 0,02 км к северу от акведука. Курган №2 располагался в 0,59 км к северу-северо-западу (331°) от кургана №3. Курган №3, исследованный в 2019 г., находился в 0,065 км к северу-северо-западу (334°) от кургана №1. Все курганы были сооружены в раннем бронзовом веке.

Курган 2 копался параллельными траншеями с использованием землеройной техники. Были разбиты три бровки по линии север – юг, ширина всех бровок по 0,6 м, длина центральной бровки 36 м, западной и восточной бровок – по 28 м, расстояние между осями бровок по 5 м (рис. 2-3). Высота кургана от современной поверхности составляла около 0,5 м; визуальный диаметр насыпи – около 30 м.

В кургане обнаружено 11 погребений: семь захоронений ямной культурно-исторической общности; три погребения ингульской катакомбной культуры; одно захоронение средневекового кочевника.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Погребение 1 (ямной культурно-исторической общности, впускное) обнаружено в I Западной траншее в 7 м к северу и в 2 м к западу от R_0. Совершено в яме.

Яма прямоугольной формы размерами 1,45х0,9 м и глубиной -1,2 м от R_0 была ориентирована по линии запад-северо-запад – восток-юго-восток.

Костяк взрослого человека лежал в скорченном положении на спине, головой на запад-северо-запад. Ноги упали вправо. Руки были вытянуты вдоль тела, череп и стопы окрашены красной охрой. Под костями зафиксирован коричневый органический тлен от подстилки.

Погребение безынвентарное (рис. 4/1-2).

Погребение 2 (ямной культурно-исторической общности, впускное, кенотаф) обнаружено в I Западной траншее, в 10 м к югу и в 2 м к западу от R_0.

Яма прямоугольной формы размерами 1,38х0,75 м и глубиной -1,38 м от R_0 была ориентирована по линии северо-запад – юго-восток. В северо-западной части ямы в придонном заполнении были найдены зуб и фрагменты костей мелкого рогатого скота (рис. 4/3-4). Кости человека, остатки подстилки и артефакты не обнаружены.

Погребение 3 (ямной культурно-исторической общности, одно из основных для первой насыпи) обнаружено в I Западной траншее, в 2 м к северу и в 2 м к западу от R_0. Совершено в яме. Севернее и южнее ямы, вдоль длинных стен, был уложен материковый выкид в виде двух подпрямоугольных в плане площадок размерами около 5х2 м и толщиной до 0,2 м.

Яма прямоугольной формы размерами 1,85х1,15 м и глубиной -1,59 м от R_0 (около 1 м от древнего горизонта) была ориентирована по линии северо-восток – юго-запад.

Костяк взрослого человека сильно повреждён норами. Очевидно, он лежал в скорченном положении на спине, головой на юго-запад. Череп был окрашен красной охрой. Под костями зафиксирован светло-серый органический тлен от подстилки. По углам и посередине стенок ямы были расчищены восемь углублений от колышков глубиной 4-14 см, диаметром 3-4 см.

Погребение безынвентарное (рис. 4/5-6).

Погребение 4 (ямной культурно-исторической общности, одно из основных для первой насыпи) обнаружено в I западной траншее, в 3 м к югу и в 1 м к западу от R_0. Совершено в яме. К востоку от неё, на уровне древнего горизонта, был уложен материковый выкид в виде сегмента длиной до 2,4 м, шириной до 1,2 м и толщиной до 0,15 м.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Яма прямоугольной формы размерами 1,62х1,38 м и глубиной -1,54 м от R_0 (около 0,95 м от древнего горизонта) была ориентирована по линии северо-восток – юго-запад.

Захоронение парное. Под южной стенкой лежал костяк 1 – взрослого, в скорченном положении на спине с разворотом на левый бок, головой на юго-запад. Череп был окрашен охрой, у правого плеча обнаружено изделие из алой охры диаметром около 5 см. Слева от костяка 1, под северной стенкой, находился костяк 2 – ребёнок. Он лежал в скорченном положении на спине с разворотом на правый бок, головой на юго-запад. Череп был окрашен охрой, у правого плеча обнаружено изделие из алой охры диаметром около 3 см. Под костяками зафиксирован светло-серый органический тлен от циновки, выше неё, под каждым костяком в отдельности, были зафиксированы два пятна коричневого органического тлена от подстилок. По углам и посередине стенок ямы были расчищены восемь углублений от колышков глубиной 8-12 см, диаметром 3-5 см.

Погребение безынвентарное (рис. 5/1-2).

Погребение 5 (ямной культурно-исторической общности, впускное) обнаружено во II Восточной траншее, в 4 м к югу и в 5,5 м к западу от R_0. Совершено в яме.

Яма трапециевидной формы размерами 1,2-1,75х2,4 м и глубиной -1,62 м от R_0 была ориентирована по линии север-северо-восток – юг-юго-запад.

Костяк взрослого (мужчина?) лежал в скорченном положении на левом боку с разворотом на спину, головой на юг-юго-запад. Руки вытянуты вдоль тела. Под костями зафиксировано прямоугольное пятно коричневого органического тлена от подстилки размерами 1,5х1,2 м. В 0,35 м западнее левого локтя был найден отщеп кремня (1) (рис. 5/3-4).

Описание находки

1. Отщеп тёмно-серого мелового кремня размерами 1,6х1,1х0,4 см, без следов сработанности.

Погребение 6 (ямной культурно-исторической общности, основное для второй насыпи) обнаружено в I восточной траншее, в 2,5 м к югу от R_0, под центральной бровкой. Совершено в яме с уступом, ориентированной по линии северо-восток – юго-запад. Уступ прямоугольной формы, размерами 2,25х1,65 м и глубиной -0,65 м от R_0.

Яма прямоугольной формы размерами 1,8х1,05 м и глубиной -1,58 м от R_0 была на уровне уступа продольно перекрыта плахами. Их фрагменты обнаружены в заполнении ямы.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Костяк взрослого человека лежал в скорченном положении на спине, головой на юго-запад. Ноги упали влево, руки вытянуты вдоль тела. По дну ямы отмечен светло-серый органический тлен; поверх него, непосредственно под костяком – коричневый органический тлен. В углах и посередине длинных стенок в дне ямы были зафиксированы шесть углублений от колышков глубиной до 10 см, диаметром 3-5 см.

Погребение безынвентарное (рис. 6).

Погребение 7 (ингульской катакомбной культуры, впускное) обнаружено под восточной бровкой, в 13 м к северу от её центра.

Входная шахта округлая, диаметром около 1,15 м по дну и глубиной от R_0 -1,90 м. На момент раскопок входная шахта была заполнена материковым выкидом. В южной половине шахты была сделана ступенька высотой до 0,1 м и шириной до 0,3 м. Вторая ступенька вела в нависающий над камерой с севера дромос, её высота составляла 0,7 м. Свод дромоса арочный, высотой до 1 м над дном камеры (-1,69 м от R_0), ширина дромоса 0,65 м.

Южнее входной ямы находилась погребальная камера подовальной формы размерами 2,3х1,7 м по дну и глубиной -2,66 м от R_0, ориентированная по линии запад-северо-запад – восток-юго-восток. Высота арочного свода камеры достигала 0,80 м над дном (рис. 7/1-2).

В северной части камеры, ближе к дромосу, на дне был зафиксирован расчленённый костяк взрослого человека (мужчины?). Под ступенькой в северо-восточной части камеры были компактно, частично в анатомическом порядке, сложены кости грудной клетки, обе лопатки, ключицы, шейные позвонки. Поверх них был уложен теменем вверх череп без нижней челюсти (лежала отдельно в северо-западной части камеры). Западнее черепа и частично под ним были уложены в анатомическом порядке кости рук, левая вытянуто на запад, правая почти параллельно ей, слегка согнута в локте. Северо-западнее черепа и плечевых костей лежали тазовые кости и кости ног в сочленениях – кости левой ноги поверх костей правой, скрещённые в голенях. Южнее берцовых костей, в центре камеры, лежали крестец и поясничные позвонки. Отдельные фаланги пальцев ног и рёбра были разбросаны по дну камеры. На теменной кости черепа, справа, расположено округлое трепанационное отверстие диаметром около 2 см со следами заживления[1] (рис. 8/1). На левой лучевой кости зафиксирован частично заживший перелом (рис. 8/2).

[1] Кости были предварительно осмотрены доктором Сильвией Лукасик из Университета им. Адама Мицкевича (Познань, Польша).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Вероятно, первоначально погребённый был уложен вытянуто на спине, головой на восток по длинной оси камеры. Какое-то время, достаточное для частичного разложения трупа, входная шахта оставалась незасыпанной. Затем тело было потревожено, сдвинуто ближе к дромосу, при этом его целостность была частично нарушена. Лишь после этого входная шахта была заполнена утрамбованным материковым выкидом. Отметим, что большая часть костей лежала не на дне камеры, поверх слоя рыхлого грунта мощностью 3-10 см. Видимо, грунт попал в камеру в то время, когда входной колодец стоял открытым.

Севернее скопления костей таза и грудной клетки, под дромосом, была найдена заготовка каменного навершия булавы (1).

Описание находки

1. Заготовка навершия булавы сферической формы. Изготовлена из базальта серого цвета. Высота заготовки 49 мм. Диаметр заготовки 53,5х54,5 мм; диаметр верхней площадки 18 мм, диаметр нижней площадки с намеченной сверлиной 21 мм; глубина сверлины 1,5 мм (рис. 7/3; 8/3).

Погребение 8 (ингульской катакомбной культуры, впускное) обнаружено под западной бровкой, в 12,5 м к югу от её центра.

Входная шахта округлая, диаметром около 0,9 м по дну и глубиной -1,53 м от R_0. В восточной части шахты были сделаны две ступеньки, обе высотой до 0,15 м, ведущие в камеру. Дромос шириной около 0,5 м частично нависал над камерой, верхняя часть его свода обвалилась.

Севернее входной ямы находилась погребальная камера овальной формы размерами 1х0,85 м по дну и глубиной -1,84 м от R_0, ориентированная по линии северо-запад – юго-восток. Свод камеры обвалился, в южной части сохранился на высоту 0,26 м над дном.

На дне камеры лежал костяк ребёнка в скорченном положении на спине, головой на север-северо-запад. Череп окрашен охрой. Ноги уложены коленями вправо. Под костями зафиксирован коричневый органический тлен от подстилки.

Погребение безынвентарное (рис. 9/1-2).

Погребение 9 (средневекового кочевника, впускное) обнаружено под восточной бровкой, в 12 м к югу от её центра. Контуры погребального сооружения проследить не удалось.

Костяк (зафиксирован на глубине около 0,9 м от R_0) смещён бульдозером при снятии бровки, *in situ* сохранились только кости стоп. Вероятно, костяк взрослого человека лежал в вытянутом положении на спине, головой на северо-запад.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Инвентарь не обнаружен (рис. 9/3).

Погребение 10 (ямной культурно-исторической общности, впускное) обнаружено во II восточной траншее, в 5 м к востоку от центра восточной бровки. Совершено в яме с уступом, ориентированным по сторонам света. Уступ квадратной формы с закруглёнными углами размерами 1,9х1,95 м и глубиной 1,26-1,28 м от R_0.

Яма прямоугольной формы размерами 1,34х1 м и глубиной -1,82 м от R_0 (около 0,55 м от уровня заплечиков) была ориентирована по линии север – юг и поперечно перекрыта жердями на уровне уступа.

Костяк взрослого человека старческого возраста (женщина?) лежал в сильно скорченном положении на левом боку, головой на север. Зубы полностью отсутствовали, челюсти облитерированы. Правая рука была согнута в локте почти под прямым углом, кисть под бедренными костями, перед тазом. Возле правой кисти лежали два копытца и две фаланги мелкого рогатого скота, окрашенные красной охрой. Левая рука согнута в локте под острым углом, кисть уложена у нижней челюсти. Под костями зафиксированы коричневый органический тлен от подстилки и мелкие древесные угли (рис. 9/4-5).

Погребение 11 (ингульской катакомбной культуры, впускное) обнаружено под восточной бровкой, в 11 м к югу от её центра.

Овальная входная шахта размерами 1,5х1,25 м и глубиной -1,73 мот R_0 была ориентирована по линии запад-северо-запад – восток-юго-восток. В восточной части шахты была сделана отвесная ступенька высотой 1,2 м, ведущая в камеру. Дромос шириной около 0,75 м частично нависал над камерой, верхняя часть его свода обвалилась. В заполнении дромоса найдена кремнёвая галька со следами работы (1).

К северу от входной ямы находилась погребальная камера в форме неправильной трапеции с сильно закруглёнными углами, ориентированная по линии северо-восток – юго-запад, размерами 2,5-1,5х1,75 м по дну и глубиной -2,94 м от R_0. Свод камеры обвалился, в западной части сохранился на высоту 0,75 м над дном.

На дне камеры лежал костяк взрослого человека (мужчина?) в вытянутом положении на спине, головой на юго-запад. Руки вытянуты вдоль тела. По всему дну камеры отмечен слой коричневого органического тлена от подстилки (рис. 10/1, 3).

Описание находки

1. Окатанный фрагмент конкреции желтовато-серого кремня размерами 5,5 х 4 х 2,2 см в форме вытянутой трапеции. Посередине большего основания

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

полукруглый выступ со следами обработки в виде интенсивной забитости (рис. 10/2).

Стратиграфия кургана

В профилях кургана 2 группы «ДОТ» прослежено наличие двух насыпей (рис. 2-3). Первоначальные границы первой насыпи определялись внутренним краем околокурганной выемки шириной около четырёх метров. Этот край фиксировался очень чётко, в виде почти отвесной «ступеньки» высотой 0,2-0,3 м, образовавшейся при снятии дерновых блоков, которые, очевидно, использовались при сооружении насыпи. Погребённая поверхность фиксируется практически под всей насыпью: она, видимо, была сильно утоптана. Отметим, что в плане первая насыпь была яйцевидной формы, размерами примерно 18,5 м с севера на юг и 16 м с запада на восток. При этом насыпь заметно сужалась к югу. Её сооружение связано сразу с двумя основными погребениями ямной культурно-исторической общности (№ 3 и 4), каждое из которых маркировано материковым выкидом на уровне древнего горизонта. Сохранившаяся высота первой насыпи на момент раскопок составляла 0,6 м над древним горизонтом.

Сооружение второй насыпи связано с погребением 6 ямной культурно-исторической общности, впущенным несколько южнее центра первой насыпи. Вероятно, диаметр второй насыпи превышал 25 м. Точные размеры её из-за глубокой плантажной распашки, уничтожившей вторую околокурганную выемку, не устанавливаются. Её границы можно определить лишь по планиграфии впускных погребений. Подчеркнём, что, судя по чётким краям околокурганной выемки и сохранности погребённого чернозёма, промежуток времени между сооружением первой и второй насыпей («шаг стратиграфии») должен быть очень небольшим. Это наблюдение подтверждается весьма схожими ориентировкой и позами костяков во всех трёх основных захоронениях.

Во вторую насыпь были впущены погребения № 1 и 2 (кенотаф), 5 и 10 ямной культурно-исторической общности. Они традиционно для позднеямных захоронений были ориентированы длинными осями ям перпендикулярно направлению на центр кургана. В северо-восточной части насыпи погребённые были направлены головами против часовой стрелки, в юго-восточной – по часовой стрелке (в кенотафе 2 – кости и зуб особи мелкого рогатого скота находились в более широкой северо-западной части ямы).

В южную часть второй насыпи были впущены два погребения ингульской катакомбной культуры (№ 8 и 11), камерами направленные к центру ямного кургана. В северо-восточной поле второй насыпи было сооружено погребение 7 ингульской катакомбной культуры. Наконец, последним в

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

юго-восточную полу кургана 2 группы «Дот» было впущено погребение 9, относящееся к раннесредневековым кочевникам. Оно перерезало входную шахту катакомбного погребения 11.

Проанализируем погребальный обряд и инвентарь комплексов кургана 2. Все четыре костяка из основных для обеих насыпей погребений были ориентированы головами в юго-западном направлении, и лежали скорченно на спине (в парном погребении 4 взрослый и ребёнок были слегка повёрнуты лицами друг к другу).

Хотя в подавляющем большинстве случаев для ямной культурно-исторической общности характерно наличие только одного основного погребения под первичной насыпью, на территории степи между Дунаем и Днепром изредка было прослежено возведение кургана над двумя и даже тремя основными захоронениями (Шапошникова и др. 1986, с. 13; Кетрару и др. 2014, с. 147-148; Разумов и др. 2015, с. 345; Субботин и др. 2017, с. 113). Подчеркнём, что в кургане 1 той же группы «ДОТ» у с. Глиное достоверно прослежена синхронность основных захоронений ребёнка и взрослого как для первой (мужчина (?) 25-50 лет и ребёнок до года), так и для второй (женщина 35-50 лет и ребёнок до трёх лет) насыпи (Разумов 2016, с. 64-68, рис. 1/1). Обе насыпи в плане были не круглыми, а «яйцевидными», заметно сужаясь к югу, как и первая насыпь кургана 2 (рис. 2). Аналогичная форма насыпи была прослежена в кургане 3 группы «Спутник» у с. Ближний Хутор Слободзейского района, где основным было погребение ребёнка с металлическими височными подвесками (Синика и др. 2015, с. 175, рис. 7/1). На левобережье Среднего Днестра были исследованы синхронные основные погребения Подлесовка 1/1А (мужчина 30-40 лет, над ним на помосте ребёнок 7-8 лет) и 1/1В (мужчина 22-25 лет). Серия дат ^{14}C для этих комплексов укладывается в XXXI–XXIX вв. до н. э. (Klochko *et alii* 2015a, p. 47-51, fig. 4).

Примечательно, что практически во всех случаях нахождения основных для первой и/или последующих насыпей синхронных погребений раннего бронзового века одно из них является либо детским, либо парным (взрослый + ребёнок). К настоящему времени по отношению к синхронным захоронениям взрослых и детей раннего бронзового века (парным и в разных ямах) исследователями были сформулированы две основные версии. Одни авторы утверждали, что детей с унаследованным высоким социальным рангом сопровождали «предложенные духу ребёнка наложницы» (Клейн 1979, с. 18-20) либо «кормилицы» (Черняков, Никитин 1988, с. 26-36; Марина 2002, с. 20). Однако необходимо подчеркнуть, что при наличии антропологических определений часто констатируется принадлежность взрослых, захороненных совместно с детьми, к мужскому полу. Другие авторы предполагали

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

существование человеческих жертвоприношений, отмечая периферийное расположение в кургане ряда основных детских захоронений, в том числе «замыкание» ими прохода в кольцевом рву или кромлехе (Петренко 2010, с. 361; Разумов 2016, с. 64-68). В иных случаях можно предполагать захоронение детей с унаследованным высоким социальным рангом, чья смерть совпала по времени с уходом из жизни взрослого родственника. Таким образом, основные захоронения кургана 2 группы «ДОТ» дополняют небольшую, но выразительную серию подобных комплексов, характеризующих определённые особенности погребальной обрядности эпохи ранней бронзы.

Инвентарь был найден только в двух ямных захоронениях. В погребении 5 у левого локтя погребённого был зафиксирован небольшой кремневый отщеп, не являвшийся орудием (рис. 5/3). Можно предположить, что в контексте погребального ритуала данный предмет имел символическое значение. Использование различных нефункциональных сколов и конкреций, отходов кремнеобрабатывающего производства в обрядовой практике различных культурных групп бронзового века может поясняться значением собственно кремня как материала с особыми культовыми функциями, по аналогии с использованием древесных углей, охры или мела (Razumov 2011, p. 119-140).

В погребении 10 вплотную к правой кисти погребённой были обнаружены окрашенные охрой кости ног мелкого рогатого скота. Обычай помещать в могилу копыта и фаланги мелкого рогатого скота отмечен для ямных захоронений Степного Крыма, Нижнего Поднепровья, левобережья Бугского лимана, в бассейне Ингульца (Шапошникова и др. 1986, с. 21; Мельник, Стеблина 2013, с. 49). На левобережье Среднего Днестра они были найдены в трёх комплексах (Razumov 2014, p. 342; Klochko *et alii* 2015b, p. 101, fig. 23/1). Следует упомянуть, что для впускного погребения с копытами и фалангами мелкого рогатого скота Пороги 3А/10 (находились у левого локтя женщины 25-30 лет, левые локтевая и лучевая кости покрыты орнаментом от «татуировки») есть большая серия дат ^{14}C, укладывающаяся, в целом, в XXII–XXI вв. до н.э. (Klochko *et alii* 2015b, p. 101). Соответственно, данный комплекс является позднеямным, как и погребение Глиное-ДОТ 2/10. Мы считаем, что копыта и фаланги мелкого рогатого скота в ямных погребениях не являлись напутственной пищей, а выступали в роли инвентаря, так же, как и астрагалы. Возможно, они использовались в ритуальных целях, например, для гадания. В пользу такого мнения свидетельствует и намеренная окраска этих костей охрой, как в публикуемом захоронении Глиное-ДОТ 2/10 (при этом сам костяк и подстилка не были окрашены).

Захоронения ингульской катакомбной культуры № 8 и 11 были впущены в южную полу насыпи, № 7 – в северо-восточную полу. Следует подчеркнуть,

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

что подавляющее большинство захоронений ингульской культуры впускалось в южные и юго-восточные полы курганов (Тощев 1991, с. 88). Единичные катакомбы в северных частях насыпей, как правило, отличались неординарными особенностями погребального обряда и/или инвентаря. Так, в северо-восточную часть ямного кургана 1 группы «Сад» у с. Глиное (в 1 км от кургана 2 группы «ДОТ») было впущено погребение 11, в котором были найдены уникальный набор гадальных костей, обожжённое диоритовое навершие сверленого топора-молота и кости сазанов (Разумов, Панковский 2018, с. 86).

Все катакомбы кургана 2 были направлены камерами к центру. В плане форма входных шахт близка к неправильному шестиугольнику с закруглёнными углами, форма камер – пятиугольная. Отметим, что в нескольких неординарных катакомбных захоронениях курганов у с. Глиное удалось проследить чётко обозначенные углы шахт и камер (Разумов, Панковский 2018, с. 80).

Костяки лежали головами слева от входов в камеры, что характерно для ингульской культуры. В комплексе 2/11 костяк мужчины лежал вытянуто на спине. Ребёнок из захоронения 2/8 лежал средне скорченно на спине с разворотом вправо. Такая поза, в отличие от вытянутой на спине или на боку, не является «каноничной» для ингульской культуры, однако, по нашим наблюдениям, нередко встречается именно в детских погребениях (Разумов 2017, с. 259). Возможно, скорченность детских костяков объясняется значительно меньшими размерами камер катакомб, согласно обрядовым требованиям.

В одном захоронении анатомический порядок костяка был намеренно нарушен. Следует также обратить внимание на наличие у погребённого в комплексе 2/7 и трепанации, и перелома руки со следами начавшегося заживления, что может указывать на его смерть от ран, полученных в боевом столкновении (перелом мог быть получен при попытке прикрыться от удара).

Традиция погребения по обряду демембрации получает достаточно широкое распространение в эпоху бронзы в степной и лесостепной зонах Восточной Европы (Лысенко, Разумов, с. 2016). Согласно подсчетам Р.А. Литвиненко, в катакомбных культурах она достигает 3,98 % от учтённых им погребений (Литвиненко 2011, табл. 2-3). С.Ж. Пустовалов, анализируя катакомбные территориальные массивы между Ингулом и Нижним Доном, насчитывает 2,4 % вторичных погребений (Пустовалов 2005, с. 35). В работе С.Г. Небрата на 884 учтённых погребения ингульской катакомбной культуры приводится выборка из 31 комплекса, которые являлись, по мнению автора, именно вторичными погребениями (около 3,5 %). При этом из выборки были исключены случаи сдвигания костяка в сторону при подзахоронении, а также «парциальные» (отдельных костей человека) погребения (Небрат 2013, с. 11-16). Подавляющее большинство этих комплексов (29) располагалось на

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

территории между реками Ингулом и Молочной (Небрат 2013, рис. 1). Только два погребения – Глиное 1/43 и Траповка 6/11 – находились гораздо западнее, в Нижнем Поднестровье и у оз. Сасык севернее устья Дуная соответственно. Заметим, что поблизости от упомянутого комплекса Траповка 6/11 было раскопано ещё одно погребение ингульской культуры с демембрацией – Лиман 2/4 (Тощев 1991, с. 91; Субботин, Тощев 2002, с. 14, рис. 3/2-6), не учтённое в подборке С.Г. Небрата. На левобережье Нижнего Днестра можно назвать, кроме отмеченного в подборке комплекса Глиное 1/43 (два расчленённых костяка, скелет коня), публикуемое здесь захоронение Глиное-ДОТ 2/7 (2016 г.), Глиное-ДОТ 3/6 (2019 г.), а также Ясски 3/12 (три расчлененных костяка, скелет овцы) (Тощев 1986, с. 57, рис. 9/15; Разумов 2019, с. 40).

Итак, демембрация была прослежена на территории Северо-Западного Причерноморья только в шести комплексах ингульской катакомбной культуры, хотя исследовано их здесь более 500. Три из шести захоронений исследованы в окрестностях с. Глиное. В двух случаях (Траповка 6/11 и Глиное 1/43) отмечено наличие кострищ в камерах катакомб. В четырёх случаях после завершения посмертных действий с телом входные колодцы катакомб «запечатывались» утрамбованным заполнением из материкового суглинка. Большой редкостью является размещение целой туши коня в камере катакомбы Глиное 1/43, а также туши овцы в комплексе Ясски 3/12 (Разумов 2019, с. 39-41). Следует обратить внимание и на наличие признаков пребывания тел в незакрытых камерах при незасыпанных входных колодцах в течение довольно длительного времени. В этой связи вывод С. Г. Небрата о том, что «помещение в могилу “расчлененных” скелетов является результатом погребения лиц, умерших вдали, во время выпаса скота или военного похода» (Небрат 2013, с. 18), представляется нам слишком прямолинейным. По нашему мнению, большинство «вторичных погребений» появилось в результате посмертных манипуляций с останками, определённое время пролежавшими в открытом погребальном сооружении. Вероятно, причиной таких манипуляций были определенные требования погребально-поминальной обрядности, связанные с прижизненными особенностями либо с обстоятельствами смерти покойных. В этом контексте можно упомянуть трепанацию и перелом руки в комплексе Глиное-ДОТ 2/7, а также наличие на черепе погребённого в катакомбе Глиное-ДОТ 3/6 пролома от лезвийной части каменного навершия топора-молота[2].

Инвентарь найден в двух катакомбных захоронениях – 2/7 и 2/11. Следует заметить, что каменные навершия булав являются довольно редкой категорией

[2] Раскопки авторов 2019 г. Материалы готовятся к печати.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

находок в комплексах ингульской катакомбной культуры. Исследователи связывают их с погребениями представителей воинской аристократии (Пустовалов 2005, с. 37). Навершие булавы (вместе с бронзовыми ножом и шилом, а также с производственным набором для изготовления стрел) известно в основном погребении ингульской культуры Филатовка 12/20 в Крыму, где после демембрации кости были выложены в частично анатомическом порядке (Небрат 2013, с. 23). Навершия булав известны и в двух катакомбных комплексах Северо-Западного Причерноморья – Корпач 3/7 и Дубиново 1/12. С.В. Иванова связывает их с влиянием донецкого и бахмутского (осколо-донецкого) катакомбного населения (Иванова 2013, с. 275). Заготовки наверший булав ещё более редки в катакомбных памятниках. Возможно, цилиндрический десятигранник из мелкозернистого песчаника, лежавший в детском катакомбном погребении 2 кургана 1 у пос. Светлый (Тараклийский район, Молдова), также являлся подобной заготовкой (Манзура 1984, с. 112; Тощев 1991, с. 95, рис. 5/5). Обожжённая заготовка навершия булавы из выветренного плагиогранита лежала у правого локтя погребённого в комплексе ингульской культуры Глиное-Водовод 15/12. Под потолком камеры на многослойной подсыпке лежал скелет коня (Разумов 2019, с. 40).

Кремневая речная галька со следами подработки была обнаружена в дромосе погребения 2/11 (рис. 9/2). С помощью многочисленных несильных ударов жёсткого отбойника на её широком конце был сформирован полукруглый выступ. По нашему мнению, данное изделие не являлось орудием труда. Можно предположить, что оно представляло собой фигурку-амулет. Отметим, что в погребальных сооружениях ямной культурно-исторической общности известны не только многочисленные монументальные стелы, но и миниатюрные каменные антропоморфные фигурки схожей со стелами морфологии (Разумов, Усачук 2018, с. 55). В свою очередь, и в захоронениях катакомбных культур Северного Причерноморья было найдено около десятка фигурок-амулетов из кремня и других горных пород (Ковалёва 1989, с. 50; Разумов 2010, с. 167-173; Razumov 2011, p. 100). Возможно, данная фигурка использовалась в качестве символического заклада на входе в камеру, подобно антропоморфным стелам, костям жертвенных животных, ритуальным сосудам, деревянным колёсам, как это прослежено в ряде катакомбных комплексов (Пустовалов 2005, с. 38; Разумов 2017, с. 259).

Впущенное в юго-восточную полу погребение 2/9 связано с древностями средневековых кочевников. По обряду (северо-западная ориентировка, отсутствие костей коня) оно относится к типу I отдела А – самому распространённому в позднекочевнический период (Фёдоров-Давыдов 1966, с. 124). Наиболее часто подобные погребения встречаются в период господства

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

в степях Северного Причерноморья печенегов и торков, но известны они и в золотоордынское время (Фёдоров-Давыдов 1966, с. 151). Это объясняется тем, что в Поднестровье печенежско-торческое население жило обособленно и задержалось дольше, чем в центральных районах Золотой Орды (Разумов и др. 2013, с. 329-330; Синика и др. 2013, с. 131; Кетрару и др. 2014, с. 218). Таким образом, при отсутствии инвентаря и выразительных деталей погребальной обрядности важнейшее значение имеют ^{14}C даты комплекса Глиное-ДОТ 2/9, полученные в 2018 г. в Дебреценской лаборатории (Венгрия)[3]:

DeA-11323. Radiocarbon Age 1186±20.
One Sigma Ranges: (start: end) relative area
(cal AD 777: cal AD 792) 0.202776
(cal AD 803: cal AD 842) 0.488827
(cal AD 858: cal AD 881) 0.308397
Two Sigma Ranges: (start: end) relative area
(cal AD 773: cal AD 889) 1.

Следует отметить, что в последнее время в результате анализа погребального обряда и инвентаря, с учётом имеющихся радиоуглеродных дат, значительная серия кочевнических комплексов Пруто-Днестровского региона была атрибутирована как древневенгерская, в рамках второй половины IX – начала X в. (Квитницкий и др. 2019; Фокеев и др. 2019).

Подведём итоги. Под насыпью кургана 2 группы «ДОТ» у с. Глиное на левобережье Нижнего Днестра было исследовано семь комплексов ямной культурно-исторической общности, три из которых (2/3, 2/4, 2/6) являлись основными. Особенности обряда, данные планиграфии и стратиграфии позволяют отнести их к первой половине III тыс. до н. э. Остальные четыре комплекса, впущенные по дуге в восточную полу, являются позднеямными. Три комплекса ингульской катакомбной культуры предварительно можно датировать последней четвертью III тыс. до н. э. Выделяется комплекс 2/7 с расчленённым костяком, трепанацией, базальтовой заготовкой навершия булавы. В захоронении 2/11 найдена стилизованная кремневая фигурка.

Позднейшим в кургане было кочевническое погребение 2/9, датированное ^{14}C IX в. Исходя из датировки, предварительно можно связывать его с населявшими в это время территорию Северо-Западного Причерноморья древневенгерскими племенами.

[3] Авторы благодарят доктора Аттилу Тюрка (Будапешт, Венгрия) за предоставленные результаты радиоуглеродного датирования.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Литература

Иванова 2013: С. В. Иванова, *Катакомбные культуры*, в: И. В. Бруяко, Т. Л. Самойлова (отв. ред.) *Древние культуры Северо-Западного Причерноморья (к 95-летию Национальной Академии наук Украины)*, Одесса, 2014, с. 255-275.

Квитницкий и др. 2019: М. В. Квитницкий, Н. П. Тельнов, С. Д. Лысенко, С. Н. Разумов, В. С. Синика, *Древневенгерское воинское погребение на левобережье Нижнего Днестра*, Stratum plus 5, 2019, с. 317-331.

Кетрару и др. 2014: Н. А. Кетрару, В. С. Синика, С. Н. Разумов, Н. П. Тельнов, *Дубоссарские курганы. Археологические памятники Приднестровья. Вып. II*, Тирасполь, 2014.

Клейн 1979: Л. С. Клейн, *Смысловая интерпретация совместных погребений в степных курганах бронзового века*, в: С. С. Березанская (отв. ред.), *Проблемы эпохи бронзы Юга Восточной* Европы, Тез. докл. конференции, Донецк, 1979, с. 18-20.

Ковалёва 1989: И. Ф. Ковалёва, *Социальная и духовная культура племён бронзового века (по материалам Левобережной Украины)*, Днепропетровск, 1989.

Литвиненко 2011: Р. А. Литвиненко, *Обряд вторинного поховання в культурах бабинського кола*, Донецький археологічний збірник 15, 2011, с. 7-35.

Лысенко, Разумов 2016: С. Д. Лысенко, С. Н. Разумов, *Демембрация в погребальном обряде ингульской катакомной культуры*, Новое прошлое 4, 2016, с. 49-66.

Манзура 1984: И. В. Манзура, *Исследования курганов у пос. Светлый*, в: И. И. Артёменко (отв. ред.), *Курганы в зонах новостроек Молдавии*, Кишинев, 1984, с. 109-143.

Марина 2002: З. П. Марина, *К вопросу о социальной структуре ямного общества Левобережья Днепра,* в: Е. В. Яровой (отв. ред.), *Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н.э. – V в. н.э.)*, Тирасполь, 2002, с. 20.

Мельник, Стеблина 2013: О. Мельник, І. Стеблина, *Ямна культура середньої течії Інгульця*, Кривий Ріг, 2013.

Небрат 2013: С. Г. Небрат, *Вторичные погребения ингульской катакомбной культуры*, Донецький археологічний збірник 17, 2013, с. 11-16.

Петренко 2010: В. Г. Петренко, *Курган эпохи палеометалла на побережье Хаджибейского лимана,* Материалы по археологии Северного Причерноморья 11, 2010, с. 303-366.

Пустовалов 2005: С. Ж. Пустовалов, *Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я*, Київ, 2005.

Разумов 2010: С. Н. Разумов, *Катакомбное погребение с кремневой фигуркой*, Донецький археологічний збірник 13-14, 2010, с. 167-173.

Разумов 2016: С. Н. Разумов, *Синхронные погребения детей и взрослых в раннем бронзовом веке Северо-Западного Причерноморья* в: В. А. Алёкшин (отв. ред.), *Внешние и внутренние связи степных (скотоводческих) культур Восточной Европы в энеолите и бронзовом веке (V-II тыс. до н.э.). Мат-лы Круглого стола, посвящ. 80-летию со дня рожд. С. Н. Братченко (Санкт-Петербург, 14-15 ноября 2016)*, СПб, 2016, с. 64-69.

Разумов 2017: С. Н. Разумов, *Памятники катакомбных культур на реке Красная (левобережье Нижнего Днестра)*, в: А. А. Пригарин (отв. ред.), *Человек в истории и культуре: мемориальный сб. науч. работ в память лауреата Гос. премии Украины, акад. РАЕН, проф., д-ра ист. наук, Владимира Никифоровича Станко*, Вып. 3, Одесса, 2017, с. 257-265.

Разумов 2019a: С. Н. Разумов, *Колчанные наборы эпохи ранней бронзы Северного Причерноморья*, Stratum plus 2, 2019, с. 295-311.

Разумов 2019b: С. Н. Разумов, *Погребения лошадей ингульской катакомбной культуры,* Conferință ştiinţifică internaţională „Cercetări bioarheologice şi etnoculturale în sud-estul Europei", Crihana Veche (Cahul), 15-18 august, Bons Offices, 2019, с. 39-41.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Разумов и др. 2013: С. Н. Разумов, С. Д. Лысенко, В. С. Синика, Н. П. Тельнов, И. А. Четвериков, *Курганы эпохи бронзы могильника у с. Глиное на левобережье Нижнего Днестра*, Stratum plus 2, 2013, с. 297-340.

Разумов и др. 2015: С. Н. Разумов, А. И. Смирнов, Л. И. Смирнов, Е. Г. Карнаух, *Курганы бронзового века у села Тузлы в верховьях Березанского лимана*, Stratum plus 2, 2015, с. 329-357.

Разумов, Усачук 2018: С. Н. Разумов, А. Н. Усачук, *Комплекс раннего бронзового века с каменной фигуркой из Северо-Восточного* Приазовь, в: В. С. Синика, Р. А. Рабинович (отв. ред.), *Древности. Исследования и проблемы. Сборник статей в честь 70-летия Н.П.* Тельнова, Кишинёв-Тирасполь, 2018, с. 49-58.

Разумов, Панковский 2018: С. Н. Разумов, В. Б. Панковский, *Погребение эпохи средней бронзы с игрально-гадальными костями из Нижнего Поднестровья,* Материалы по археологии и истории античного и средневекового Крыма 10, 2018, с. 77-97.

Синика и др. 2013: В. С. Синика, С. Н. Разумов, Н. П. Тельнов, *Курганы у села Буторы. Археологические памятники Приднестровья. Вып.1,* Тирасполь, 2013.

Синика и др. 2015: В. С. Синика, С. Н. Разумов, С. Д. Лысенко, Н. П. Тельнов, *Курганная группа «Спутник» у с. Ближний Хутор на левобережье Нижнего Днестра*, Материалы по археологии Северного Причерноморья 13, 2015, с. 164-194.

Субботин, Тощев 2002: Л. В. Субботин, Г. Н. Тощев, *Археологические древности Буджака. Курганная группа у с. Лиман*, Запорожье, 2002.

Субботин и др. 2017: Л. В. Субботин, С. Н. Разумов, В. С. Синика, *Семёновские курганы. Археологические памятники Приднестровья. Вып. IV*, Тирасполь, 2017.

Тощев 1986: Г. Н. Тощев, *Средний период бронзового века Юго-запада СССР,* Запорожье, 1986.

Тощев 1991: Г. Н. Тощев, *Западный ареал памятников катакомбной культур,* в: Братченко С. Н. (отв. ред.), *Катакомбные культуры Северного Причерноморья*, Киев, 1991, с. 85-100.

Фёдоров-Давыдов 1966: Г. А. Фёдоров-Давыдов, *Кочевники Восточной Европы под властью золотоордынских ханов,* Москва, 1966.

Фокеев и др. 2019: М. М. Фокеев, М. В. Квитницкий, Н. П. Тельнов, С. Д. Лысенко, С. Н. Разумов, В. С. Синика, *Кочевническое погребение на левобережье Нижнего Дуная в контексте изучения культуры древних венгров*, Stratum plus 5, 2019, с. 333-342.

Черняков, Никитин 1988: И. Т. Черняков, В. И. Никитин, *Металлические украшения ямной и катакомбной культур с пуансонным орнаментом*, Советская археология 4, 1988, с. 26-36.

Шапошникова и др. 1986: О. Г. Шапошникова, В. Н. Фоменко, Н. Д. Довженко, *Ямная культурно-историческая область (южно-бугский вариант)*, Свод археологических источников В1-3, Киев, 1986.

Klochko *et alii* **2015a:** V. Klochko, A. Kośko, S. Razumov, P. Włodarczak, D. Żurkiewicz, *Eneolithic, Yamnaya, Catacomb and Babyno culture cemeteries, Pidlisivka, barrow 1, Yampil region, Vinnitsa oblast: archaeometry, chronometry and taxonomy*, Podolia as a cultural contact area in the 4th/3rd-2nd millenium BC, Baltic-Pontic Studies 20, 2015, p. 40-77.

Klochko *et alii* **2015b:** V. Klochko, A. Kośko, S. Razumov, P. Włodarczak, D. Żurkiewicz, *Eneolithic, Yamnaya and Noua culture cemeteries from the first half of the 3rd and the middle of the 2nd millennium BC, Porohy, site 3a, Yampil region, Vinnitsa oblast: archaeometric and chronometric description, ritual and taxonomic-topogenetic identification,* Podolia as a cultural contact area in the 4th/3rd-2nd millenium BC, Baltic-Pontic Studies 20, 2015, p. 78-141.

Razumov 2011: S. Razumov, *Flint artefacts of Northern Pontic populations of the Early and Middle Bronze Age: 3200 – 1600 BC (based on burial materials),* Baltic-pontic studies 16, Poznań, 2011.

Razumov 2014: S. Razumov, *Komponent tradycji kulury jamovej*, în: A. Kośko, M. Potupchyk, S. Razumov (ed.), *Naddniestrzańskie kompleksy cmentarzysk kurhanowych społeczności z III i z pierwszej połowy II tysiąclecia przed Chr. w okolicach Jampola, obwod Winnicki. Badania z lat 1984-2014,* Archaeologia Bimaris 6, 2014, p. 341-346.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

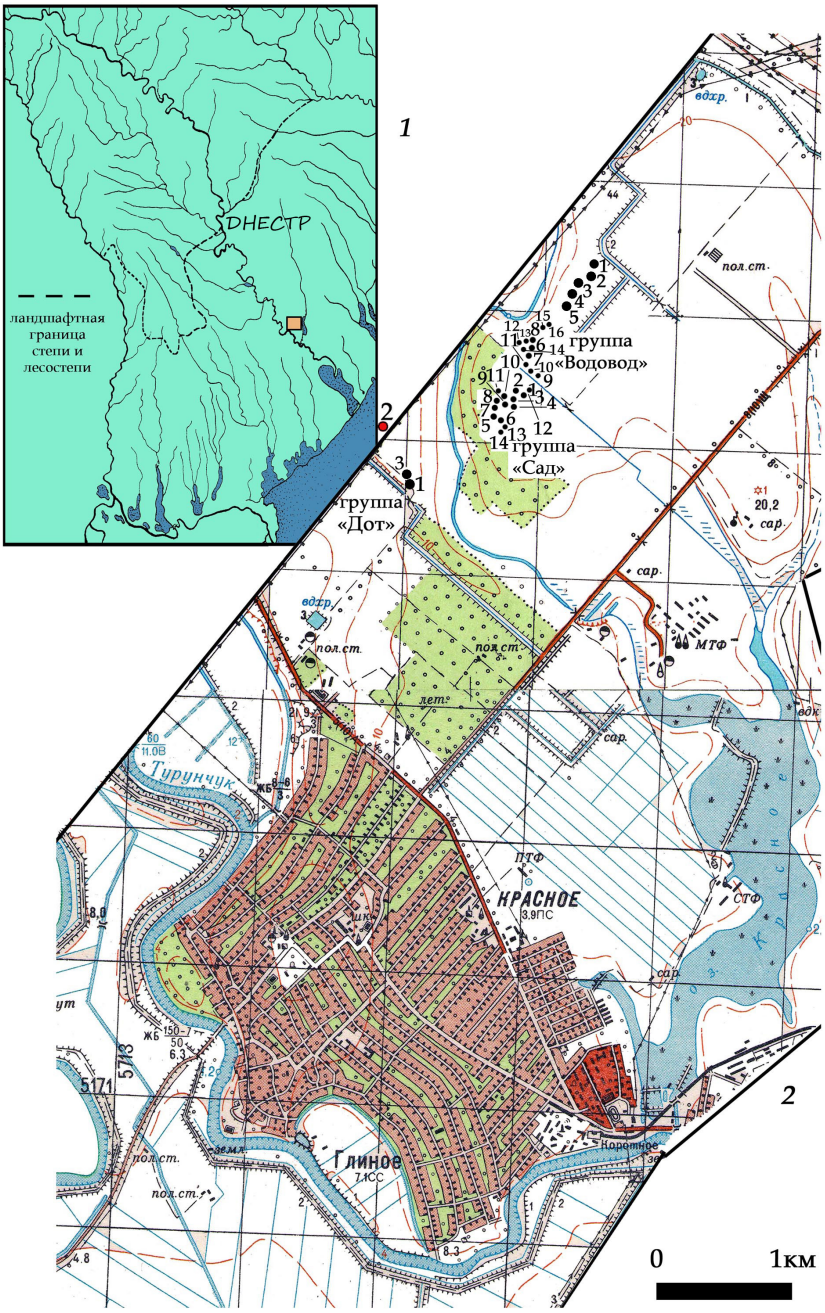

Рис. 1. Расположение курганной группы «ДОТ» у с. Глиное на левобережье Нижнего Днестра
Fig. 1. The location of the barrow group "DOT" near Glinoe village on the left bank of the Lower Dniester

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

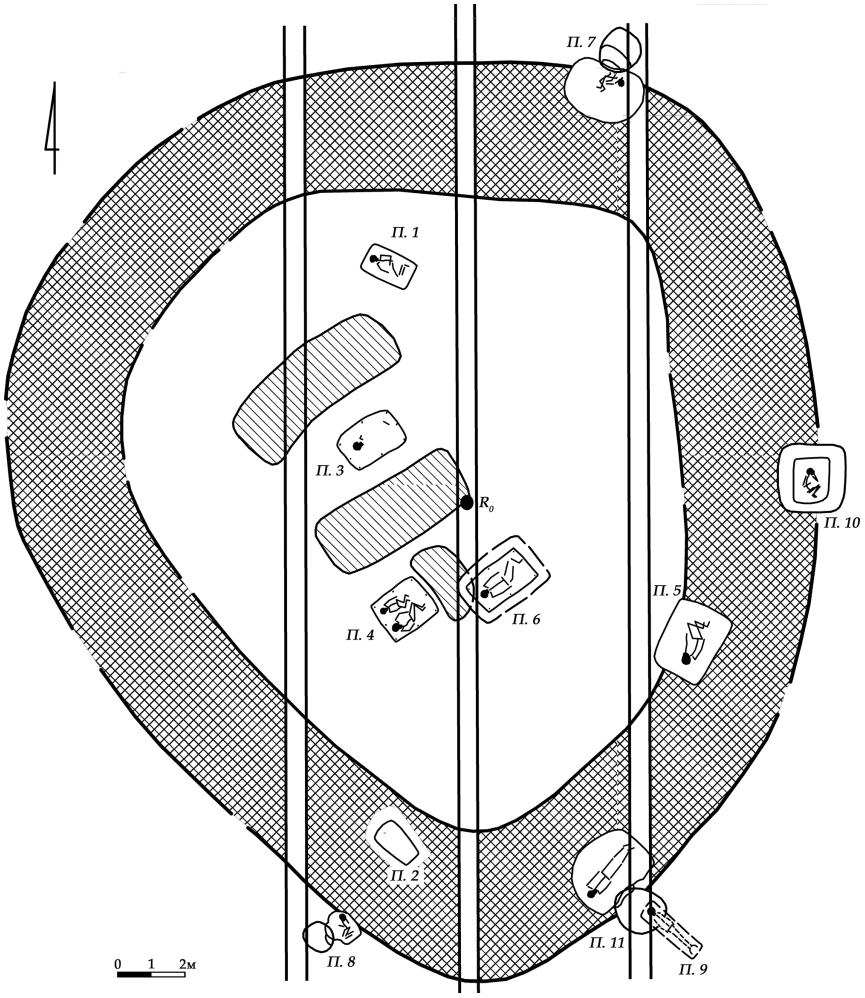

Рис. 2. План кургана 2 группы «ДОТ» у с. Глиное
Fig. 2. Plan of barrow 2 of the "DOT" group near Glinoe village

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

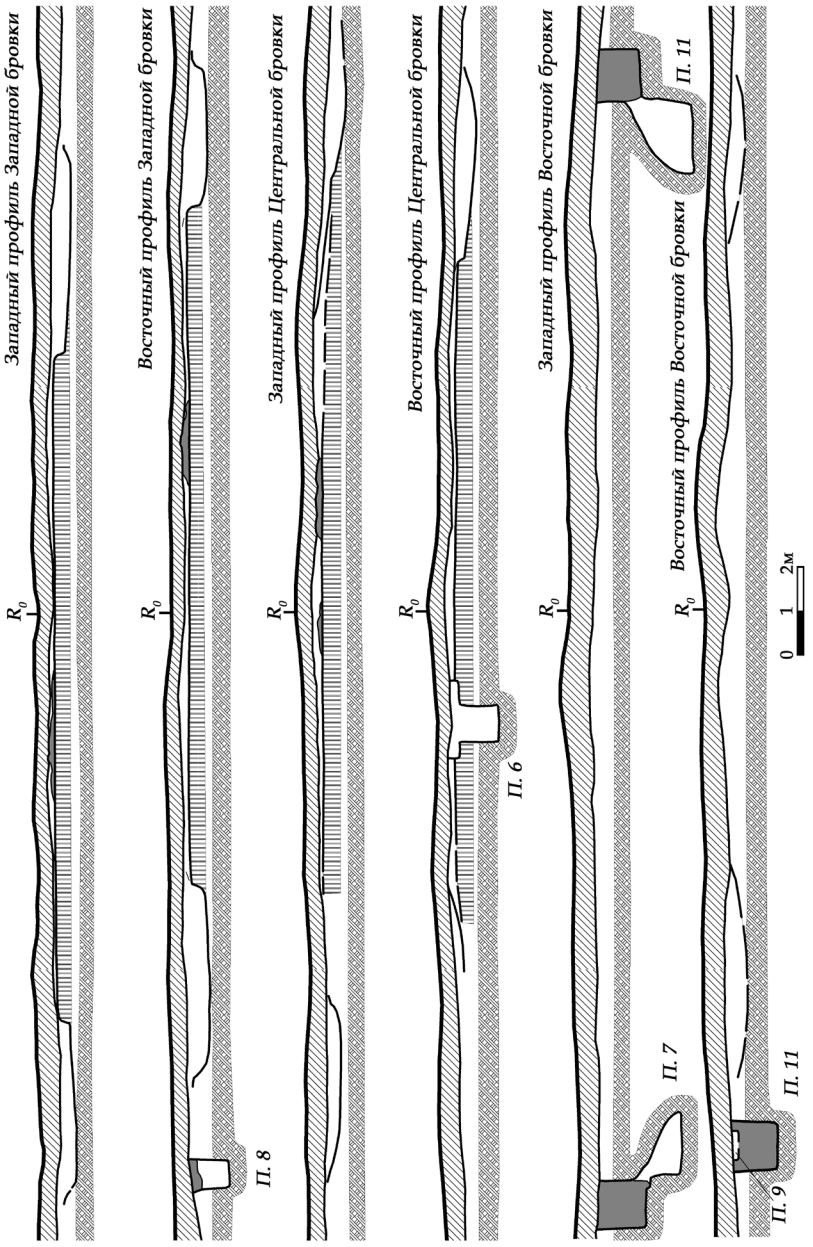

Рис. 3. Профили бровок кургана 2 группы «ДОТ» у с. Глиное
Fig. 3. Profiles of the baulks of barrow 2 of the "DOT" group near Glinoe Village

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

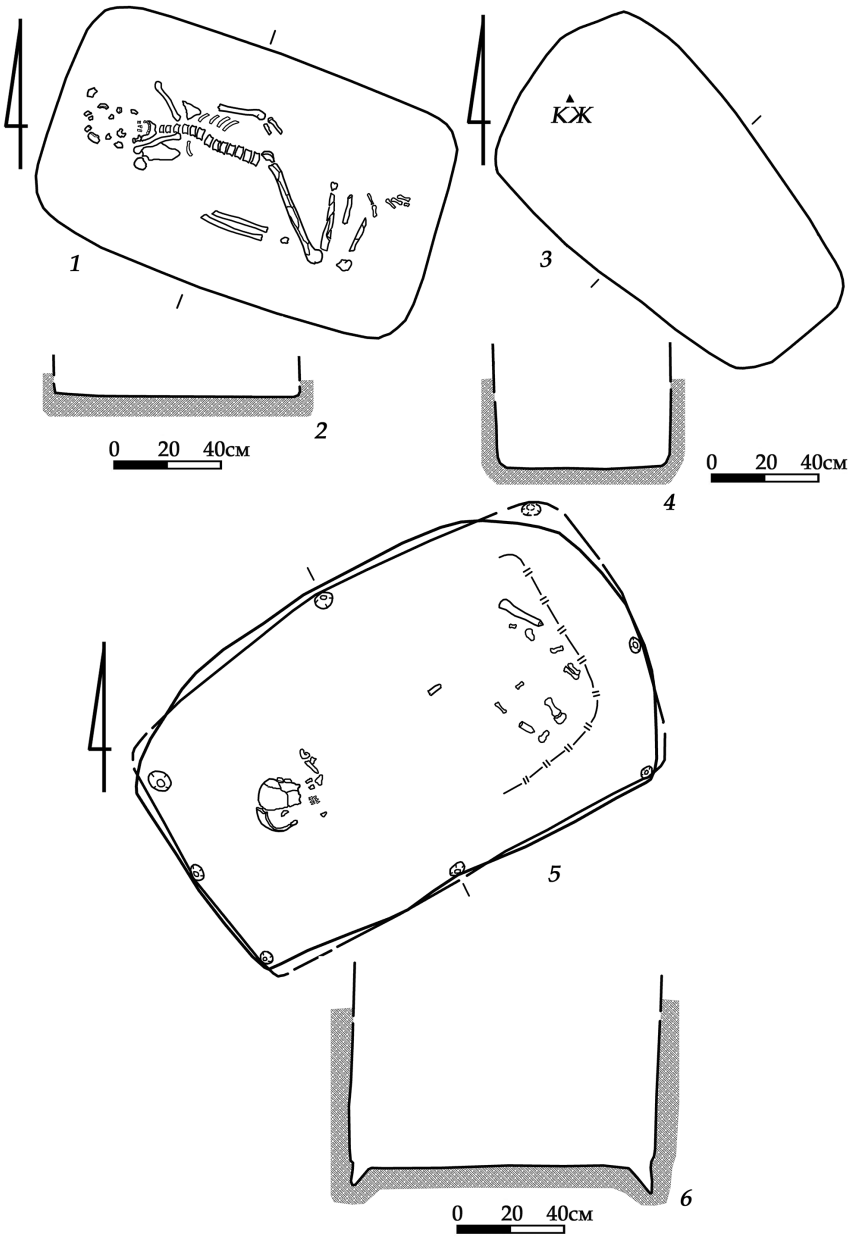

Рис. 4. Погребения 1, 2 и 3 кургана 2 группы «ДОТ»
Fig. 4. Graves 1, 2 and 3 from the barrow 2 of the "DOT" group

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

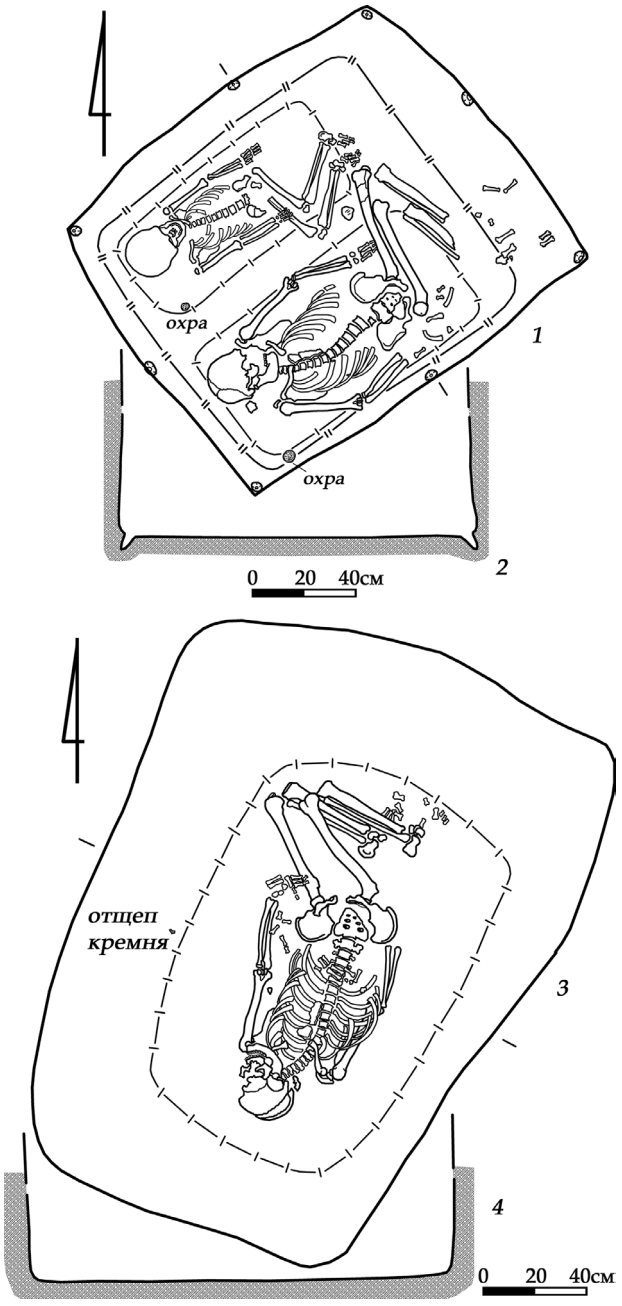

Рис. 5. Погребения 4 и 5 кургана 2 группы «ДОТ»
Fig. 5. Graves 4 and 5 from the barrow 2 of the "DOT" group

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

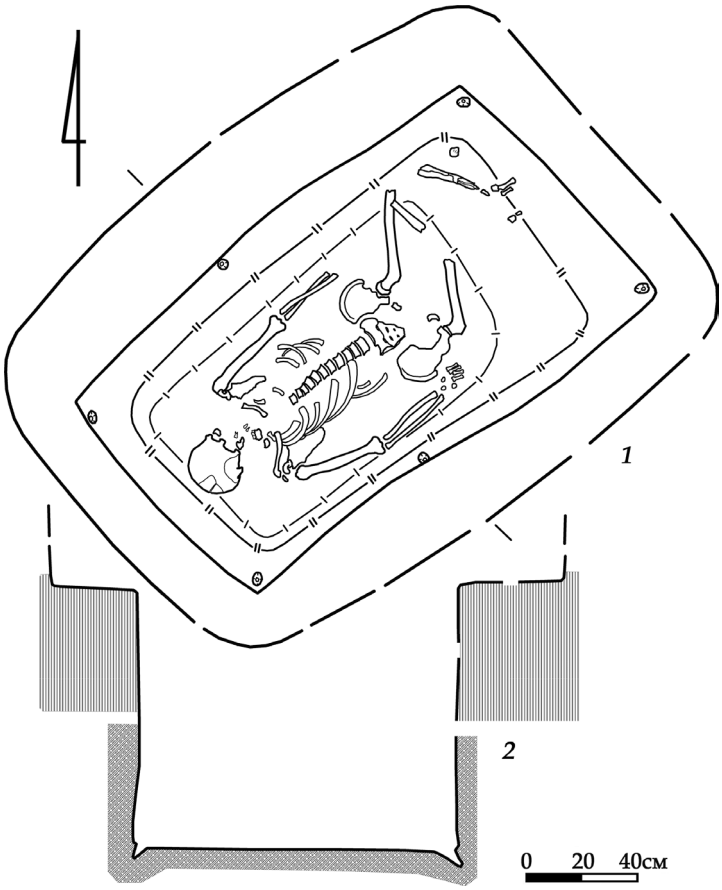

Рис. 6. Погребение 6 кургана 2 группы «ДОТ»
Fig. 6. Grave 6 from the barrow 2 of the "DOT" group

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

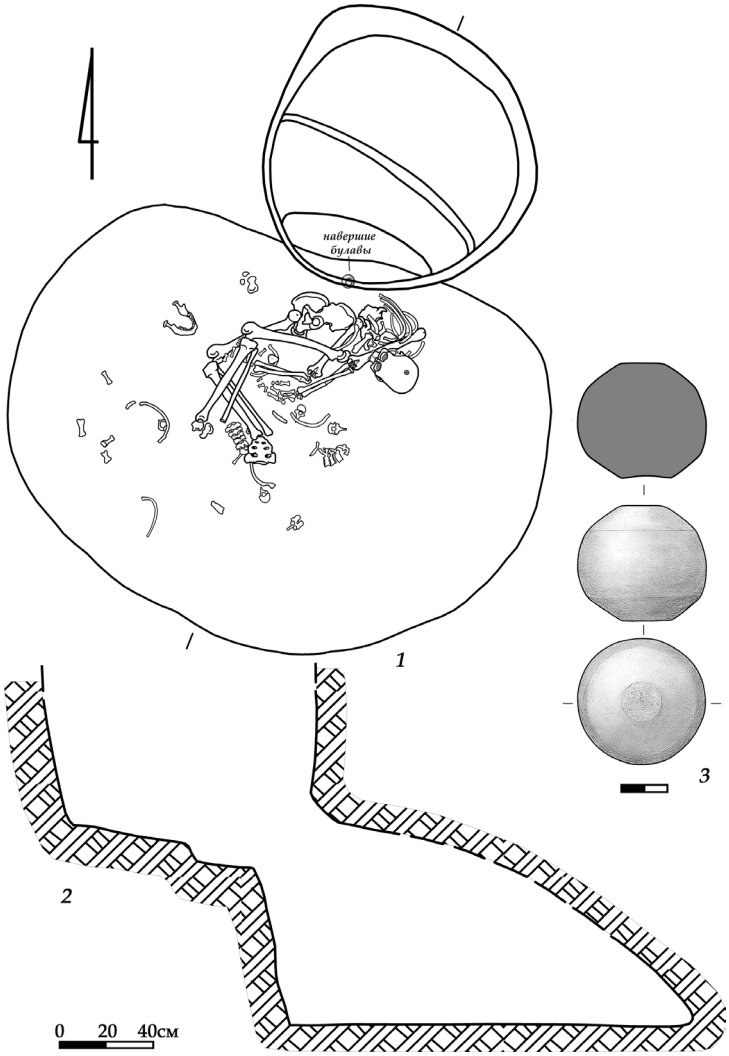

Рис. 7. Погребение 7 кургана 2 группы «ДОТ»
Fig. 7. Grave 7 from the barrow 2 of the "DOT" group

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

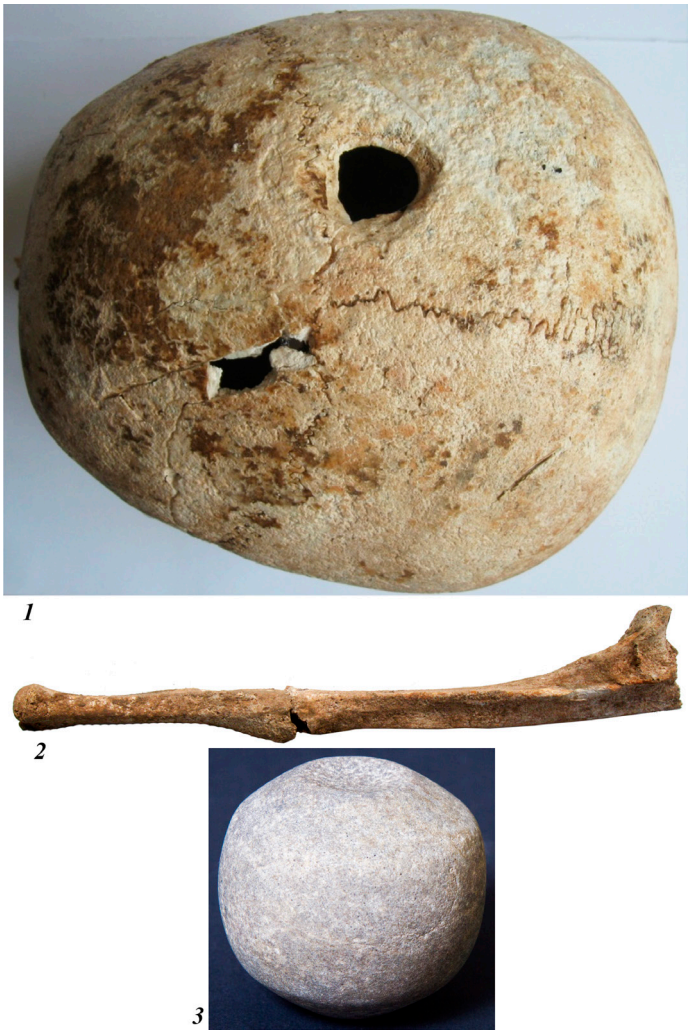

Рис. 8. Погребение 7 кургана 2 группы «ДОТ». Кости со следами травм (1, 2) и навершие булавы (3)
Fig. 8. Grave 7 from the barrow 2 of the "DOT" group. Bones with traces of trauma (1, 2) and mace head (3)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

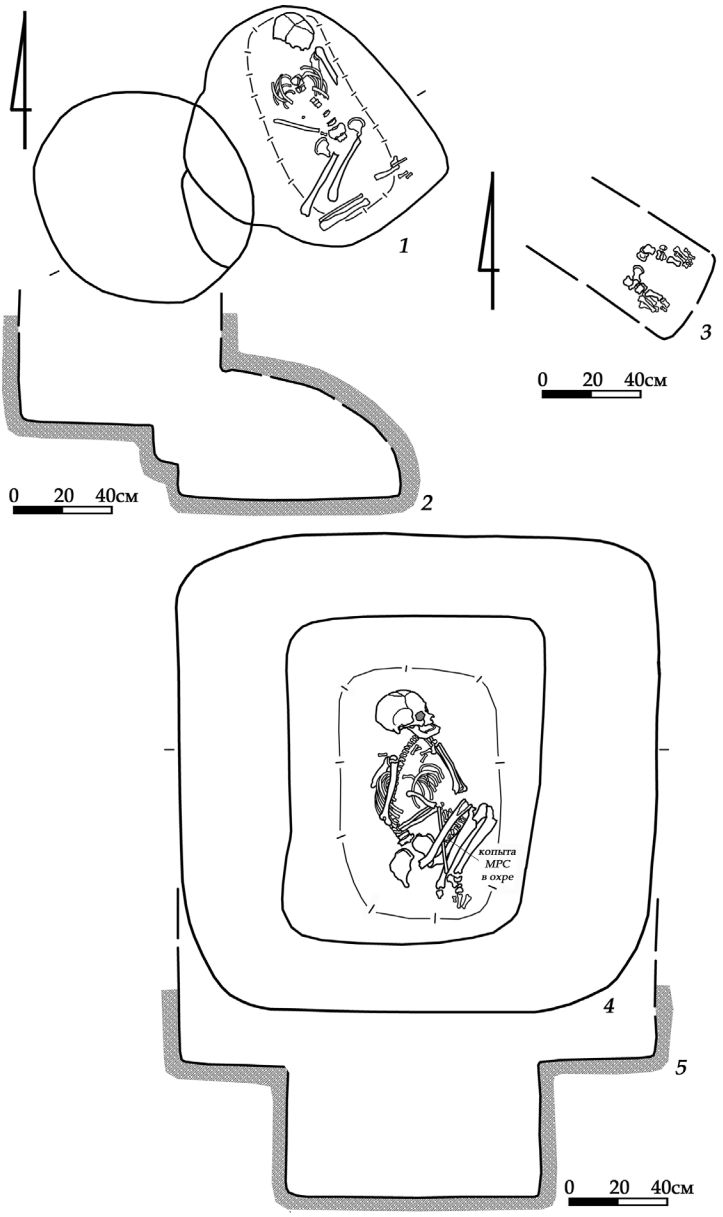

Рис. 9. Погребения 8, 9 и 10 кургана 2 группы «ДОТ»
Fig. 9. Graves 8, 9 and 10 from the barrow 2 of the "DOT" group

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

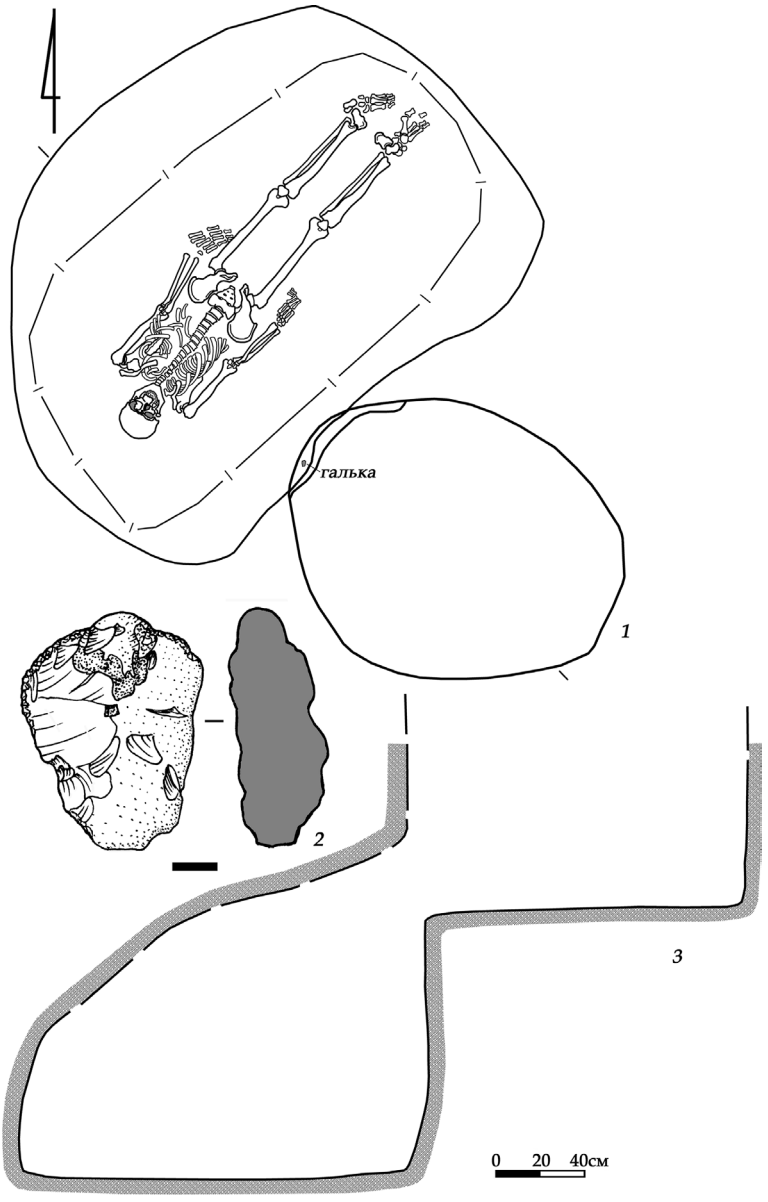

Рис. 10. Погребение 11 кургана 2 группы «ДОТ»
Fig. 10. Grave 11 from the barrow 2 of the "DOT" group

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Raasi 1/2019, 145-158.

Процесс сложения и материальные компоненты погребального обряда Белозерской культуры в Пруто-Днестровском междуречье

Сергей М. Агульников

Резюме. В процессе сложения погребального обряда белозерской культуры Пруто-Днестровского междуречья отмечается три основных компонента: это влияние срубной культуры Евразийских степей, культуры Сабатиновка Северного Причерноморья, культуры Ноуа Юго-Восточной Европы и ряда элементов раннегальштатских культур Нижнего Подунавья. Формирование белозерской культуры и ее погребального обряда происходит в первой четверти – II половине XII в. до н.э.
Ключевые слова: Пруто-Днестровское междуречье, белозерская культура, погребальный обряд, инвентарь.

The process of formation the funeral rite in the Belozerka culture from the Pruto-Dniester area and its material components *(S. Agulnikov)*. In process of formation the funeral rite of Belozerka culture has three main components: some elements of Srubnaya culture, Sabatinovka culture from Nord-Pontic area, Noua culture from South-Vest Europe, and some early Hallstattian elements. The formation of the Belozerka culture and its funeral rite takes place in the first quarter – second half of the XII century BC.
Keywords: Prut-Dniester interfluve, Belozerka culture, funeral rite, grave goods.

Procesul de formare a ritului funerar în cultura Belozerka din spațiul Pruto-Nistrean și componentele materiale ale acestuia *(S. Agulnikov)*. În procesul de formare a ritului funerar al culturii Belozerka în arealul cuprins între Prut și Nistru se remarcă trei componente principale: influența culturii Srubnaia din stepele eurasiatice, a culturii Sabatinovka din Regiunea Nordului Mării Negre, a culturii Noua din sud-estul Europei și a mai multor elemente din culturile hallstattiene timpurii de la Dunărea Inferioară. Formarea culturii Belozerka și a ritului său funerar are loc în primul sfert și a II-a jumătate ale secolului XII î.Hr.
Cuvinte cheie: Interfluviul Prut-Nistru, cultura Belozerka, rit funerar, inventar funerar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

В данной работе рассматривается процесс сложения и формирования погребального обряда и материального комплекса белозерской культуры в степной зоне Пруто-Днестровского междуречья. Выделяются три основных компонента сложения: Сабатиновская культура, культура Ноуа и Срубная культура Северного Причерноморья. Возвращаясь к вопросу происхождения и формирования погребального обряда белозерской культуры в период финальной бронзы, следует отметить, что исследования последних лет позволили выделить определенные погребальные комплексы позднего бронзового века с территории Днестро-Дунайского (Ванчугов 2000, с. 39-57) и Пруто-Днестровского междуречья (Агульников 2002, с. 176-182) относящиеся к этому периоду. Получить эти данные удалось в результате обработки статистико-комбинаторным методом ряда захоронений позднего бронзового века степной зоны Пруто-Днестровского междуречья (Sava, Agulnikov 2003, p. 113-138). С учетом генетической преемственности белозерской культуры от сабатиновской удалось выяснить отличие первой в культурной специфике, что выражается определенными чертами в погребальном обряде и инвентаре (Ванчугов 1990, с. 14).

Погребальные комплексы, имеющие черты обеих культур, отмечены в результате археологических исследований последних лет. К числу таковых в степной зоне Пруто-Днестровского междуречья относится более 25 захоронений. Но, в процессе дополнительного исследования новых материалов эпохи поздней бронзы региона, их количество имеет тенденцию к увеличению. Формирование погребального обряда белозерской культуры явилось сложным процессом, в котором проявились черты и влияния целого ряда традиций предшествующих культур эпохи средней и поздней бронзы Юго-Восточной Европы. Подводя итог рассмотрению компонентов, слагающих погребальный обряд белозерской культуры Северо-Западного Причерноморья, можно предположить следующее.

Срубными компонентами в белозерской погребальной обрядности следует считать наличие основных подкурганных сооружений со сложными конструкциями, формирование могильников с рядовой планировкой. Наличие погребальных камер прямоугольной и овальной формы. Скорченное на боку положение погребенных, где преобладает сильная, приближающаяся к средней степень скорченности. В срубной культуре выделяются захоронения знати, совершенные в могилах больших размеров, с богатым набором инвентаря, в котором присутствует металл, что характерно и для «богатых» белозерских погребений (рис. 3/3-6). В срубных курганах имеется ряд подкурганных конструкций, как рвы округлой и прямоугольной

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

формы, находящие свои аналогии в белозерской погребальной обрядности. В срубной культуре появляются такие специфические керамические формы, как чаши и кубки с округлым туловом и цилиндрическим горлом. Возможно, некоторые элементы прочерченного орнамента срубной культуры находят аналогии в орнаментации керамики белозерского времени и фиксируются на посуде нижнедунайской группы памятников типа Пребабадаг, где сочетаются с местной традицией орнаментации, происходящей из поздних фаз культур Монтеору и Ноуа. Хотя, с другой стороны, не исключено вляние последних на орнаментацию посуды срубной культуры. В дальнейшем прочерченный орнамент характерен для круга памятников Тэмэоань-Холеркань-Балта и, в том числе, для собственно белозерской культуры. В свою очередь, носители позднесрубной культуры в Нижнем Поднепровье принимают активное участие в формировании белозерской культуры в ее восточном ареале, что прослеживается в материалах крупных могильников, таких как Широчанский, Первомаевский и Брилевский. Срубных традиции в погребальном обряде распространяется на запад не только в сабатиновском культурном пространстве, но и проникают в среду культуры Ноуа, где при преобладании грунтовых могильников имеются и смешанные курганно-грунтовые некрополи. Данная традиция в дальнейшем трансформируется в белозерскую погребальную обрядность. Курганно-грунтовые некрополи, в первую очередь, характерны для всего ареала белозерской культуры.

Сабатиновские черты в белозерском погребальном обряде, в целом, повторяют позднесрубные. Это наличие основных и впускных захоронений, последние образуют могильники в юго-восточных секторах курганов. Ряд подкурганных сооружений, таких как ровики, крепиды, кромлехи проявляются и в памятниках белозерского времени. При этом следует отметить такие черты, как наличие погребальных камер больших размеров со сложными конструкциями с применением дерева (Кырнэцень, Борисовка, Тараклия) (рис. 3), в дальнейшем ставшими преобладающими в белозерской культуре. Варьирующая от сильной до средней степень скорченности погребенных в сабатиновской культуре, размещение инвентаря, напутственной пищи в могиле в целом идентичны для обеих культур. Стоит отметить, что в Днестровском Правобережье, у с. Кырнэцень был исследован уникальный курган №2 с основными погребениями сабатиновской культуры (№ 2, 3), со сложными конструкциями, включающими в себя столбовые ямки, уступы, и керамическую посуду, представленную лощеными чашей и черпаком с вертикальными петлевидными ручками, наиболее характерными для культурно-исторического комплекса Ноуа-Сабатиновка (Левицкий 1995, с. 159-165).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Определенные керамические формы, такие как цилиндрошейные кубки и чаши, черпаки в ограниченном количестве, имеющиеся в Сабатиновке, в дальнейшем получают развитие в белозерской культуре. При этом стоит отметить, что процесс гальштатизации Северо-Западного Причерноморья оказал значительное влияние на финальную фазу сабатиновской культуры в регионе. Немаловажным фактом является наличие погребальных комплексов переходного периода от Сабатиновки к Белозерке. Концентрация подобных захоронений в степной зоне Пруто-Днестровского междуречья и Левобережья Нижнего Дуная позволяет утверждать, что формирование белозерской культуры происходит именно в данном регионе (рис. 1). Переходный период от Сабатиновки к Белозерке наиболее ярко проявился в материалах захоронений курганов Днестровского Правобережья (Агульников, Малюкевич 2010, с. 185-195), которое в XIII-XII вв. до н.э. являлось контактной зоной внутри культурно-исторического массива Ноуа-Сабатиновка-Кослоджень между востоком – степями Северного Причерноморья и западом – Карпато-Днестровским регионом и Нижним Подунавьем.

Находки керамики с валиковой орнаментацией в тризнах белозерских могильников наглядно доказывают сохранение архаических сабатиновских черт в материальной культуре белозерского времени. В ряде погребений позднесабатиновского периода отмечается переход от восточной к юго-восточной и южной ориентировке, которая становится преобладающей в белозерской культуре (рис. 4). Процесс перехода одной культуры в другую носил обоюдный характер, о чем свидетельствуют материалы из Оланештских курганов и Тараклийского курганного могильника (рис. 5), в погребальных комплексах которого отразились как белозерские, так и сабатиновские черты. Погребальные комплексы эпохи поздней бронзы, где при скорченных скелетах с юго-восточной ориентировкой имелись сосуды культуры Монтеору, фазы IIb-c, доказывают, что в процессе формирования белозерского обряда участвуют и позднебронзовые культуры Запрутской Молдовы (ряд захоронений из курганов сс. Токиле Рэдукану, Румянцево, Дойна, Томай). Концентрация подобных компонентов отмечается в захоронениях позднего бронзового века в курганах левобережья Нижнего Прута (Агульников 2004, с. 103-135).

Процесс перехода одной культуры в другую подтверждается изменением ориентировки погребенных во впускных позднесабатиновских захоронениях в более ранних курганах с восточной на юго-восточную и южную (рис. 4). Что наглядно отмечается в курганных могильниках Казаклия, Олэнешть, Кочковатое, Плавни, а именно в пунктах, где в дальнейшем сформировались белозерские могильники. Зоны формирования прослеживаются территориально, учитывается длительность подобных преобразований.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Можно предположить, что изменения ориентировки позднебронзовых захоронений происходили в первой половине XII в. до н.э. Находки керамических и металлических изделий в переходных комплексах (бронзовые кинжалы позднего Красномаяцкого типа из курганов у сс. Зальц и Березки) подтверждают эту дату.

Черты и традиции культуры Ноуа. В процессе формирования белозерского погребального обряда активное участие принимали и носители культуры Ноуа (на позднем этапе ее существования). Компонентами Ноуа в погребальном обряде белозерской культуры являются следующие: формирование грунтовых могильников вблизи более древних курганов, южная ориентировка погребенных, планировка захоронений рядами и группами, наличие погребальных камер трапециевидной формы, появление в инвентаре культуры Ноуа сосудов – прототипов белозерской посуды: лощеных кубков, чаш, черпаков, горшков с налепами (рис. 6-7). Орнаментация сосудов из могильников Ноуа прочерченным орнаментом (рис. 7/3-4), в дальнейшем проявляется и в белозерской культуре. Подобная посуда зачастую сопровождает захоронения Ноуа на позднем этапе (Sava 2002, p. 197-207), и преобладает в комплексах, ориентированных в южном полукруге (Агульников 2004а, 3-10). Ориентировка погребений культуры Ноуа в Припрутском регионе определена для 430 комплексов, из которых на юг с отклонениями ориентировано 142 захоронения (Sava 2003, p. 27). И именно в этих погребениях начинают проявляться черты, в дальнейшем присущие погребальному обряду белозерской культуры, а именно южная ориентировка погребенных и наличие лощеной тонкостенной посуды.

Таким образом, на последнем этапе своего существования носители культур круга Ноуа-Сабатиновка концентрируются в степной зоне региона под активным давлением племен, носителей каннелированной керамики, где и образуется белозерская культура (рис. 1), в чертах погребального обряда которой отмечаются компоненты трех предшествующих культур – срубной, сабатиновской и Ноуа. По ряду датирующих материалов процесс формирования белозерского погребального обряда происходит в первой четверти-половине XII в. до н.э.

Библиография

Агульников 2002: С. М. Агульников, *Погребальные комплексы позднесабатиновского-раннебелозерского времени в Прутo-Днестровском междуречье*, Древнейшие общности земледельцев и скотоводов (V тыс. до н.э - V век н.э.), Тирасполь, 2002, с. 176-182.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Агульников 2004: С. М. Агульников, *Формирование погребального обряда белозерской культуры*, Thracian and Circumpontic World, Proceeding of the IX International Congress of Thracology, Chişinău, 2004, c. 103-135.

Агульников 2004а: С. М. Агульников, *Компоненты культуры Ноуа в белозерской погребальной обрядности*, Старожитности Степного Причерномор'я І Криму XI, 2004, с. 3-10.

Агульников, Малюкевич 2010: С. М. Агульников, А. Е Малюкевич, *Погребальные комплексы сабатиновской культуры в курганах Днестровского Правобережья*, Индоевропейская история в свете новых исследований, Москва, 2010, с. 185-195.

Ванчугов 1990: В. П. Ванчугов, *Белозерские памятники в Северо-Западном Причерноморье*, Киев, 1990.

Ванчугов 2000: В. П. Ванчугов, *Проблема погребального обряда сабатиновской культуры*, Археологія та Етнологія Східної Європи, Одесса, 2000, с. 39-57.

Ванчугов и др. 1992: В. П. Ванчугов, Л. В. Субботин, А. Н. Дзиговский, *Курганы Приморской части Днестро-Дунайского междуречья*, Киев, 1992, с. 88.

Ковалева 1988: И. Ф. Ковалева, *Культурные комплексы так называемых длинных курганов эпохи бронзы*, Археологические памятники Поднепровья в системе древностей Восточной Европы, 1988, с. 20-26.

Левицкий 1995: О. Г Левицкий, *Погребальный комплекс сабатиновской культуры у с. Кырнэцень*, Древности Степного Причерноморья и Крыма V, 1995, с. 159-165.

Субботин 2001: Л. В. Субботин, *Курган эпохи энеолита-бронзы у с. Кубей*, Древности степного Причерноморья и Крыма IX, 2001, с. 57-64.

Субботин, Дзиговский 1998: Л. В. Субботин, А. Н. Дзиговский, *Курганы у с. Лиман*, Одесса, 1998, с. 87.

Яровой 1990: Е. В. Яровой, *Курганы энеолита-бронзы Нижнего Поднестровья*, Кишинев, 1990, с. 270.

Agulnikov 1996: S. Agulnikov, *Necropola culturii Belozerka de la Cazaclia*, Biblioteca Tracologica XIV, 1996, p. 120.

Agulnicov 2008: S. Agulnicov, *Necropola culturii Belozerka de lângă satul Hadjillar*, în: S. C. Ailincăi, C. Micu, F. Mihail (ed.), Omagiu lui Gavrilă Simion la a 80-a aniversare, Tulcea, 2008, p. 33-44.

Morintz 1978: S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, București, 1978.

Sava 2002: E. Sava, *Die Bestatungen der Noua – Kultur*, Kiel, 2002.

Sava 2003: E. Sava, *Interferențe cultural-cronologice în epoca bronzului târziu din spațiul Carpato-Nistrean (Complexul cultural Noua-Sabatinovka)*, Autoreferatul tezei de doctor habilitat de științe istorice, Chișinău, 2003.

Sava, Agulnikov 2003: E. Sava, S. Agulnikov, *Contribuții noi la definirea ritului funerar în cultura Sabatinovka*, în E. Sava (ed.), *Interferențe cultural-cronologice în spațiul Nord-Pontic*, Chișinău, 2003, p. 113-138.

Sava, Dascalu 2002: E. Sava, L. Dascălu, *Necropola Brăești, anexa 3*, în: E. Sava (ed.), *Die Bessatungen die Noua Kultur*, Kiel, 1992.

Sava, Jarovoi 2002: E. Sava, E. V. Jarovoi, *Necropola culturii Noua Badrajii Vechi, anexa 1*, în: E. Sava (ed.), *Die Bessatungen die Noua Kultur*, Kiel, 1992, anexa 1.

Vancugov, Subbotin 2000: V. Vancugov, L. Subbotin, *Noi complexe ale culturii Belozerka în zona dintre Nistru și Dunăre*, Thraco-Dacica XXI, 1-2, 2000, p. 164-175.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

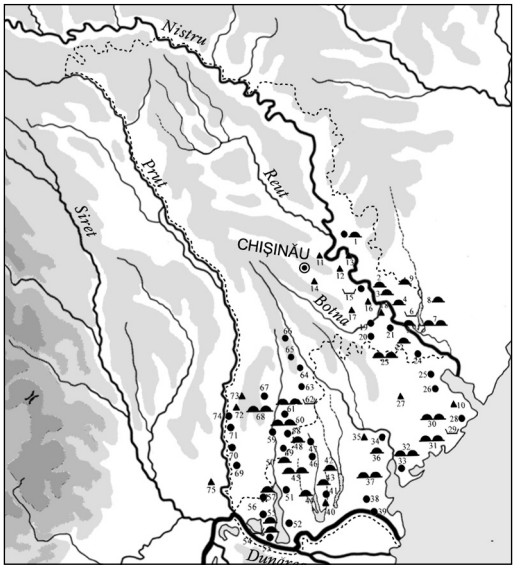

Рис. 1. Карта памятников белозерской культуры в Пруто-Днестровском междуречье
Fig. 1. The map of Belozerka culture monuments in the area between Pruth and Dniester

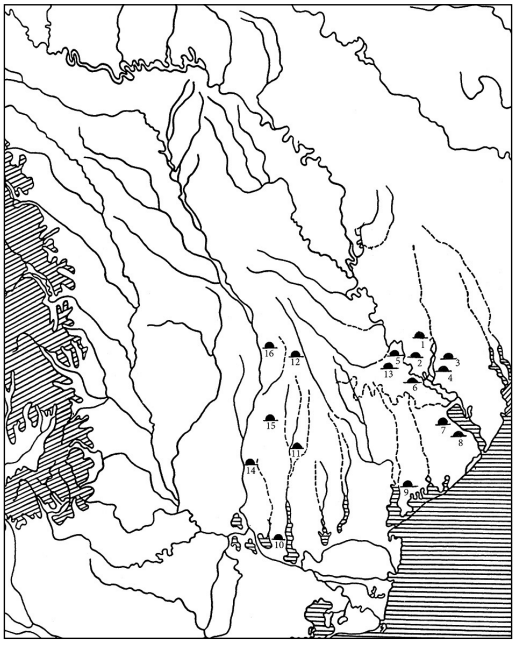

Рис. 2. Карта погребальных памятников позднего этапа сабатиновской культуры в Пруто-Днестровском междуречье
Fig. 2. The map of funerary monuments of the late stage of the Sabatinovka culture in the area between Pruth and Dniester

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

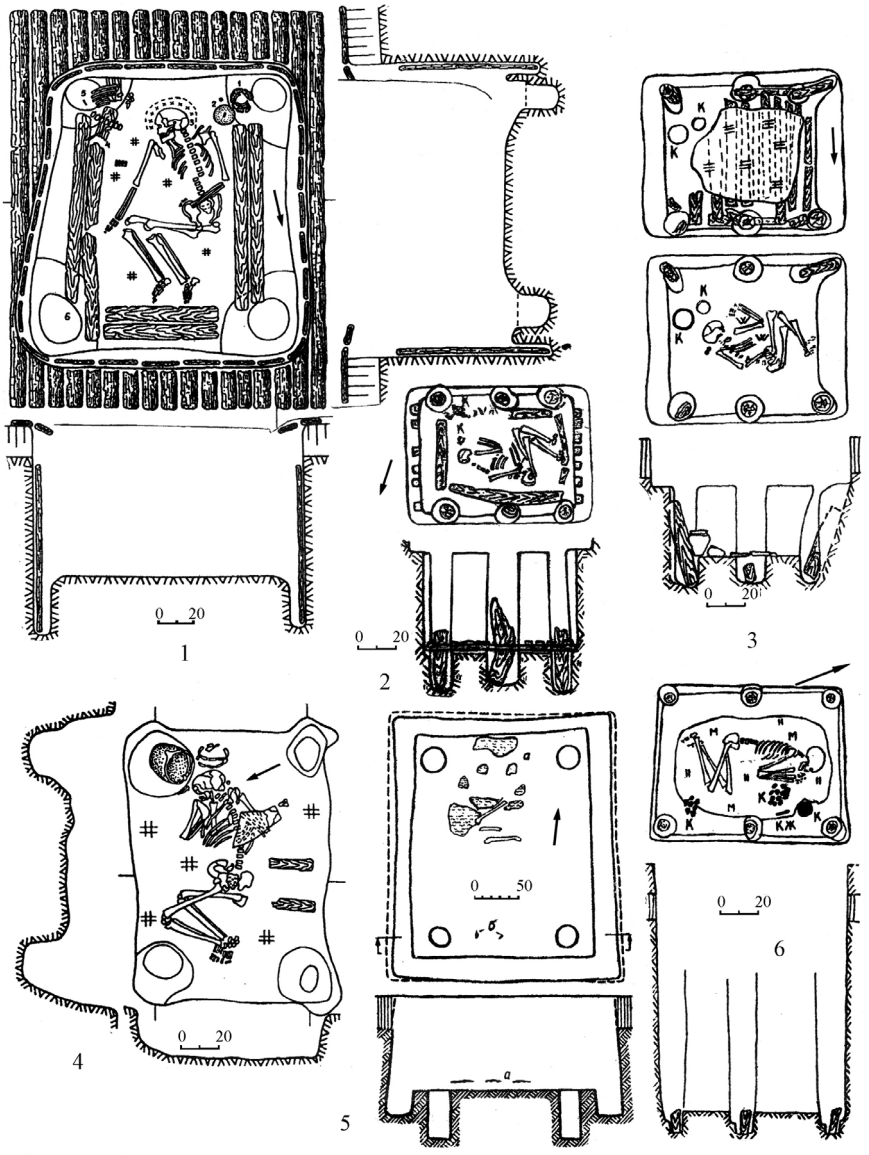

Рис. 3. Типы погребальных сооружений позднесрубного и позднесабатиновского времени и белозерской культуры со «столбовыми» конструкиями: 1. Хаджиллар, кург. 1, погр. 3 (după Agulnicov 2004); 2-3, 6. Комплексы срубной культуры из курганов у с. Павловка (по Ковалева 1988)

Fig. 3. Some types of funerary structure of the Late Srubnaiya and Late Sabatininovka culture with "pillar" construction: 1. Hadjillar, tum.1, gr. 3 (according to Agulnikov 2004); 2-3, 6. The Srubnaiya culture complexes from Pavlovka (according to Ковалева 1988)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

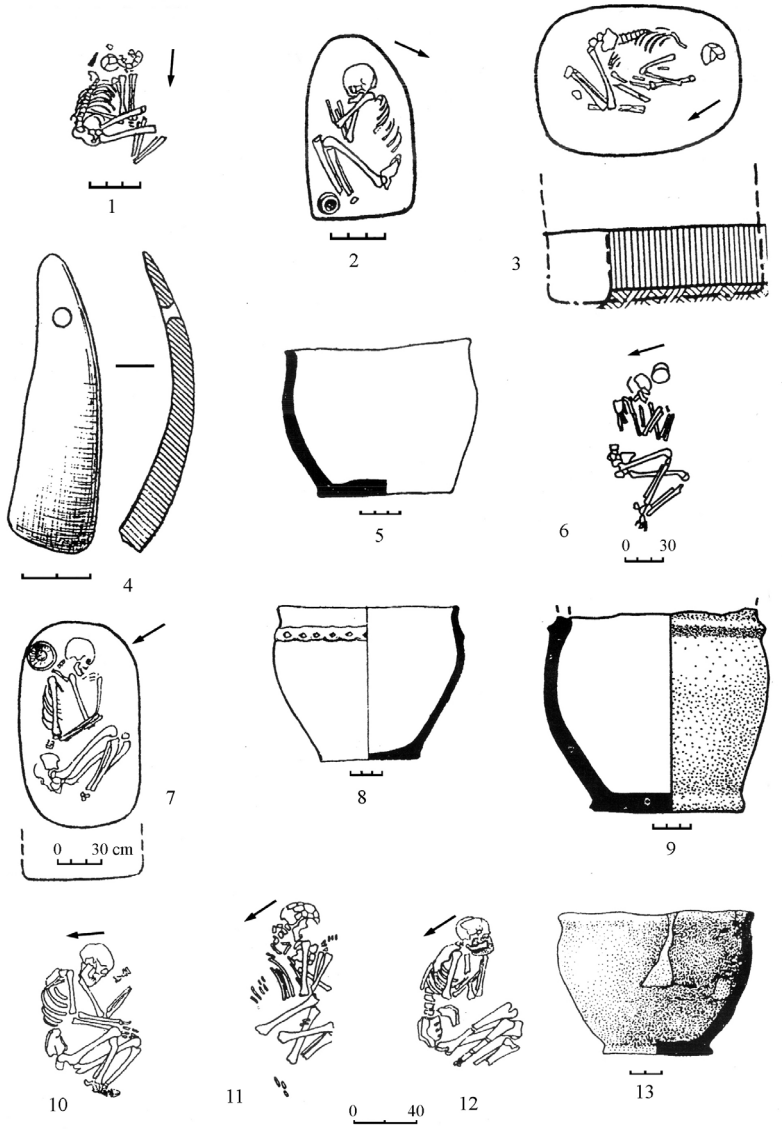

Рис. 4. Погребения поздней фазы сабатиновской культуры и раннего белозерского времени с южной ориентировкой в Северо-Западном Причерноморье: 1, 2, 4-5. Кочковатое, кург. 24, 1, 29, 3 (по Ванчугов и др. 1992); 6-9. Белолесье, курган 6, погр. 5 (по Субботин, Дзыговский 1998); 7-8. Кубей, кург. 1, погр. 11 (по Субботин 2001); 10-13. Олэнешть, кург. 6, погр. 11-13, 15 (по Яровой 1990)

Fig. 4. The graves of Late Sabatinovka culture and Early Belozerka culture with the South orientation from North-West Pontic territory: 1, 2, 4-5. Кочковатое, tum. 24, 1, 29 and 3 (according to Ванчугов и др. 1992); 6-9. Белолесье, tum. 6, gr. 5 (according to Субботин, Дзыговский 1998); 7-8. Кубей, tum. 1, gr. 11 (according to Субботин 2001); 10-13. Olănesti, tum. 6, gr. 11-13 and 15 (according to Яровой 1990)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

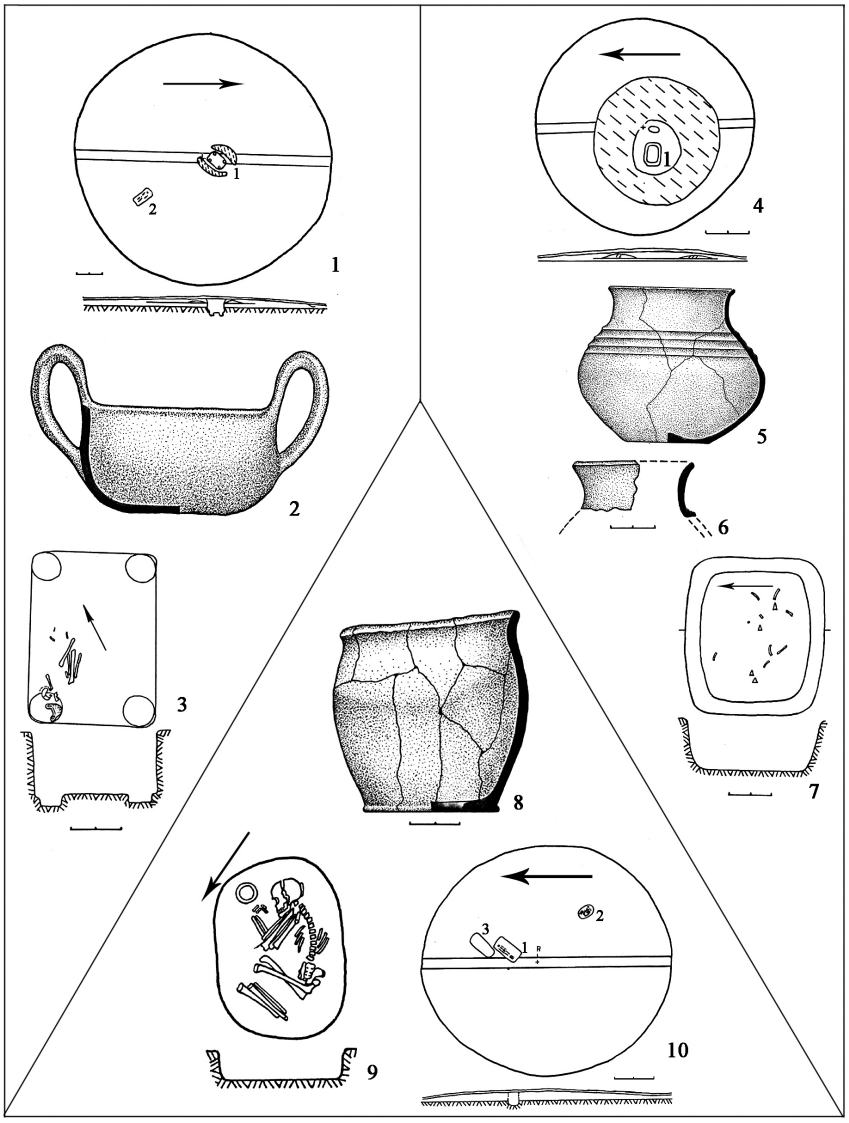

Рис. 5. Позднесабатиновские и ранние белозерские погребальные комплексы Буджака из курганов у г. Тараклия: 1-3. Материалы кургана 14; 4-7. Материалы кургана 7; 8-10. Материалы кургана 11

Fig. 5. The Late Sabatinovka and Early Belozerka graves from Taraclia tumular necropolis: 1-3. Materials from tum. 14; 4-7. Materials from tum. 7; 8-10. Materials from tum. 11

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

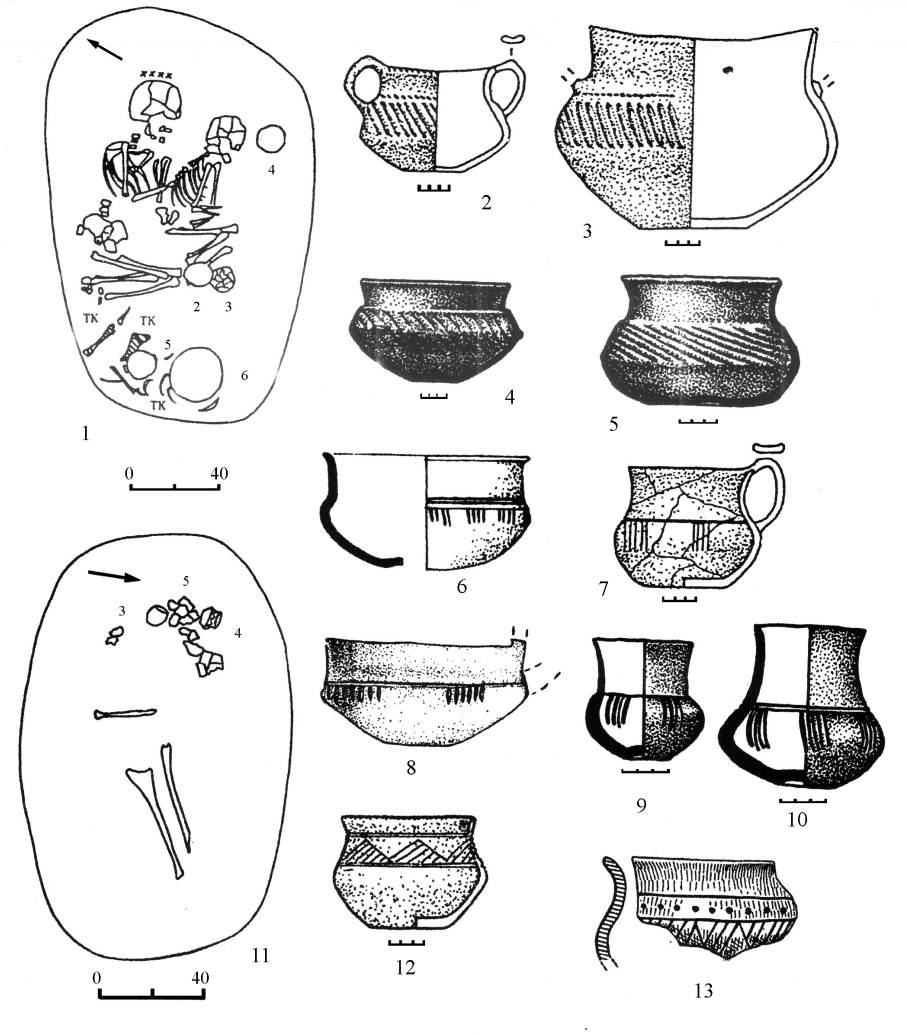

Рис. 6. Погребения культуры Ноуа из Запрутской Молдовы (по Sava, Dascalu 2002) и их инвентарь сходный с белозерским: 1-3, 7. Могильник Брэешть, погр. 10; 4-5. Чаши из погр. 27, 11 казаклийского могильника (по Agulnikov 1996); 6-7, 9. Орнаментированные черпаки с могильника Брэешть и черпак из Калфы (к-ра Холеркань-Ханска); 10-11. Кубки из кург. 34 погр .1 могильника Кочковатое; 12. Брэешть; 13. Улму-Кослоджень (по S. Morintz 1978)

Fig. 6. The graves of Noua culture from left bank of Pruth (according to Sava, Dascalu 2002) and some analogy in Belozerka culture: 1-3, 7. Brăeşti necropolis, gr. 10; 4-5. Bowls from the tum. 11, gr. 27, Cazaclia necropolis (according to Agulnikov 1996); 6-7, 9. The caps with ornament from Brăeşti necropolis and similar caps from Calfa (Holercani-Hansca culture); 10-11. Vessels from necropolis Кочковатое, tum. 34, gr. 1; 12. Brăeşti; 13. Ulmu-Coslogeni (according to S. Morintz 1978)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

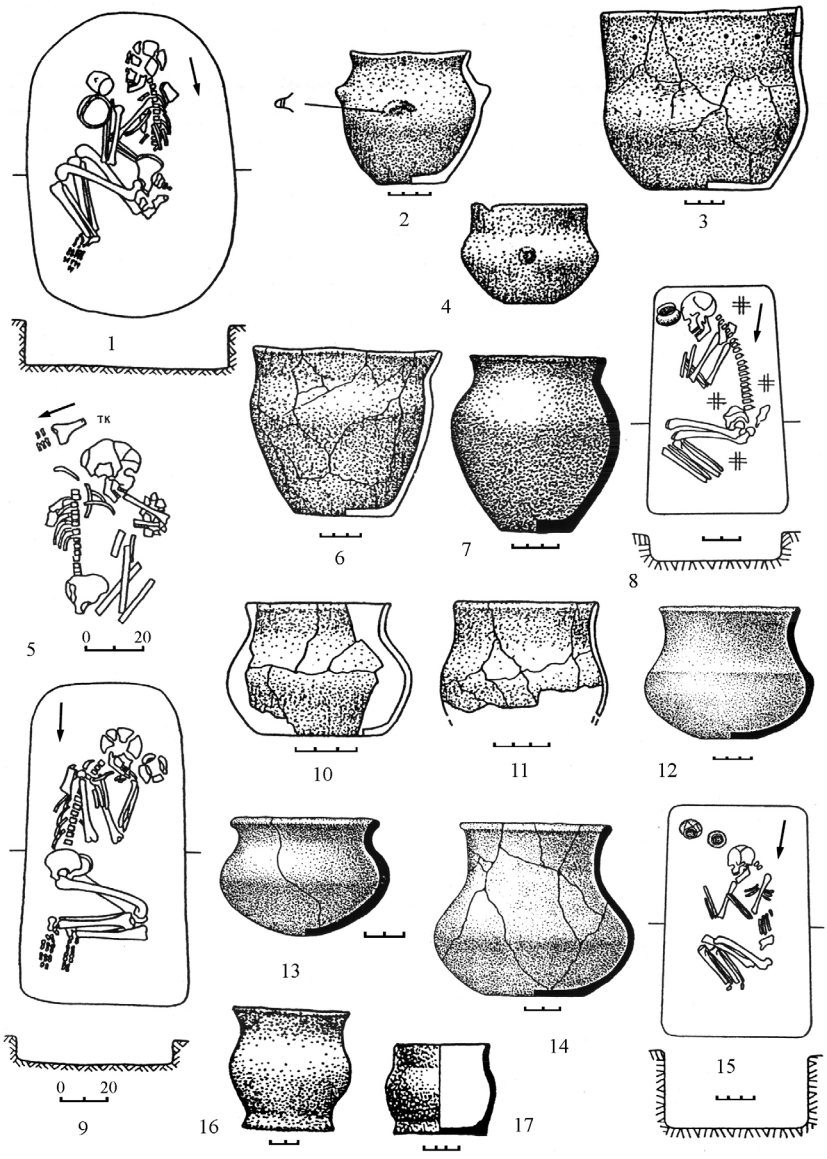

Рис. 7. Погребальные комплексы и инвентарь культуры Ноуа из могильника Бадражий-Векь и их инвентарь сходный с белозерским (по Sava, Jarovoi 2002). Погребения Ноуа, их инвентарь и белозерские аналогии: 1-3, 8-10 и 15. Материал погребений Ноуа (по Sava, Jarovoi 2002); 6-7, 11-12, 14. Казаклия, погр. 41 и 42 (по Agulnikov 1996); 16. Дивизия (по Vancugov, Subbotin 2000)

Fig. 7. The funeral complexes and his inventory of Noua culture from Badragii Vechi necropolis and their similar inventory to Belozerka culture: 1-3, 8-10 and 15. Objects from Noua burials (according to Sava, Jarovoi 2002); 6-7, 11-12, 14. Cazaclia, gr. 41 and 42 (according to Agulnikov 1996); 16. Divizia (according to Vancugov, Subbotin 2000)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Рис. 8. Керамика из курганов у Тараклии: 1. Чаша из погр. 3, кург. 14 у Тараклии; 2. Кубок из кургана 7 погр. 1 у Тараклии
Fig. 8. Pottery from Taraclia: 1. Bowl from the tum. 14, gr. 3, Taraclia necropolis; 2. Cup from tum. 7, gr. 1, Taraclia necropolis

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Рис. 9. Керамика из курганов Казаклийского могильника: 1. Чаша из погр. 27 казаклийского могильника; 2. Чаша из погр. 11 казаклийского могильника белозерской культуры
Fig. 9. Pottery from Cazaclia necropolis: 1. Bowl from the gr. 27, Cazaclia necropolis; 2. Bowl from gr. 11, Cazaclia necropolis

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Raasi 1/2019, 159-182.

Предскифские погребения группы «Сад» у с. Глиное на левобережье Нижнего Днестра

Сергей Б. Вальчак, Виталий С. Синика,
Сильвия Лукасик, Лукаш Поспешны, Николай Ю. Горболь

Резюме. В статье публикуются и анализируются три погребения предскифского периода с левобережья Нижнего Днестра. Захоронения были впущены в центр кургана и перекрывали друг друга. Анализ погребального обряда проведен на широком фоне аналогичных степных погребений юга Восточной Европы. Рассматриваются вопросы хронологии и гипотеза о преднамеренности подобных захоронений. Приводятся данные антропологического и радиоуглеродного анализов.
Ключевые слова: левобережье Нижнего Днестра, предскифский период, захоронения, погребальный обряд, инвентарь.

Pre-Scythian graves of the "Garden" group near Glinoe villageon the left bank of the Lower Dniester *(Valchak S., Sinika V., Łukasik S., Pospieszny L., Gorbol N.).* The article presents the analysis of the three graves of the pre-Scythian period from the left bank of the Lower Dniester. Burials were sunk into the center of the barrow and overlapped each other. An analysis of the funeral rite was carried out on a wide background of analogical steppe graves from the south of the Eastern Europe. The chronological issues and the hypothesis of the intentionality of such burials are considered. The data of anthropological and radiocarbon analyzes are presented.
Keywords: left bank of the Lower Dniester, pre-Scythian period, graves, funeral rite, grave goods.

Mormintele prescitice ale grupului „Sad" de lângă s. Glinoe din stânga Nistrului de Jos *(Valchak S., Sinika V., Łukasik S., Pospieszny L., Gorbol N.).* În articol sunt publicate și analizate trei morminte din perioada prescitică din stânga Nistrului de Jos. Înmormântările secundare au fost efectuate în centrul tumulului și au fost suprapuse una de alta. Analiza ritului funerar a fost efectuată pe vastul fundal al mormintelor similare din stepa sudului Europei de Est. Sunt discutate problemele referitoare la cronologie și ipoteza privind efectuarea intenționată a unor astfel de înmormântări. Sunt prezentate datele analizelor antropologice și datările radiocarbon.
Cuvinte cheie: stânga Nistrului de Jos, perioada prescitică, înmormântări, rit funerar, inventar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

.....

Исследования археологических памятников раннего железного века на территории Северо-Западного Причерноморья проводятся на протяжении более 120 лет. За этот период в Прутско-Днестровских степях было изучено множество скифских, сарматских и черняховских захоронений. При этом погребений предскифского времени (черногоровской культуры) до настоящего времени выявлено крайне мало.

В частности, на левобережье Днестра за последние 30 лет (в постсоветское время) были исследованы только 11 комплексов: в 1992 г. – курган с двумя захоронениями (основным и впускным) у г. Слободзея (Яровой и др. 2002); в 1994 г. – впускное погребение у с. Мокра Рыбницкого района (Синика и др. 2016, с. 73-74, 82-83, № 64, 65). Все остальные погребальные комплексы были изучены у с. Глиное Слободзейского района: в 1995 г. – одна впускная могила в кургане 1 (Фидельский, Синика 2010, с. 165-166, рис. 16/1-4); в 2015 г. – три впускных захоронения в кургане 4 группы «Сад» (Синика и др. 2016, с. 74, 86, рис. 34); в 2019 г. – два впускных погребения в кургане 1 группы «Рыбхоз» и ещё два – в кургане 1 группы «Плавни».

Таким образом, с учётом малочисленности погребений черногоровской культуры, каждый новый погребальный комплекс, до настоящего времени не введённый в научный оборот, заслуживает пристального внимания и всестороннего изучения.

В настоящей работе публикуются и анализируются три захоронения черногоровской культуры, обнаруженные при исследовании кургана 4 группы «Сад» у с. Глиное Слободзейского района на левобережье Нижнего Днестра в 2015 г. Ниже приводятся описание этого кургана, исследованных в нём предскифских погребений, а также сопровождающего инвентаря[1].

Как показали исследования, **курган 4 группы «Сад»** был насыпан в один приём носителями усатовской культуры эпохи ранней бронзы. Максимальный диаметр кургана, определяемый внутренним краем кольцевого рва, составлял 15 м. Кроме основного погребения, с уровня древнего горизонта были впущены кольцевой ров с двумя перемычками и 11 ритуальных ям (Разумов и др. 2016). Самыми поздними в кургане были четыре скифских захоронения, располагавшиеся по линии северо-восток – юго-запад: погребение 3 – на северо-востоке, захоронение 18 – между погребением 3 и центром кургана, захоронение 11 – в центре кургана, погребение 6 – на юго-западной оконечности условной оси (Синика, Тельнов 2016; Синика и др. 2018). Кроме того, в центр кургана были впущены три

[1] Чертежи плана кургана, планов погребений и их разрезов выполнены канд. ист. наук С. Н. Разумовым.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

погребения черногоровской культуры (рис. 1). Публикации и интерпретации данных погребальных комплексов и посвящена настоящая работа.

Погребение 13 (впускное, предскифское) располагалось в 1,5 мк югу и в 2 мк востоку от R_0.

Яма подпрямоугольной формы, размерами 1 х 0,55 м и глубиной 0,97 м от R_0, ориентирована по линии З – В. Контур ямы прослежен условно, так как она была впущена в заполнение погребений 16 и 17 (рис. 2/1-2).

Погребённый (ребенок 4 лет (Łukasik 2016, p. 6)) лежал в слабоскорченном положении на левом боку, головой на запад. Правая рука вытянута перед грудной клеткой, левая – не сохранилась.

Под костяком зафиксированы остатки кострища в виде обожжённого грунта, золы и мелких древесных угольков. Инвентарь отсутствовал.

Погребение 16 (впускное, предскифское) находилось в 1,5 мк югу и в 2 мк востоку от R_0, и было перекрыто погребением 13.

Захоронение совершено в подбое с частично сохранившейся входной ямой и камерой. Погребальное сооружение ориентировано по линии ЗЮЗ – ВСВ. Длина входной ямы 1,8 м, ширина достоверно не устанавливается, глубина 1,2 м от R_0. В северной стенке входной ямы была устроена погребальная камера вытянуто-овальной формы длиной 1,8 м и шириной до 0,45 м (рис. 2/3). Дно входной ямы от погребальной камеры отделяла покатая ступень высотой до 0,11 м.

Скелет мужчины 20-50 лет (Łukasik 2016, p. 7) лежал на правом боку с разворотом на спину, головой на ЗЮЗ. Правая рука вытянута вдоль тела, кисть была положена на верхнюю часть правой бедренной кости. Левая рука – согнута в локте под прямым углом и кистью уложена на правый локоть.

Справа у черепа на ступени входной ямы стоял лепной сосуд. Он представлял собой круглобокий горшок с узкой горловиной. Край венчика Г-образно отогнут, уплощён сверху и закруглён по внешнему срезу. Шейка высокая, усечённо-коническая, отделена от шаровидного тулова незначительным уступом. Дно плоское, выпуклое изнутри. Цвет поверхности неоднородный, пятнами: серый, жёлтый, чёрный. Поверхность подлощена. Тесто с примесью шамота и дресвы. На нижней части с внешней стороны местами прослежен чёрный нагар. Высота сосуда 168-170 мм; высота венчика вместе с шейкой 45 мм; диаметр венчика 113-115 мм; диаметр шейки 93 мм; диаметр основания шейки 120 мм; диаметр тулова 173-177 мм; диаметр дна 68-70 мм (рис. 2/4)[2].

[2] Рисунок сосуда выполнен канд. ист. наук С. Д. Лысенко.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Погребение 17 (впускное, предскифское) находилось в 1,5 мк югу, в 2 мк востоку от R_0, и было частично разрушено погребением 16.

Захоронение совершено в подбое с частично сохранившейся погребальной камерой. Погребальное сооружение было ориентировано по линии ЗЮЗ – ВСВ. Входная яма была практически полностью уничтожена при совершении более позднего предскифского погребения 16. Над западной частью погребальной камеры было совершено предскифское захоронение 13. В северной стенке входной ямы была устроена погребальная камера вытянуто-овальной формы длиной 2,05 м и шириной не менее 0,65 м. Глубина погребальной камеры 1,3 м от R_0 (рис. 2/3).

Скелет мужчины 20-35 лет (Łukasik 2016, p. 7) лежал в вытянутом положении на спине, головой на ЗЮЗ. Левая рука вытянута вдоль продольной оси скелета и несколько отставлена от него. Правая часть скелета не сохранилась, *in situ* были обнаружены только берцовые кости правой ноги. Бедренная кость обнаружена в заполнении погребения 16. Ноги были вытянуты прямо. Инвентарь отсутствовал.

Точные аналогии сосуду из погребения Глиное/Сад 4/16 (Синика и др. 2016, с. 86, № 72) найти не удалось, но форма его в целом близка многим образцам керамики предскифского периода. Близкие, но не аналогичные по форме и размерам сосуды были найдены в Поволжье в следующих комплексах: Хохлачёвский 2/2 (рис. 3/1-2) – при среднескорченном на левом боку скелете с ВЮВ ориентировкой (Мышкин 2002, с. 373, рис. 1); Ильёвский 1/3 (рис. 3/3-4) – при слабоскорченном на правом боку скелете, с ВСВ ориентировкой и вытянутыми перед грудной клеткой руками (Мамонтов 1986, с. 61, рис. 3); Абганерово V 1/8 (рис. 3/5-6) – при вытянутом на спине с завалом на левый бок скелете, с ЮЮВ ориентировкой и вытянутыми перед грудной клеткой руками (Дьяченко 1996, с. 57-60, рис. 169); Архаринский 19/2 (рис. 3/7-8) – при вытянутом на спине скелете с ЮВ ориентировкой (Синицын, Эрдниев 1966, с. 83, табл. 27/2-3)[3]. Сосуды этих погребений относятся к среднему и позднему этапам предскифского периода.

Поскольку в рассматриваемых погребениях инвентарь очень скуден или вообще отсутствует, то для культурно-хронологической интерпретации особенно важными являются детали погребального обряда. При всём многообразии его вариантов в предскифский период, имеются и общие, устойчивые и характерные признаки, но сочетающиеся в различных вариантах. Некоторые из устойчивых признаков положения погребённого (позиции рук

[3] Здесь и далее, после названия могильника первая цифра обозначает номер кургана, вторая (через дробь) – номер погребения. Например, Соколово I 2/7 – могильник Соколово I, курган 2, погребение 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

и ног) встречаются у скорченных и вытянутых скелетов, ориентированных как на восток, так и на запад. Кроме того, отдельные позиции зеркально встречены у правых и левых конечностей различных погребений.

Погребения в ямах – наиболее характерный тип для степного населения периода поздней бронзы – раннего железного века, соответственно – наименее информативный. Интересен факт обожжённого грунта на дне ямы Глиное/Сад 4/13, свидетельствующий о наличии редкой черты обряда, тем более при погребении ребёнка.

Положение скелета в погребении 13 имеет характерную особенность – размещение руки в сторону, перед грудной клеткой. Этот признак встречается в предскифских погребениях, расположенных на боку как в скорченном, так и в вытянутом положении. Признак этот, на наш взгляд, отличен от более часто встречающегося положения рук перед скелетом, но направленных изгибом локтя и кистями к коленям или тазу, например, в комплексах Подгорный 3/1 в Поволжье (Мамонтов 1999, с. 48-49, рис. 1/11-12) или Чограй VIII 10/3 в Предкавказье (Андреева 1979, с. 45-47, рис. 128) (рис. 5/3).

Для скорченных на левом боку погребений с ориентировкой в западный сектор можно упомянуть некоторые комплексы с одной или двумя слегка согнутыми в локте или вытянутыми руками: Соколово I 2/7 в Нижнем Поднепровье (Ромашко 1978, с. 70, табл. I/6-8); Кривая Лука IX 2/13 (Дворниченко 1982, с. 60, рис. 1/8; 2/6) в Поволжье (рис. 4/1). На правом боку – Чограй III 8/3 (рис. 4/2) в Предкавказье (Кореняко 1982, 65, 66, рис. 1/I; 2/3-8). А также упоминавшийся Ильёвский 1/3 с восточной ориентировкой (рис. 3/4-5).

Среди вытянутых погребений с ориентировкой в западный сектор можно отметить следующие захоронения: Каменка II 5/15 в Нижнем Поднепровье (Андросов и др. 1990, с. 20-21, рис. 7); Подгорненский 1/15 (рис. 5/1) в Подонье (Лукьяшко 1999, с. 89, рис. 79); Антонов I 4/7 (рис. 5/2) (Мамонтов 1994, с. 28, 32, рис. 3/6; 7/7) и Челюскинец 5/4 (рис. 4/4) в Поволжье (Мамонтов 1980, с. 45, рис. 76/1); Чограй VIII 10/2 (рис. 5/3) на Маныче (Андреева 1979, с. 45-47, рис. 128). Также вытянутый костяк с ориентировкой в юго-восточный сектор зафиксирован в упомянутом выше комплексе Абганерово V 1/8 в Поволжье (рис. 3/6-7).

Как свидетельствуют немногие приведенные случаи, такой признак погребального обряда, как вытянутые перед грудью руки, широко распространён на всей территории степной зоны Восточной Европы, что свидетельствует о тесных контактах населения достаточно удалённых друг от друга регионов. К сожалению, инвентарь таких погребений часто скуден, ограничивается одним-двумя предметами, которые обычно имеют широкую археологическую дату.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Погребения Глиное/Сад 4/16 и 4/17 совершены в подбоях, второму по численности погребальному сооружению предскифского периода. Конструкция подбоев состоит из входной ямы и погребальной камеры, часто отделённых друг от друга одной (иногда и более) ступенькой. Форма и размеры обоих элементов погребальной конструкции, особенно погребальной камеры, зависят от изначально предполагаемого положения погребённого (Вальчак 2018, с. 31).

Вытянутые на спине или боку, ориентированные в западный сектор погребения, по А.И. Тереножкину, являются характерными маркерами комплексов позднего этапа предскифского периода (Тереножкин 1976, с. 201). В большей степени эти комплексы различаются между собой вариантами положения правой и левой рук погребённых, реже – положением ног.

Из-за частичного разрушения скелета в погребении Глиное/Сад 4/17 мы можем только предполагать вероятные варианты положения правой руки: у бедра, на бедре или на правом крыле таза, на крестце. Вопрос о том, рассматривать ли эти признаки отдельно или объединить их в один таксон, считая различия несущественными, пока остаётся открытым. Положение же левой руки в погребении Глиное/Сад 4/17(вдоль оси скелета), находит множество аналогий в вытянутых погребениях предскифского времени, при этом кости руки могут быть отдалены в сторону или лежать вплотную к грудной клетке и бедру. Такое положение может быть у одной из рук или у обеих. Можно привести несколько близких нашему случаю примеров положения левой руки в вытянутых погребениях с западной ориентировкой: Зелёный Луг 3/6 в Северо-Западном Приазовье (рис. 6/1), Костычи 1/8 в Нижнем Побужье, Рыбасово 6/1 в Нижнем Поднепровье (Махортых 2005, с. 331, 338, 355, рис. 88/1-2, 103/4-5, 136/7, 10-11); Красные Липки 7/20 (Вальчак и др. 2009, с. 13-14, рис. 7-8), Кастырский VI 1/17 (рис. 6/2) (Лукьяшко 1999, с. 48, рис. 33), Шляховский I 3/1 (рис. 7/1) (Клепиков 1989, с. 12-15, рис. 41-44) в Подонье; Барановка I 10/11, Боаро G7/3 и Меркель G2/1 (рис. 6/3) (Синицын 1947, с. 116-118, рис. 46, 72-74; Сергацков 1991, с. 240-244, рис. 1; Дрёмов, Семёнова 1998, с. 101-102, табл. XXVII) в Поволжье. Как следует из изложенного, и этот признак погребального обряда был распространён в предскифский период на всём пространстве степей Восточной Европы.

Отличительной особенностью погребения Глиное/Сад 4/16 является положение согнутой в локте левой руки, кисть которой лежала поверх локтя вытянутой вдоль оси скелета правой. Кисть правой руки находилась на верхней части правой бедренной кости. Подобное положение правой руки зафиксировано в памятниках с вытянутыми скелетами и западной ориентировкой: Урсоая 1/4 на правобережье Нижнего Днестра (Вальчак и др.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

2011, с. 38-43, рис. 1); Кременёвка 3/9 в Северо-Восточном Приазовье, Пришиб 30/19 в Нижнем Побужье (Махортых 2005, с. 341, 353, рис. 106/6-7, 129/5-6); Красные Липки 7/20 (Вальчак и др. 2009, с. 13-14, рис. 7/8), Шляховский I 3/1 (рис. 7/1) (Клепиков 1989, с. 12-15, рис. 41-44), Романовская II 1/1 (рис. 7/2) (Копылов, Лукьяшко 1995, с. 144, рис. 9/2, 4) в Подонье; Вербовский III 1/7 (рис. 7/3) (Мамонтов 2005, с. 134, рис. 1/13-14) в Поволжье.

Положение кисти левой руки у локтя правой, как в погребении Глиное/Сад 4/16, отмечено в упомянутом комплексе Вербовский III 1/7; в погребении Буторы I 3/3 на левобережье Нижнего Днестра (Синика и др. 2013, с. 40, рис. 18/3-4); в Касперовке 2/12 в Нижнем Побужье (Гребенников и др. 1984, с. 37, рис. 2/9-10). В захоронении с восточной ориентировкой – в Красных Липках 5/1 в Подонье (Вальчак и др. 2009, с. 4-5, рис. 4).

Намного чаще позиция согнутой в локте руки (правой или левой), которая своим предплечьем или кистью перекрывает верхнюю часть предплечья или локтевой сустав другой руки фиксируется у скорченных погребений с восточной ориентировкой, также встречающихся на всём протяжении степной зоны.

А.И. Тереножкиным были выделены две хронологические ступени степных памятников предскифского периода: ранняя, для которой преимущественно характерны погребения в положении разной степени скорченности на боку, с восточной или северо-восточной ориентировкой; и поздняя – с погребёнными вытянуто на боку или спине и с западной ориентировкой (Тереножкин 1976, с. 198-201). Имеющиеся на сегодняшний день археологические материалы не позволяют абсолютизировать эту концепцию. Можно предполагать наличие отклонений в положении и ориентировке погребённых на каждом из хронологических этапов предскифского периода, которых теперь насчитывается три, что наглядно показано в работах О.Р. Дубовской и В.А. Подобеда (Дубовская 1993, 1997; Дубовская, Подобед 1996). При этом намеченная А.И. Тереножкиным тенденция в целом верна и превалирует в большинстве комплексов предскифского периода.

Для решения вопросов хронологического соотношения памятников предскифского периода чрезвычайно важны зафиксированные случаи прямой вертикальной стратиграфии погребений в курганах, подобные тому, что мы наблюдаем с погребениями Глиное/Сад 4/13, 4/16 и 4/17. Эти случаи дают возможность аргументировано восстановить последовательность совершения погребений различных культур и хронологических групп памятников, а также комплексов с различными позами и ориентировками погребённых внутри предскифского периода.

Наиболее известным памятником с прослеженной вертикальной стратиграфией является раскопанный В.А. Городцовым в 1901 г. курган 1 у хут.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Черногоровка в Среднем Подонцовье. Здесь среднескорченное на левом боку погребение 3 и ориентированное на СВ, содержавшее бронзовый уздечный набор, было частично перекрыто среднескорченным и ориентированным аналогично погребением 2 с двумя сосудами, один из которых был чернолощёным. Согнутая в локте правая рука скелета из этого погребения запястьем лежала поверх локтевого сустава вытянутой к коленям левой руки. В свою очередь, погребение 2 частично перекрывалось погребением 1, среднескорченным на правом боку и ориентированным на ЗСЗ (Граков 1977, с. 127, рис. 88). Здесь мы наблюдаем наиболее позднюю позицию погребения с ориентировкой в западный сектор, сравнительно с восточной ориентировкой.

Среднескорченное на левом боку и ориентированное на восток погребение Весёловский I 2/4 в бассейне Дона, содержавшее нож «азиатского типа», каменный топор, бронзовую подвеску и кости мелкого рогатого скота (рис. 8/1), было частично перекрыто двумя сильно скорченными безынвентарными погребениями 1 и 3, также ориентированными строго на восток. При этом, погребения 1 и 3 не перекрывали друг друга (Мошкова, Максименко 1974, с. 32, табл. XIX, XX/2, 4-5, XXI/1-2; Отрощенко 1994, с. 105-108; Лукьяшко 1999, с. 76-77, рис. 63-64).

В группе Ясырев-I на Нижнем Дону погребение 21 кургана 8 с разрушенным скелетом и подлощенной корчагой с тёмно-серой поверхностью было перекрыто раннесарматским погребением 19 с железными пряжкой и втульчатыми трёхлопастными наконечниками стрел (Мошкова, Фёдорова-Давыдова 1974, с. 50-51, табл. XVII, XII/3; Лукьяшко1999, с. 99, рис. 92). Подобный случай не единичен и определяет только *terminus ante quem* данного типа сосудов.

В нижнедонском Койсугском могильнике подбойное предскифское погребение 10 кургана 5, с вытянутым на левом боку скелетом, ориентированным на запад-юго-запад, перекрыло погребение 13 срубной культуры. Погребение 10 содержало фрагменты лощеной корчаги с врезным геометрическим орнаментом. Видимо, этот сосуд был разрушен предскифским же погребением 9, совершенным в подбое (рис. 8/2). Погребённая в нём была вытянута, положена на левый бок и ориентирована на запад. В нём была найдена бронзовая бляшка. В свою очередь, погребение 9 было нарушено захоронением3, относящимся к VI в. до н.э. (Максименко 1983, с. 23, рис. 7/1-5; Лукьяшко 1999, с. 60-62, рис. 47)[4].

В кургане 6 у хут. Жерноклеевский в Волго-Донском междуречье погребение 9 с набором блях из кабаньего клыка и роговыми псалиями было частично нарушено безынвентарным захоронением 5 (рис. 9/1). Скелеты

[4] В публикации С. И. Лукьяшко приведена иная нумерация погребений.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

в обеих могилах были положены скорченно на боку и ориентированы на восток (Отрощенко 1994, с. 108).

В кургане 1 Богучарского II могильника на Среднем Дону были открыты погребения 3 и 4, которые автор публикации посчитал парным захоронением (Медведев 1999, с. 20, рис. 5/6-7).Скелет в погребении 4 был уложен вытянуто на спине и ориентирован на СЗ. В частично нарушившем его погребении 3 скелет лежал вытянуто на левом боку, был ориентирован на ЗСЗ и сопровождался кубком типичной для предскифского времени формы. Уровень залегания двух погребений различался на 20 см (рис. 9/2).

Ситуация с прямой вертикальной стратиграфией двух подбойных погребений 3 и 4 в кургане 1 была зафиксирована в Верхнем Еруслане в саратовском Заволжье (рис. 10/1). Ориентированное на СВ среднескорченное погребение 4 было перекрыто безынвентарным, ориентированным на запад слабоскорченным захоронением 3 (Юдин 1993, с. 63-64, рис. 2/4-5; Дрёмов, Семёнова 1998, с. 101, табл. XXVII). В могиле 4 найден нож «азиатского типа» и бронзовая спиралевидная витая пронизь.

В могильнике Советское I в Заволжье вытянутый на спине и ориентированный на запад погребённый в могиле 5 кургана 2 (рис. 10/2) был частично перекрыт сильно скорченным и ориентированным на север захоронением 4 (Дрёмов, Семёнова 1998, с. 101, табл. XXVII). В погребении 5 инвентарь отсутствовал, а в захоронении 4 находился горшок с желобчатым сливом.

Интересный случай был зафиксирован в кургане G4 у с. Макаровка (Меркель) в Поволжье. Сильно скорченное и ориентированное на запад погребение 5 частично нарушило вытянутое на левом боку и ориентированное на запад захоронение 6, в котором были найдены фрагменты тонкостенного лощеного сосуда (кувшина или корчаги). Оба погребения были перекрыты разрушенной позднее могилой 4 савроматского времени (рис. 10/3). В погребении 5 был найден сосуд с желобчатым сливом, характерный для позднейших памятников предскифского периода (Дрёмов, Семёнова 1998, с. 101, табл. XXVII).

Как видно из приведенных данных, ситуация в кургане 4 группы «Сад» у с. Глиное на левобережье Нижнего Днестра далеко не единична для предскифских памятников Восточной Европы. Кроме того, схожие условия наблюдаются для памятников раннего железного века далеко к востоку от Волги, например в погребениях 1 и 2 могильника Целинный I в Северном Казахстане, и на других памятниках (Исмагилов 1992, с. 143-145, рис. 1-3), что позволяет предположить преднамеренность совершения подобных «ярусных» захоронений[5]. Особенно ощутимо это относится к близким по обряду или

[5] Концепция и термин «ярусные погребения» были предложены в 1990-х гг. С. Ю. Гуцаловым по результатам анализа памятников раннего железного века Заволжья-Приуралья.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

инвентарю погребениям. Как было показано, в некоторых случаях была нарушена только конструкция ранней могилы, но не останки погребённого. В этом случае, мы можем предположить появление в предскифский период зачатков локальных семейных или родовых кладбищ, а частичное разрушение останков считать случайным или преднамеренным явлением.

Таким образом, мы видим довольно разнообразную картину, которая не подтверждает высказанную некогда А.И. Тереножкиным гипотезу о линейном изменении погребального обряда предскифского времени, от скорченных с восточной ориентировкой скелетов к вытянутым с западной. В то же время следует отметить, что сам автор теории её не абсолютизировал, заявляя, что «некоторые памятники и находки нам не удаётся разделить по таким хронологическим ступеням из-за недостатка или отсутствия в их составе необходимых руководящих вещей» (Тереножкин 1976, с. 199). Неоднократно зафиксированное стратиграфически перекрытие вытянутых погребений скорченными заставляет задуматься. Очевидно, что решение вопросов хронологии памятников напрямую зависит не столько от особенностей погребального обряда, сколько от состава инвентаря комплексов.

Исходя из принципов «короткой» археологической хронологии предскифских памятников Восточной Европы (Скорый 1999, с. 60-65; Дударев 1999, с. 152-169; Эрлих 2007, с. 178-187), а также приведенных аналогий в материале и погребальном обряде синхронных памятников степей Восточной Европы, комплекс предскифских погребений из кургана 4 группы «Сад» мы можем датировать не ранее конца третьей четверти VIII, скорее, последней четвертью VIII – первой четвертью VII в. до н.э.

Помимо археологических методов, важную роль в решении проблемы датирования памятников могли бы сыграть естественно-научные методы. В 2016 г. был проведен радиоуглеродный анализ костных останков из погребений Глиное/Сад 4/16 и 4/17. Исследование было выполнено доктором Л. Поспешны в Познаньской радиоуглеродной лаборатории Института археологии и этнологии Польской Академии наук. Там же было проведено калибрование радиоуглеродных дат с использованием программы OxCal v4.3.2 (Bronk Ramsey 2009) и калибровочной кривой IntCal 13 (Reimer *et alii* 2013). Как следует из представленных графиков (рис. 11), радиоуглеродные даты погребений (Глиное/Сад 4/17: 2730 ± 35 BP; Глиное/Сад 4/16: 2705 ± 35 BP) едва ли не идеально совпадают с предложенной авторами археологической датировкой. В то же время калиброванные даты (Глиное/Сад 4/17: 971-809 гг. до н. э.; Глиное/Сад 4/16: 914-805 гг. до н. э.) отличаются от археологической даты лет на 70 и более лет (Krzewińska *et alii* 2018, table S2/No. 18, 19). Такая ситуация не удивительна, она характерна и для датировок других

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

памятников раннего железного века. Сложность согласования двух методов датирования подробно рассматривалась в специальной фундаментальной работе (Алексеев и др.2005, с. 64-70, 97-100, 122-129).

Важно отметить, что полученные радиоуглеродные даты подтвердили археологически очевидную последовательность совершения захоронений в кургане Глиное/Сад 4: более позднее погребение Глиное/Сад 4/16 (2705 ± 35 BP) перекрывало более раннее – Глиное/Сад 4/17 (2730 ± 35 BP).

В завершении настоящей работы необходимо обратить внимание на археологические проблемы, требующие внимания со стороны исследователей.

Анализ накопленных к настоящему времени материалов свидетельствует в пользу сосуществования скорченных и вытянутых впускных подкурганных погребений на каком-то определённом этапе начала раннего железного века в степной зоне Восточной Европы. Также очевидно сосуществование основных ориентировок (западный и восточный сектор) вне зависимости от позы погребённого. Представляется весьма высокой вероятность преднамеренного совершения впускных «ярусных» погребений в курганах начала раннего железного века (VIII-VII вв. до н.э.). Перечисленные явления, отмеченные в комплексах от Подунавья до Приуралья, либо были конвергентными, либо стали следствием миграций (или другого рода контактов), что требует дополнительного анализа на обширной источниковой базе.

Несомненно, указанные проблемы могут стать поводом для плодотворной дискуссии в научной литературе в будущем.

Литература

Алексеев и др. 2005: А. Ю. Алексеев, Н. А. Боковенко, С. С. Васильев, В. А. Дергачев, Г. И. Зайцева, Н. Н. Ковалюх, Г. Кук, Й. ван дер Плихт, Г. Посснерт, А. А. Семенцов, Е. М. Скотт, К. В. Чугунов, *Евразия в скифскую эпоху. Радиоуглеродная и археологическая хронология,* Санкт-Петербург, 2005.

Андреева 1979: М. В. Андреева, *Отчёт о работе Арзгирского отряда Ставропольской экспедиции,* Архив Института Археологии Российской Академии Наук, Р-1, 8039, 8039б.

Андросов и др. 1990: А. В. Андросов, И. И. Яременко, Д. В. Мартюшенко, *Курганы энеолита – бронзового века Каменского поля*, в: И. Ф. Ковалёва (отв. ред.), *Исследования по археологии Поднепровья,* Днепропетровск, 1990, с. 4-22.

Вальчак 2018: С. Б. Вальчак, *Предскифские погребения в подбоях на Нижнем Дону и в Поволжье*, в: А. А. Малышев (отв. ред.), *Новое в исследованиях раннего железного века Евразии: проблемы, открытия, методики,* Тез. докладов, Москва, 2018, с. 31-32.

Вальчак и др. 2009: С. Б. Вальчак, С. В. Демиденко, Ю. В. Демиденко, *Погребения эпохи раннего железного века могильника Красные Липки*, Историко-археологический альманах 9, 2009, с. 4-16.

Вальчак и др. 2011: С. Б. Вальчак, В. С. Синика, Н. П. Тельнов, *Малоизвестный киммерийский комплекс на правобережье Нижнего Днестра*, Историко-археологический альманах 10, 2011, с. 38-43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Граков 1977: Б. Н. Граков, *Ранний железный век (культуры Западной и Юго-Восточной Европы)*, Москва, 1977.

Гребенников и др. 1984: Ю. С. Гребенников, В. Ф. Елисеев, В. Н. Клюшинцев, *Погребения предскифского времени в Южном Побужье*, в: И. Т. Черняков (отв. ред.), *Ранний железный век Северо-Западного Причерноморья,* Киев, 1984, с. 33-49.

Дворниченко 1982: В. В. Дворниченко, *Погребения предскифского времени на Нижней Волге*, Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР 170, 1982, с. 59-64.

Дрёмов, Семёнова 1998: *И. И.* Дрёмов, И. В. Семёнова, *Материалы предсавроматского времени из Саратовского Поволжья*, в: В. Е. Максименко (отв. ред.), *Проблемы археологии Юго-Восточной Европы. VII донская археологическая конференция,* Тез. докл., Ростов-на-Дону, 1998, с. 101-102.

Дубовская 1993: О. Р. Дубовская, *Вопросы сложения инвентарного комплекса черногоровской культуры*, Археологический альманах 2, 1993, с. 137-160.

Дубовская 1997: О. Р. Дубовская, *Об этнокультурной атрибуции «новочеркасских» погребений Северного Причерноморья*, Археологический альманах 7, 1997, с. 181-218.

Дубовская, Подобед 1996: О. Р. Дубовская, В. А. Подобед, *Об одном типе украшений черногоровского времени*, в: А. Д. Пряхин. (отв. ред.), *Северо-Восточное Приазовье в системе евразийских древностей (энеолит – бронзовый век)*, Мат-лы междунар. конф., Донецк, 1996, с. 102-109.

Дударев 1999: С. Л. Дударев, *Взаимоотношения племён Северного Кавказа с кочевниками Юго-Восточной Европы в предскифскую эпоху (IX – первая половина VII в. до н.э.),* Армавир, 1999.

Дьяченко 1996: А. С. Дьяченко, *Отчёт о проведении археологических исследований в Октябрьском районе Волгоградской области*, Архив Института Археологии Российской Академии Наук, Р-1, 20385, 20387.

Исмагилов 1992: Р. Б. Исмагилов, *Новое погребение раннего железного века на Илеке*, в: З. С. Самашев (отв. ред.), *Маргулановские чтения. 1990,* Сб. мат-лов конф., Москва, 1992, с. 143-146.

Клепиков 1989: В. М. Клепиков, *Отчёт об археологических раскопках в зоне строительства I очереди Фроловской оросительной системы у х. Шляховского Фроловского района Волгоградской области*, Архив Института Археологии Российской Академии Наук, Р-1, 13705, 13706.

Копылов, Лукьяшко 1995: В. П. Копылов, С. И. Лукьяшко, *Погребения предскифского и скифского времени в междуречье Дона и Сала*, Донские древности 4, 1995, с. 117-148.

Кореняко 1982: В. А. Кореняко, *Погребения предскифского времени на Восточном Маныче*, Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР 170, 1982, с. 64-70.

Лукьяшко 1999: С. И. Лукьяшко, *Предскифский период на Нижнем Дону*, Донские древности 7, Азов, 1999.

Максименко 1983: В. Е. Максименко, *Савроматы и сарматы на Нижнем Дону,* Ростов-на-Дону, 1983.

Мамонтов 1980: В. И. Мамонтов, *Отчёт о работе Приволжского отряда ЛОИА АН СССР, Волгоградского областного отделения ВООПИК, ВОКМ и археологического отряда ВГПИ,* Архив Института Археологии Российской Академии Наук, Р-1, 7756, 7756а.

Мамонтов 1986: В. И. Мамонтов, *Погребение VIII в. до н.э. из Ильёвского курганного могильника*, Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР 186, 1986, с. 61-63.

Мамонтов 1994: В. И. Мамонтов, *Курганный могильник Антонов I*, Древности Волго-Донских степей 4, 1994, с. 15-46.

Мамонтов 1999: В. И. Мамонтов, *Материалы курганного могильника у озера Подгорное,* Историко-археологические исследования в Нижнем Поволжье 3, 1999, с. 46-89.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Мамонтов 2005: В. И. Мамонтов. *Курганный могильник Вербовский III*, Нижневолжский археологический вестник 7, Волгоград, 2005.

Махортых 2005: С. В. Махортых, *Киммерийцы Северного Причерноморья,* Киев, 2005.

Медведев 1999: А. П. Медведев, *Ранний железный век лесостепного Подонья. Археология и этнокультурная история I тысячелетия до н. э.*, Москва, 1999.

Мошкова, Максименко 1974: М. Г. Мошкова, В. Е. Максименко, *Работы Багаевской экспедиции в 1971 г.*, Археологические памятники Нижнего Подонья II, 1974, с. 5-79.

Мошкова, Фёдорова-Давыдова 1974: М. Г. Мошкова, Э. А. Фёдорова-Давыдова, *Работы Цимлянской экспедиции 1970 года*, Археологические памятники Нижнего Подонья I, 1974, с. 21-121.

Мышкин 2002: В. Н. Мышкин, *Погребение предсавроматского времени в волгоградском Заволжье*, Нижневолжский археологический вестник 5, 2002, с. 373-374.

Отрощенко 1994: В. В. Отрощенко, *О погребениях черногоровского типа в Нижнем Подонье,* Историко-археологические исследования в Азове и на Нижнем Дону в 1993 году 13, 1994, с. 103-117.

Разумов и др. 2016: С. Н. Разумов, С. Д. Лысенко, В. С. Синика, Н. П. Тельнов, *Ритуальный комплекс раннего бронзового века с левобережья Нижнего Днестра*, Tyragetia, S. n., Vol. IX (XXV), Nr. 1, 2016, p. 175-194.

Ромашко 1978: В. А. Ромашко, *Памятники предскифской эпохи в Орельско-Самарском междуречье*, в: И. Ф. Ковалёва (отв. ред.), *Курганные древности степного Поднепровья (III-I тыс. до н.э.),* Днепропетровск, 1978, с. 70-73.

Сергацков 1991: И. В. Сергацков, *Погребение предскифского времени на Иловле*, Советская археология 2, 1991, с. 240-244.

Синика, Тельнов 2016: В. С. Синика, Н. П. Тельнов, *Скифское погребение с литиком-скарабеоидом с левобережья Нижнего Днестра*, Стародавнє Причорномор'я XI, 2016, с. 488-499.

Синика и др. 2013: В. С. Синика, С. Н. Разумов, Н. П. Тельнов, *Курганы у села Буторы,* Археологические памятники Приднестровья I, Тирасполь, 2013.

Синика и др. 2016: В. С. Синика, С. Н. Разумов, Н. П. Тельнов, *Археологическое наследие Приднестровья,* Тирасполь, 2016.

Синика и др. 2018: В. С. Синика, Н. П. Тельнов, С. Д. Лысенко, *Скифские погребения кургана 4 группы «Сад» на левобережье Нижнего Днестра*, Вестник Нижневартовского государственного университета 1, 2018, с. 111-119.

Синицын 1947: И. В. Синицын, *Археологические раскопки на территории Нижнего Поволжья,* Саратов, 1947.

Синицын, Эрдниев 1966: И. В. Синицын, У. Э. Эрдниев, *Новые археологические памятники на территории Калмыцкой АССР (по раскопкам 1962-1963 гг.),* Труды Калмыцкого республиканского краеведческого музея 2, Элиста, 1966.

Скорый 1999: С. А. Скорый, *Киммерийцы в украинской Лесостепи,* Киев-Полтава, 1999.

Тереножкин 1976: А. И. Тереножкин, *Киммерийцы,* Киев, 1976.

Фидельский, Синика 2010: С. А. Фидельский, В. С. Синика, *Два новых степных киммерийских погребения (к вопросу о северокавказских влияниях на Юго-Восточную Европу в предскифский период)*, Revista arheologică S.N., Vol. VI., Nr. 1., 2010, p. 164-170.

Эрлих 2007: В. Р. Эрлих, *Северо-Западный Кавказ в начале железного века: протомеотская группа памятников*, Москва, 2007.

Юдин 1993: А. И. Юдин, *Погребения из курганов у с. Верхний Еруслан*, Древности Волго-Донских степей 3, 1993, с. 58-65.

Яровой и др. 2002: Е. В. Яровой, М. Т. Кашуба, С. В. Махортых, *Киммерийский курган у пгт. Слободзея*, в: Н. А. Кетрару (отв. ред.), *Северное Причерноморье: от энеолита к античности*, Тирасполь, 2002.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Bronk Ramsey 2009: C. Bronk Ramsey, *Bayesian analysis of radiocarbon dates*, Radiocarbon 51, 1, 2009, p. 337-360.

Krzewińska *et alii* 2018: M. Krzewińska, G. M. Kilinç, A. Juras, D. Koptekin, M. Chyleński, A. G. Nikitin, N. Shcherbakov, I. Shuteleva, T. Leonova, L. A. Kraeva, F. A. Sungatov, A. N. Sultanova, I. Potekhina, S. Łukasik, M. Krenz-Niedbała, L. Dalén, V. Sinika, M. Jakobsson, Ja. Storå, A. Götherström, *Ancient genomes suggest the Pontic-Caspian steppe as the source of western Iron Age Nomads*, Science Advances 4, no. 10, 2018, eaat4457 (2018).

Łukasik 2016: S. Łukasik, *Anthropological analysis of human skeletal remains from Glinoe SAD site, Moldova,* Poznań, April 2016, Report submitted to the Taras Shevchenko University in Tiraspol, 2016.

Reimer *et alii* 2013: P. J. Reimer, E. Bard, A. Bayliss, J. W. Beck, P. G. Blackwell, C. Bronk Ramsey, C. E. Buck, H. Cheng, R. L. Edwards, M. Friedrich, P. M. Grootes, T. P. Guilderson, H. Haflidason, I. Hajdas, C. Hatté, T. J. Heaton, D. L. Hoffmann, A. G. Hogg, K. A. Hughen, K. F. Kaiser, B. Kromer, S. W. Manning, M. Niu, R. W. Reimer, D. A. Richards, E. M. Scott, J. R. Southon, R. A. Staff, C. S. M. Turney, J. van der Plicht, *IntCal13 and Marine13 radiocarbon age calibration curves 0–50,000 years cal BP*, Radiocarbon 55, 4, 2013, p. 1869-1887.

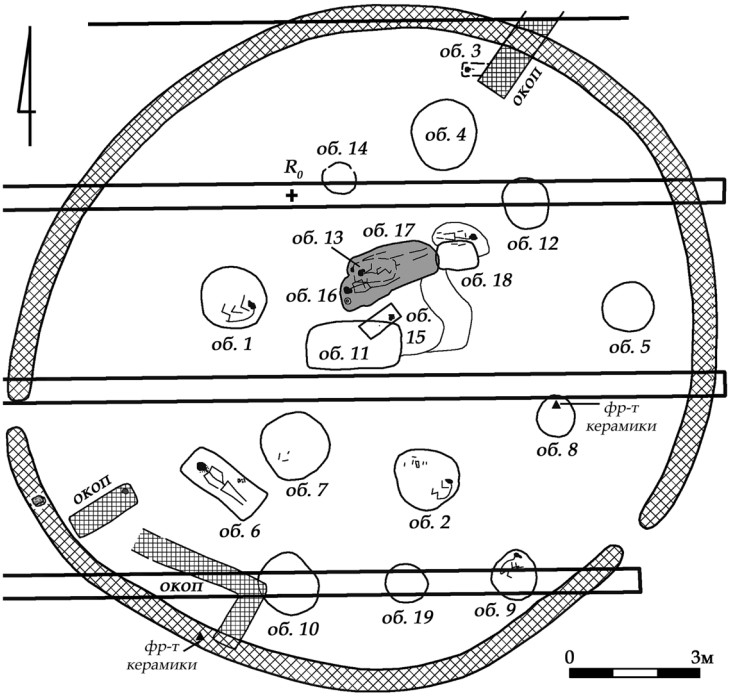

Рис. 1. План кургана 4 группы «Сад» у с. Глиное на левобережье Нижнего Днестра. В центре серой тонировкой обозначены предскифские погребения

Fig. 1. Plan of barrow 4 of the "Garden" group near Glinoe Village on the left bank of the Lower Dniester. Pre-Scythian graves are marked with grey color

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

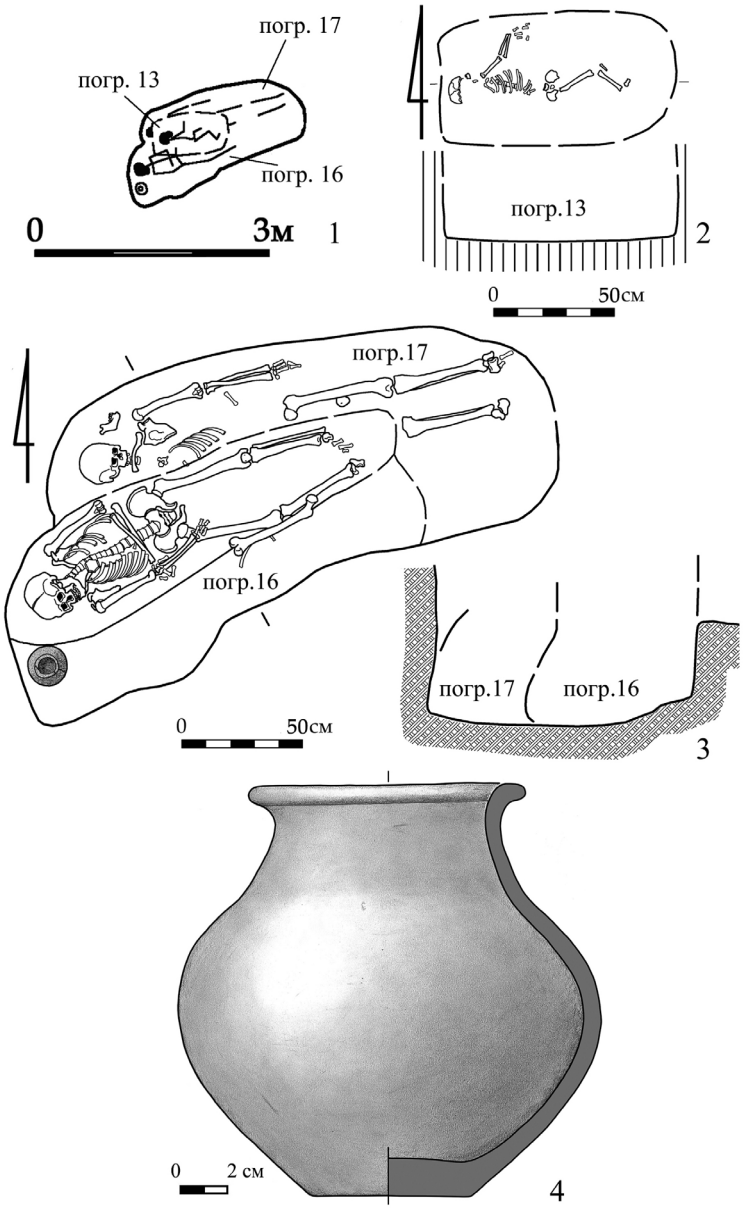

Рис. 2. Предскифские погребения кургана 4 группы «Сад»: 1. Расположение погребений; 2. Погребение 13; 3. Погребения 16 и 17; 4. Сосуд из погребения 16
Fig. 2. Pre-Scythian graves of the barrow 4 of the "Garden" group: 1. Location of graves; 2. Grave 13; 3. Graves 16 and 17; 4. Vessel from grave 16

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

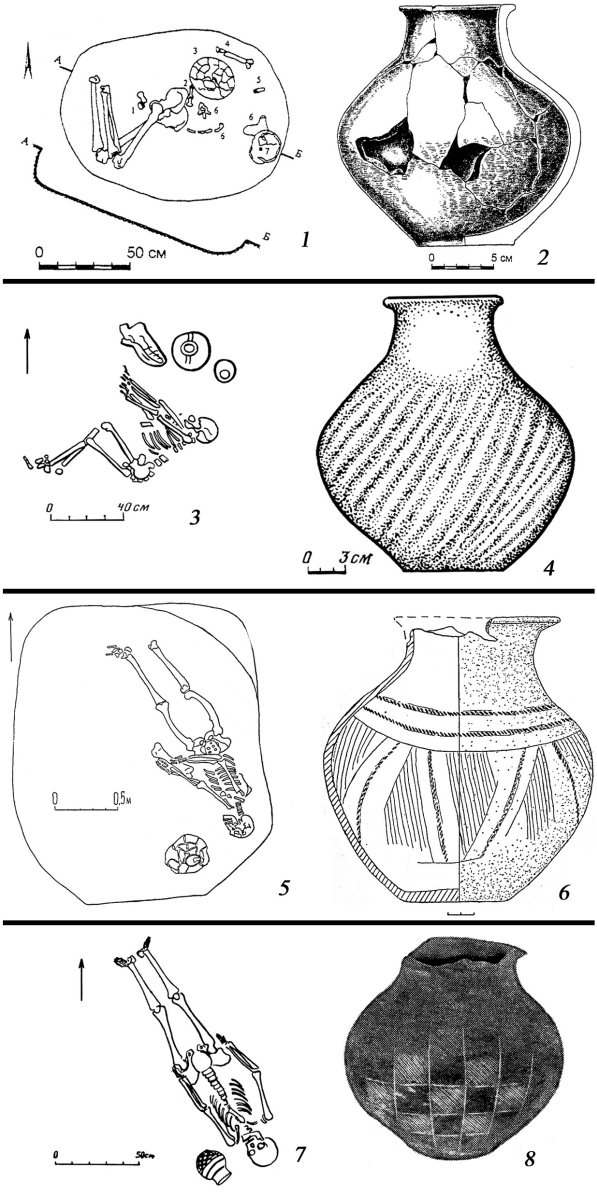

Рис. 3. Сосуд из кургана Глиное/Сад 4 и захоронения с близкими формами сосудов: 1. Глиное/Сад 4/16; 2-3. Хохлачёвский 2/2, часть комплекса (по Мышкин 2002); 4-5. Ильёвский 1/3, часть комплекса (по Мамонтов 1986); 6-7. Абганерово V 1/8 (по Дьяченко 1996); 8-9. Архаринский 19/2 (по Синицын, Эрдниев 1966)

Fig. 3. Vessel from barrow Glinoe/Garden 4 and graves with similar vessel shapes: 1. Glinoe/Garden 4/16; 2-3. Khokhlachevsky 2/2, part of the complex (according to Мышкин 2002); 4-5. Ilyevsky 1/3, part of the complex (according to Мамонтов 1986); 6-7. Abganerovo V 1/8 (according to Дьяченко 1996); 8-9. Arkharinskiy 19/2 (according to Синицын, Эрдниев 1966)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

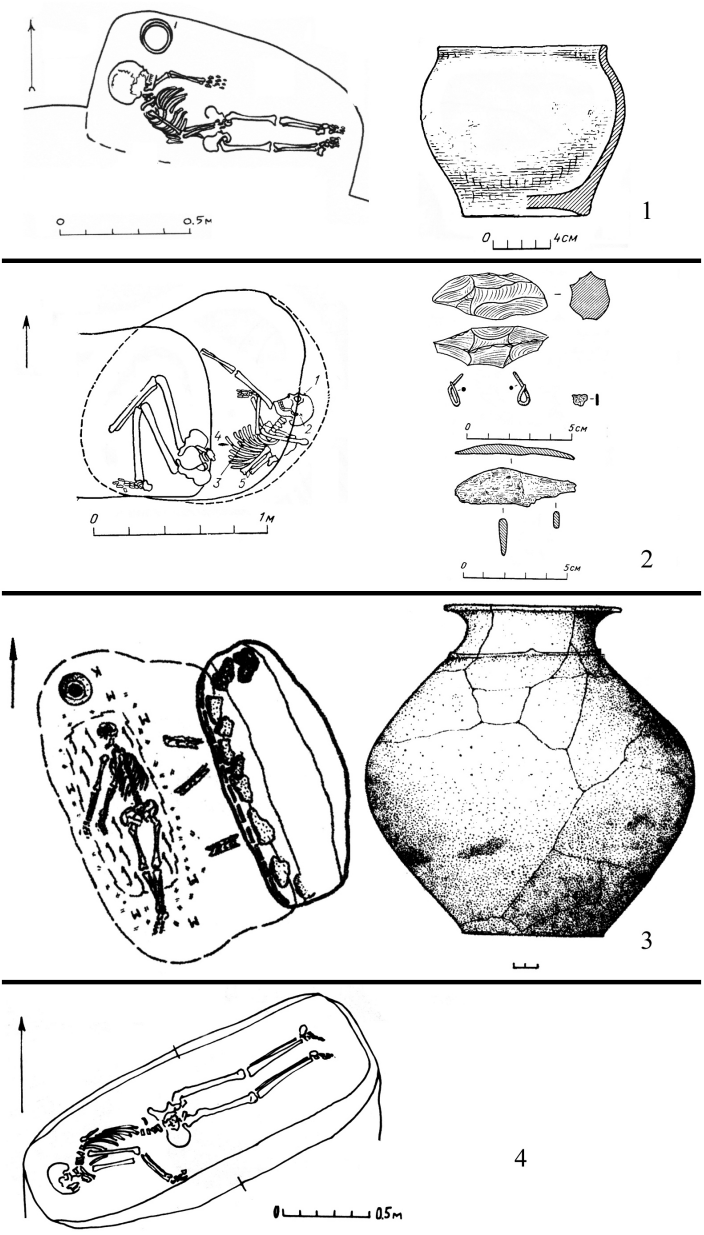

Рис. 4. Комплексы со сходством в погребальном обряде: 1. Кривая Лука IX 2/13 (по Дворниченко 1982); 2. Чограй III 8/13 (по Кореняко 1982); 3. Каменка II 5/15 (по Махортых 2005); 4. Челюскинец 5/4 (по Мамонтов 1980)

Fig. 4. Complexes with similarities in the funeral rite: 1. Krivaya Luka IX 2/13 (according to Дворниченко 1982); 2. Chograi III 8/13 (according to Кореняко 1982); 3. Kamenka II 5/15 (according to Махортых 2005); 4. Chelyuskinets 5/4 (according to Мамонтов 1980)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

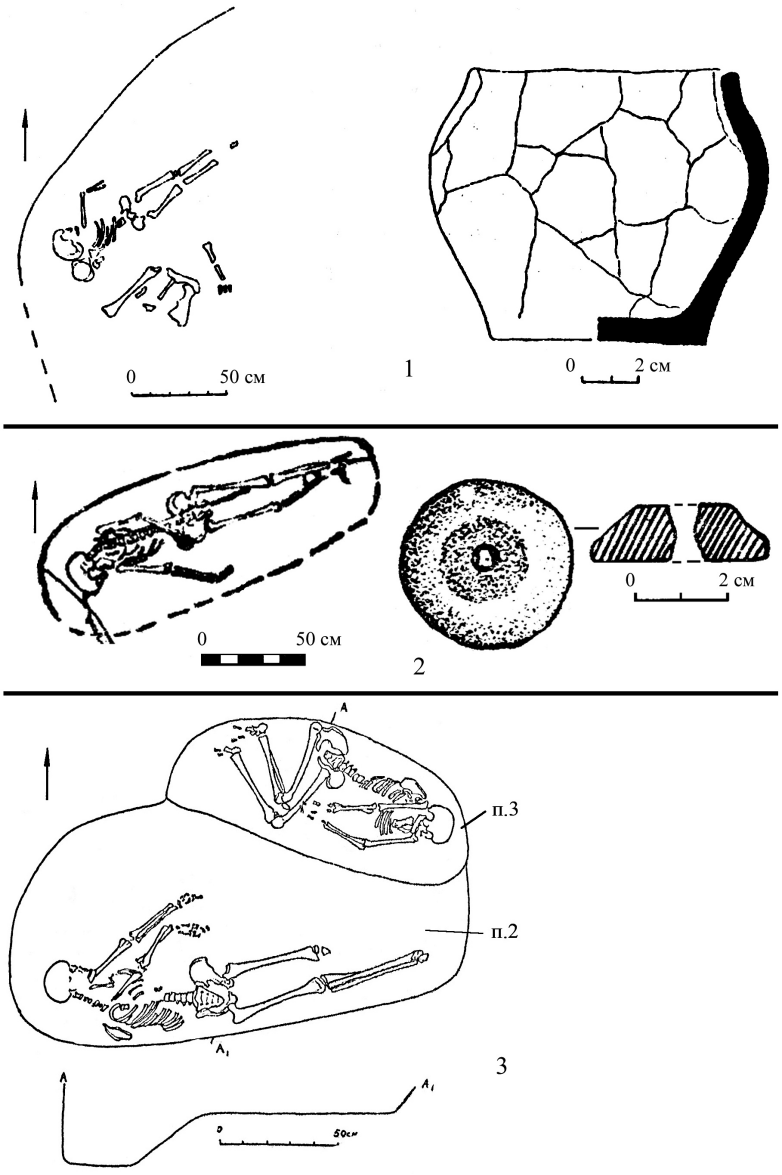

Рис. 5. Комплексы со сходством в погребальном обряде: 1. Подгоренский 1/15 (по Лукьяшко 1999); 2. Антонов 4/7 (по Мамонтов 1994); 3. Чоград VIII 10/2-3 (по Андреева 1979)

Fig. 5. Complexes with similarities in the funeral rite: 1. Podgorensky 1/15 (according to Лукьяшко1999); 2. Antonov 4/7 (according to Мамонтов 1994); 3. Chograi VIII 10/2-3 (according to Андреева1979)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

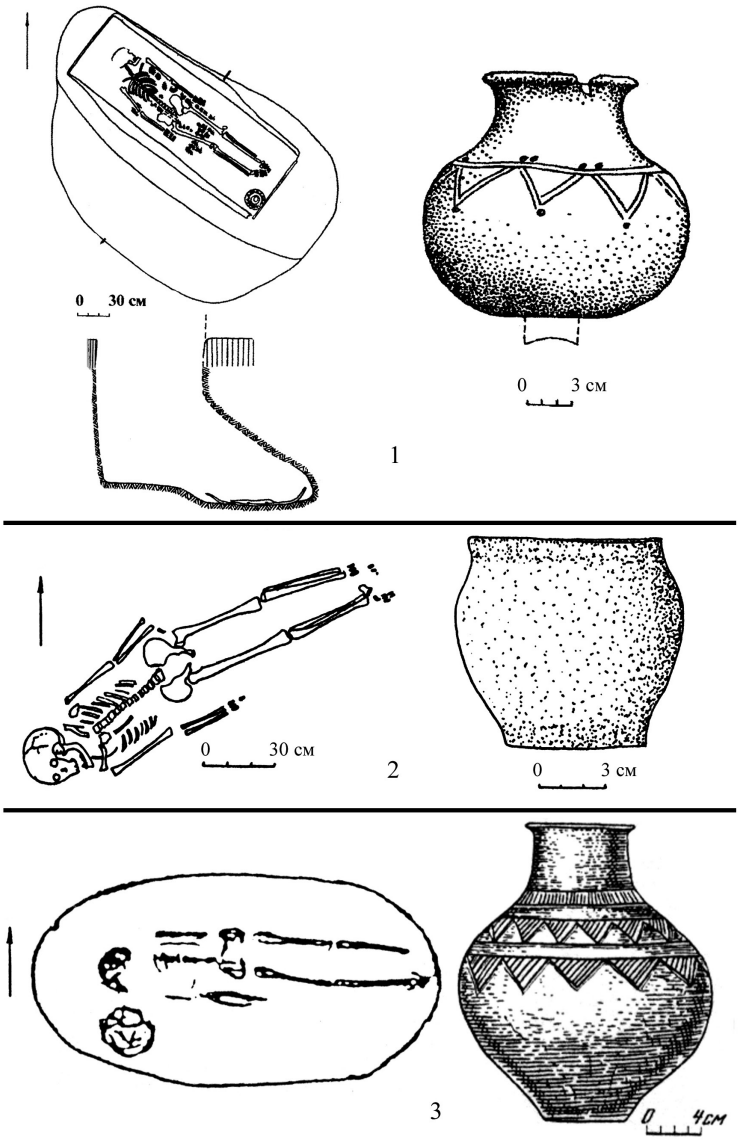

Рис. 6. Комплексы со сходством в погребальном обряде: 1. Зелёный Луг 3/6 (по Махортых 2005); 2. Кастырский VI 1/17 (по Лукьяшко 1999); 3. Меркель G2/1 (по Дрёмов, Семёнова 1998; Дворниченко, Кореняко 1989)
Fig. 6. Complexes with similarities in the funeral rite: 1. Zelenyi Lug 3/6 (according to Махортых 2005); 2. Kastyrskiy VI 1/17 (according to Лукьяшко 1999); 3. Merkel G2/1 (according to Дрёмов, Семёнова 1998; Дворниченко, Кореняко 1989)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

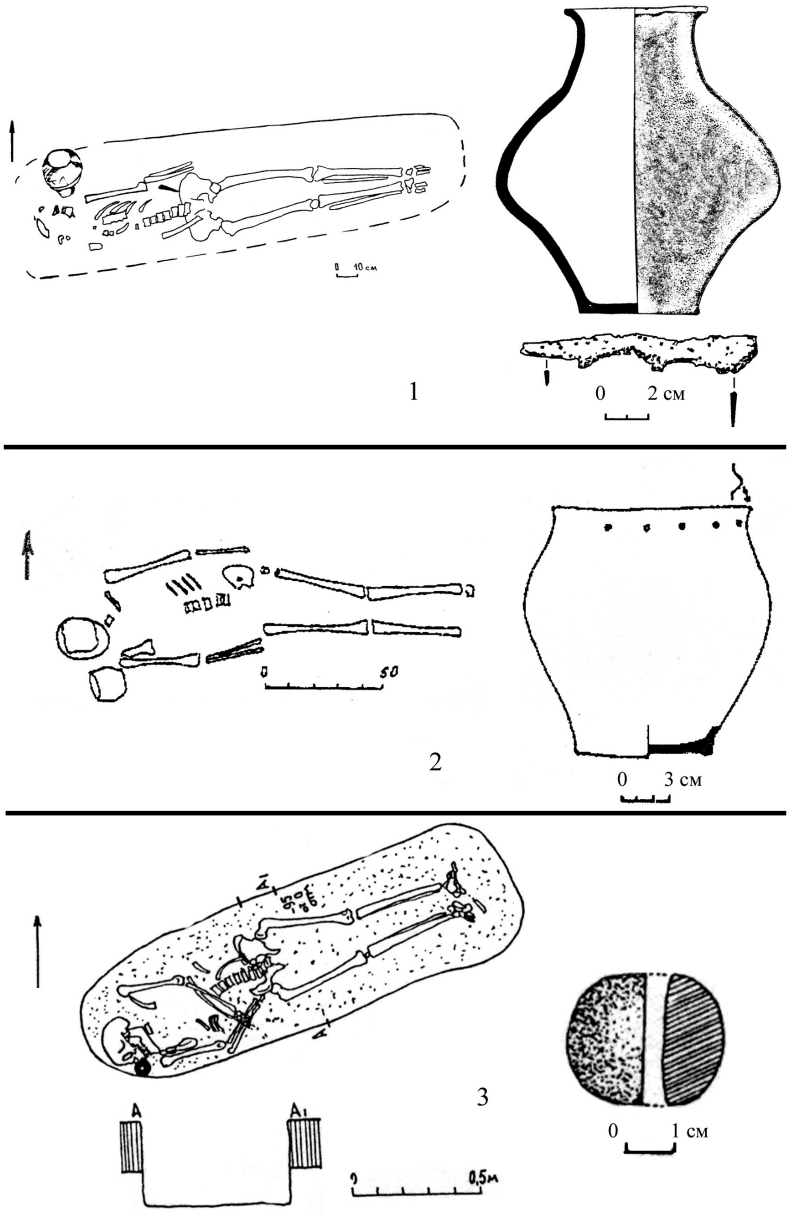

Рис. 7. Комплексы со сходством в погребальном обряде: 1. Шляховский I 3/1 (по Клепиков 1989); 2. Романовская II 1/1 (по Копылов, Лукьяшко 1995); 3. Вербовский III 1/7 (по Мамонтов 2005)
Fig. 7. Complexes with similarities in the funeral rite: 1. Shlyakhovsky I 3/1 (according to Клепиков 1989); 2. Romanovskaya II 1/1 (according to Копылов, Лукьяшко 1995); 3. Verbovsky III 1/7 (according to Мамонтов 2005)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

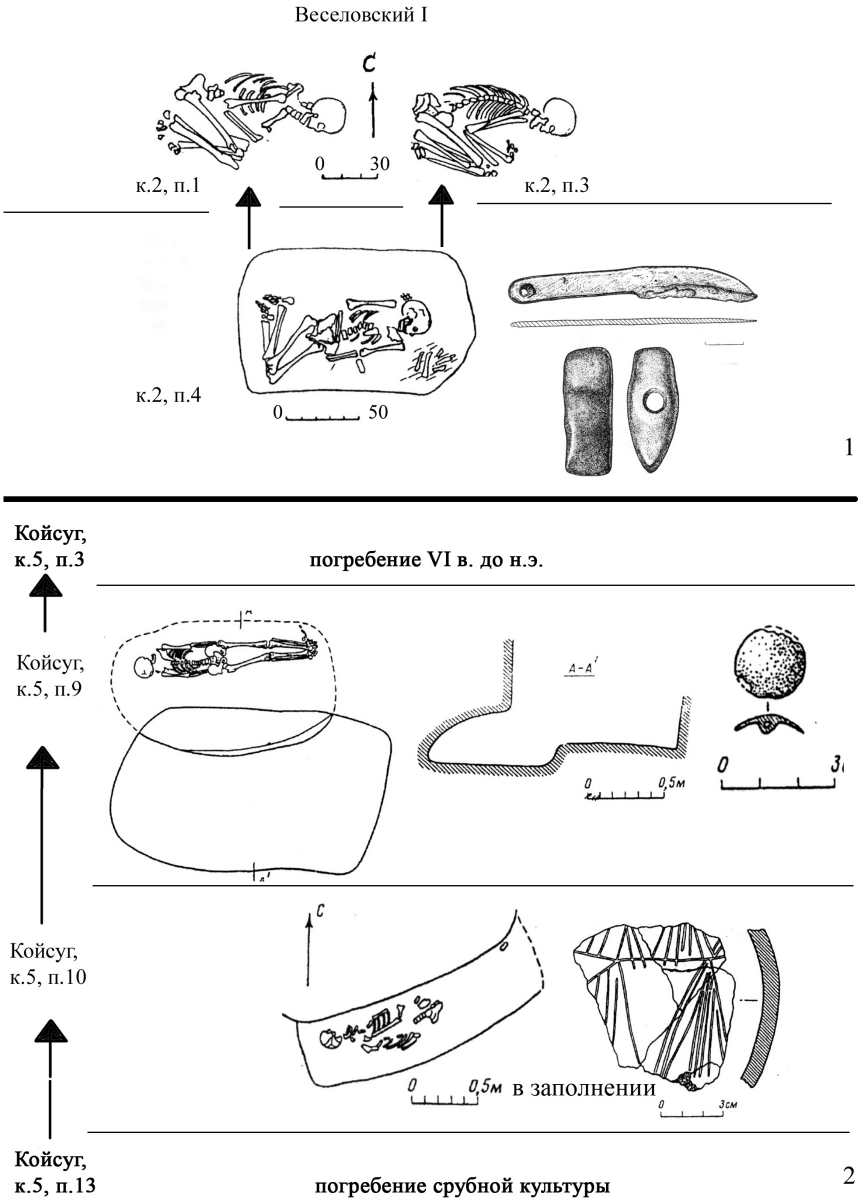

Рис. 8. «Ярусные» погребения предскифского периода: 1. Весёловский I, курган 2 (по Мошкова, Максименко 1974); 2. Койсуг, курган 5 (по Лукьяшко 1999)
Fig. 8. "Longline" graves of the pre-Scythian period: 1. Vesyolovsky I, barrow 2 (according to Мошкова, Максименко 1974); 2. Koysug, barrow 5 (according to Лукьяшко1999)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

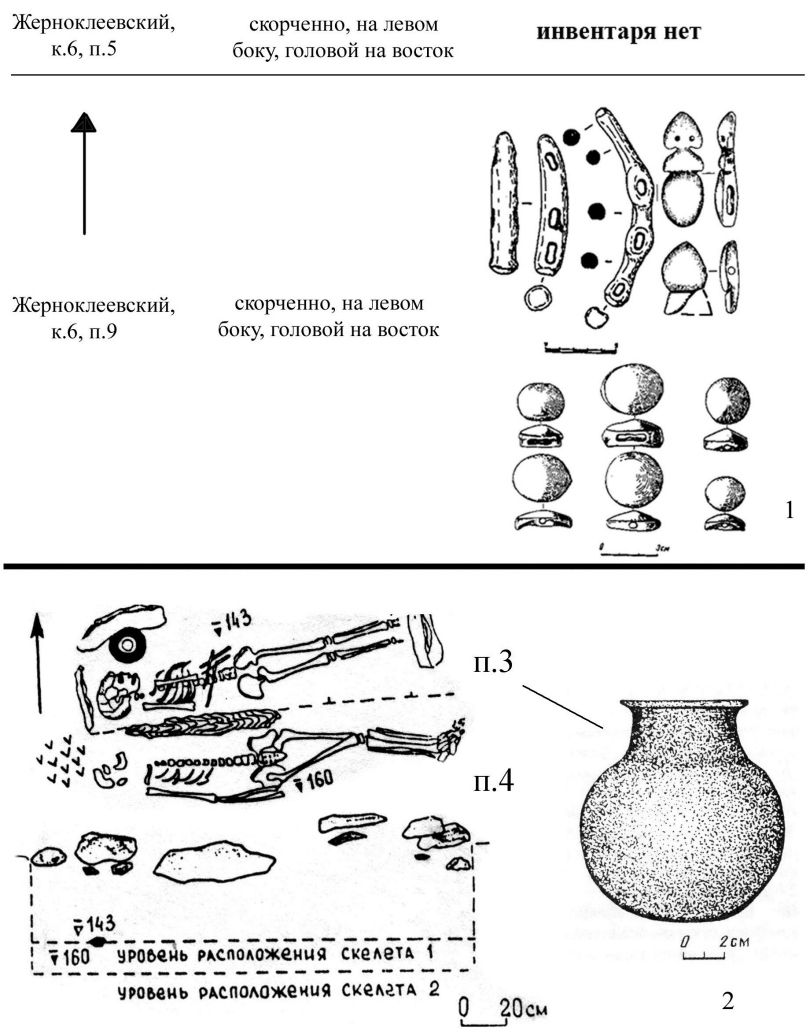

Рис. 9. «Ярусные» погребения предскифского периода: 1. Жерноклеевский, курган 6 (по Смирнов 1961; рис. С.Б. Вальчака); 2. Богучарский II 1/3-4 (по Медведев 1999)
Fig. 9. "Longline" graves of the pre-Scythian period: 1. Zhernokleevsky, barrow 6 (according to Смирнов 1961; drawings of S. Valchak); 2. Bogucharsky II 1 / 3-4 (according to Медведев 1999)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

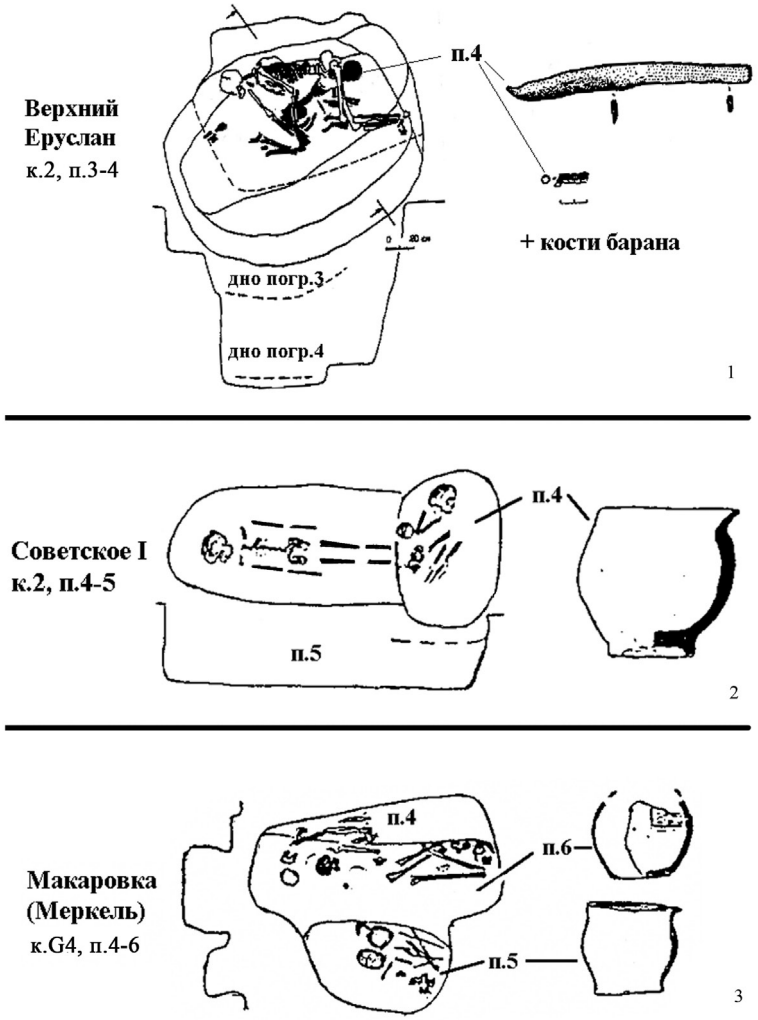

Рис. 10. «Ярусные» погребения предскифского периода: 1. Верхний Еруслан 1/3-4 (по Юдин 1993); 2. Советское 2/4-5 (по Дрёмов, Семёнова 1998); 3. Меркель G4/5-6 (по Дрёмов, Семёнова 1998)

Fig. 10. "Longline" burials of the pre-Scythian period: 1. Verkhniy Yeruslan 1/3-4 (according to Юдин 1993); 2. Sovetskoye 2/4-5 (according to Дрёмов, Семёнова 1998); 3. Merkel G4 / 5-6 (according to Дрёмов, Семёнова 1998)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

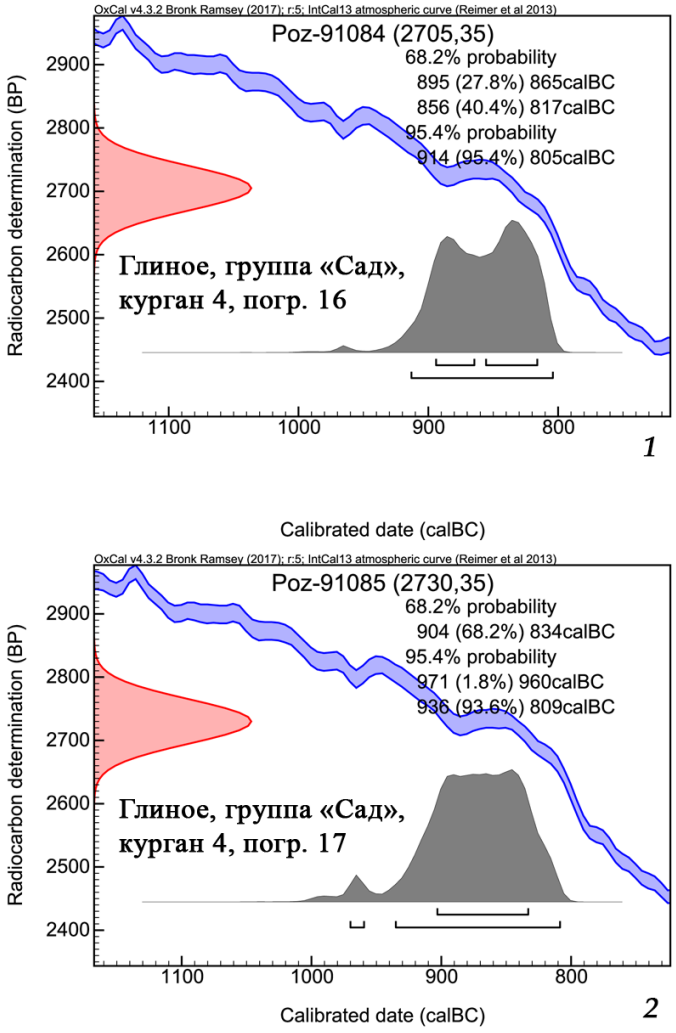

Рис. 11. Радиоуглеродные и калиброванные даты погребений Глиное/Сад 4/16 (1) и Глиное/Сад 4/17 (2)
Fig. 11. Radiocarbon and calibrated dates for the graves Glinoe/Garden 4/16 (1) and Glinoe/Garden 4/17 (2)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

O nouă cetate din epoca fierului la Bucecea / Cervicești – Pădurea Găvanului, județul Botoșani (sec. V-III î.hr.)

Alexandru Berzovan, Adela Kovács, Alexandru Nechifor

Rezumat. Problema cetăților ridicate la cumpăna dintre prima și a doua epocă a fierului în spațiul est-carpatic al României ne preocupă de mai multă vreme. Analizând rezultatele scanărilor LIDAR, am observat în zona Șeii Bucecei o serie de anomalii – o posibilă fortificație și posibil trei necropole tumulare. Cercetările arheologice efectuate pe teren au confirmat așteptările noastre. Puținele materiale arheologice recuperate sugerează o datare a cetății pe parcursul secolelor V-III î.Hr. În ceea ce privește datarea necropolelor tumulare, aceasta nu poate fi rezolvată prin simple cercetări de teren.
Cuvinte cheie: Cetăți din a doua epocă a fierului; Spațiul est-carpatic; LIDAR în arheologie; tumuli

A new Iron Age fort at Bucecea / Cervicești - Pădurea Găvanului, Botoșani County (5th-3rd centuries BC). The problem of the fortresses raised at the turn of the Early and the Late Iron Age in the East-Carpathian space of Romania preoccupied us for a long time. Analyzing the results of LIDAR scans we observed in the Bucecea low Ridge area a number of anomalies - a possible fortification and possibly three tumular necropolises. The archaeological research carried out in the field confirmed our expectations. The few archaeological materials recovered suggest a dating of the fortress during the 5th-3rd centuries BC. The dating of the tumulus necropolis cannot be solved trough field researches.
Keywords: Late Iron Age Fortifications, East Carpathian Area, LIDAR in archaeology, tumuli

.....

Introducere

Problema cetăților ridicate la sfârșitul primei epoci a fierului și pe parcursul celei de-a doua epoci a fierului în spațiul est-carpatic al României ne preocupă de mai multă vreme. În anul 2018, Institutul de Arheologie din Iași a încheiat un protocol de colaborare cu ABA Prut – Bârlad, ceea ce ne-a permis accesul la datele rezultate ca urmare a scanărilor LIDAR efectuate pentru bazinele râurilor Prut și Bârlad. Beneficiind de acest excelent instrument de analiză, am putut face deja o serie de

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

observații importante privind topografia unor fortificații din zona județelor Iași și Vaslui (vezi de ex. Berzovan 2018; 2019), aducând în discuție, totodată, o serie de puncte arheologice noi (Berzovan 2019, p. 80; 2018a).

Extinzând analiza noastră și spre actualul județ Botoșani, am putut sesiza în zona Pădurii Găvan din Șaua Bucecii o serie de anomalii care păreau să indice existența unor lucrări de fortificare necunoscute[1] și a unor posibile necropole tumulare (pl. 3). În toamna anului 2019, împreună cu colegii din cadrul Muzeului Județean Botoșani, am decis să verificăm pe teren acest obiectiv, periegheza efectuată confirmând bănuielile noastre. Rezultatele preliminare le vom prezenta în rândurile de mai jos.

Cadrul geografic

Din punct de vedere geografic (pl. 1/1-2), arealul investigat se află situat în zona Podișului Sucevei, în așa-numita Culme a Siretului ce delimitează spre est valea râului cu același nume, în subunitatea cunoscută sub numele de Șaua Bucecii. Aceasta reprezintă o veche cale de trecere între Culoarul Siretului și Câmpia Jijiei. Relieful se caracterizează prin existența unor platouri structurale largi, cu aspect de coline joase (altitudine maximă de cca. 300-350 m), mărginite de văi largi și puțin adânci. Rețeaua hidrografică este săracă, constând, în general, din pâraie cu curgere temporară, afluenți ai Sitnei din bazinul Jijiei. Obiectivele vizate se află pe dealul Cerviceștilor, mai precis în Pădurea Găvanului, denumită, pe unele hărți, Pădurea Micleștilor (pl. 2/1-2), la hotarele cadastrale dintre comuna Leorda, comuna Mihai Eminescu și orașul Bucecea.

Cetatea de la Bucecea / Cervicești – Pădurea Găvanului (pl. 4/1)

Cetatea este situată pe un platou mărginit la est și la vest de pante abrupte, la cota de 350 m, dominând cu cca. 150-200 m diferență de nivel zonele înconjurătoare mai joase. Punctul oferă o bună vizibilitate atât spre Valea Sitnei, cât și spre sud, până în zona cetăților de la Stânceşti.

Din punct de vedere administrativ, jumătatea estică a cetății se află situată în hotarul orașului Bucecea, iar jumătatea vestică, în hotarul Cerviceștilor, sat din comuna Mihai Eminescu. Pe latura sudică este apărată de un șanț cu o lungime totală de cca. 105-110 m, având o deschidere cuprinsă între 5-6 metri și o adâncime actuală cuprinsă între 1,5-2 m (pl. 6/2). Valul de pământ aferent, situat imediat în spatele șanțului, este puternic aplatizat, greu vizibil; doar în sectorul vestic se poate observa mai bine și aici abia mai atinge înălțimea de 1 m. Tot în partea vestică se

[1] Punctul nu este cunoscut ca atare în literatura de specialitate. Totuși, existența unei cetăți în această zonă este cunoscută localnicilor din comuna Mihai Eminescu (informație amabil oferită de la Prof. univ. dr. Nicolae Ursulescu).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

poate observa poarta de intrare, utilizată şi de drumul forestier, simplă, aparent fără niciun fel de amenajări speciale. La cca. 150 m spre nord de aceste elemente de fortificare, platoul se îngustează foarte mult, transformându-se într-o culme deluroasă destul de îngustă. Aceasta a fost la rândul ei închisă printr-un şanţ de apărare cu o adâncime de cca. 2 m şi o lăţime de cca. 10 m (pl. 7/1). Suprafaţa totală a incintei este de cca. 0,9-1 ha. Chiar admiţând posibilitatea ca o parte a platoului să fi fost distrusă ca urmare a alunecărilor de teren, suprafaţa fortificată nu putea să fi fost cu mult mai mare.

Cercetările noastre de teren din interiorul cetăţii au fost îngreunate de existenţa unui covor gros de frunze. Totuşi, din sectorul vestic, din zona pantei am putut recupera câteva mici fragmente ceramice lucrate cu mâna şi fragmente mici de chirpic ars. Continuând investigaţiile în sectorul sud-estic al cetăţii, în apropiere de şanţ, A. Kovács a identificat la suprafaţa solului câţiva chirpici arşi, masivi (pl. 7/3). Ne-am îndreptat atenţia spre acest punct şi am îndepărtat covorul de frunze. Aproape de suprafaţa solului, am putut sesiza existenţa unor cantităţi semnificative de chirpici arşi, masivi, pe alocuri chiar zgurificaţi (pl. 8/5-6), cu amprente de bârne şi nuiele. Am realizat o mică casetă (pl. 7/2) cu dimensiunile de cca. 0,5 x 0,5 m, constatând că – cel mai probabil – ne aflăm în faţa dărâmăturilor unei locuinţe de suprafaţă de dimensiuni apreciabile. Nu ne-am adâncit mai mult de -0,15-0,20 m, pentru a nu afecta complexul. Din dărâmătură am putut recupera câteva fragmente ceramice lucrate cu mâna şi la roată şi un fragment dintr-un obiect de fier fragmentar, imposibil de determinat. Am marcat punctul în vederea efectuării unui viitor sondaj.

Materialul arheologic recuperat este puţin, dar reprezentativ. Ceramica lucrată la roată este puternic fragmentată şi greu de încadrat tipologic (pl. 8/1-4). Este interesantă prezenţa unui fragment dintr-o ceaşcă bitronconică de dimensiuni reduse (pl. 8/2). În acest moment optăm pentru o datare *provizorie* a vestigiilor între secolele V-III î.Hr., urmând ca viitoare cercetări arheologice invazive să ne conducă spre precizări cronologice mai precise.

Posibilele necropole tumulare

Cercetările noastre de teren au confirmat existenţa în apropierea cetăţii a trei grupări de movile. Le vom descrie succint în cele ce urmează.

Primul grup, pe care l-am denumit provizoriu necropola tumulară 1 (pl. 4/2, pl. 6/1), constă în şase movile, dintre care patru sunt mai bine păstrate şi două sunt puternic aplatizate. În acest punct este localizat, în Repertoriul Arheologic al Judeţului Botoşani, aşa numita „Movilă a Cerviceştilor” (Şovan 2016, p. 292-293).

T 1. Aplatizat. Diametru de cca. 12 m, înălţime păstrată de cca. 0,5-1 m.

T 2. Aplatizat. Diametru de cca. 12 m, înălţime păstrată de cca. 0,5 m.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

T 3. Bine conservat. Diametru de cca. 21-22 m, înălțime păstrată de cca. 2 m.

T 4. Bine conservat. Diametru de cca. 20-21 m, înălțime păstrată de cca. 2 m.

T 5. Bine conservat. Ușor alungit ca formă, 14,5 m x 21 m, înălțime de cca 1,5 m.

T 6. Bine conservat. Diametru de cca. 15 m, înălțime între cca. 0,5-1 m.

Al doilea grup, denumit provizoriu necropola tumulară 2 (pl. 5/1), este situat în pădure, la cca. 250 m spre nord și constă în trei movile, dispuse în plan într-o formă oarecum triunghiulară.

T 1. Bine conservat. Diametru de cca. 22 m, înălțime între 0,5-1 m.

T 2. Bine conservat. Diametru de cca. 20 m, înălțime între 0,5-1 m.

T 3. Aplatizat. Diametru de cca. 20 m, înălțime de cca 0,5 m.

Al treilea grup, denumit necropola tumulară 3 (pl. 5/2), este situat la cca 270 m nord-est de al doilea și la cca. 100 m sud de valul cetății.

T 1. Bine conservat. Diametru de cca. 22 m, înălțime între 1,5-2 m.

T 2. Aplatizat, afectat de lucrări moderne, traversat de drumul forestier; diametru de cca. 18 m, înălțime între 0,5-1 m.

T 3. Aplatizat. Diametru de cca 16 m, înălțime de cca. 0,5 m.

Chiar dacă dimensiunile nu impresionează, considerăm că este destul de puțin probabil să fie vorba de movile de hotar ridicate în perioada medievală. Din experiența noastră de teren, am observat că, de regulă, acestea prezintă diametre mult mai reduse, mult sub 10 m și forme mult mai „țuguiate". Aici, în schimb, avem de-a face cu movile formate din cantități foarte mari de pământ, ori cu greu se justifică un asemenea efort de muncă pentru rezolvarea unor hotărnicii. Mai degrabă, hotărniciile par să fi fost stabilite după monumente deja existente pe teren, care funcționează ca repere fixe, cum observăm adesea în documentele medievale și premoderne moldovenești. În lumina acestor observații, considerăm că, cel mai probabil, obiectivele investigate de noi reprezintă trei necropole tumulare.

Judecând după gruparea lor într-un areal restrâns în imediata vecinătate a cetății, considerăm că există posibilitatea ca măcar una din cele trei grupări de tumuli să reprezinte necropola aristocrației cetății. Totuși, în lipsa săpăturilor arheologice, preferăm să păstrăm rezervele științifice de rigoare, fiind posibil ca ele să fi fost ridicate în alte perioade (pre)istorice.

Considerații finale

Deși ne aflăm într-un stadiu incipient al cercetării, considerăm că rolul principal al cetății de la Pădurea Găvanului a fost de a supraveghea accesul dinspre Valea Siretului spre Câmpia Jijiei prin Șaua Bucecii. Deși căile moderne de comunicație urmează firul văilor, în perioadele mai vechi este foarte posibil să se fi preferat culmile dealurilor. Coborârea pe la Bucecea pe valea Sitnei sau pe traseul Călinești – Cucorăni – Botoșani implica, pe alocuri, traversarea unor ravene, văi,

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

zone mlăștinoase. Era mult mai ușor să se folosească drumuri de culme. Pantele erau mai accesibile și se evitau zonele înmlăștinite. Prezența tumulilor se constituie, desigur, într-un argument suplimentar, o privire atentă asupra situației din Câmpia Moldovei relevându-ne, uneori, adevărate „aliniamente" de movile pe culmile colinelor care par să jaloneze adevărate „drumuri" preistorice.

În ce privește cetatea, judecând după dimensiunile ei destul de reduse, ar fi putut să joace rolul de „satelit" al celor două mari cetăți de la Stânceşti-*Bobeica*, situate la mai puțin de 8 km spre sud. În imediata apropiere avem, de asemenea, semnalate așezări din perioada sec. V-III î.Hr. la Cucorăni-*Ceir* (Șovan 2016, p. 288-299), Leorda-*Vatra Satului* (Șovan 2016, p. 261), etc. Mai există în zonă și alte posibile puncte de interes vizibile pe scanările LIDAR și care urmează să fie verificate de noi în perioada următoare.

Bibliografie

Berzovan 2018: A. Berzovan, *Observații privind cetatea getică de la Cotnari - Dealul Cătălina, jud. Iași,* în: L. Munteanu, C.-D. Nicola, G. M. Talmațchi (eds.), *Studia Numismatica et Archaeologica. In honorem magistri Virgilii Mihăilescu Bîrliba oblata*, București - Piatra Neamț, 2019, p. 325-334.

Berzovan 2018a: A. Berzovan, *Preliminary considerations regarding the Geto-Dacian fortress (1st century BC - 1st century AD) from Todirel - Dealul Bobeica (Bârnova commune, Iași County)* în: C. M. Lazarovici, A. Berzovan (eds.), *Quaestiones Praehistoricae, Studia in Honorem Professoris Vasile Chirica*, București - Brăila, 2018, p. 289 - 295.

Berzovan 2019: A. Berzovan, *Cetăți din Epoca Fierului în zona nordică a Podișului Central Moldovenesc (sec. V-III î.Hr.)*, Acta Musei Tutovensis XV, 2019, p. 77-101.

Șovan 2016: O. L. Șovan, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, ed. II, Botoșani, 2016.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

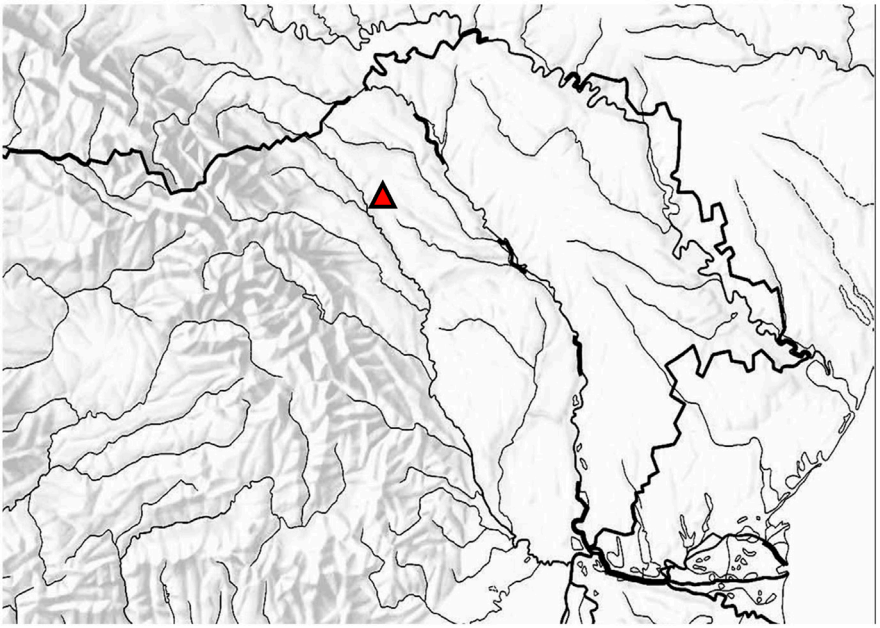

1

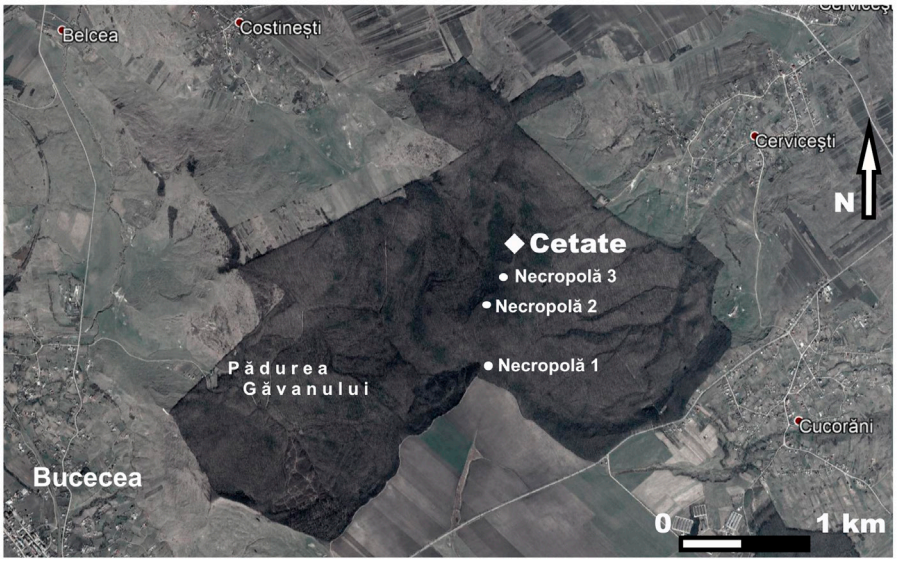

2

Pl. 1. 1. Poziția obiectivelor discutate în spațiul est-carpatic; 2. Cetatea și cele trei necropole (imagine satelitară Google Earth, prelucrată de A. Berzovan)
Pl. 1. 1. Position of the objectives in the East Carpathian Area; 2. The fortress and the three necropolises (Google Earth satellite imagery, edited by A. Berzovan)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

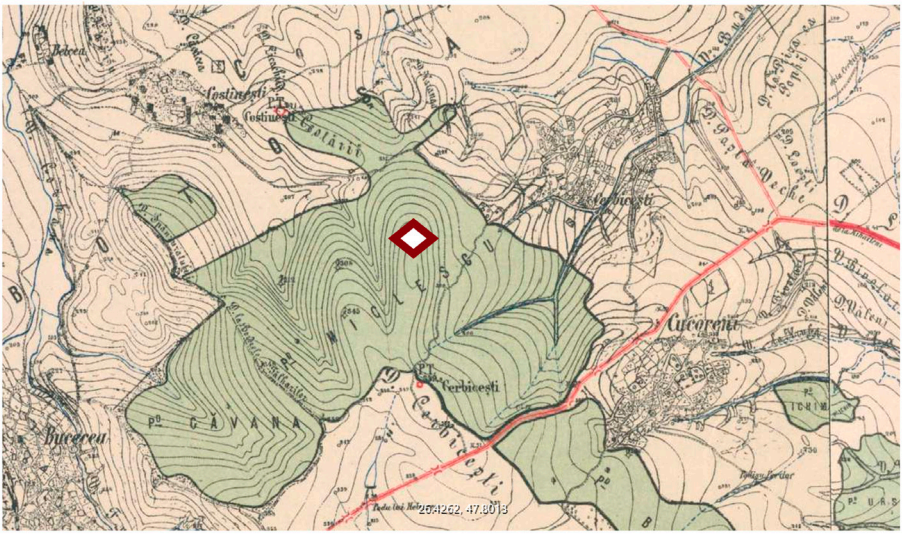

1

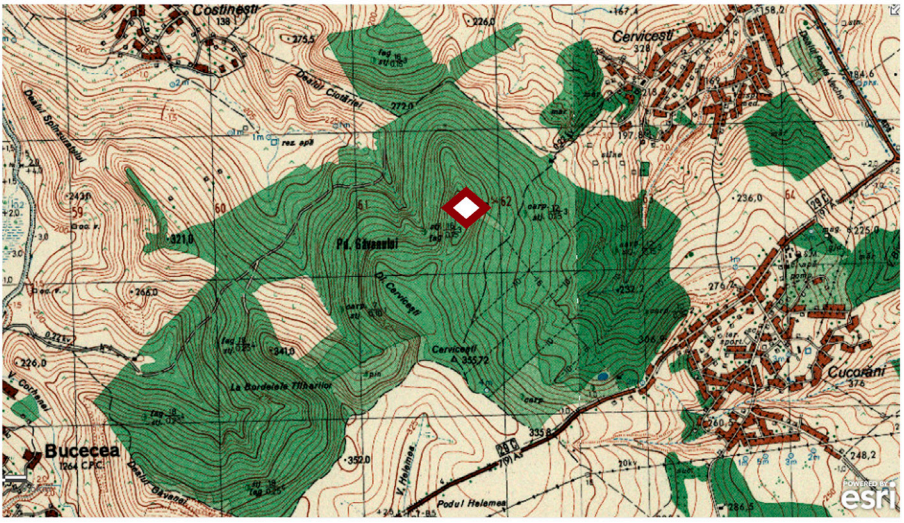

2

Pl. 2. 1. Cetatea de la Bucecea / Cervicești - *Pădurea Găvanului*, pe planurile directoare de tragere; 2. Cetatea de la Bucecea / Cervicești - *Pădurea Găvanului*, pe hărțile topografice 1:25 000 (Direcția topografică militară, 1973)

Pl. 2. 1. Fortress of Bucecea / Cervicești - *Pădurea Găvanului*, on Firing Artilery maps; 2. Fortress of Bucecea / Cervicești - *Pădurea Găvanului*, on topographic maps, 1:25 000 scale (Direcția topografică militară, 1973)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

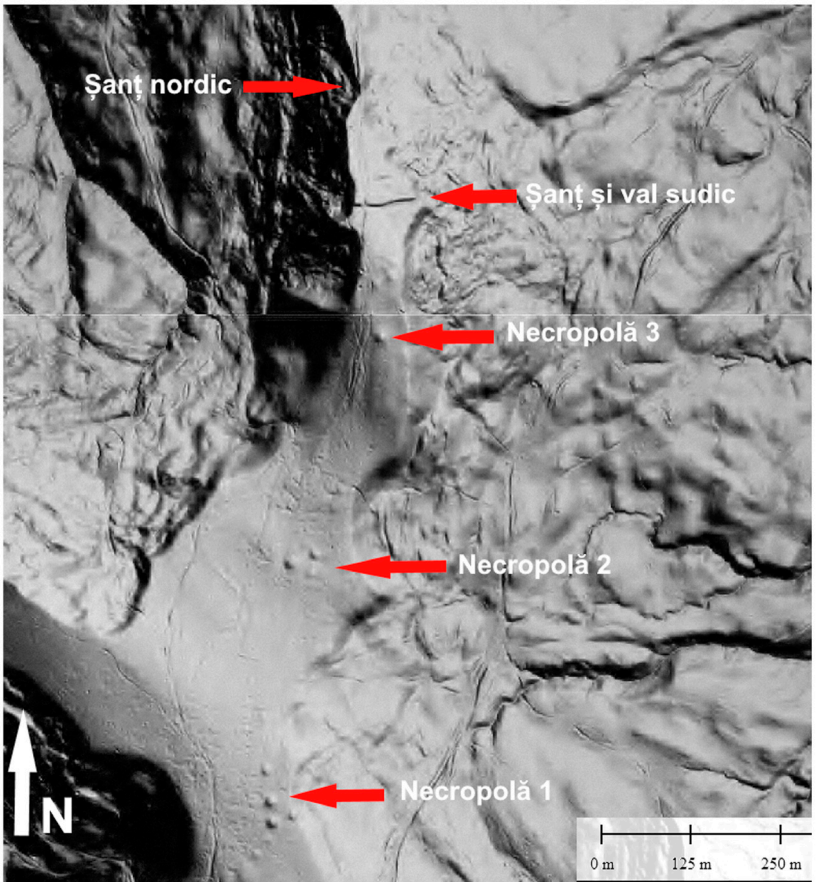

Pl. 3. 1. Scanare LIDAR de ansamblu cu obiectivele vizate de cercetările noastre de teren
Pl. 3. 1. General LIDAR scan with all the discussed objectives

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

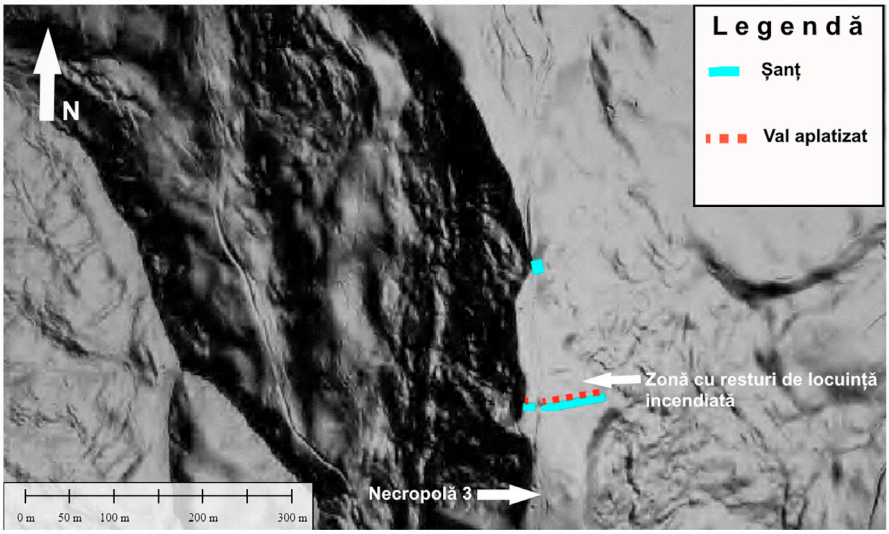

1

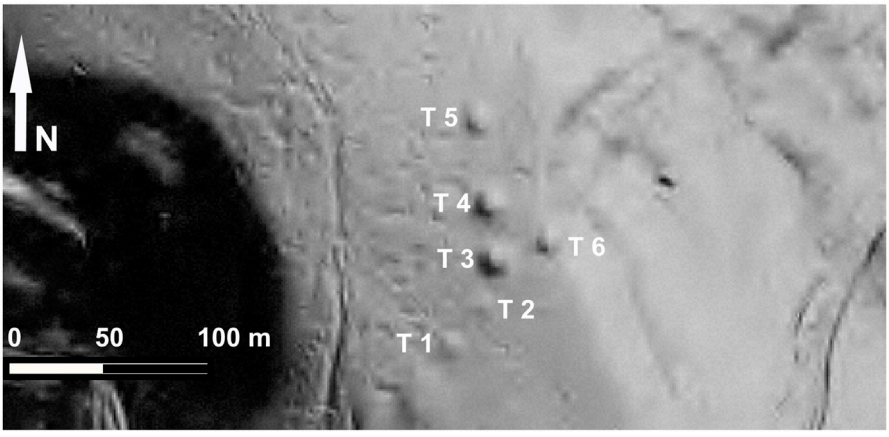

2

Pl. 4. 1. Cetatea de la Bucecea / Cervicești - *Pădurea Găvanului*, scanare LIDAR; 2. Necropola tumulară nr. 1, scanare LIDAR
Pl. 4. 1. The fortress of Bucecea / Cervicești - *Pădurea Găvanului*, LIDAR scan; 2. Tumular necropolis no. 1, LIDAR scan

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

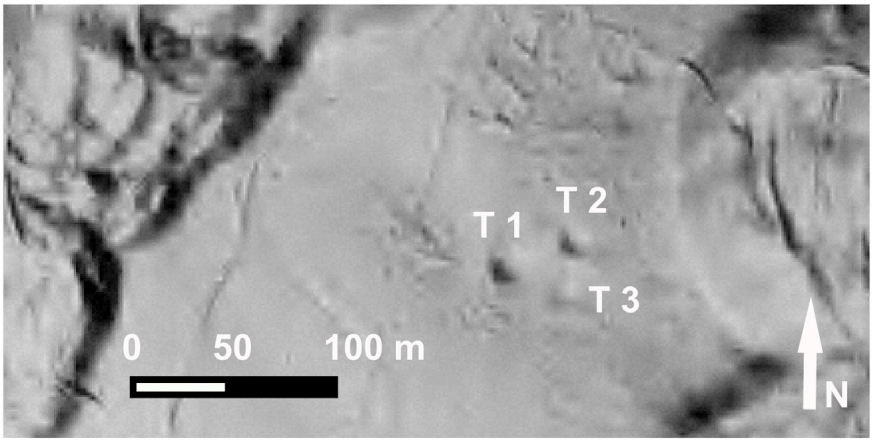

1

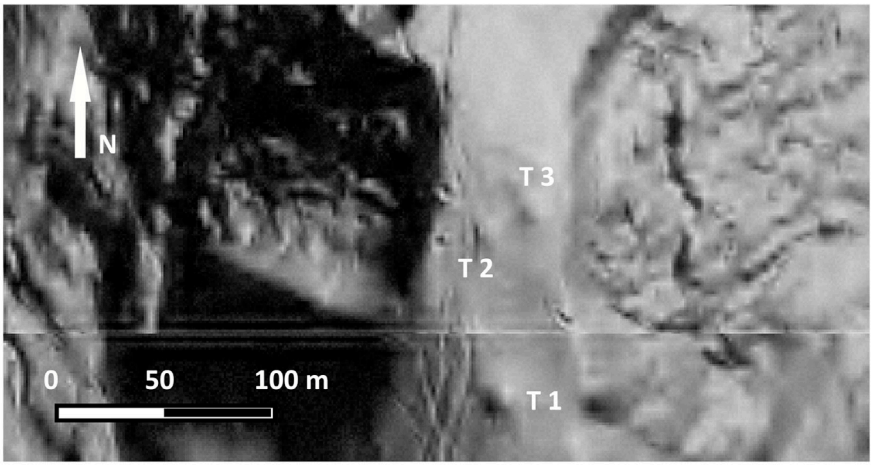

2

Pl. 5. 1. Necropola tumulară nr. 2, scanare LIDAR; 2. Necropola tumulară nr. 3, scanare LIDAR
Pl. 5. 1. Tumular necropolis no. 2, LIDAR scan; 2. Tumular necropolis no. 3, LIDAR scan

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

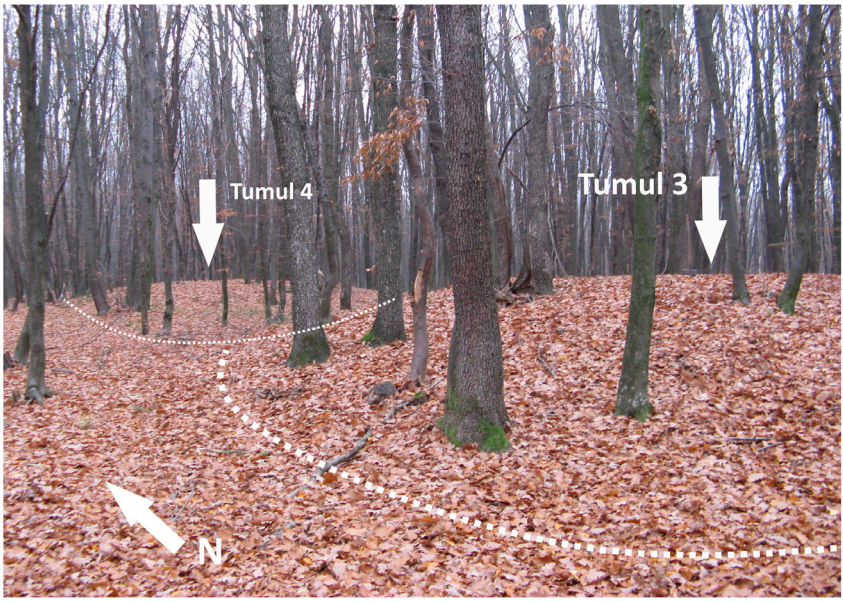

1

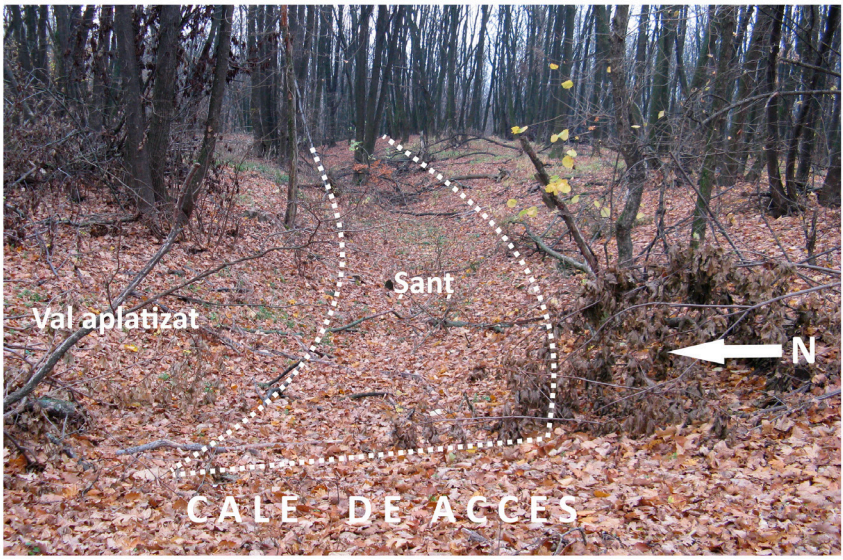

2

Pl. 6. 1. Necropola tumulară 1: T3 și T4 (foto A. Kovács); 2. Șanțul sudic al cetății de la Bucecea / Cervicești - *Pădurea Găvanului* (foto A. Kovács)
Pl. 6. 1. Tumular necropolis 1: T3 and T4 photo A. Kovács); 2. The southern ditch of Bucecea / Cervicești-*Pădurea Găvanului* fortress (photo A. Kovács)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

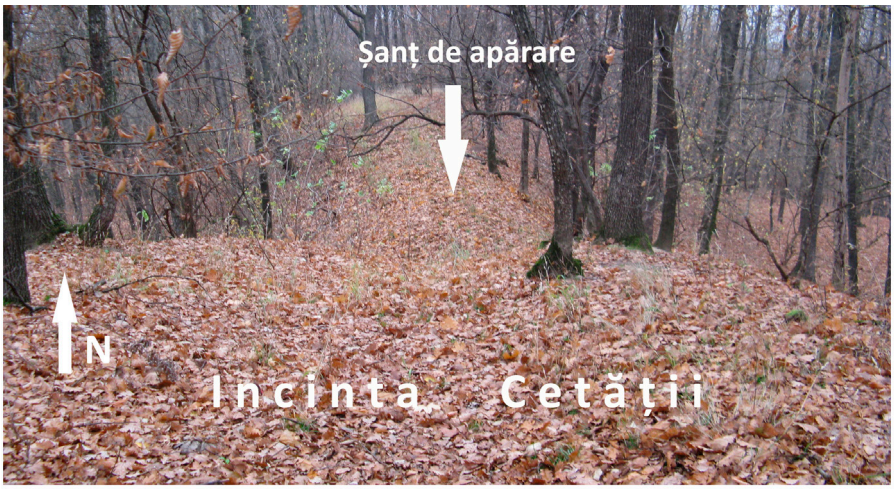

1

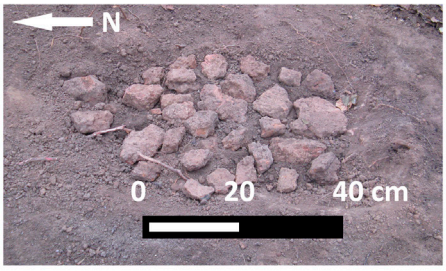

2

3

Pl. 7. 1. Șanțul de nord al cetății de la Bucecea / Cervicești - *Pădurea Găvanului* (foto A. Kovacs); 2. Aglomerare de chirpici arși (foto A. Kovács); 3. Chirpici arși (foto A. Kovács)
Pl. 7. 1. The northern ditch of Bucecea / Cervicești - *Pădurea Găvanului* fortress (photo A. Kovacs); 2. Conglomerate of burned adobe (photo A. Kovács); 3. Burned adobe (photo A. Kovács)

Pl. 8. 1-4. Bucecea / Cervicești - Pădurea Găvanului. Fragmente ceramice lucrate cu roata și cu mâna; 5-6. Fragmente de chirpici arși și vitrifiați
Pl. 8. 1-4. Bucecea / Cervicești - *Pădurea Găvanului* fortress. Wheelmade and handmade pottery; 5-6. Fragments of burned adobe

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ipoteze privind scopul perforării vaselor de lut și de bronz din situl de la Roșiori – Dulcești (jud. Neamț)

George-Dan Hânceanu

Rezumat. Cercetările arheologice din situl de la Roșiori (punctul *Țarina Veche*), comuna Dulcești, județul Neamț, au permis identificarea a patru niveluri de locuire: geto-dacic (secolele V – IV î.Hr.), bastarn (secolele II – I î.Hr.), daci liberi (secolele II – III d.Hr.) și romanic (secolele VI – VII d.Hr.). Tematica articolului este interesantă pentru specialiști, întrucât în majoritatea siturilor antice s-au găsit vase de lut întregi ori fragmentare perforate. Prin aceste idei încercăm să oferim câteva explicații plauzibile, ipotetice, privind scopul perforării respectivelor vase, modelate la mână și la roată, din așezările primelor trei niveluri de locuire de la Roșiori. Mai mult, această tehnică este întâlnită și la recipientele din bronz. În privința vaselor perforate, cele mai multe sunt din cultura dacilor liberi, urmate de cele din cultura geto-dacică, iar cele mai rare sunt pentru locuirea bastarnă. În privința scopului ar putea fi două explicații: una, pentru perforațiile singulare situate la extreme, că serveau la agățarea vaselor, iar a doua, pentru perforațiile grupate (perechi), că erau pentru a „repara" vasele și a le refolosi (la produse solide), metodă aplicată îndeosebi pentru cele lucrate la roată, care erau mai costisitoare. Din punct de vedere cronologic, vasele perforate sunt des semnalate în perioada secolelor VII î.Hr. – IV d.Hr.
Cuvinte cheie: sit Roșiori, nivelul geto-dacic, nivelul dacilor liberi, nivelul bastarn, vase perforate.

Assumptions for perforations the clay and bronze pots from the site of Roșiori – Dulcești (Neamț County). Archaeological research made in the site Roșiori (the point *Țarina Veche*), Dulcești, Neamț County, allowed the identification of four habitation layers: Geto-Dacian (the Vth – IVth centuries BC), Bastarnian (the IInd – Ist centuries BC), Free Dacian (the IInd – IIIrd centuries AD) and Romanic (the VIth – VIIth centuries AD). The theme of the article is interesting for specialists, as in most of the ancient sites were found clay pots with perforations or perforated fragments. Through these ideas we try to offer some plausible, hypothetical explanations regarding the purpose of drilling the respective pots, modeled by hand or wheel, from the first three habitation layers of Roșiori. Moreover, this technique is common also for the bronze pots. As for the perforated pots, most of them are from the culture of the Free Dacians, followed by those from the Geto-Dacian culture, and the rarest ones from Bastarnians culture. Regarding the purpose, there could be two explanations: one, for the single perforations located at the ends, that were used to hang the pots, and the second, for the perforations grouped (pairs), that their purpose was to „repair" the pots and reuse them (for solid products); this technique

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

was applied especially to wheel-made vessels, which were more expensive. Chronologically, perforated pots are often to be found in the 7th centuries BC – 4th centuries AD.
Keywords: Roșiori, Geto-Dacian level, Free Dacian level, Bastarnian level, perforated pots.

.....

Perforarea vaselor a fost și încă este un punct de atracție pentru specialiști, aspect determinat de curiozitatea privind scopul acesteia. Pentru Antichitate, astfel de vase fragmentare perforate, din lut, se încadrează cronologic îndeosebi între extremitățile secolelor VII î.Hr. – IV d.Hr, fiind mai rar întâlnite în afara intervalului semnalat. Alături de acestea sunt prezente și recipiente din bronz cu perforații, unele fiind refolosite. Anterior, metoda este atestată și în Preistorie, în cazul tell-ului gumelnițean de la Vitănești (punctul *Măgurice*), județul Teleorman (Torcică 2010, p. 99-105, pl. I-III).

În cazul sitului de la Roșiori (punctul *Țarina Veche*)[1], comuna Dulcești, județul Neamț, situat pe terasa superioară a râului Moldova, s-a remarcat că în trei din cele patru niveluri de locuire s-au descoperit fragmente de vase din lut perforate. Este cazul locuirilor geto-dacică (secolele V – IV î.Hr.), bastarnă (secolele II – I î.Hr.) și a dacilor liberi (secolele II – III d.Hr.), aspect ce lipsește de pe recipientele locuirii romanice (secolele VI – VII d.Hr.). Cele mai multe sunt găsite în nivelurile specifice culturilor geto-dacică și a dacilor liberi.

Interesant de semnalat este faptul că perforația ori perforațiile la extreme sau grupate (perechi) sunt întâlnite atât pe vasele modelate la mână, cât și pe cele lucrate la roată, fiind executate ulterior arderii lor. Toate perforațiile sunt rotunde, având maxim 2-3 mm diametru. Forma perfectă, identică, denotă utilizarea unui obiect din os sau fier, care să permită o acuratețe deosebită în executarea lor.

1. Pentru cel mai vechi strat de locuire din situl de la Roșiori dispunem de câteva fragmente cu perforații, dintr-un castron de mari dimensiuni, descoperit în inventarul locuinței L.2 din caseta Cas. E (2016) (fig. I/1a). Recipientul are pasta sfărâmicioasă, fiind lucrată la mână, de culoare galben-cărămizie. Probabil aspectul fragil al vasului a dus la deteriorarea sa, motiv pentru care a fost ulterior perforat (cu găuri perechi), cu scopul „reparării" și reutilizării sale pentru produsele solide (fig. I/1b). Acestui castron i se adaugă un fragment, descoperit în stratul aceleiași casete amintite, care are păstrate trei perforații, dintre care două perechi (fig. I/2). Grosimea recipientului, lucrat la mână, de culoare gălbuie, dar cu urme de ardere secundară, indică un vas borcan, utilizat în alimentație. Deteriorarea la temperatura focului a condus la perforarea și reutilizarea sa, în scop similar celui anterior.

[1] Cercetat sistematic între anii 2004-2007 și 2015-2019 (responsabil șantier, George-Dan Hânceanu).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

2. În cazul stratului specific culturii bastarne, dispunem de un singur fragment de vas (de la o strachină), găsit în prima secțiune din anul 2004, modelat la mână, din pastă semifină, de culoare neagră, cu buza fațetată, ce are la legătura gâtului cu corpul tronconic două perforații perechi (fig. I/3). Mai rar s-au descoperit recipiente din cultura *Poienești-Lukașevka*, care să fie perforate în vederea „reparării" (a se consulta Babeș 1993).

3. Pentru nivelul de locuire al dacilor liberi, cel mai consistent din situl de la Roșiori, avem cele mai multe vase fragmentare cu perforații. Acestea sunt din componența unor recipiente lucrate la roată, de culoare cenușie, câte unul de la fructieră, cană, amforetă, strachină, castron (fig. II). Exceptând primele două exemplare menționate (fig. II/1-2), care au perforațiile perechi (găsite în stratul secțiunii S.XI/2018), celelalte au o singură perforație (descoperite în nivelul casetelor A și B/2007) (fig. II/3-5). Poate cel mai interesant vas al dacilor liberi, din acest punct de vedere, este recipientul utilizat pentru alimente, lucrat la roată, de culoare cărămizie, găsit în groapa de provizii nr. 1, din secțiunea S.III (2005). Starea de conservare a vasului a permis restaurarea sa pe jumătate. Deși a fost strivit de presiunea pământului (fig. III/1a-1b), potrivit elementelor componente ale gropii (o cană cu semințe de cereale carbonizate și alte semințe în preajmă și pe pereți), probabil a servit la depozitarea cerealelor. Multitudinea perforațiilor perechi, de pe buză, gât și corp, indică o acțiune amplă de „reparare" (fig. III/1c-1d), poate și datorită dimensiunilor mari ale vasului, fiind refolosit în scopul amintit.

Pentru același nivel de locuire, metoda aplicării perforațiilor pentru scopul amintit a fost utilizată și pe vasele din bronz. Este cazul unei tăvi fragmentare, cu marginea ridicată, care are trei perforații, dintre care două mai mari și dispuse perechi (fig. III/2). A fost găsită în nivelul secțiunii S.III (2005). Tehnica „reparării" vaselor din bronz, prin perforare, îmbinare sau nituire, este veche, fiind des întâlnită în perioada antică, la recipiente de factură locală sau romană.

***

Dacă metoda de perforare este manuală, simplă, executată meticulos, ulterior arderii și folosirii recipientului, scopul aplicării poate avea mai multe explicații plauzibile. În cazul vaselor cu doar două perforații, dispuse la extreme, pe buză, gât sau corp, putem să credem că erau executate în vederea agățării recipientului gol, după utilizare. Însă cu alt scop au fost făcute perforațiile perechi, care puteau servi la „repararea" vaselor din lut, dar și a celor din fier sau bronz. Deși nu mai puteau conține lichide, recipientele refolosite erau destinate mărfurilor solide (fructe, semințe, cărnuri etc.). S-a observat că nu există o regulă în privința dispunerii perforațiilor și alegerii vaselor, găurile fiind aplicate pe buză, gât și corp, atât pe vase modelate cu mâna, cât și pe cele lucrate la roată (indiferent de tipologie).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Între acestea predomină ultimele menționate, care erau „reparate" poate și datorită modului mai greu de a le obține și a costurilor suplimentare. La aceste explicații ipotetice se adaugă și raritatea centrelor de olărie, unde comenzile în creștere puteau determina întârzieri. Pentru așezarea de la Roșiori, cele mai apropiate centre de olărie, de unde puteau să procure o parte din veselă, au fost la Butnărești (punctul *Cucoșeni*) (Bichir 1966, p. 489-499; Bichir 1973, p. 64, 248-250, pl. XXXII-XXXIV, p. 252-253, pl. XXXVI-XXXVII), Văleni (punctul *La Moară*) (Ursachi 1968, p. 119-120, fig. 5/2) și Piatra Neamț (punctul *Dărmănești*) (Matasă *et alii* 1961, p. 344-346, fig. 5).

Cu siguranță, procedeul de perforare impunea atenție și precizie. Faptul că perforațiile erau identice ca formă și dimensiune, denotă utilizarea inițială a unui șablon circular, care permitea perforarea fără devieri (cu ajutorul unui străpungător, dăltiță de fier), iar ulterior, după conturare și adâncire, „miezul" era scos cu ajutorul unui obiect circular, de fier sau os, plat la capăt, care prin introducerea în șablon conducea la finalizarea procedeului amintit.

Sunt situații de excepție, când prezența unei singure și mici perforații, pe gâtul sau corpul unui vas de mari dimensiuni (precum în inventarul cetăților de la Brad, Răcătău, Poiana), împreună cu alte elemente de ansamblu, precum pastile, ancore, brâuri, alveole, face parte din componența acelor motive decorative. De asemenea, în cazul urnelor de incinerație, acea perforație de pe corpul vaselor a fost interpretată uneori (Ioniță, Ursachi 1988, p. 19, 31, 38, 44, 50, 125, fig. 23.99, p. 134, fig. 32.38, p. 136, fig. 34.37, p. 139, fig. 37.47, p. 143-144, fig. 41.23, 42.39; Ursachi 2010b, p. 92) ca fiind o „fereastră a sufletului" (precum urnele de la Văleni, punctul *La Moară*, din mormintele M.128, M.297, M.324, M.382, M.454, M.459, M.552). Cu același sens de „eliberare a sufletului" au fost interpretate și perforațiile din baza unor urne hallstattiene din necropola de la Răureni, județul Vâlcea (Lazăr 2010, p. 56).

Aparte, putem remarca și reutilizarea vaselor cu găuri în depozitarea unor tezaure monetare, precum în cazul celui găsit la Ciolpani (orașul Buhuși, jud. Bacău), într-o cană cu corpul globular, lucrată la roată, cu angobă brun închisă și care avea două perforații situate pe gât (Mihăilescu-Bîrliba 2016, p. 124-125, 132, fig. 6).

În privința analogiilor, numai pentru spațiul Moldovei sunt numeroase, cu începere din secolele V-IV î.Hr. (cazul cetăților dacice de pe Siret; doar un exemplu din dava de la Brad: Ursachi 1995, p. 440, pl. 85.6) și până la cealaltă extremă, secolele IV-V d.Hr. (cultura *Sântana de Mureș-Černjachov*). Din a doua jumătate a mileniului I d.Hr. nu mai sunt întâlnite recipiente cu perforații având scopurile menționate, poate și datorită creșterii cantității ceramicii, îndeosebi a celei lucrată la roată, care o înlocuiește treptat pe cea grosieră, modelată la mână. De altfel, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

cultura *Costișa-Botoșana-Hansca*, recipientele din secolele V-VII d.Hr. aveau o pastă sfărâmicioasă, care nu permitea perforarea lor. Pentru perioada Evului Mediu timpuriu (secolele X-XI d.Hr.), pe alocuri, metoda se păstrează în cazul recipientelor din bronz: spre exemplu, la Pogonești (punctul *Marginea de nord-est a satului*), jud. Vaslui (Spinei 1974, p. 400; Teodor 1978, p. 108; Spinei 1985, p. 115, 199; Hânceanu 2011, p. 101-102, 175, 340, pl. LXXVI/1a-1b, p. 347, pl. LXXXIII/3-4), unde cazanul prezintă urme de „reparație".

În altă ordine de idei, tehnica perforării vaselor din lut poate fi atribuită îndeosebi perioadei antice, după care se diminuează și dispare treptat, întrucât nu își mai avea utilitate; aspect dublat și de creșterea cantității de ceramică care nu mai impunea eforturi și încercări de „reparare" a vaselor sparte accidental.

Bibliografie

Babeș 1993: M. Babeș, *Die Poienești-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur kulturgeschichte in Raum ostlich der Karpaten in der letzen Jarhunderten vor Christi Geburt*, Bonn, 1993.

Bichir 1966: Gh. Bichir, *Cuptoarele de ars ceramică din cadrul culturii Vârteșcoiu-Poienești. Un atelier de olărie descoperit la Butnărești*, Studii și cercetări de istorie veche 17, 3, 1966, p. 489-509.

Bichir 1973: Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973.

Hânceanu 2011: G. D. Hânceanu, *Evoluții etno-demografice și culturale în Bazinul Bârladului (secolele VI-XI)*, Iași, 2011.

Ioniță, Ursachi 1988: I. Ioniță, V. Ursachi, *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, Iași, 1988.

Lazăr 2010: S. Lazăr, *Începutul epocii fierului în zona Râmnicu Vâlcea*, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie 61, 1-2, 2010, p. 49-71.

Matasă *et alii* 1961: C. Matasă, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamț*, Materiale și Cercetări Arheologice VII, 1961, p. 339-349.

Mihăilescu-Bîrliba 2016: V. Mihăilescu-Bîrliba, *Tezaurul de denari romani găsit la Ciolpani (orașul Buhuși, județul Bacău)*, Acta Musei Tutovensis. Istorie veche și arheologie (Historica et Archaeologica in honorem Ion Ioniță octogenarii) XII_2, 2016, p. 120-132.

Spinei 1974: V. Spinei, *Antichitățile nomazilor turanici din Moldova în primul sfert al mileniului al II-lea*, Studii și cercetări de istorie veche 25, 3, 1974, p. 389-415.

Spinei 1985: V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985.

Teodor 1978: D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978.

Torcică 2010: I. Torcică, *Observații asupra unor vase gumelnițene cu perforații din tell-ul de la Vitănești „Măgurice", jud. Teleorman*, Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie 2, 2010, p. 99-105.

Ursachi 1968: V. Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman în zona râurilor Siret și Moldova*, Carpica I, 1968, p. 111-188.

Ursachi 1995: V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București, 1995.

Ursachi 2010: V. Ursachi, *Săbăoani. Monografie arheologică* (vol. II), Iași, 2010.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

1a

1b

2

3

Fig. I. Vase fragmentare, modelate la mână, perforate (1, 2 – geto-dacice; 3 – bastarn): 1a. Castron *in situ*; 1b. Același castron, restaurat parțial; 2. Corp de vas borcan, ars secundar (sec. V-IV î.Hr.); 3. Buză de strachină (sec. II-I î.Hr.)

Fig. I. Fragmentary pots, hand-made, perforated (1, 2 – Geto-Dacian; 3 – Bastarnian): 1a. Bowl *in situ*; 1b. Same bowl, partially restored; 2. Jar body, with traces of secondary firing (the Vth-IVth centuries BC); 3. Dish lip (the IInd-Ist centuries BC)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. II. Vase fragmentare, lucrate la roată, perforate (1-5 – daci liberi): 1. Buză de fructieră; 2. Corp de cană; 3. Corp de amforetă; 4. Corp de strachină; 5. Buză de castron (sec. II-III d.Hr.)
Fig. II. Fragmentary pots, wheel-made, perforated (1-5 – Free Dacians): 1. "Fruit bowl" lip; 2. Mug body; 3. Amphorette body; 4. Dish body; 5. Bowl lip (the IInd-IIIrd centuries AD)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. III. Vas din lut (1) și recipient din bronz (2), fragmentare, perforate: 1a. Vas de provizii *in situ*; 1b-1d. Același vas demontat și ulterior restaurat; 2. Corp de tavă (sec. II-III d.Hr.)
Fig. III. Clay vessel (1) and bronze vessel (2), fragmented, perforated: 1a. Supply vessel *in situ*; 1b-1d. Same vessel dismantled and then restored; 2. Tray body (the IInd – IIIrd centuries AD)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Погребение черняховской культуры из с. Большой Молокиш на левобережье Среднего Днестра

Сергей О. Симоненко

Резюме. В статье публикуются материалы из черняховского погребения, обнаруженного случайно в с. Большой Молокиш Рыбницкого района (Молдова), на левобережье Среднего Днестра. Находки представлены четырьмя мисками и горшком, а также пряслицем. В результате проведенного анализа была определена культурная принадлежность захоронения. Комплекс датируется второй половиной III – IV вв. н. э.
Ключевые слова: левобережье Среднего Днестра, черняховская культура, миски, горшок, пряслице.

Burial of Chernyakhov culture from the Bolshoj Molokish village on the left bank of the Middle Dniester *(Simonenko S. O.)*. The article publishes grave goods from the burial of Chernyakhov culture, discovered by chance in the Bolshoj Molokish village, Rybnitsa district (Молдова), on the left bank of the Middle Dniester. The finds are represented by four bowls and a pot, also by a spindle whorl. The cultural affiliation of the burial place was determined as a result of the grave goods analysis. The complex dates from the second half of the 3rd – 4th century AD.
Keywords: left bank of the Middle Dniester, Chernyakhov culture, bowls, pot, spindle whorl.

Mormântul descoperit pe malul stâng al Nistrului Mijloviu, la Bolishoi Molokish, atribuit culturii Cerneahov *(S. O. Simonenko)*. În articol sunt prezentate vestigiile din mormântul atribuit culturii Cerneahov, descoperit pe malul stâng al Nistrului Mijlociu, lângă s. Bolishoi Molokish (r-nul Rîbnița, Moldova). Acestea sunt reprezentate prin patru străchini/boluri, o oală și o fusaiolă, pe baza analizei cărora s-a realizat atribuirea culturală a complexului funerar. Acesta datează din a doua jumătate a sec. III – sec. IV d.Hr.
Cuvinte cheie: malul stâng al Nistrului Mijlociu, cultura Cerneahov, străchini, oală, fusaiolă.

.....

Среднее Поднестровье как особый микрорегион на границе степной и лесостепной природных зон Восточной Европы в силу различных обстоятельств является слабо изученным в археологическом отношении. Несмотря на это, различные материалы из раскопок и разведок позволяют

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

представить широкую картину исторических событий, происходивших на данной территории.

Особое место на археологической карте левобережья Среднего Днестра занимают памятники римского времени. В настоящее время на данной территории исследование памятников черняховской культуры не проводится. В этой ситуации даже случайные находки являются весьма важными источниками, позволяющими уточнить историческую картину первой половины I тыс. н. э. Так, при строительных работах, был случайно обнаружен могильник у с. Дзержинское Дубоссарского района (Симоненко 2017). Также случайными находками представлены материалы из окрестностей с. Токмазея Григориопольского района (Симоненко 2018).

В 2018 г. в с. Большой Молокиш Рыбницкого района на одном из частных участков в ходе прокладки водопроводной траншеи было обнаружено захоронение. Погребальный комплекс оказался потревоженным, в результате чего форма и ориентировка конструкции достоверно не установлены. Однако, на основании сообщения хозяина участка, обнаружившего захоронение, удалось выяснить, что погребальная яма была ориентирована длинной осью по линии СВ-ЮЗ. Сотрудникам научно-исследовательской лаборатории «Археология» Приднестровского государственного университета им. Т. Г. Шевченко был передан инвентарь из данного погребения. Его ведению в научный оборот и анализу посвящена эта статья.

Всего в яме было обнаружено пять гончарных сосудов: три сероглиняные биконические миски (1-3), сероглиняная миска с S-видным профилем (4), кухонный горшок (5). Кроме того, из погребения происходит лепное пряслице (6).

1. *Биконическая закрытая гончарная миска* с чётко выраженным ребром, слегка утолщённым и скруглённым отогнутым наружу венчиком. Дно оформлено в виде кольцевого поддона. Вдоль центральной части плечика проходит оттянутый валик. Миска изготовлена из хорошо отмученного теста, обжиг равномерный, внешняя поверхность залощена. Цвет поверхности темно-серый. Высота сосуда 6,9 см, наибольший диаметр тулова 12,5 см, диаметр венчика 11,45 см, внешний диаметр кольцевого поддона 4,85 см. (рис. 1/1).

2. *Биконическая гончарная миска закрытого типа* с четко выраженным, опущенным книзу ребром. Отогнутый венчик слегка утолщен и скруглен наружу. Поддон кольцевой. Вдоль центральной части плечика проходит оттянутый валик. Миска изготовлена из хорошо отмученного теста, обжиг неравномерный, внешняя поверхность и часть внутренней поверхности залощены. На изломе внешняя поверхность черная, внутренняя светло-

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

коричневая. Высота сосуда 9,5 см, наибольший диаметр тулова 20 см, диаметр венчика 19,2 см, внешний диаметр кольцевого поддона 9 см, ширина кольцевого поддона 0,7 см (рис. 1/3).

3. *Биконическая закрытая гончарная миска* с хорошо выраженным ребром, слегка утолщённым и скруглённым наружу отогнутым венчиком. Поддон кольцевой. Вдоль центральной части плечика проходит неглубокий уступ/карниз. Миска изготовлена из хорошо отмученного теста с примесью кварца. Обжиг равномерный, внешняя поверхность светло-коричневого цвета. Внешняя поверхность сосуда залощена. Высота сосуда 8,7 см, наибольший диаметр тулова 13,8 см, диаметр венчика 12,8 см, внешний диаметр кольцевого поддона 5,6 см. (рис. 1/2).

Схожие параметры мисок (1-3) позволяют провести их обобщённый анализ. Несмотря на обширную историографию черняховской культуры, типология гончарной керамики носила либо обобщающий характер, либо затрагивала комплексы, расположенные в определённых регионах черняховской культуры.

По Э.А. Сымоновичу, рассматриваемые сосуды относятся ко II типу мисок с четко выраженной биконичностью (Симонович 1983, с. 27). В свою очередь, Б.В. Магомедов отмечает, что биконические миски, отнесенные им к столовой посуде, являются наиболее характерными и многочисленными для памятников черняховской культуры (Магомедов 2001, с. 47). Согласно предложенной им классификации, такие миски делятся на несколько типов, исходя из декорирования плечиков: наличие валика относит миски «1» и «3» к типу 2, варианту 2а; а наличие карниза относит миску «2» к типу 3 (Магомедов 2001, с. 49). Все три экземпляра закрытых биконических реберчатых мисок из Большого Молокиша, по А.В. Гудковой, относятся к виду 1, подвиду «б» (Гудкова 1999, с. 334-335). Кроме того, все авторы сходятся во мнении, что данный вид гончарной столовой посуды присущ всем памятникам черняховской культуры.

Особенностью мисок данного типа является наследование античных форм и элементов декорирования, а также взаимосвязь с провинциально-римской посудой первых веков н.э. (Сымонович 1983, с. 27; Магомедов 2001, с. 47, 49). Также отмечается влияние местных варварских традиций на формирование типов черняховской посуды, в частности, делается акцент на вельбарское влияние, как по форме сосудов, так и по их декорированию (Магомедов 2001, с. 49).

Анализируя сероглиняную гончарную керамику поселений римского времени на Днестровском лимане, А.В. Гудкова и А.Е. Малюкевич относят биконические закрытые миски к IV типу. Кроме того, исследователи

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

отметили линию распространения мисок данного типа – от позднескифского городища Козыркана Южном Бугедо Ольвии, где данные сосуды появляются в конце II в. н.э., а также к Тире, после готских войн, в связи с появлением в степях Причерноморья черняховского населения. Отмечено, что в Нижней Паннонии биконические миски известны с I в. н.э., и характеризуются как провинциально-римская форма (Гудкова, Малюкевич 1999, с. 12).

Исходя из анализа особенностей формирования и распространения мисок данного типа, их появление в черняховской среде относится ко второй половине III в. н.э.

4. *Открытая гончарная миска с S-видным профилем*, с отогнутым наружу, профилированным, закругленным венчиком. Ребро в верхней части сглаженное, плавно сужающееся в нижней части к ярко выраженному, слегка закруглённому кольцевому поддону, равномерно углубленному в центральной части. Миска изготовлена из хорошо отмученного теста, обжиг равномерный. Цвет от серого до тёмно-серого, в изломе тесто светло-серого цвета. Высота сосуда 6,6 см, диаметр венчика 25,6 см, внешний диаметр кольцевого поддона 8,7 см, ширина кольцевого поддона 1 см (рис. 1/4).

По А.В. Гудковой, данная миска принадлежит ко II типу гончарной черняховской керамики (Гудкова, Малюкевич 1999, с. 10-11). Примечательно, что в Тире и Ольвии миски подобного типа встречаются довольно часто. Кроме того, А.В. Гудкова указывает, что из двух возможных (античного и кельтского) источников распространения этой формы сосудов в варварских культурах Восточной Европы (поянешти-лукашевской, пшеворской, зарубинецкой, дакийской), латенский представляется более вероятным. В качестве примера приводится продукция гончарных мастерских Нижней Паннонии, где активно происходило слияние латенской и античной керамических традиций, а такие сосуды делали, как в красно-, так и в сероглиняном варианте (Гудкова, Малюкевич 1999, с. 10).

В свою очередь, А.В. Сымонович отмечает, что в черняховской культуре эта форма мисок обычна, они всегда залощены только снаружи и не имеют чёрного покрытия. Кроме того, появление данных мисок в черняховской среде он связывал с зарубинецким наследием (Сымонович 1983, диаграмма на рис. 3).

5. *Кухонный горшок*, изготовленный на гончарном круге. Г-образный утолщенный и выступающий наружу венчик отделён от округлого тулова низкой слабовыраженной шейкой. Дно плоское с лёгким углублением к середине. Горшок изготовлен из теста с примесью, в значительном количестве, крупнозернистого кварца, дресвы и шамота. Цвет внешней поверхности варьируется от тёмно-серо-коричневого до светло-серого. Высота сосуда 11,8

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

см, наибольший диаметр тулова 13,45 см, диаметр венчика 10 см, внешний диаметр поддона 7,15 см (рис. 1/5).

А.В. Гудкова и А.Е. Малюкевич, относя данный тип керамики к сероглиняной шероховатой кухонной посуде, отмечают, что последняя появляется в начале нашей эры в дунайских провинциях. В разных керамических центрах её облик имел некоторое местное своеобразие. В этот же период времени керамика такого типа появляется в Ольвии и Тире (Гудкова, Малюкевич 1999, с. 15-16).

6. *Лепное пряслице биконической формы*. Высота пряслица 1,65 см, диаметр наиболее широкой части 2,85 см. Боковая грань в профиле прямая, шириной 0,4-0,5 см. Боковая поверхность слегка выпуклая, покатая. Канал прямой, равномерный, диаметром 0,6 см. С одной стороны входного канала, по всей окружности раструба, нанесены вертикальные насечки длиной 0,2-0,25 см, а также канавка длиной 0,8 см, глубиной и шириной 0,1 см (возможно, данная канавка использовалась для фиксации пряслица на веретене). Глина без примесей, обжиг неравномерный. Цвет от светло-коричневого до светло-серого. Поверхность пряслица орнаментирована продольными, поперечными и ломаными пересекающимися линиями, не поддающимися систематизации (рис. 1/6).

По классификации Б.В. Магомедова, данное пряслице относится к виду А, группе А1, подгруппе А13, типу А 132. Подобные пряслица были широко распространены во всём ареале черняховской культуры. Появление таких пряслиц Б.В. Магомедов связывает частично с вельбарским наследием, частично также с карпо-фракийскими традициями или непосредственно, или через зубрицкую культуру (Магомедов 2015, с. 38).

По мнению Д.Н. Козака, орнаментация пряслица различными значками или геометрическими мотивами, которые не поддаются систематизации, вероятнее всего, несли какое-либо мифологическое содержание. В частности, отмечено наличие пряслиц с таким декором на черняховском поселении близ с. Хренники, функционировавшем с конца II в. н. э. до рубежа IV-V вв. н.э. (Козак 2012, с. 143, рис. 51/26, 28-29).

Следует отметить, что подобный орнамент был заимствован племенами черняховской культуры и является вельбарским наследием (Магомедов 2015, рис. 15/2-3).

Принимая во внимание, что пряслице является чётким индикатором половой принадлежности погребённого, можно констатировать, что захоронение было женским.

Таким образом, погребение из с. Большой Молокиш было совершено в римское время. Анализ погребального инвентаря позволяет отнести

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

его к черняховской культуре. Захоронение было совершено в интервале второй половины III – IV в. н.э., о чём свидетельствуют находки мисок с биконическим туловом. К сожалению, сузить датировку комплекса (которая соответствует датировке черняховской культуры в целом) не представляется возможным.

Кроме того, весьма вероятно, что данное погребение напрямую связано с черняховским поселением «Большой Молокиш», обнаруженным в 1952 г. сотрудниками экспедиции Т.С. Пассек (Рикман 1975, с. 72) на склоне первой надпойменной террасы р. Окна, у её слияния с правобережным притоком в центральной части с. Большой Молокиш. По всей видимости, в 2018 г. было обнаружено одно из погребений черняховского могильника, принадлежавшего данному поселению.

Литература

Гудкова 1999: А. В. Гудкова, *I-IV вв. в Северо-Западном Причерноморье (культура оседлого населения),* Stratum plus 4, 1999, с. 235-404.

Гудкова, Малюкевич 1999: А. В. Гудкова, А. Е. Малюкевич, *Сероглиняная кружальная керамика поселений на Днестровском лимане (первая четверть I тыс. н.э.),* Stratum plus 4, 1999, с. 8-18.

Козак 2012: Д. Н. Козак, *Поселення неврів, слов'ян та германців на Стирі,* Київ, 2012.

Магомедов 2001: Б. В. Магомедов, *Черняховская культура: проблема этноса,* Lublin, 2001.

Магомедов 2015: Б. В. Магомедов, *Керамические пряслица черняховской культуры*, Киев, 2015.

Рикман 1975: Э. А. Рикман. *Памятники сарматов и племён черняховской культуры. Археологическая карта Молдавской* ССР, Выпуск 5, Кишинёв, 1975.

Симоненко 2017: С. О. Симоненко, *Погребение черняховской культуры из с. Дзержинское Дубоссарского района*, Приднестровское наследие 10, 2017, с. 65-67.

Симоненко 2018: С. О. Симоненко, *Находки римского времени у с. Токмазея на левобережье Нижнего Днестра*, Научные ведомости Белгородского государственного университета, Серия История. Политология 45, 4, 2018, с. 621-628.

Симонович 1983: Е. О. Симонович, *Черняхівська керамика Подніпров'я*, Археологія 43, 1983, с. 26-42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

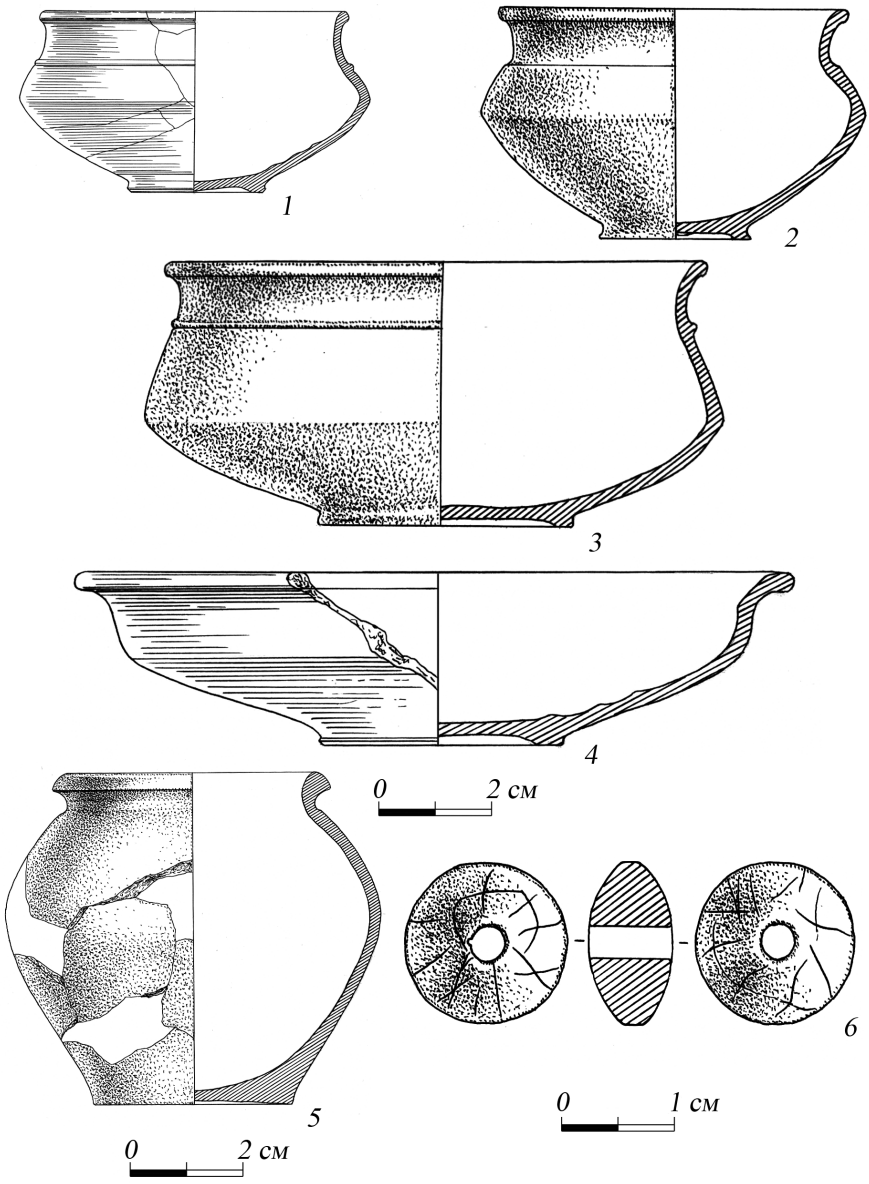

Рис. 1. Находки из разрушенного черняховского погребения в с. Большой Молокиш на левобережье Среднего Днестра: 1-4. Гончарные миски; 5. Гончарный горшок; 6. Лепное пряслице

Fig. 1. Finds from the destroyed burial of the Chernyakhov culture in the Bolshoj Molokish village on the left bank of the Middle Dniester: 1-4. Pottery bowls; 5. Pottery pot; 6. Handmade spindle whorl

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Raasi 1/2019, 211-224.

Date paleoantropologice comparative la câteva populații aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov

Robert Daniel Simalcsik

Rezumat. Din punct de vedere istoric, perioada în care s-a dezvoltat cultura Sântana de Mureș-Cerneahov (secolele II-V) este una de profunde schimbări și frământări ce au avut loc pe întreg arealul românesc, dar, în special în regiunea Moldovei, unde sunt localizate și necropolele la care ne referim în acest studiu. Comunitățile culturii Sântana de Mureș-Cerneahov au practicat deopotrivă ambele rituri funerare, incinerația și inhumația. Necropola de la Săbăoani (jud. Neamț), încadrată cronologic în sec. al IV-lea d.Hr., a fost cercetată în 10 campanii de săpături sistematice în intervalul 1966-2003. Din studiul comparativ reiese că speranța de viață la naștere la populațiile culturii Sântana de Mureș-Cerneahov nu depășește 32,0 ani, valoarea cea mai mică (22,9 ani) înregistrându-se în necropola de la Săbăoani (jud. Neamț), acest lucru fiind accentuat de mortalitatea infantilă accentuată (45,60%) înregistrată în această populație. Valorile sinoptice ale speranței de viață (în ani) și ale mortalității (în procente) la seriile scheletice sincrone aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (sec. IV-V) prezintă un tablou similar. Caracteristicile tipologice ale seriilor scheletice studiate până în prezent în țara noastră, dar în special ale celor din Moldova, aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, indică o variabilitate regională, acestea aparținând, în general, marelui grup europoid. Elementele mongoloide sunt rar întâlnite (la Sântana de Mureș – două cazuri, la Independența – două cazuri, la Pietriș – două cazuri, la Valea Seacă – un caz, la Mihălășeni – un caz), fiind, în general, slab exprimate, întotdeauna în asociere cu elementele predominante. În necropola din sec. al IV-lea d.Hr. de la Săbăoani elementele mongoloide lipsesc. Subliniem că în cazul acestui polimorfism tipologic, formele mediteranoide, ca și cele proto-europoide (ușor atenuate și gracilizate), constituie fondul predominant al populațiilor acestei culturi, putând fi atribuite fondului autohton. Această atribuire o putem face, pornind de la considerentul că, din neolitic și până în prezent, formele mediteranoide au constituit fondul de bază majoritar al populațiilor care au trăit în aceste locuri. Nu putem exclude însă posibilitatea ca unul sau altul dintre indivizii gracili mediteranoizi din seriile studiate să reprezinte elemente alogene, aduse de sarmați, întrucât elementele mediteranoide au fost identificate și la unele serii sarmatice, dar cu o frecvență redusă. Alături de aceste componente predominante se constată și prezența unor elemente nordoide, care se regăsesc fie în amestec cu alte elemente (mediteranoide sau proto-europoide), fie în forma lor clasică și a căror intensitate crește progresiv, începând din zonele mai nordice ale țării spre sudul acesteia, remarcându-se, totodată, că ele apar mai pregnant la bărbați față de femei.

Cuvinte cheie: cultura Santana de Mureș-Cerneahov, incinerare, inhumare, speranță de viață, polimorfism tipologic

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Comparative palaeoanthropological data of several populations belonging to the culture of Sântana de Mureș-Chernyakhov. From a historical point of view, the period in which the Sântana de Mureș-Chernyakhov culture developed is one in which profound changes and agitations took place on the throughout the Romanian territory, but especially in the region of Moldova, where are located necropolises from this study. The Sântana de Mureș- Chernyakhov communities practiced both, cremation and inhumation, funeral rites. The Săbăoani necropolis from Neamț County (4th century A.D.) was investigated in 10 systematic digging campaigns, between 1966 and 2003. The comparative study shows that life expectancy at birth in Sântana de Mureș-Chernyakhov culture communities does not go past 32.0 years, the smallest value (22.9 years old) being registered at Săbăoani (Neamț county), being emphasized by the child mortality (45.60%) registered in this community. The overview values of the life expectancy (years) and mortality rate (in percent) of the synchronous skeletal series belonging to the Sântana de Mureș-Chernyakhov culture (4th-5th centuries), compared by us, show a similar situation. The typological characteristics of the skeletal series studied until now in our country, but especially of those from Moldova, belonging to the Sântana de Mureș-Chernyakhov culture, indicates a regional variability, belonging, in general, to the great Europoid group. The Mongoloid elements are rare (at Sântana de Mureș – two cases, at Independența – two cases, at Pietriș – two cases, at Valea Seacă – one case, at Mihălășeni – one case), usually weakly represented, in association with the predominant elements. In the necropolis from the 4th century A.D. from Săbăoani, the Mongoloid elements are missing. In the case of this typological polymorphism, Mediterranoid forms, like the Proto-Europoid ones (lightly attenuated and gracilizated), is the predominant content of the populations of this culture, they can be attributed to the local background. This attribution can be made on the grounds that, from the Neolithic to the present, the Mediterranoid forms constituted the majority of the population that lived in these places. However, we cannot exclude the possibility that one or another of the Mediterranoid gracile individuals in the studied series may represent allogenic elements, brought by Sarmatians, since the Mediterranoid elements have been identified in some Sarmatian skeletal series, but with a reduced frequency. Along with these predominant components, there is also the presence of Nordic elements, which can be found either in combination with other elements (Mediterranoid or Proto-Europoid) or in their classical form and whose intensity increases progressively, starting from the areas more northerly of the country towards the south, noting that they appear more pronounced in men than in women.
Keywords: Sântana de Mureș-Chernyakhov culture, incineration, inhumation, life expectancy, typological polymorphism

.....

Scurt istoric

Din punct de vedere istoric, perioada în care s-a dezvoltat cultura Sântana de Mureș-Cerneahov (sec. II-V) este una de profunde schimbări și frământări ce au avut loc pe întreg arealul românesc, dar, în special în regiunea Moldovei, de unde fac parte și necropolele luate în considerație în acest studiu, inclusiv necropola de la Săbăoani. Segmentul populațional deshumat din necropola de la Săbăoani intră, de asemenea, sub influența evenimentelor istorice din sec. al IV-lea d.Hr., când ia naștere un nou aspect de civilizație și cultură, denumit de tip Sântana de Mureș-Cerneahov. Populația daco-romană continuă convițuirea cu alte grupuri culturale, fiind influențată de populațiile migratoare ce se perindă în acest interval cronologic

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

pe teritoriul Moldovei, precum sarmații, goții, ostrogoții, vizigoții sau vandalii (Teodor 1989).

Cultura Sântana de Mureș-Cerneahov își trage numele după localitățile eponime din Transilvania (Sântana de Mureș) și Ucraina (Черняхів, în apropiere de Kiev), locuri în care s-au descoperit primele vestigii caracteristice acestui grup cultural. Cercetările arheologice întreprinse de-a lungul timpului au scos la lumină numeroase vestigii ale purtătorilor acestei culturi, care s-a dezvoltat între sec. II și V, pe un areal geografic foarte vast din estul Europei, de la est de Don până în Carpații Apuseni, care, în prezent, se află pe teritoriul statelor Ucraina, Republica Moldova, România și Belarus. Este posibil ca această cultură să corespundă Regatului gotic al lui Oium/Aujum, descris de istoricul Iordanes în anul 551 în lucrarea sa *Getica*. În structura sa populațională se poate susține prezența influențelor gotice, geto-dacice (inclusiv a celor romanizate), sarmatice și slave din arealul geografic pe care-l ocupa (Heather, Mattews 1991).

Din punct de vedere arheologic, cultura Sântana de Mureș-Cerneahov a ajuns să fie cunoscută prin numeroasele așezări și necropole descoperite pe teritoriul României, datorită săpăturilor întreprinse de numeroși specialiști. István Kovács este arheologul care a descoperit și cercetat în anul 1912 necropolele localizate pe teritoriul comunei Sântana de Mureș și în municipiul Târgu Mureș (jud. Mureș). Necropolele au fost afiliate cultural, conform inventarului funerar, culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. După aceste descoperiri au urmat altele, numeroase, încadrate cronologic în aceeași perioadă și afiliate aceleiași culturi, Sântana de Mureș-Cerneahov. Până în prezent au fost semnalate circa 70 de situri de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, majoritatea situate în Moldova și în Muntenia și mai puține în Transilvania. Numeroasele vestigii descoperite în necropolele de tip Sântana de Mureș-Cerneahov sunt extrem de importante din punct de vedere arheologic, alături de acestea venind și materialul osteologic numeros. Așezările de tip Sântana de Mureș-Cerneahov sunt situate, în marea lor majoritate, pe terenuri joase, de-a lungul râurilor și văilor secundare ale acestora, de obicei pe pante cu o ușoară înclinație, cu orientare spre sud și sud-est. Unele necropole ocupă și terase inferioare sau medii, în lungul râurilor sau platouri ceva mai ridicate. Toate aceste așezări nu sunt prevăzute cu urme de fortificație, prezentând un aspect deschis (Ioniță 1966).

Ca întindere, așezările de tip Sântana de Mureș-Cerneahov ocupă suprafețe mari, ceea ce face ca resturile arheologice să apară risipite în stratul de cultură, fiind împrăștiate între locuințe. Ca rit funerar, purtătorii culturii Sântana de Mureș-Cerneahov practicau concomitent inhumația și incinerația, defuncții fiind înmormântați pe arealul aceleeași necropole. Acest biritualism este caracteristic pentru toată aria de răspândire a culturii, dar, cu toate acestea, se pot deosebi

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

două categorii de cimitire: necropole cu morminte de inhumație și de incinerație (cum ar fi, de exemplu, cele de la Târgșor, Spanțov, Olteni, Independența, Erbiceni, Iacobeni, Pietriș, Lețcani, Mihălășeni, Miorcani, etc.) și necropole cu morminte exclusiv de inhumație (cum ar fi, de exemplu, cele de la Sântana de Mureș, Târgu Mureș, Palatca, Izvoare, Hănești, etc.). Necropolele care conțin numai morminte de inhumație sunt mai puține decât cele birituale. Menționăm că, până în prezent, nu există descoperiri care să ateste necropole ce conțin numai morminte de incinerație, iar în necropolele care prezintă ambele rituri funerare, predominante sunt cele de inhumație (o excepție este necropola de la Olteni, în care predomină mormintele de incinerație, dar cu rezerva că această necropolă nu a fost investigată exhaustiv). Mormintele de incinerație apar, de obicei, la adâncimi mici, cel mult la 0,6 m, resturile defuncților fiind descoperite fie în urnă, fie depuse direct în gropi. Mormintele de inhumație, spre deosebire de cele de incinerație, au gropi săpate mai adânc (de la 0,45 m până la 1 m, iar o treime dintre acestea depășesc această adâncime, ajungând până la 2,35 m), ceea ce permite o mai bună conservare a resturilor osoase (Ioniță 1966).

În cadrul procesului general de trecere de la incinerație la inhumație, care a avut loc treptat, este foarte probabil ca unii dintre membrii familiilor din comunitățile de tip Sântana de Mureș-Cerneahov să fi fost incinerați, iar alții înhumați. Astfel, în afară de grupările de morminte de incinerație, pe de o parte, și acelea cu morminte de inhumație, pe de altă parte, în unele necropole de tip Sântana de Mureș-Cerneahov se surprind și grupuri mixte de morminte, cu incinerați și înhumați, aparținând, probabil, aceleiași familii. Această situație se datorează și amestecului permanent dintre diferite grupări etnice care practicau rituri diferite de înmormântare (Ioniță 1966).

Necropolele de referință

Pentru o mai bună percepție spațială a ansamblului de necropole luate în considerație în studiul comparativ, am indicat pe harta geografică poziția acestora (fig. 1).

Necropola de la Valea Seacă (jud. Vaslui) a fost descoperită între anii 1971-1980 de arheologul V. Palade, care o atribuie, conform inventarului funerar, culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Au fost descoperite 166 morminte de inhumație și 109 de incinerație. De analiză antropologică au beneficiat doar 138 de schelete provenite din morminte de inhumație, aceasta fiind realizată de antropologii din Iași (Botezatu *et alii* 1983). Autorii accentuează ponderea ridicată a scheletelor de copii (circa 28%), de unde deduc că mortalitatea infantilă era una extrem de ridicată. Indicele de masculinitate este supraunitar (54 bărbați/44 femei), ceea ce indică o perioadă fără evenimente conflictuale. Vârsta medie la deces a fost calculată ca fiind de circa 27 ani. Mortalitatea maximă feminină

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

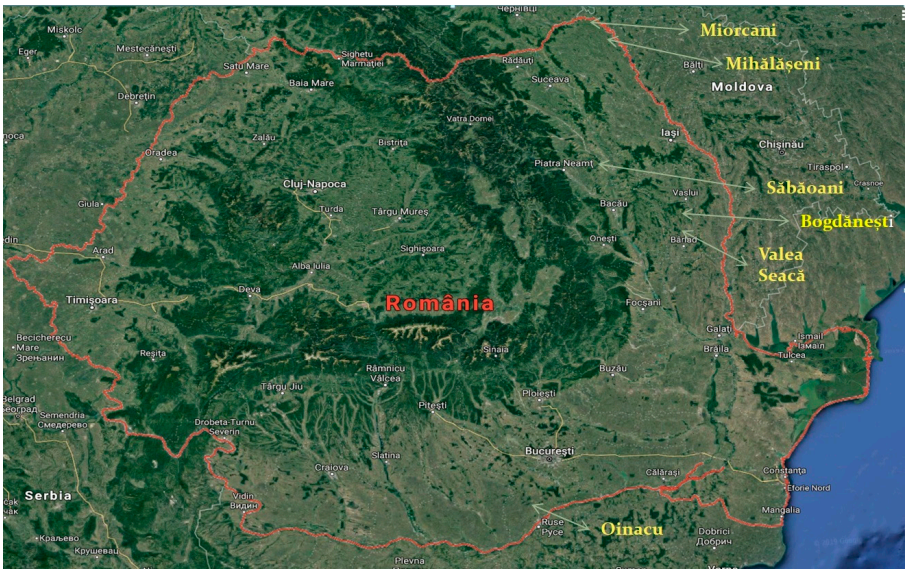

Fig. 1. Repere geografice (https://www.google.com/maps/place/România/)
Fig. 1. Geographic landmarks (https://www.google.com/maps/place/România/)

se înscrie în intervalul 20-30 ani, ceea ce înseamnă că femeile arareori depășeau pragul de 30 ani. Autorii subliniază cauzele acestui fenomen: igiena precară, riscurile din timpul parturiției, infecțiile *post partum*. Populația de la Valea Seacă poate fi, în medie, caracterizată astfel: statură supramijlocie, calotă dolicocrană la bărbați și mezocrană la femei, hipsicranie la ambele sexe, acrocranie la bărbați și metricocranie la femei, frunte eurimetopă, neurocraniu oval, față mezenă, orbite mezoconci, nas mezorin sau camerin la ambele sexe. Din punct de vedere tipologic, acest segment populațional aparține tipului europoid. Un singur craniu feminin prezintă caractere mongoloide pe un fond alpinoido-mediteranoid. În general, populația este polimorfă. Predomină elementele mediteranoide și protoeuropoide atenuate (prin brahicefalizare), în asociere cu cele nordoide, în special la bărbați. Autorii subliniază că nu au identificat în seria scheletică analizată nici un caz de deformație craniană artificială (intenționată) specifică populațiilor sarmatice sau gotice. Predominanța elementelor mediteranoide atestă originea autohtonă a acestui grup, iar prezența elementelor nordoide și proto-europoide, chiar dacă într-o pondere mai scăzută, dovedește întrucâtva spargerea arealului locuit de acest segment populațional (Botezatu *et alii* 1983).

Necropola de la Mihălășeni (jud. Botoşani) a fost descoperită în 1982 de arheologul O. L. Şovan, pentru ca în intervalul 1983-1988 să devină unul dintre obiectivele de interes arheologic pentru cultura Sântana de Mureş-Cerneahov. Pe

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

lângă materialul arheologic extrem de bogat, în această necropolă birituală au fost descoperite 520 morminte (atât de inhumație, cât și de incinerație), din care au rezultat 411 schelete înhumate și 84 schelete incinerate, toate fiind analizate atât individual, cât și populațional, de antropologul D. Botezatu (2001). În ceea ce privește scheletele provenite din mormintele de inhumație, autorul calculează o mortalitate infantilă de circa 26%, valoare care este apropiată de datele înregistrate pentru alte necropole sincrone. Se subliniază ponderea ridicată a copiilor decedați în intervalul 0-1 ani și a femeilor în intervalul 20-30 ani (perioada biologică de maximă fecunditate). Indicele de masculinitate (subunitar) este în „favoarea" femeilor, iar speranța de viață la naștere înscrie valoarea de circa 29 ani. Datele privind resturile provenite din mormintele de incinerație sunt publicate de autor sub rezervă, în primul rând din cauza fragmentării accentuate a osemintelor arse, dar și din cauza cantității mici de resturi aferente fiecărui defunct incinerat. Se accentuează procentul foarte ridicat al copiilor decedați între 0 și 14 ani (50% din totalul indivizilor incinerați) și un procent mai mare de decese la femei în intervalul 20-30 ani. Analiza tipologică, realizată doar pe scheletele provenite din mormintele de inhumație, relevă următoarele: calote mezocrane, fețe de tip mezen, orbite mezoconci, nasuri mezorine, staturi supramijlocii. Toate aceste caracteristici, alături de multe altele analizate de autor, atât individual, cât și populațional, au condus la diagnoza tipologică. Populația de la Mihălășeni prezintă un grad de variabilitate ridicat, ceea ce arată că aceasta nu era una unitară, chiar dacă tipologic aparține marelui tip europoid. La bărbați predomină elementele mediteranoide și proto-europoide, alături de care contribuie caracterele nordoide și dinaroide. La femei predomină caracterele mediteranoide clasice, în combinație cu cele proto-europoide atenuate, la care se alătură cele alpinoide, dinaroide, nordoide și est-europoide. Autorul este de părere că elementele proto-europoide și cele mediteranoide pot fi atribuite fondului autohton de origine carpo-dacică, cele nordoide – unor populații străine germanice (goți și vandali), iar cele alpinoide, dinaroide și est-europoide – triburilor sarmatice ce au intrat în sinteza culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (Botezatu 2001).

Necropola de la Miorcani (jud. Botoșani) a fost descoperită în anul 1966 și cercetată din punct de vedere arheologic de I. Ioniță. Au fost descoperite 13 morminte de incinerație și 121 de inhumație. Au beneficiat de studiu antropologic doar scheletele înhumate, în număr de 128. Antropologii ieșeni constată în această populație o mortalitate infantilă (între 0-14 ani) de circa 19% și una juvenilă (între 14-18/20 ani) de circa 3%, accentuând faptul că mortalitatea în rândul se datorează, în primul rând, deceselor indivizilor de până în 12 luni, adică a celor care nu s-au putut adapta, probabil, condițiilor vitrege de viață. Ponderea majoritară a deceselor se înscrie în intervalul 30-60 ani, ceea ce se traduce printr-o longevitate relativă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Referitor la raportul dintre bărbați și femei, în necropola de la Miorcani predomină scheletele înhumate de femei. Speranța de viață a acestui grup populațional este destul de ridicată pentru acel moment, de 31 ani (Miu, Botezatu 1991). Analiza tipologică scoate în evidență o structură comună pentru necropolele de tip Sântana de Mureș-Cerneahov – predomină elementele mediteranoide și cele proto-europoide, iar ca elemente secundare apar cele est-europoide, dinaroide și alpinoide, combinate cu primele (cele predominante) în diferite proporții (Botezatu *et alii* 1988).

Necropola de la Bogdănești-Fălciu (jud. Vaslui), a fost descoperită și cercetată în intervalul 1968-1971, fiind încadrată cronologic între sfârșitul sec. al IV-lea și începutul sec. al V-lea d.Hr. și afiliată culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Au fost decopertate 59 de schelete provenite din morminte de inhumație, dar și o serie de resturi provenite din morminte de incinerație, cele din urmă nebeneficiind de studiu antropologic. Cele 59 schelete înhumate au fost analizate de antropologii din Iași (Botezatu *et alii* 1987). Autorii obțin următoarele rezultate: mortalitate infantilă ridicată (circa 22%), *sex ratio* supraunitar, vârsta medie la deces de 31,6 ani, prezența longevivilor în proporție de circa 6%. Din punct de vedere tipologic, în acest grup predomină, cu frecvențe egale, elementele mediteranoide și cele proto-europoide, alături de care intervin caracterele nordoide (în special la femei) și dinaroide. Cea mai mică pondere o au elementele est-europoide și alpinoide. Analiza paleopatologică scoate în evidență o serie de osteopatii, odontopatii și traumatisme. Fenomenele patologice cele mai frecvente sunt: cariile dentare, granuloamele dentare apicale, pierderile dentare *in vivo*, parodontoza, spondiloza vertebrală, osteofitele vertebrale și hernia intervertebrală (Botezatu *et alii* 1987).

Necropola de la Oinacu (jud. Giurgiu), afiliată culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, a fost cercetată arheologic în anul 1966 și publicată de D. Berciu în anul 1967. Au fost identificate atât morminte de inhumație, cât și morminte de incinerație. Resturile scheletice au fost studiate antropologic de O. Necrasov. Rezultatele demografice obținute de autor indică o speranță de viață la naștere de 28,9 ani și o mortalitate infantilă de circa 29%. În ceea ce privește repartiția pe sexe, predomină scheletele de sex feminin, ceea ce se traduce printr-un indice de masculinitate subunitar. Din punct de vedere al fondului tipologic, predomină elementele proto-europoide și nordoide, la care se adaugă caracterele mediteranoide (în special la femei). Se pare că acest grup populațional prezintă un amestec între populația autohtonă și cea gotică, fapt deloc surprinzător, susține O. Necrasov, deoarece este știut că pătrunderea gotică spre sud-estul Europei a avut ca țintă granițele Imperiului Roman, așa cum de altfel au avut-o toate neamurile migratoare ulterioare atrase de bogățiile lumii din sudul Dunării (Botezatu 2001).

Necropola de la Săbăoani (jud. Neamț). Săpăturile arheologice în necropola de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Săbăoani au fost coordonate de V. Ursachi,

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

arheolog la Muzeul de Istorie din Roman (jud. Neamț). În necropola birituală din sec. al IV-lea d.Hr. de la Săbăoani s-au descoperit în total 102 morminte, dintre care 88 de inhumație și 14 de incinerație (Ursachi 2010). Analiza antropologică s-a realizat pe un număr de 57 schelete înhumate (16 bărbați, 19 femei și 22 indeterminabile ca sex), complete sau incomplete, acesta fiind materialul care ne-a parvenit pentru studiu. Astfel, după analiza materialului antropologic din necropola de la Săbăoani, datele au fost comparate ce cele obținute de alți autori pentru necropolele anterior menționate.

Aspecte demografice comparative

În tabelul 1 și figura 2 am înscris valorile sinoptice ale speranței de viață și ale mortalității pentru câteva necropole atribuite culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (sec. IV-V). Speranța de viață la naștere, calculată pentru necropola din sec. al IV-lea d.Hr. de la Săbăoani, este de 22,92 ani, valoare mai mică decât cele înregistrate în alte necropole sincrone. Valoarea mică a speranței de viață la naștere în necropola de la Săbăoani este explicată, în mare parte, de mortalitatea infantilă extrem de ridicată, aceasta fiind de 45,6%.

Speranța de viață și mortalitatea	**Mihălășeni, sec. IV d.Hr.** (Botezatu 2001)	**Miorcani, sec. IV d.Hr.** (Miu, Botezatu 1991)	**Valea Seacă, sec. IV-V** (Botezatu *et alii* 1983)	**Oinacu, sec. IV-V** (Botezatu 2001)	**Săbăoani, sec. IV d.Hr.**
La naștere	29,1	31,2	29,2	28,9	**22,9**
Bărbați, 20 ani	22,0	21,4	21,9	25,0	**19,8**
Femei, 20 ani	17,3	17,5	16,7	15,0	**17,5**
Mortalitate copii	25,2%	19,6%	28,9%	29,7%	**45,6%**
Mortalitate adolescenți	6,9%	2,6%	2,2%	6,4%	**5,2%**

Tab. 1. Valorile sinoptice ale speranței de viață (ani) și ale mortalității (%) la unele populații aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (sec. IV-V)
Tabl. 1. Synoptic values of life expectancy (years) and mortality (%) for some populations belonging to the Sântana de Mureș-Chernyakhov culture (4th-5th centuries)

În figura 3 am reprezentat comparativ (în procente) valorile mortalității infantile și juvenile. Observăm similarități în ceea ce privește mortalitatea în rândul adolescenților (14-20 ani) între necropolele de comparație (Mihălășeni, Miorcani, Valea Seacă și Oinacu) și necropola de la Săbăoani din sec. al IV-lea d.Hr. Remarcăm, din nou, mortalitatea infantilă extrem de ridicată (45,6%) în populația din necropola de la Săbăoani, situație ce a condus la o valoare mai scăzută a speranței de viață la naștere în comparație cu celelalte necropole sincrone.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

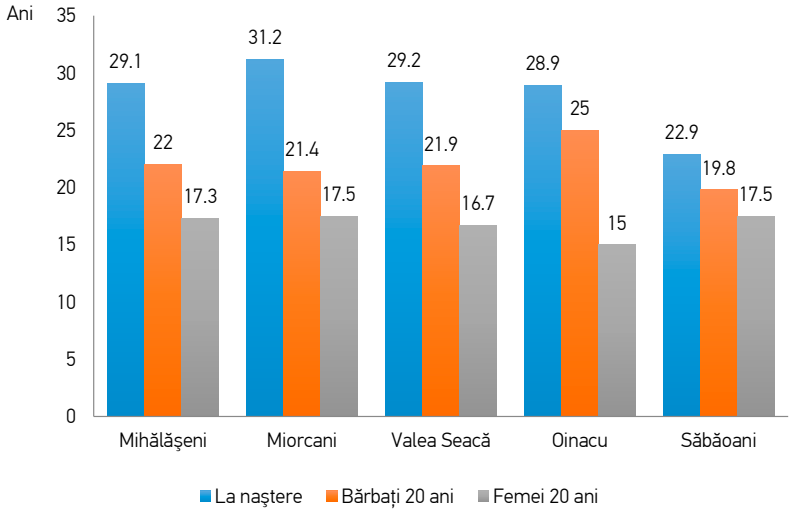

Fig. 2. Valorile sinoptice ale speranței de viață (ani) și ale mortalității (%) la unele populații aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (sec. IV-V)
Fig. 2. Synoptic values of life expectancy (years) and mortality (%) for some populations belonging to the Sântana de Mureș-Chernyakhov culture (4th-5th centuries)

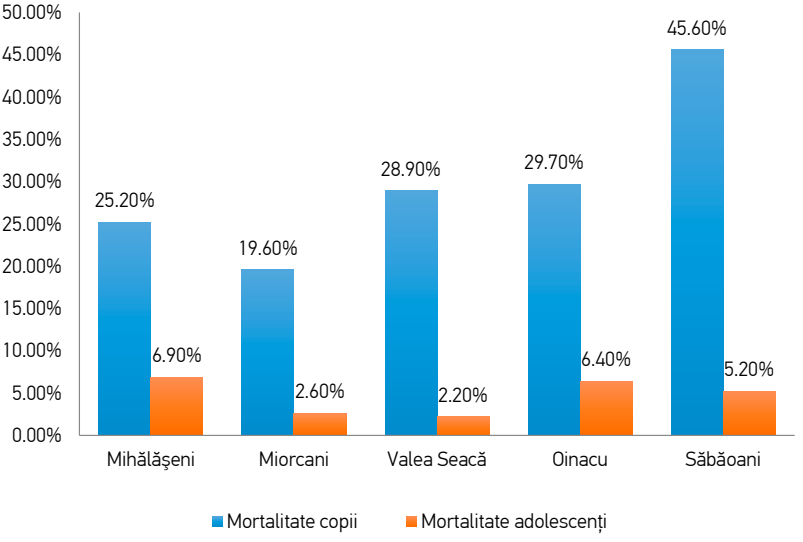

Fig. 3. Valorile sinoptice ale mortalității infantile și juvenile (%) la unele populații aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (sec. IV-V)
Fig. 3. Synoptic values of infant and juvenile mortality (%) for some populations belonging to the Sântana de Mureș-Chernyakhov culture (4th-5th centuries)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

În ceea ce privește speranța de viață calculată după vârsta de 20 de ani, seria scheletică provenită din necropola din sec. al IV-lea d.Hr. de la Săbăoani înregistrează valori foarte apropiate de celelalte serii sincrone. Cea mai mare speranță de viață pentru bărbați, calculată la vârsta de 20 de ani, se înregistrează în necropola de la Mihălășeni (22,0 ani), iar cea mai mică, în necropola de la Săbăoani. În cazul femeilor, situația este ușor diferită, cea mai mare speranță de viață calculată la vârsta de 20 de ani (de 17,5 ani) se înregistrează în necropolele de la Miorcani și Săbăoani, iar cea mai mică, în necropola de la Oinacu (15,0 ani).

Aspecte tipologice comparative

Datele de ordin antropologic privind populațiile care au trăit pe teritoriul țării noastre în sec. al IV-lea d.Hr. trebuie interpretate, ținând cont de datele istorice referitoare atât la triburile dacice existente pe teritoriul intracarpatic şi extracarpatic cucerit de romani, cât și la triburile ce locuiau pe teritoriul extracarpatic, rămas în afara provinciei daco-romane, adică a dacilor liberi care apar sub forma altor etnonime, cum ar fi acelea de „carpi" și „costoboci" (Giurescu, Giurescu 1974).

În context cu cele arătate mai sus, vom căuta să aducem câteva argumente de ordin antropologic privind existența populației de pe teritoriul țării noastre după retragerea administrației romane la sfârșitul sec. al III-lea d.Hr., când își fac apariția o serie de elemente culturale noi, caracteristice culturii Sântana de Mureș-Cerneahov.

Materialele osteologice provenite din necropolele aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov din țara noastră, la care ne vom referi în cele ce urmează (tab. 2), sunt următoarele: Oinacu (jud. Giurgiu), Valea Seacă, Bogdănești (jud. Vaslui) și Miorcani, Mihălășeni (jud. Botoșani). Reamintim că materialul osteologic studiat antropologic din necropola din sec. al IV-lea d.Hr. de la Săbăoani (jud. Neamț) provine doar din morminte de inhumație.

În necropola de la Oinacu (jud. Giurgiu) predomină elementele proto-europoide și nordoide, la care se adaugă elemente mediteranoide (în special la femei).

În necropola de la Valea Seacă (jud. Vaslui) există două componente tipologice bine exprimate, cea mediteranoidă și cea nordoidă, prima fiind mai bine reprezentată în rândul femeilor, iar ce cea de-a doua, în rândul bărbaților.

Necropola de la Bogdănești (jud. Vaslui) se distinge prin trei tipuri principale: cel mediteranoid, predominant la ambele sexe, urmat de cele nordoid și proto-europoid, însă cu procente mai reduse. Ca elemente structurale, trebuie să notăm prezența unor elemente dinaroide și doar slabe influențe alpinoide și est-europoide.

Necropola de la Miorcani (jud. Botoșani) prezintă un fond principal mediteranoid și proto-europoid atenuat, uneori brahicefalizat (dinarizat). Caracterele nordoide sunt ceva mai rar întâlnite, cele est-europoide și alpinoide fiind sporadice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Necropola de la Mihălășeni (jud. Botoşani) cuprinde caractere mediteranoide, urmate de cele nordoide şi proto-europoide, caracterele alpinoide şi ostice fiind slab reprezentate. S-a remarcat, de asemenea, un procent foarte mic de caractere mongoloide.

Necropola de la Săbăoani are ca dominantă caracterele mediteranoide mai pronunțate la femei comparativ cu bărbații.

Tipul antropologic	**Sexul**	**Săbăoani**	**Mihălășeni** (Botezatu 2001)	**Miorcani** (Miu, Botezatu 1991)	**Bârlad, Valea Seacă** (Botezatu *et alii* 1983)	**Bogdăneşti** (Botezatu *et alii* 1987)
		%	%	%	%	%
Mediteranoid	B	**47,22**	43,80	49,50	34,52	36,11
	F	**50,58**	47,40	46,17	45,83	41,90
Nordoid	B	**17,80**	14,83	17,22	30,24	26,18
	F	**15,60**	15,88	13,72	18,33	19,76
Proto-europoid	B	**15,87**	16,96	15,00	16,90	17,14
	F	**13,13**	14,63	15,56	15,83	12,14
Dinaroid	B	**13,83**	18,75	21,11	13,14	11,11
	F	**8,77**	11,43	15,68	8,33	16,60
Alpinoid	B	**2,18**	2,02	-	-	5,55
	F	**6,42**	7,67	3,92	9,17	4,76
Est-europoid	B	**5,11**	3,57	4,17	5,92	-
	F	**3,49**	3,01	3,92	0,63	4,76
Mongoloid	B	**-**	0,34	-	-	-
	F	**-**	-	-	1,66	-

Tab. 2. Frecvența tipurilor antropologice (%), pe sexe, în câteva necropole din sec. al IV-lea d.Hr. aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov din Moldova
Tabl. 2. Frequency of anthropological types (%), by gender, in several necropolises of the 4th-5th belonging to the Sântana de Mureș-Chernyakhov culture in Moldova

Trebuie să menționăm faptul că datele tipologice găsite de antropologii români în siturile din nordul Moldovei se aseamănă foarte mult cu cele din necropolele din Basarabia, de la Mălăeşti şi Budeşti (Velicanova 1961). Astfel, în toate aceste serii se întâlnesc caractere mediteranoide predominante, în detrimentul celor nordoide. În schimb, seriile de pe Niprul mijlociu, cu schelete provenind din stațiunile Cernjachov, Maslov şi Dedovščina, prezintă multe apropieri cu seria de la Independența, în care predomină elementele nordoide, în special la seria masculină, urmată ca pondere de caracterele proto-europoide și cele nordoide. Putem semnala în câteva cazuri caracterele alpinoide.

Pentru a ilustra mai bine frecvența caracterelor tipologice în unele necropole din zona de nord-est a regiunii extracarpatice, ce aparțin culturii Sântana de Mureș-

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Cerneahov, am înscris în tabelul 2 datele tipologice procentuale pentru seria de la Săbăoani în comparație cu alte serii din Moldova.

În seria scheletică provenită din necropola de la Săbăoani (sec. al IV-lea d.Hr.), din numărul total de puncte acordate, conform diagnozei tipologice (câte șase pentru fiecare schelet) (Alekseev 1974; Roghinski, Levin 1978), 91 puncte aparțin mediteranoizilor (48,9%), 31 – nordoizilor (16,7%), 27 – proto-europoizilor (14,5%), 21 – dinaroizilor (11,3%), 8 – alpinoizilor (4,3%) și 8 puncte – est-europoizilor (4,3%). Elementele mongoloide nu întrunesc niciun punct. Aceste date oferă, din punct de vedere antropologic, o sinteză asupra variabilității populației de la Săbăoani din sec. al IV-lea d.Hr., evidențiind, în mare măsură, elementele autohtone care au contribuit la această structură.

Concluzii

Speranța de viață la naștere la populațiile culturii Sântana de Mureș-Cerneahov nu depășește 32,0 de ani, valoarea cea mai mică (22,9 ani) înregistrându-se în seria scheletică de la Săbăoani (jud. Neamț), acest lucru fiind accentuat de mortalitatea infantilă accentuată (45,60%) înregistrată.

Valorile sinoptice ale speranței de viață (în ani) și ale mortalității (în procente) la câteva populații aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (sec. IV-V) prezintă un tablou similar, având o speranță de viață mai mare la bărbați comparativ cu femeile.

Caracteristicile tipologice ale seriilor studiate până în prezent în țara noastră, dar în special a celor din Moldova, aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, indică o variabilitate regională, acestea aparținând, în general, marelui grup europoid. Elementele mongoloide sunt rar întâlnite (Sântana de Mureș – în două cazuri, Independența – în două cazuri, Pietriș – în două cazuri, Valea Seacă – un caz, Mihălășeni – un caz), fiind slab exprimate, în asociere cu elementele predominante. În necropola din sec. al IV-lea d.Hr. de la Săbăoani elementele mongoloide lipsesc.

În cazul acestui polimorfism tipologic, formele mediteranoide, ca și cele proto-europoide (ușor atenuate și gracilizate), constituie fondul predominant al populațiilor acestei culturi, putând fi atribuite originii autohtone. Această atribuire o putem face pe considerentul că, din neolitic și până în prezent, formele mediteranoide au constituit fondul de bază majoritar al populațiilor care au trăit în aceste locuri (Necrasov 1974; Necrasov *et alii* 1990). Nu putem exclude însă posibilitatea ca unul sau altul dintre indivizii gracili mediteranoizi din seriile studiate să reprezinte elemente alogene, aduse de sarmați, întrucât elementele mediteranoide au fost identificate și la unele serii sarmatice, dar cu o frecvență redusă. Alături de aceste componente predominante, se constată și prezența unor elemente nordoide, care se regăsesc fie în amestec cu alte elemente (mediteranoide

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

sau proto-europoide), fie în forma lor clasică și a căror intensitate, așa după cum am văzut, crește progresiv, începând din zonele mai nordice ale țării, spre sudul acesteia, remarcându-se, totodată, că ele apar mai pregnant la bărbați față de femei.

În concluzie, formele nordoide nu le putem atribui în exclusivitate unor populații de tip germanic, migrate din Peninsula Scandinavică sau în general din nordul european (goți, vandali), acestea putând reprezenta și una din componentele tipologice ale populației locale. De asemenea, formele brahicrane (alpinoide și dinaroide) ridică și ele problema apartenenței lor etnice. Având în vedere că unii autori (Necrasov 1974; Necrasov *et alii* 1990) caracterizează populațiile sarmatice ca fiind brahicrane, se presupune că aceste forme ar putea fi rezultatul influenței unor triburi sarmatice, care au fost asimilate de populația autohtonă.

Desigur că problematica rămâne deschisă, așteptându-se o lămurire ce poate veni din cercetările antropologice comparative mai complexe (morfo-biologice, demografice, istorico-sociale și culturale) efectuate pe un număr cât mai mare de necropole de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, cum ar fi și cele de la Mihălășeni, Miorcani și Săbăoani. Este necesară și o confruntare a tuturor acestor date cu informații prețioase pe care le-ar putea furniza și analizele ADN, dar care, din păcate, implică costuri ridicate.

Bibliografie

Alekseev 1974: V. P. Alexeev, *Gheographia celoveceskih ras*, Moskva, 1974.

Berciu *et alii* 1967: D. Berciu, H. Nubar, E. Muscalu, G. Rădulescu, *Săpăturile de la Oinac (1966)*, Studii și cercetări de Istorie Veche 2, 18, 1967, p. 307-311.

Botezatu *et alii* 1983: D. Botezatu, G. Miu, P. Cantemir, *Aspects paléodémographiques de la population de Valea Seacă (Bârlad), appartenant à la culture Sântana de Mureș-Cerneahov*, Annuaire Roumain d'Anthropologie 20, 1983, p. 17-26.

Botezatu *et alii* 1987: D. Botezatu, G. Miu, P. Cantemir, *Cercetări antropologice a populației de la Bogdănești (jud. Vaslui) datând din sec. IV-V D. Chr*., Acta Moldaviae Meridionalis IX-X, 1987, p. 91-108.

Botezatu *et alii* 1988: D. Botezatu, G. Miu, P. Cantemir, *Considerații paleoantropologice noi asupra originii și diversificării populațiilor purtătoare a culturii Sântana de Mureș pe teritoriul României*, Symposia Thracologica 25, 1988, p. 207-209.

Botezatu 2001: D. Botezatu, *Studiul antropologic, paleodemografic și paleopatologic al scheletelor din necropola de la Mihălășeni (jud. Botoșani) datând din secolele IV-V d. Chr.*, Hierasus XI, 2001, p. 131-484.

Giurescu, Giurescu 1974: C. G. Giurescu, D. C. Giurescu, *Istoria Românilor: Din cele mai vechi timpuri până la întemeierea statelor românești,* București, 1974.

Heather, Mattews 1991: P. J. Heather, J. Mattews, *The Goths in the Fourth Century*, Liverpool, 1991, p. 88-92.

Hordilă 2000: D Hordilă., *Câteva considerații de ordin arheologic privind populația catolică din zona Romanului în secolele XIV-XIX*, Buletin Istoric 1, 2000, p. 59-82.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ioniță 1966: I. Ioniță, *Contribuții cu privire la cultura Sântana de Mureș-Cerneahov pe teritoriul R. S. România*, Arheologia Moldovei IV, 1966, p. 189-261.

Miu, Botezatu 1991: G. Miu, D. Botezatu, *Considerații asupra caracteristicilor paleodemografice la unele populații care au trăit pe terotoriul patriei noastre în sec. III-IV D. Chr.*, Studii și Cercetări de Antropologie 28, 1991, p. 13-18.

Necrasov 1974: O. Necrasov, *Le processus de brachycéphalisation dans les populations de Roumanie à partir du Neolitique et jusqu'a nos jours*, Sonderdruck aus „Bevölkerungsbiologie", Stuttgart, 1974, p. 512-524.

Necrasov *et alii* **1990:** O. Necrasov, M. Cristescu, D. Botezatu, G. Miu, *Cercetări paleoantropologice privitoare la populațiile de pe teritoriul României*, Arheologia Moldovei XIII, 1990, p. 173-223.

Roghinski, Levin 1978: Ia. Ia. Roghinski, M. G. Levin, *Antropologhija*, Moskva, 1978.

Teodor 1989: D. Gh. Teodor, *Regiunile est-carpatice ale Daciei în secolele IV-IX e.n.*, Symposia Thracologica 7, 1989, p. 198-200.

Ursachi 2010: V. Ursachi, *Săbăoani. Monografie arheologică*, volumele I-II, Iași, 2010.

Velicanova 1961: M. S. Velicanova, *Paleoantropologiceschii material iz moghilnicov cerneahovscoi culiturî Moldavii*, Antropologiceskii Sbornic III, 1961, p. 26-52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Raasi 1/2019, 225-244.

Primul caz de acondroplazie descoperit în Republica Moldova. Necropola medievală de la Costești-*Gârlea*, mormântul 19

Angela Simalcsik, Vlad Vornic

Rezumat. În lucrare este prezentat primul caz de acondroplazie descoperit în Republica Moldova, în necropola medievală (sec. al XIV-lea) de la Costești-*Gârlea*. Osemintele provin dintr-un mormânt descoperit printr-o intervenție de salvare, pe un drum de țară din partea de sud-est a cetății de pământ. Scheletul era orientat pe direcția vest-est, la adâncimea de cca. 0,20 m de la suprafața solului, depus în decubit dorsal, cu mâinile așezate pe bazin. Pe latura nordică s-au păstrat urme de lemn putrezit. Mormântul nu are inventar. Scheletul, care provine de la un individ de sex masculin, cu vârsta biologică de circa 50-55 ani, este aproximativ complet, bine conservat. Din punct de vedere morfometric, se disting câteva caracteristici care ne determină să afirmăm prezența acondroplaziei – o formă de nanism disproporționat, dizarmonic, caracterizat prin subdimensionarea oaselor membrelor superioare și inferioare în contrast cu dezvoltarea normală a oaselor craniului și centurilor. Calota craniană este brahicrană, fruntea este bombată, cu eminențe foarte accentuate, bolta palatină are adâncime mare, mandibula sugerează un ușor prognatism alveolar, oasele membrelor superioare și inferioare sunt robuste și scurte, subdimensionate față de valorile normale. Statura scheletică, calculată după toate elementele întregi ale membrelor, indică o valoare de cel mult 140 cm. La nivelul dentiției au fost identificate hipodonția și tartrul supragingival. Dintre anomaliile de osificare menționăm sacralizarea ultimei vertebre lombare și joncțiunea manubrio-mezosternală. Legat de indicatorii stresului ocupațional, s-a constatat o ușoară asimetrie osoasă, inserții musculare extrem de dezvoltate, în special pe clavicule, humerusuri și femure, dar și o serie de modificări entezopatice. Din șirul patologiilor osoase, sunt prezente hiperostoza porotică și osteoartrita la nivelul coloanei vertebrale.
Cuvinte cheie: Costești-*Gârlea*, necropolă medievală, secolul al XIV-lea, acondroplazie, analiză antropologică

The first case of achondroplasia discovered in the Republic of Moldova. Medieval necropolis from Costești-*Gârlea*, grave 19. The paper presents the first case of achondroplasia discovered in the Republic of Moldova, in the Medieval necropolis (14th century) from Costești-*Gârlea*. The bones come from a grave discovered by a rescue intervention, on a country road from the south-eastern part of the earth fortress. The skeleton was oriented west-east, at a depth of about 0.20

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

m from the surface of the ground, lying on his back, with the hands placed on the pelvis. On the northern side, traces of rotten wood were kept. The grave has no inventory. The skeleton, which comes from a male individual, with a biological age of about 50-55 years, is approximately complete, well preserved. From a morphometric point of view, there are several characteristics that determine us to assert the presence of achondroplasia – a disproportionate, disharmony-like form of dwarfism, characterized by shortening of the upper and lower limb bones in contrast to the normal development of the skull and girdle bones. The neurocranium is brachycephalic, the forehead has very prominent eminences, the palatine vault has great depth, the mandible suggests a slight alveolar prognathism, the bones of the upper and lower limbs are robust and sub-dimensioned compared to those of normal size. The skeletal stature, estimated according to all complete elements of the limbs, indicates a value of at most 140 cm. At the dentition level, hypodontia and supragingival calculus were identified. Of the ossification anomalies we mention the sacralization of the L5 vertebra and the manubrio-mesosternal junction. Regarding the daily activity markers, we mention a slight bone asymmetry, extremely developed muscle insertions, especially on the clavicles, humeri and femurs, but also a series of enthesopathic changes. From the range of bone pathologies, porotic hyperostosis and spine osteoarthritis are present.
Keywords: Costești-*Gârlea*, medieval necropolis, 14th century, achondroplasia, anthropological analysis

.....

Acondroplazia este cea mai frecventă displazie scheletică neletală; o formă de nanism disproporționat, dizarmonic, caracterizat prin oprirea creșterii oaselor membrelor superioare și inferioare (încă din perioada intrauterină), în contrast cu dezvoltarea normală a oaselor craniului și centurilor (scapulară și pelviană). Acondroplazia este o anomalie congenitală cauzată de mutația genetică a cromozomului 4, cel mai frecvent produsă *de novo* (accident mutațional), însă poate avea și caracter familial (în circa 10% din cazuri), fiind transmisă de unul dintre părinți (transmitere autozomal dominantă). Defectul care stă la baza anomaliei este o inhibare severă a cartilajului proliferativ, ceea ce limitează creșterea endocondrală în toate zonele scheletului. Incidența acondroplaziei este de 1/26.000 de nou-născuți vii de ambele sexe (Aufderheide, Rodriguez Martin 1998, p. 357-360; Ortner 2003, p. 481-489; Waldron 2009, p. 197).

Din punct de vedere fenotipic, un individ purtător de acondroplazie are membrele foarte scurte și robuste (micromelice), disproporționate față de restul corpului și prezintă o serie de modificări dimensionale ale oaselor faciale, cum ar fi brahicranie, frunte înaltă, eminențe frontale accentuate, apertură nazală largă, schelet facial prăbușit/scund în regiunea mediană. Statura scheletică este foarte mică, depășind arareori 140 cm. Nanismul dizarmonic se asociază, de cele mai multe ori, cu tulburări ale staticii vertebrale, hipotonie și laxitate ligamentară în perioada copilăriei și poate determina deformații scheletice moderate, hiperlordoză și *genu varum* (Aufderheide, Rodriguez Martin 1998, p. 357-360; Ortner 2003, p. 481-489; Waldron 2009, p. 197).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

În cele ce urmează, vom prezenta primul caz de acondroplazie descoperit pe teritoriul Republicii Moldova – scheletul din mormântul 19 din necropola medievală (sec. al XIV-lea) de la Costești-*Gârlea,* scos la lumină în vara anului 2018.

Contextul descoperirii

Cercetările arheologice de salvare din anul 2018 în situl medieval din secolul al XIV-lea de la Costești-*Gârlea* s-au desfășurat în câteva etape și în zone diferite. O intervenție de salvare a fost efectuată la începutul lunii iulie, pe un drum de țară din partea de sud-est a cetății de pământ, într-o zonă care nu a fost cercetată din punct de vedere arheologic până în prezent. Intervenția a constat în cercetarea a trei morminte de inhumație parțial distruse, ieșite la iveală în urma ploilor torențiale. Toate înmormântările aveau orientarea generală vest-est, cu gropile înguste, de formă rectangulară sau trapezoidală și scheletele depuse în decubit dorsal, cu mâinile întinse de-a lungul corpului sau așezate pe bazin ori abdomen. După toate probabilitățile, aceste complexe funerare, aflate la o distanță de 10 și, respectiv, 55 m unul față de altul, fac parte din cimitirul descoperit de Em. Rikman în anul 1954 și localizat pe versantul vestic al cetății de pământ din sec. al XIV-lea de la Costești-*Gârlea (*Рикман 1955, 105). Așa cum au arătat însă cercetările prierghetice și descoperirile întâmplătoare recente, acest cimitir, notat cu nr. 1, are dimensiuni mai mari decât cele estimate inițial, situl funerar extinzându-se atât spre sud, pe versantul meridional al cetății, cât și spre est, pe panta stângă a văii râului Botna, și atinge o lungime totală de circa 600 m.

La fel ca și necropola semnalată în partea de nord-est a sitului medieval de la Costești-*Gârlea* în anul 1957 de L. L. Polevoi (Полевой 1969, p. 23), cimitirul din care fac parte mormintele descoperite în vara anului 2018 se atribuie populației așezării urbane a Hoardei de Aur de pe șesul Botnei, care, pe baza descoperirilor numismatice, în linii mari, poate fi datată la sfârșitul sec. al XIII-lea și în primele șapte decenii ale sec. al XIV-lea. Referitor la apartenența etnică și religioasă a populației înmormântate în aceste cimitire, bazându-ne pe contextul istoric general în care au luat ființă și au funcționat orașele Hoardei de Aur și necropolele din preajma lor, pe izvoarele istorice care atestă oficializarea și devenirea Islamului în perioada hanului Uzbek (1312-1343) religie de stat în cadrul Ulusului giucid, pe datele arheologice și numismatice obținute până în prezent din situl medieval de la Costești-*Gârlea* și pe cronologia acestora, presupunem că este vorba de o populație eterogenă din punct de vedere etnic, preponderent de origine turcică, convertită în mare parte la religia musulmană.

În această lucrare ne vom concentra atenția pe unul dintre complexele funerare descoperite în vara anului 2018 și atribuite cimitirului nr. 1, și anume pe mormântul 19 (fig. I/1-2), primul semnalat din cele trei înmormântări menționate. Mai întâi a

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

fost observat și recuperat craniul, care se găsea în mijlocul drumului, într-un șanț format de ploi, fiind întors pe partea dreaptă, cu privirea spre sud. Restul scheletului, orientat pe direcția vest-est, se afla spre est de craniu, la adâncimea de cca. 0,20 m de la suprafața solului. Groapa nu a putut fi sesizată. Pe latura nordică s-au păstrat urme de lemn putrezit, provenit, probabil, de la un sicriu. Scheletul, cu lungimea totală *in situ* de cca. 1,50 m, era depus în decubit dorsal, cu mâinile așezate pe bazin. Mormântul nu are inventar.

Starea de reprezentare și de conservare

Scheletul este aproximativ complet (Buikstra, Ubelaker 1994, p. 5–8) și bine conservat (Connell 2008, p. 9). Din segmentul cranian lipsesc o parte din frontal și oasele pereților orbitelor, iar din cel postcranian, unele părți din coaste și vertebre și câteva oase palmare și plantare (White, Folkens 2005) (fig. I/3).

Observații tafonomice

Liniile de ruptură care au condus la fragmentarea oaselor sunt produse *postmortem*, majoritatea fiind de dată recentă. Cu excepția urmelor produse de rădăcinile plantelor (model „macaroni") și a unor ușoare aderențe calcaroase la nivelul oaselor neurocraniului, pe *tabula externa ossis cranii* (fig. I/4-5), alte modificări tafonomice nu au fost înregistrate (Buikstra, Ubelaker 1994, p. 95-106).

Determinarea sexului și estimarea vârstei biologice

Caracteristicile craniului și ale bazinului, robusticitatea osaturii în general și inserțiile musculare extrem de dezvoltate sunt indicatori ce ne determină să atribuim acestui schelet sexul masculin (Ubelaker 1979, p. 72-80; Buikstra, Ubelaker 1994, p. 16-21; Mays 1998, p. 33-74; Walrath *et alii* 2004). Suturile craniene aproape în întregime obliterate la nivelul neurocraniului, aspectul suprafețelor simfizare și al țesutului spongios din regiunea meta-epifizară proximală femurală și humerală, alături de degenerarea osoasă la nivelul articulațiilor și uzura moderată a coroanelor dentare sunt repere care indică o vârstă cuprinsă în intervalul 50-55 ani (adult bătrân sau *maturus III*) (Nemeskéri *et alii* 1960; Ubelaker 1979, p. 82-110; Buikstra, Ubelaker 1994, p. 21-38; Mays 1998, p. 33-74; Schmitt 2005; Latham, Finnegan 2010).

Caracteristici biomorfometrice

Calota cranianǎ este brahicrană (largă), de formă sferoid-pentagonoidă (privită din norma verticală) și de „casă" (privită din norma occipitală). Occipitalul este mediu bombat și de înălțime moderată. Relieful cranian este accentuat. Fruntea este înaltă, cu eminențe foarte accentuate (fig. I/4-5). Fosa canină are profunzime moderată, iar zigomaticele sunt înalte. Procesul mastoid este voluminos. Bolta palatină are formă

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

elipsoidală și adâncime mare (fig. II/3). Mandibula are robusticitate moderată, simfiză piramidală proeminentă, ram vertical înalt și larg, relief foarte accentuat și ușor prognatism alveolar (fig. II/1-2) (Broca 1875; Eickstedt 1934; Martin, Saller 1957-1966; Alexeev, Debetz 1964; Olivier 1969; Buikstra, Ubelaker 1994, p. 69-84). Dimensiunile oaselor membrelor superioare (humerus, ulna și radius) și inferioare (femur, tibia și fibula) sunt mult subdimensionate față de valorile normale și disproporționate față de oasele craniului și centurilor scapulară și pelviană (fig. III/1-6). Statura scheletică, calculată după toate elementele întregi ale membrelor (femurul, tibia, fibula, humerusul, radiusul și ulna) (tab. 1-2), indică o valoare de cel mult 140 cm (Manouvrier 1892; Pearson 1899; Breitinger 1938; Trotter, Gleser 1951, 1952, 1958; Bach 1965).

Tipul antropologic

În absența oaselor faciale, tipul antropologic a fost apreciat doar după caracteristicile neurocraniului (fig. I/4-5) și ale mandibulei (fig. II/1-2) și indică un fond general europoid (Boev 1972).

Anomalii dentare

La nivelul unităților dentare M_3 (bilateral) este prezentă hipodonția (numită și absență congenitală) (fig. II/2). Hipodonția reprezintă lipsa unuia sau mai multor dinți din dentiția primară sau secundară, cauzată de lipsa formării mugurilor dentari. În general, aceasta este mai frecventă la bărbați comparativ cu femeile, manifestându-se, în special, pe maxilarul superior (Ionescu 2005, p. 15; Lingstadaas *et alii* 1996, p. 137-138).

Patologii dentare

Starea de sănătate dentară este foarte bună. Uzura coroanelor dentare este de tip atriție (fiziologică) și indică o utilizare moderată a aparatului de masticație. Așa cum era de așteptat, molarii, în special M_1 și M^1, prezintă o uzură mai avansată comparativ cu celelalte grupuri dentare (fig. II/1-3). Pe fața linguală a coroanelor masticatoare (fig. II/2) este prezent un strat subțire de tartru supragingival/salivar – complex organo-mineral rezultat din mineralizarea plăcii bacteriene într-un mediu alcalin. În cazul de față, acesta apare ca un depozit alb-gălbui, cu consistență redusă și friabilitate ridicată, fiind ușor detașabil de pe suprafața smalțului (Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998, p. 401-402).

Anomalii de osificare

La nivelul sacrumului a fost identificată sacralizarea completă și simetrică a ultimei vertebre lombare (L5) – anomalie mai frecvent semnalată în seriile scheletice

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

masculine comparativ cu cele feminine (Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998, p. 65-66). Frontiera lombo-sacrală este deplasată în direcție cefalică, osul sacrum având aspect supradimensionat (fig. II/4). Uneori acest fenomen poate avea și un oarecare caracter patologic. Un individ cu sacrum supradimensionat poate suferi, după sacralizare, de anumite disfuncții ale coloanei vertebrale (Shore 1930). Menționăm că sacralizarea, fie lombară, fie coccigiană, este uneori inclusă în șirul trăsăturilor epigenetice/non-metrice postcraniene.

Sternul, os care în mod normal este format din trei elemente (manubriu, mezostern și apofiza xifoidă), prezintă joncțiune manubrio-mezosternală completă (fig. II/5). Este o anomalie prezentă la circa 10% dintre adulții maturi (Barnes 1994, p. 211-212) și, uneori, poate provoca durere și disconfort la nivelul cutiei toracice în tipul mișcărilor respiratorii.

Asimetria osoasă

Pentru aprecierea asimetriei osoase, au fost luate în calcul lungimile maxime ale oaselor membrelor superioare și inferioare, diametrele, circumferințele și raportul dintre aceste dimensiuni (tab. 1-2). Chiar dacă diferențele între părți (stânga *vs.* dreapta) sunt nesemnificative, se cuvine să menționăm o ușoară asimetrie. În cazul oaselor humerus, diferența este în favoarea părții stângi (tab. 1, fig. III/1), iar în cazul femurelor (tab. 2, fig. III/4) și tibiilor (tab. 2, fig. III/5), în favoarea părții drepte, ceea ce ne sugerează că bărbatul din mormântul 19 din necropola medievală de la Costești-*Gârlea* avea o predilecție în a-și utiliza în timpul activităților cotidiene membrul superior stâng și membrul inferior drept (era stângaci).

Indicatori ocupaționali și modificări entezopatice

Scheletul analizat are inserțiile musculare extrem de dezvoltate. Acestea au excavat peretele osos în locurile de inserție, situație valabilă, în deosebi, în cazul claviculei, humerusului, radiusului, ulnei, femurului, tibiei și fibulei. La adaptările funcționale și la indicatorii stresului ocupațional și ai stilului de viață (Hawkey, Merbs 1995; Pálfi, Dutour 1996; Chapman 1997; Hawkey 1998; Robb 1998; Molnar 2006; Molleson 2007; Myszka, Piontek 2012) ne vom referi, pe scurt, în cele ce urmează.

Secțiunea diafizei humerale este influențată de dezvoltarea musculaturii brațului și poate fi interpretată prin analiza indicelui de secțiune a diafizei. În cazul de față, această caracteristică indică euribrahie accentuată (tab. 1, fig. III/1). Deducem că musculatura brațelor era foarte dezvoltată, astfel încât a generat inserții musculare reliefate și a modificat forma diafizei în direcție transversală.

Pilastria femurală, influențată de dezvoltarea musculaturii coapsei, este un bun indicator al stresului biomecanic la nivelul membrului inferior, fiind bine corelat cu intensitatea mobilității terestre, adică cu stresul biomecanic provocat de

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

menținerea îndelungată a corpului în poziție verticală. Pilastria poate fi decelată prin interpretarea indicelui de pilastrie femurală (tab. 2, fig. III/4), care, în cazul individului analizat, este de 100, ceea ce se traduce prin pilastrie slabă, incipientă.

Platimeria femurală este dată de dezvoltarea zonei subtrohanteriene (unde se inserează marele grup muscular al coapsei), sub influența stresului biomecanic, fiind asociată, în general, cu activități fizice prelungite, cu mersul pe jos pe terenuri accidentate, denivelate. Platimeria poate fi decelată prin interpretarea indicelui de platimerie femurală. Un femur platimer, așa cum este în cazul bărbatului din mormântul 19 de la Costești-*Gârlea*, are un diametru antero-posterior mai mare decât un femur eurimer (tab. 2, fig. III/4), creștere datorată dezvoltării accentuate a inserțiilor musculare din regiunea subtrohanteriană.

Indicele cnemic, care arată gradul de aplatizare a părții superioare a tibiei, poate fi influențat de activitățile fizice care implică mobilitatea membrelor inferioare. În cazul de față, acest indicator este euricnem (tab. 2, fig. III/5), ceea ce se traduce prin inserții musculare dezvoltate ale tibiei.

Modificările entezopatice și *entezofitele*. Entezofitele sunt excrescențe osoase formate în zonele de inserție musculară (ligamente și tendoane) și, de cele mai multe ori, sunt o formă de răspuns al organismului la acțiunea factorilor de stres musculo-scheletic. Cel mai frecvent, suprasolicitarea musculară provoacă doar slabe modificări entezopatice în locașurile de inserție; uneori ligamentele și tendoanele se pot osifica, formând entezofite de mari dimensiuni. Cel mai frecvent entezofitele apar în zonele de inserție musculară din jurul articulațiilor genunchiului, șoldului, cotului, umărului, degetelor și sugerează activități fizice intense ale mușchilor ce se inserează în respectivele locusuri (Ortner 2003, p. 546-570; Waldron 2009, p. 26-71).

Prezența entezofitelor în cazul de față a fost semnalată mai întâi în regiunea costo-claviculară a claviculelor (fig. II/6), ceea ce trădează suprasolicitarea mușchilor *deltoid* (anterior lateral), *trapez* (posterior lateral), *marele pectoral* (anterior medial) și *sternocleidomastoidian* (posterior medial). Porțiunea claviculară a mușchiului *deltoid* are rol în anteducția și rotația internă a brațului. Mușchiul *trapez* participă la menținerea gâtului și intervine în mișcările de ridicare a umerilor. Mușchiul *marele pectoral* are funcția de a realiza mișcarea laterală a brațelor și rol adductor al brațului spre trunchi. Mușchiul *sternocleidomastoidian* are rol în înclinarea laterală a capului și rotirea acestuia (Teodorescu 1982, p. 10-14, 84, 94-95). Reamintim că unii autori includ sulcusul costo-clavicular în șirul trăsăturilor epigenetice/non-metrice postcraniene.

Menționăm și prezența inserțiilor musculare accentuate, însoțite de entezofite, pe oasele lungi ale membrelor superioare. Ne referim mai întâi la cele de pe fața anterioară a diafizei humerale (fig. III/1), unde se inseră mușchii *deltoid* (rol în

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

mișcarea brațului în sens anterior, posterior și lateral) și *brahial* (cu rol în flexia antebrațului și mișcarea de supinație) și pe fața posterioară a diafizei humerale, unde se inseră *tricepsul brahial* (cu rol extensor al antebrațului). Pe marginea anterioară se inseră tendonul mușchiului *marele pectoral* (cu rol adductor al brațului), mușchiul *deltoid* și mușchiul *brahial* (Teodorescu 1982, p. 10-14, 84-85, 96-97). Inserțiile accentuate și rugoase pe suprafața diafizei humerusului, însoțite de entezofite, sugerează activități care solicită intens mușchii brațelor (căratul poverilor, ridicatul greutăților, etc).

Inserțiile musculare accentuate, însoțite de modificări entezopatice, au fost semnalate și pe femure (fig. III/4). Pe fața posterioară a diafizelor femurale se află *linea aspera* sau creasta femurală, care indică locul de inserție a mușchilor *vast lateral*, *vast medial* și *adductori* (lung, scurt și mare), capul scurt al *bicepsului femural* și al mușchiului *fesier mare* (în partea proximală a *linea aspera*). Mușchii *vast lateral* și *vast median* ajută la extensia membrului inferior. Mușchii *adductori* au rol în adducția, flexia și rotația externă a coapsei. *Bicepsul femural* are rol în extensia coapsei și flexia genunchiului. Mușchiul *fesier mare* are rol în abducția și rotația laterală a membrului inferior (Teodorescu 1982, p. 10-14, 86-88, 105-106). O *linea aspera* proeminentă, rugoasă și cu entezofite indică suprasolicitarea acestui mare grup de mușchi prin mers susținut pe teren denivelat cu poveri pe spate, menținerea îndelungată a corpului în poziție verticală, activități ecvestre (Blondiaux 1994, p. 97-110; Molleson, Blondiaux 1994, p. 312-316).

Astfel de modificări au fost identificate și pe fața posterioară a diafizelor tibiale (fig. III/5), unde se inseră mușchii *solear* (cel mai puternic mușchi al gambei) și *gastrocnemian* (cel ce formează cea mai mare parte a musculaturii gambei), ambii cu rol flexor (Teodorescu 1982, p. 10-14, 87-89, 106-107). În situațiile în care acești mușchi sunt suprasolicitați, pot lăsa impresiuni/amprente accentuate care aproape că excavează peretele osos al diafizei.

Trohanterul femural suplimentar, numit și al treilea trohanter, apare ca o rugozitate mai mult sau mai puțin evidențiată, localizată bilateral, în treimea proximală a femurului, pe fața posterioară a osului, în imediata apropiere a tuberozității gluteale. În cazul de față, acesta este prezent bilateral și are formă circulară-ovoidală. Unii autori includ trohanterul suplimentar în categoria trăsăturilor epigenetice/non-metrice postcraniene, iar alții, în special atunci când este de mari dimensiuni, în cea a indicatorilor activităților ecvestre (Blondiaux 1994, p. 97-110; Molleson, Blondiaux 1994, p. 312-316).

Fațetele suplimentare pe epifiza distală a tibiei. Extremitățile inferioare ale tibiilor acestui individ prezintă arii suplimentare de articulație, de mici dimensiuni (fig. III/5), care pot furniza informații directe cu privire la condițiile lui de viață și activitățile de zi cu zi. Există două teorii cu privire la cauzele formării fațetelor

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

suplimentare. Prima ipoteză pledează pentru moştenirea genetică a acestei trăsături, incluse în lunga listă a trăsăturilor postcraniene non-metrice/epigenetice (Satinoff 1972, p. 209-212). A doua ipoteză este cea a stresului mecanic, adică a obişnuinţei de a sta în poziţie hiperdorsiflexată (ghemuită, chircită). În cazul ghemuitului repetitiv, se produce remodelarea osoasă, în special în cazul indivizilor care prestează activităţi fizice, menţinându-şi corpul în această poziţie (Prasada Rao 1966, p. 51-56; Tulsi, Prasada Rao 1968, p. 232-235). În consecinţă, localizarea faţetelor depinde de punctul sau direcţia în care cade greutatea corpului. Pe lângă articulaţia tibio-talară, ghemuitul, îngenunchiatul sau genuflexiunea, repetitiv efectuate, implică hiperflexia şi la nivelul articulaţiilor coxo-femurală (a şoldului), femuro-tibială (a genunchiului) şi subtalară (a călcâiului). După unii autori, faţeta suplimentară de articulaţie de la nivelul articulaţiei tibio-talare indică, de fapt, intensitatea sau regularitatea utilizării posturii ghemuite (Ari *et alii* 2003, p. 143-146). Ghemuirea a fost un obicei constant până la sfârşitul evului mediu. După această perioadă tendinţa s-a diminuat, în special din cauza diversificării stilurilor de viaţă (Boulle 2001, p. 50-56).

Patologii osoase

Pe suprafaţa oaselor neurocraniului este prezentă hiperostoza porotică, numită şi porozitate exocraniană, care reprezintă rezultatul unei creşteri anormale a ţesutului osos pe tăblia externă a calotei craniene (*cribra cranii*) sau pe peretele superior al orbitelor (*cribra orbitalia*), cauzată de o hiperplazie şi hipertrofie a acestuia. Porozităţile exocraniene pot sugera diverse anemii, hipervascularizări sau procese inflamatorii locale cauzate de traumatisme, dar pot apărea şi în urma unor diseminări secundare ale proceselor inflamatorii (Ortner 2003, p. 136-137). Cel mai frecvent este invocat deficitul de fier (anemia sideropenică). Indiferent de localizare, prezenţa hiperostozei porotice este frecvent utilizată ca instrument al evaluării stării de sănătate, statutului nutriţional şi calităţii vieţii la un moment dat într-o anumită populaţie dispărută. În consecinţă, această patologie devine şi un instrument util în analiza stratificării socio-economice (Bergman 1993, p. 63-75; Wapler *et alii* 2004, p. 333-339; Walker *et alii* 2009, p. 109-125). Porozităţile localizate pe *tabula externa ossis cranii* se dezvoltă în special în timpul copilăriei timpurii (Piontek, Kozlowski 2002, p. 202-203), fiind mai puţin frecvente printre adolescenţi şi mult mai rare printre adulţi (Stuart-Macadam 1985, p. 391-392; Mays 1998, p. 142-145). În cazul individului analizat în studiul de faţă, hiperostoza porotică (*cribra cranii*) era activă în momentul decesului (semnele de vindecare lipsesc), gradul de severitate fiind de 2 spre 3 (Stuart-Macadam 1985).

Aşa cum era de aşteptat, fiind vorba de un individ de vârstă matură (50-55 ani), din tabloul clinic nu putea să lipsească osteoartrita/osteoartroza – boală

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

degenerativă a articulațiilor, de tip neuromecanic, cu caracter proliferativ şi eroziv, caracterizată prin pierderea cartilajului care protejează suprafețele articulare. Principalii factori care conduc la dezvoltarea osteoartritei sunt vârsta înaintată şi mişcarea, ultimul fiind obligatoriu în dezvoltarea bolii (Waldron 2009, p. 26-71; Ortner 2003, p. 545-560). În cazul de față, surprinzător, osteoartrita a afectat doar articulațiile segmentului vertebral lombar (fig. III/7), fiind identificată prin formarea de osteofite – excrescențe osoase formate pe marginea suprafețelor de articulație, adică a corpurilor vertebrale.

Analogii din perspectivă paleoantropologică

În literatura de specialitate, cazurile de acondroplazie descoperite în context arheologic nu sunt numeroase, iar dacă ne referim la cele care au beneficiat de analiză antropologică şi au intrat în circuitul ştiințific prin publicare, atunci numărul acestora este de ordinul unităților. Până în prezent, pentru spațiul românesc, cunoaştem trei asemenea cazuri, două din preistorie (eneolitic şi epoca bronzului) şi unul din evul mediu.

Mai întâi de toate menționăm tumulul de la Brăilița (jud. Brăila), cercetat de arheologii N. Harţuche şi I. Dragomir. Antropologii O. Necrasov, E.Floru şi D. Nicolăescu-Plopşor analizează 20 de schelete provenite din 19 morminte atribuite epocii eneolitice. Scheletul din mormântul 14 (M.14), care aparține unei femei adulte, prezintă indicii clare de acondroplazie (anomalie denumită în publicație sub termenul general de *nanism*), cu statura scheletică de cel mult 138 cm (Necrasov *et alii* 1958).

Tumulul de la Stoicani-*Cetățuie* (jud. Galați) a fost cercetat în anii 1949-1950 de arheologii I. Nestor, M. Petrescu-Dîmboviţa şi V. Zirra, fiind atribuit epocii bronzului. Analiza antropologică este semnată de N. Haas şi C. Maximilian. Scheletul din mormântul 1 (M.1), care este atribuit unei femei juvenile, cu vârsta biologică de circa 17-18 ani, are statura scheletică de cel mult 131 cm (Haas, Maximilian 1958, p. 141).

Cea mai apropiată analogie din punct de vedere cronologic este cea din necropola medievală (sec. XIV-XVII) de la Săbăoani (județul Neamț), care a fost cercetată de arheologul D. Hordilă în intervalul 1985-2000, fiind descoperite, în total, 1455 morminte (Hordilă 2000). Colecția osteologică medievală de la Săbăoani însumează 937 schelete, fiind studiată de antropologul R. D. Simalcsik şi se află în curs de publicare (Simalcsik 2014). Important pentru demersul nostru este mormântul 300 (mormânt dublu), materialul osteologic fiind analizat, imediat după descoperire, de antropologul D. Botezatu. Scheletul B din M.300 provine de la un bărbat cu vârsta biologică de 35-45 ani, iar în momentul primei analize antropologice era foarte bine reprezentat şi conservat. În prezent s-au păstrat doar câteva elemente din regiunea postcraniană (fig. IV-1-4). Conform caracteristicilor morfometrice ale oaselor

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

membrelor superioare şi inferioare (fig. IV/1-4), care sunt mult subdimensionate şi extrem de robuste, cu inserţii musculare accentuate şi statura scheletică de cel mult 138 cm (tab. 1-2)[1], acest bărbat suferea de acondroplazie.

Consideraţii finale

Descoperirea mormântului 19 din necropola medievală (sec. al XIV-lea) de la Costeşti-*Gârlea* constituie primul caz de acondroplazie semnalat în Republica Moldova, descoperit în context arheologic. Rezultatele analizei antropologice s-au dovedit a fi extrem de interesante şi ne-au permis să întărim primele supoziţii legate de prezenţa unei anumite forme de nanism (acondroplazie) la acest individ.

Bărbatul de 50-55 ani, înhumat în necropola de la Costeşti-*Gârlea*, avea craniul larg (brahicran), relief cranian accentuat, frunte înaltă şi bombată, cu eminenţe accentuate, pomeţi înalţi, mandibulă cu uşor prognatism alveolar, membre foarte robuste şi cu o musculatură foarte dezvoltată, mult subdimensionate faţă de valorile normale şi faţă de oasele craniului şi centurilor, astfel încât statura sa nu era mai mare de 140 cm. Trăsăturile tipologice cefalo-faciale sunt de tip europoid.

Condiţiile de igienă şi obiceiurile alimentare se pot deduce din analiza bolilor dentare. În cazul acestui bărbat, cu excepţia unui strat subţire de tartru supragingival, care sugerează preferinţa pentru produsele de origine animală, alte patologii dentare nu au fost înregistrate, ceea ce arată o stare de sănătate dentară foarte bună.

Anomaliile la nivel dentar şi osos pot fi asociate, de cele mai multe ori, cu anomaliile genetice şi cu gradul de endogamie al populaţiei din care face parte subiectul analizat. În cazul de faţă, singura anomalie la nivel dentar este hipodonţia, iar la nivel osos, asimilarea ultimei vertebre lombare la sacrum şi joncţiunea manubrio-mezosternală.

Au fost înregistrate o serie de caracteristici incluse de unii autori în şirul trăsăturilor non-metrice (epigenetice), iar de alţii, în cel al indicatorilor ocupaţionali, considerate a fi rezultatul unor activităţi fizice şi suprasolicitări scheletice, reflectând astfel stilul de viaţă. Ne referim la sulcusul costo-clavicular, trohanterul femural suplimentar şi faţetele suplimentare de pe articulaţia tibio-talară.

În ceea ce priveşte prezenţa osteopatiilor, care ar putea indica posibile anemii şi carenţe, menţionăm *hiperostosa porotica* (*cribra cranii*), prezenţa căreia serveşte pe post de instrument în evaluarea stării de sănătate şi a statusului nutriţional, fiind un posibil indicator al unor condiţii nefavorabile de trai, igienă sau poziţii sociale în comunitatea din care făcea parte subiectul.

[1] Datele biomorfometrice au fost preluate din fişa individuală de analiză, care se află în arhiva Centrului de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov" din Iaşi. În colecţia osteologică a aceleiaşi instituţii s-au păstrat şi osemintele acestui individ.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Din grupul bolilor osoase degenerative, dar și cu determinism ocupațional, a fost identificată osteoartrita la nivelul segmentului vertebral lombar – indicator al mediului de viață (climă relativ umedă, care a favorizat dezvoltarea bolii). Fără îndoială, un rol important în dezvoltarea osteoartritei revine anumitor activități fizice și ocupații specifice, cum ar fi suprasarcinile cărate în spate, efort fizic depus cu ajutorul membrelor superioare sau mersul pe distanțe lungi și pe teren denivelat cu poveri pe spate. Toate aceste activități au lăsat urme vizibile și profunde pe scheletul acestui individ, atât pe oasele membrelor superioare și inferioare, cât și pe cele ale centurilor și coloanei vertebrale.

Studiul morfologiei zonelor de inserție musculară ne ajută să decelăm o serie de activități cotidiene ale subiectului analizat. Asimetria osoasă la nivelul oaselor pereche arată că acest bărbat era stângaci. Caracteristicile diafizelor humerale indică o musculatură a brațelor foarte accentuată, platimeria femurală – activități fizice prelungite, mersul pe jos pe terenuri accidentate, denivelate, iar indicii cnemici tibiali – activități fizice care implică mobilitatea membrelor inferioare. Trohanterul femural suplimentar indică hiperdorsiflexia, mișcările de flexie-extensie ale coapsei sau alergatul. Fațetele suplimentare de articulație formate pe tibie trădează hiperdorsiflexia, îngenunchiatul și ghemuitul repetitive, furnizând astfel informații cu privire la condițiile de viață și activitățile de zi cu zi ale acestui individ. Modificările entezopatice sunt o formă de răspuns al organismului la acțiunea factorilor de stres, în special la suprasolicitarea musculo-scheletică.

Bibliografie

Alexeev, Debetz 1964: V. P. Alexeev, G. F. Debetz, *Kraniometria. Metodika antropologhiceskih issledovanij*, Moskva, 1964.

Ari *et alii* 2003: I. Ari, I. H. Oygucu, E. Sendemir, *The squatting facets on the tibia of Byzantine (13th) skeletons*, European Journal of Anatomy 7, 3, 2003, p. 143-146.

Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998: A. C. Aufderheide, C. Rodriguez-Martin, *The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology*, Cambridge, 1998.

Bach 1965: H. Bach, *Zur Berenchnung der Körperhöhe aus den langen Gliedmassenknochen weiblicher Skelette*, Anthropologhischer Anzeiger 29, 1965, p. 12–21.

Barnes 1994: E. Barnes, *Developmental defects of the axial skeleton in paleopathology*, Niwot, 1994.

Bergman 1993: P. Bergman, *The occurrence of selected non-metrical traits of the skull in relation to cribra orbitalia and grave equipment*, Variability and Evolution 2, 3, 1993, p. 63-75.

Blondiaux 1994: J. Blondiaux, *A propos de la dame d'Hochfelden et de la practique cavaliere: discussion autour des sites fonctionnels femoraux*, în: (L. Buchet ed.), *La femme pendant le Moyen Age et l'Epoque Moderne*, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1994, p. 97-110.

Boev 1972: P. Boev, *Die Rassentypen der Balkanhalbinsel und der Ostagaischen Inselwelt und deren Bedeutung fur die Herkunft ihrer Bevolkerung*, Sofia, 1972.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Boulle 2001: E. Boulle, *Evolution of two human skeletal markers of the squatting position: a diachronic study from antiquity to the modern age*, American Journal of Physical Anthropology 115, 2001, p. 50-56.

Breitinger 1938: E. Breitinger, *Zur Berenchnung der Korperhohe aus den langen Gliedmassenknochen*, Anthropologhischer Anzeiger 14, 1938, p. 249-274.

Broca 1875: P. Broca, *Instructions craniologiques et craniométriques*, Bulletins et Mémoires de la Société d' Anthropologie de Paris 2, 1875, p. 1-204.

Buikstra, Ubelaker 1994: J. E. Buikstra, D. H. Ubelaker, *Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains*, Arkansas Archaeological Survey Research Series, No 44, Fayetteville, 1994.

Chapman 1997: N. E. Chapman, *Evidence for Spanish influence on activity induced musculoskeletal stress markers at Pecos Pueblo*, International Journal of Osteoarchaeology 8, 1997, p. 390-411.

Connell 2008: B. Connell, *Preservation and archaeological data*, în *Human osteology method statement* (ed. N. Powers), London, 2008, p. 9.

Eickstedt 1934: von Eickstedt, E., *Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit*, Stuttgart, 1934.

Haas, Maximilian 1958: N. Haas, C. Maximilian, *Antropologiceskije issledovanija okrashennyh kostjakov iz komplexa moghil s ohroj v Glăvăneștii Vechi, Corlăteni i Stoicani-Cetățuie*, Sovetskaja Antropologija 4, 1958, p. 133-146.

Hawkey 1998: D. E. Hawkey, *Disability compassion and the skeletal record: using musculoskeletal stress markers (MSM) to reconstruct an osteobiography from early New Mexico*, International Journal of Osteoarchaeology 8, 1998, p. 326-340.

Hawkey, Merbs 1995: D. E. Hawkey, Ch. F. Merbs, *Activity-induced musculoskeletal stress markers (MSM) and subsistence strategy changes among ancient Hudson Bay Eskimos*, International Journal of Osteoarchaeology 5, 4, 1995, p. 324-338.

Hordilă 2000: D. Hordilă, *Câteva considerații de ordin arheologic privind populația catolică din zona Romanului în secolele XIV-XIX*, Buletin Istoric 1, 2000, p. 59-82.

Ionescu 2005: I. Ionescu, *Anomaliile dentare*, București, 2005.

Latham, Finnegan 2010: K. E. Latham, M. Finnegan (eds.), *Age Estimation of the Human Skeleton*, Illinois, Springfield, 2010.

Lingstadaas *et alii* 1996: S. P. Lingstadaas, H. Nordbo, T. Gedde-Dahl, P. S. Thrane, *On the genetics of hypodontia and microdontia: synergism or allelism of major genes in a family with six affected members*, Journal of Medical Genetics 33, 1996, p. 137-142.

Manouvrier 1892: L. Manouvrier, *Determination de la taille d'après les grands os des members*, Revue de l'Ecole d'Anthropologie 2, 1892, p. 227–233.

Martin, Saller 1957-1966: R. Martin, K. Saller, *Lehrbuch de Anthropologie*, Stuttgart, 1957-1966.

Mays 1998: S. Mays, *The archaeology of human bones*, London, New York, 1998.

Molleson 2007: T. Molleson, *A method for the study of activity related skeletal morphologies*, Bioarchaeology of the Near East 1, 2007, p. 5-33.

Molleson, Blondiaux 1994: T. Molleson, J. Blondiaux, *Riders' bones from Kish*, Cambridge Archaeological Journal 4, 1994, p. 312-316.

Molnar 2006: P. Molnar, *Tracing prehistoric activities: Musculoskeletal stress marker analysis of a stone-age population on the Island of Gotland in the Baltic sea*, American Journal of Physical Anthropology 129, 1, 2006, p. 12-23.

Myszka, Piontek 2012: A. Myszka, J. Piontek, *Variation of Musculoskeletal Stress Markers in the Medieval Population from Cedynia (Poland) – proposal of Standardized Scoring Method Application*, Collegium Anthropologicum 36, 3, 2012, p. 1009-1017.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Necrasov *et alii* **1958:** O. Necrasov, E. Floru, D. Nicolaescu-Plopşor, *Contribution à l'étude de la pathologie osseuse des populations néolithiques et énéolithique*s, Analele Ştiinţifice ale Universităţii "Alexandru Ioan Cuza" Iaşi IV, 1, 1958, p. 37-46.

Nemeskéri *et alii* **1960:** J. Nemeskéri, L. Harsányi, Gy. Acsády, *Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden*, în Anthropologhischer Anzeiger 24, 1960, p. 70-95.

Olivier 1969: G. Olivier, *Practical anthropology*, Michigan, Springfield, 1969.

Ortner 2003: D. J. Ortner, *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*, Oxford, 2003.

Pálfi, Dutour 1996: Gy. Pálfi, O. Dutour, *Activity-induced skeletal markers in historical anthropological material*, International Journal of Osteoarchaeology 11, 1, 1996, p. 41-55.

Pearson 1899: K. Pearson, *Mathematic contributions to the theory of evolution. On the reconstruction of stature of prehistoric races*, în Philosophical Transactions of the Royal Society Series A 192, 1899, p. 169–244.

Piontek, Kozlowski 2002: J. Piontek, T. Kozlowski, *Frequency of Cribra Orbitalia in the Subadult Medieval Population from Gruczno, Poland*, International Journal of Osteoarchaeology 12, 2002, p. 202-208.

Prasada Rao 1966: P. D. Prasada Rao, *Squatting facets on the talus and tibia in Australian Aborigines*, Archaeology and Physical Anthropology in Oceania 1, 1, 1966, p. 51-56.

Robb 1998: J. E. Robb, *The interpretation of skeletal muscle sites: a statistical approach*, International Journal of Osteoarchaeology 8, 5, 1998, p. 363-377.

Satinoff 1972: M. I. Satinoff, *Study of the squatting facets of the talus and tibia in ancient Egyptians*, Journal of Human Evolution 1, 2, 1972, p. 209-212.

Schmitt 2005: A. Schmitt, *Une nouvelle methode pour estimer l'age au deces des adultes a partir de la surface sacro-pelvienne iliaque*, Bulletins et Mémoires de la Société d' Anthropologie de Paris 17, 1-2, 2005, p. 1-13.

Shore 1930: L. R. Shore, *Abnormalities of the vertebral column in a series of skeletons of Bantu Natives of South Africa*, în Journal of Anatomy 64, 2, 1930, p. 206-238.

Simalcsik 2014: R. D. Simalcsik, *Evoluţia în timp a structurii antropologice a populaţiilor de pe teritoriul comunei Săbăoani, judeţul Neamţ*, Teză de doctorat, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, Facultatea de Biologie, Iaşi, 2014.

Stuart-Macadam 1985: P. Stuart-Macadam, *Porotic hyperostosis: Representative of a childhood condition*, American Journal of Physical Anthropology 66, 4, 1985, p. 391-398.

Teodorescu 1982: D. Teodorescu, *Mic atlas de anatomia omului*, Bucureşti, 1982.

Trotter, Gleser 1951: M. Trotter, G. Gleser, *The effect of ageing on stature*, American Journal of Physical Anthropology 9, 1951, p. 311-324.

Trotter, Gleser 1952: M. Trotter, G. Gleser, *Estimation of stature from long bones of American whites and Negroes*, American Journal of Physical Anthropology 10, 1952, p. 469-514.

Trotter, Gleser 1958: M. Trotter, G. Gleser, *A Reevaluation of Estimation of Stature Based on Measurements of Stature Taken during Life and of Long Bones after Death*, American Journal of Physical Anthropology 16, 1958, p. 79-123.

Tulsi, Prasada Rao 1968: R. S. Tulsi, P. D. Prasada Rao, *Ilio-tibial facet of the tibia in the Australian Aborigine*, Archaeology and Physical Anthropology in Oceania 3, 1968, p. 232–235.

Ubelaker 1979: D. H. Ubelaker, *Human Skeletal Remains: Excavation, Analysis and Interpretation*, Washington D.C., 1979.

Waldron 2009: T. Waldron, *Palaeopathology*, Cambridge, New York, 2009.

Walker *et alii* **2009:** P. L. Walker, R. R. Bathurst, R. Richman, T. Gjerdrum, V. A. Andrushko, *The Causes of Porotic Hyperostosis and Cribra Orbitalia: A Reappraisal of the Iron-Deficiency-Anemia Hypothesis*, American Journal of Physical Anthropology 139, 2009, p. 109-125.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Walrath *et alii* **2004:** D. E. Walrath, P. Turner, J. Bruzek, *Reliability test of the visual assessment of cranial traits for sex determination*, în American Journal of Physical Anthropology 125, 2004, p. 132-137.

Wapler *et alii* **2004:** U. Wapler, E. Crubezy, M. Schultz, *Is cribra orbitalia synonymous with anemia? Analysis and interpretation of cranial pathology in Sudan*, American Journal of Physical Anthropology 123, 4, 2004, p. 333-339.

White, Folkens 2005: T. D. White, P. A. Folkens, *The Human Bone Manual*, Amsterdam, Boston, 2005.

Полевой 1969: Л. Л. Полевой, *Городское гончарство Прутo-Поднестровья в XIV веке*, Кишинев, 1969.

Рикман 1955: Э. А. Рикман, *Археологические работы в 1954 г. на городище у с. Костешты*. Изв. МФ АН СССР 5(25), 1955, 95-112.

	Nr. Martin	Dimensiunea (în mm)	Costeşti-*Gârlea*, M.19	Săbăoani, M.300B
Humerusul drept	1	Lungimea maximă	247	257
	4	Lărgimea maximă epicondilară	63	66
	5	Diametrul maxim la mijlocul diafizei	28	21
	6	Diametrul minim la mijlocul diafizei	24	16
	7	Perimetrul minim	72	70
Humerusul stâng	1	Lungimea maximă	250	-
	4	Lărgimea maximă epicondilară	62	-
	5	Diametrul maxim la mijlocul diafizei	27	-
	6	Diametrul minim la mijlocul diafizei	22	-
	7	Perimetrul minim	73	-
Radiusul drept	1	Lungimea maximă	205	174
	3	Perimetrul minim	45	39
	4	Diametrul antero-posterior	12	10
	5	Diametrul transversal	19	17
Radiusul stâng	1	Lungimea maximă	205	171
	3	Perimetrul minim	46	39
	4	Diametrul antero-posterior	12	10
	5	Diametrul transversal	17	17
Ulna dreaptă	1	Lungimea maximă	-	197
	3	Perimetrul minim	-	39
	11	Diametrul transversal	13	12
	12	Diametrul antero-posterior	15	14
Ulna stângă	1	Lungimea maximă	230	196
	3	Perimetrul minim	41	38
	11	Diametrul transversal	14	11
	12	Diametrul antero-posterior	17	14

Tab. 1. Dimensiunile postcraniene absolute ale oaselor membrelor superioare la individul din M.19 Costeşti-*Gârlea* şi la cel din M.300B Săbăoani

Tabl. 1. The absolute postcranial dimensions of the upper limb bones at the individual from G.19 Costeşti-*Gârlea* and the one from M.300B Săbăoani

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

	Nr. Martin	Dimensiunea (în mm)	Costeşti-*Gârlea*, M.19	Săbăoani, M.300B
Femurul drept	1	Lungimea maximă	370	301
	6	Diametrul antero-posterior la mijlocul diafizei	27	27
	7	Diametrul transversal la mijlocul diafizei	27	26
	8	Perimetrul la mijlocul diafizei	87	86
	9	Diametrul transversal superior	32	35
	10	Diametrul antero-posterior superior	24	24
	21	Lărgimea intercondilară maximă	84	66
Femurul stâng	1	Lungimea maximă	365	301
	6	Diametrul antero-posterior la mijlocul diafizei	28	25
	7	Diametrul transversal la mijlocul diafizei	28	23
	8	Perimetrul la mijlocul diafizei	87	82
	9	Diametrul transversal superior	31	34
	10	Diametrul antero-posterior superior	24	22
	21	Lărgimea intercondilară maximă	84	69
Tibia dreaptă	1	Lungimea maximă	293	253
	8	Diametrul antero-posterior la mijlocul diafizei	32	27
	9	Diametrul transversal la mijlocul diafizei	23	22
	8a	Diametrul antero-posterior superior	36	32
	9a	Diametrul transversal superior	26	21
	10b	Perimetrul minim	82	72
Tibia stângă	1	Lungimea maximă	290	255
	8	Diametrul antero-posterior la mijlocul diafizei	32	27
	9	Diametrul transversal la mijlocul diafizei	24	21
	8a	Diametrul antero-posterior superior	34	32
	9a	Diametrul transversal superior	26	22
	10b	Perimetrul minim	85	73
Fibula dreaptă	1	Lungimea maximă	-	255
	2	Diametrul antero-posterior la mijlocul diafizei	13	10
	3	Diametrul transversal la mijlocul diafizei	16	13
	4a	Perimetrul minim	37	-
Fibula stângă	1	Lungimea maximă	-	-
	2	Diametrul antero-posterior la mijlocul diafizei	13	-
	3	Diametrul transversal la mijlocul diafizei	16	-
	4a	Perimetrul minim	38	-

Tab. 2. Dimensiunile postcraniene absolute ale oaselor membrelor inferioare la individul din M.19 Costeşti-*Gârlea* şi la cel din M.300B Săbăoani

Tabl. 2. The absolute postcranial dimensions of the lower limb bones at the individual from G.19 Costeşti-*Gârlea* and the one from M.300B Săbăoani

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

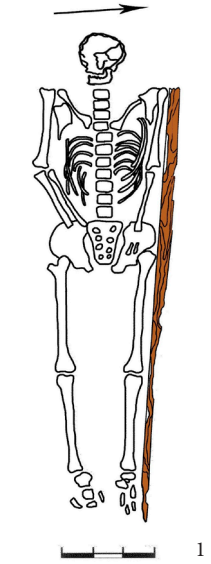

1

2

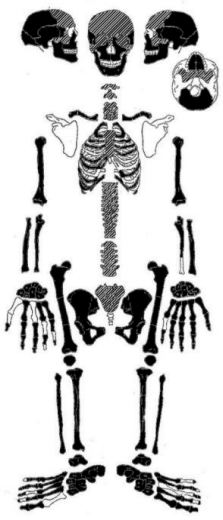

3

4

5

Fig. I. Necropola medievală de la Costești-*Gârlea*, M.19, bărbat, 50-55 ani.
1. Desen arheologic; 2. Fotografie *in situ* a craniului și a scheletului postcranian; 3. Starea de reprezentare a scheletului (negru = elemente prezente; hașurat = elemente parțial prezente; alb = elemente absente); 4. Neurocraniul văzut din plan vertical; 5. Neurocraniul văzut din plan lateral
Fig. I. Medieval necropolis from Costești-*Gârlea*, G.19, male, 50-55 years old.
1. Archaeological drawing; 2. Photo *in situ* of the skull and postcranial skeleton; 3. The representation degree of the skeleton (black = present elements; hatched = partially present elements; white = absent elements); 4. The neurocranium, seen from vertical view; 5. The neurocranium seen from lateral view

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

1

2

3

4

5

6

7

Fig. II. Necropola medievală de la Costești-*Gârlea*, M.19, bărbat, 50-55 ani.
1. Mandibula; 2. Arcada dentară inferioară; 3. Hemiarcada dentară superioară dreaptă; 4. Sacrum, incomplet, sacralizare L5; 5. Joncțiune manubrio-mezosternală; 6. Claviculele, inserții musculare accentuate; 7. Corpuri vertebrale lombare, osteofite
Fig. II. Medieval necropolis from Costești-*Gârlea*, G.19, male, 50-55 years old.
1. Mandible; 2. The lower dental arch; 3. The right upper dental hemiarch; 4. Sacrum, incomplete, L5 sacralization; 5. Manubriosternal junction; 6. Clavicles, pronounced muscle insertions; 7. Lumbar vertebral bodies, osteophytes

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

1 2 3

4 5 6

Fig. III. Necropola medievală de la Costeşti-*Gârlea*, M.19, bărbat, 50-55 ani.
1. Oasele humerus; 2. Oasele radius; 3. Ulnele; 4. Femurele; 5. Tibiile; 6. Fibulele
Fig. III. Medieval necropolis from Costeşti-*Gârlea*, G.19, male, 50-55 years old.
1. The humeri; 2. The radii; 3. The ulnae; 4. The femora; 5. The tibiae; 6. The fibulae

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

1 2 3 4

Fig. IV. Necropola medievală de la Săbăoani, M.300, individul B, bărbat, 35-45 ani.
1. Humerusul drept; 2. Radiusul și ulna de pe partea dreaptă; 3. Femurul stâng; 4. Tibia dreaptă
Fig. IV. Medieval necropolis from Săbăoani, G.300, individual B, male, 35-45 years old.
1. The right humerus; 2. The right radius and ulna; 3. The left femur; 4. The right tibia

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ethnographic landscapes as a resource for sustainable development. Case study: Republic of Moldova

Dorina Onică

Summary. The new research fields and directions in ethnology generate interdisciplinary and correlative approaches, through which is made a link between theory and application, between social, natural, and exact sciences. In this sense, as it is known and the sources confirm, the analysis and research of the ethnographic landscape concept is relatively recent. Also, and the concept of sustainability is relatively new, as its environmental dimension, and especially its economic, social and cultural one. Starting from the actuality and interdisciplinarity of these concepts, their relational circumstances, in this article we analyze the role of ethnographic landscapes for the sustainable development of local communities through the sources which they offer, being generated by elements of material culture and spiritual manifestations. Thus, from an economic point of view, the ethnographic landscapes offer opportunities to strengthen and enhance the value of cultural tourism, to initiate local business and create jobs, develop creative industries, give a rich ethnographic heritage that can help revitalize local economies. From a social point of view, the ethnographic landscapes unite the members of the community, ensure the connection between generations. This heritage object determines to dialogue, keeps communication and collaboration networks, incorporates elements that ensure social inclusion. In terms of culture, the ethnographic landscapes are ethnic marks and reflect identity, authenticity and cultural individuality. They preserve the traditional technical achievements and artistic creation, which are sources of ethnicity and provide cultural goods. Through the environmental dimension, the ethnographic landscapes reveal traditional knowledge, techniques and practices of resource and land use, beliefs and prohibitions associated with the preserving of the balance of nature, etc.
Keywords: ethnographic landscapes, ethnographic heritage, economic sustainability, social sustainability, cultural sustainability and resources.

Peisajele etnografice ca sursă pentru dezvoltarea durabilă. Studiu de caz: Republica Moldova. Noile câmpuri și direcții de cercetare în etnologie generează abordări interdisciplinare și corelative, prin care să se facă legătura dintre teorie și aplicabilitate, între științe sociale și cele naturale, exacte. În acest sens, așa cum se cunoaște și confirmă sursele, analiza și cercetarea conceptului de peisaj etnografic este relativ recentă. De asemenea, și conceptul de sustenabilitate este relativ nou, atât dimensiunea sa de mediu, și în special cea economică, socială și mai ales culturală. Pornind de la actualitatea și interdisciplinaritatea acestor concepte, circumstanțele lor

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

de relaționare, în acest articol analizăm rolul peisajelor etnografice pentru dezvoltarea durabilă a comunităților locale, prin sursele oferite de acestea, fiind generate de elementele de cultură materială și manifestări spirituale. Astfel, din punct de vedere economic, peisajele etnografice oferă posibilități de valorificare și fortificare a turismului cultural, deschiderea afacerilor locale și crearea locurilor de muncă, dezvoltarea industriilor creative, oferă un bogat patrimoniu etnografic, ce poate contribui la revitalizarea economiilor locale (Onica 2018, p. 115-123). Sub aspect social, peisajele etnografice unesc membrii comunității, asigură legătura dintre generații. Acest obiect de patrimoniu determină la dialog, menține rețelele de comunicare și colaborare, încorporează elemente care asigură incluziunea socială. Sub aspect cultural, peisajele etnografice sunt mărci etnice și reflectă identitate, autenticitate și individualitate culturală. Prin ele se păstrează realizările tehnice și de creație artistică tradiționale, ce sunt surse ale etnicității, furnizează bunuri culturale. Prin dimensiunea de mediu, peisajele etnografice relevă cunoștințe, tehnici și practici tradiționale de utilizare a resurselor și valorificare a terenurilor, credințe și prohibiții asociate păstrării echilibrului naturii, etc.
Cuvinte-cheie: peisaje etnografice, patrimoniu etnografic, sustenabilitate economică, sustenabilitate socială, sustenabilitate și resurse culturale.

.....

The ethnographic speeches become more and more focused on the directions of the restitutions, the recoveries of facts, realities and cultural contexts through which the ethnographic personality of some communities and places are and have been outlined. These research directions have the main purpose the revealing of the importance of ethnology as a science, which through its specific research tools touches the temporal dimensions of the popular civilization and culture, in order to bring them into the present. Respectively, through the ethnographic research the ethnographic past of communities is recovered, rebuilt, the present is analyzed, criticized or objectively understood with its interventions and associated changes. More recently, the ethnologist thinks, gives out, proposes solutions, action plans, the direction of cultural policies to safeguard the folk culture and to turned into heritage the folk civilization in direction to ensure the future of tradition through the heritage bearers.

In this context, the aim of the study is to show how the ethnographic landscape, a cultural heritage property, viewed through the optics of the dimensions of sustainability, contributes to the respect of the diversity and consolidation of the cultural dialogue, alternates the association of ethnographic heritage elements with the new techniques and technologies, preserves the artistic and technical collective memory, supports the improvement of local economies and the rational use of resources, participates in the harmonization of rural governance and social inclusion, and so on.

Also, it claims the importance idea, that the scientific research of ethnographic landscapes along with theoretical data, interpretations, explanations, analogies is necessary to provide practical solutions to the problems of the communities that

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

created these landscapes and still preserve them. The current position makes us be aware that the ethnographic landscape reflects our humanization modalities, exerted in relation with the inherited customs, practices and knowledge, respected and used by generations in accordance with the local tradition, living environment, ethnic and reporting identity patterns. In this way, through the generations that are bearers of heritage and creators of ethnographic landscapes, we discover the past, understand the present and think, act for the future. In so manner, the realities of contemporaneousness place us on the position to study the anthropology of local communities and of landscapes physically built and mentally perceived by them to understand how collectivities work and relate to the past as a mark and to the future as a model.

The arguments of such an approach are based on ethnological, sociological, and architecture literature, legislation of heritage, etc. For example, in the context of the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972), the sustainability means ”applying a long-term perspective to all processes of decision-making within World Heritage properties, with a view to fostering intergenerational equity, justice, and a world fit for present and future generations” (*Policy Document*...2015, p. 3). In other words, it is necessary to think about ensuring of some viable ethnographic landscapes in time, both from structurally point of view, also functionally, symbolically and as identity. It is important to ensure that these heritage elements to treasure harmoniously the achievements of ethnic civilization and culture of all ascendant generations and of successors' one.

Another document that argues this research is the European Landscape Convention, through that, the states admit that ”the landscape has an important public interest role in the cultural, ecological, environmental and social fields, and constitutes a resource favourable to economic activity and whose protection, management and planning can contribute to job creation”(2000, Preamble). Determining and analyzing of the sources provided by the ethnographic landscapes for the sustainable development of communities bearers of heritage, places the researches in light of the concept and direction of the new ethnography, whereby the cultural phenomena and facts need to be interpreted complexly, critically using the economic, political, social realities and contexts in which these communities live.

The topic of sustainable development of the cultural, ethnographic landscapes has been approached in several studies. For example, the Council of Europe publishes in 2006 (Landscape and sustainable…, p.11-207) a collection of studies on various aspects of the cultural landscape's sustainability. The authors analyze topics such as landscape and individual and social well-being, landscape and spatial planning policies, landscape and innovative tools, landscape and identification,

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

assessment and quality objectives, etc. In the same line of ideas, Lucian David affirms on the characteristics of the ethnographic landscape that it ”is an economic, historical, ecological and cultural resource” (David 2015, p. 42).

The position that the resources of traditional culture and civilization are important for contemporary days, is strengthened by Mihaela Hărmănescu, who writes in one of her papers that ”the knowledge of the traditionally built culture are sustainable principles established over the time through a continuous process, therefore the built vernacular patrimony is constantly evolving and has different characteristics and forms that are based on local climatic conditions, materials and living cultures. Some of its features can be developed, reproduced, others impossible to be used, but can offer solutions on developing of some strategies for resilience of the rural landscape” (Hărmănescu 2015, p. 37).

Another study from 2017 aims the ethnographic analysis of the rural landscape by revealing the elements of material and spiritual culture towards the revalorization of these cultural resources in order to contribute to the sustainable development of the communities heritage bearers. The author noted on this line that ”the rural space has become harmonious through the order and balance of the organization of the household, the consistency of the earth work, due to the ability of the local population to use rationally the natural resources, its adaptability capacities to environmental conditions, the creativity of dedicating beautiful expressions of folk creation to labour and nature. The importance of knowledge of rural landscapes would help the community reconsider its territory, keep its local identity, analyse and reconsider the benefits of the space which it possesses” (Onica 2017, p. 188).

The concept of sustainability applied to the ethnographic landscape's one, shows that the transmission and distribution of the conceptualization and reflection way of the humanization and of the transgenerational shaping forms of the ethnographic landscapes, contribute to the realization of a process and phenomena of cultural transmission. Thus, the generations are replaced, and in the same time with them new changes and models are born. Therefore, the correct understanding of the structural and aspectual, symbolic and value conversion processes of ethnographic landscapes, offers opportunities to ensure their material and spiritual stability on one side; and to re-evaluate their importance, use the tools and resources that they offer to find solutions to the complex issues of current communities, on the other side.

In fact, an analysis of the main forms of degradation of the ethnographic landscapes reflects the qualitative, structural, layout, symbolic and utilitarian mutations of the constituent elements that converge and emerge into/ from these landscapes. Because these transmutations show how these processes, being correctly understood, can ensure ”to treasure of ethnographic heritage” (David 2015, p. 175). We consider that often the ethnographic landscapes hide encrypted

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

meanings where by the values, cultural norms, ethnic and psychological implications, peculiarities of their people and their constituent elements are externalized. Therefore, in order to understand their importance, they must be read, interpreted and included practically in the actions of sustainable development on the economic, environmental, social, cultural dimension. Actually, the landscape planning should be focused on its multifunctionality, because it ”provides and preserves the conditions for a wide variety of needs for both human and non-human life” (Haaren 2002, p. 74). Also, the results of researches regarding the people and their changing relationship to the environment, released in Transylvania, show the ”landscape aspiration” of different groups of people and how they perceive their environment, as ”landscapes for prosperity and economic growth; landscapes for traditions and balanced lifestyles; landscapes for human benefit; landscapes for farming; and landscapes for nature” (Loos *et alii* 2016, p. 75). This information proves also the multifunctionality of the landscape, its potential and possibilities for local community that should be harmoniously combined for ensuring all types of needs, materials and spirituals, and for preserving both natural and cultural heritage.

From an ***economic perspective***, the ethnographic landscapes are an important source of sustainable development because they give multiple economic opportunities, such as diversifying activities that can bring income to families, opening up businesses in the agricultural sector, producing and harnessing *bio* products. It also offers jobs to those who want to use economically certain genres of folk art such as artistic processing of stone, pottery processing, knitting vegetable fibers (fig. 1), etc. For example, the ethnographic landscapes by the land-use can contribute to the rational resources using and the preservation of the knowledge, practices related to the traditional occupations and the emerged crafts from these types of landscapes. The forest landscape provides the most precious resource, the wood, which being rationally used in combination with different texture, technique and other materials, it can contribute to obtaining various goods for the cultural tourism industry, such as items of folk architecture for guest houses (fig. 2), items for the inside decoration of the houses, manufacture objects that may reproduce the ambience of the grandparents' home.

The relationships between landscapes determine useful exchanges, such as the agrarian landscape is closely related to the bakery industry, the pastoral landscape by the meat and dairy industry, the viticultural landscapes by winemaking industry, and so on. Similarly, the thoughtful management of these ethnographic landscapes provides quality food and contributes to a healthy life and nutrition. They also offer solutions for families to harness their private land under the position of some family businesses, which could be sustainable initiatives in rural areas (fig. 3).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

We give importance to the idea that ”a qualitative knowledge of the culinary characteristics of an area is also related to acknowledge of the landscape, which is the visible expression of the system of food production. The most striking example is the landscape of vineyards and the sensation this produces of the taste of wine; this is also true of olive groves and certain pastures which can, indirectly, evoke the pleasure of the food they produce (olive oil, cheese, certain types of meat)” (Luginbühl 2006, p. 37). This statement suggests the following considerations. Such interdependence contributes to the improvement of the quality of the viticultural, pastoral and fishery landscapes, namely through the perpetuation of the recipes of preparing, keeping and consumption of products together with the afferent object and practices specific to a particular type of landscape, in connection with ”the system of religious and magical-ritual prescriptions and interdictions” (Iarovoi 2013, p. 81), as a component part of the immaterial heritage. The validity of these realities is supported by the Agenda 2030 stipulation, such as ”cultural diversity and traditional knowledge are important assets for food security and sustainable farming” (*The 2030 Agenda*…2017, p. 16).

Other sources of economic sustainability are apiaries, which can be a support for initiatives in beekeeping, and the apiculture products (honey, honeycombs, royal jelly, and propolis) – traditional medicine remedies – provide alternative solutions to medical care.

The built landscape, which essentially archives traditional housing construction techniques and knowledge, historical principles of organization of households in the village precincts or estate, reflects the social relationships, the mentality and relationships among members of the local community. It is a heritage of customs and traditions, offers sustainable solutions with architectural character, about space using and the ensuring of sustainable habitats. Also, we may note that the ethnographic landscape, together with the cultural heritage, is ”increasingly recognized as an engine of economic growth and social inclusion, whilst cultural and creative industries are increasingly used for urban regeneration, economic vitality and as an instrument for social inclusion, innovation, and dialogue” (Mergos 2017, p. 82).

The artistic and aesthetic values of the ethnographic landscapes as a whole and their constituent elements may be recreational resources and spaces, may be included in the cultural tourism (Vasile 2016) circuit and developed local cultural brands. For example, in a study, Varvara Buzilă brings arguments in favor of the cultural symbols as communication points and networks in the context of tourism by offering ”the results of theoretic and practical investigations of the common aspects in the development of culture and civilization for the durable touristic assessment of the anthropologic cultural heritage, of the tangible and intangible

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

cultural goods, being the main identity basis for the socio-economic development and for the cohesion of the community" (Buzilă, Lazăr 2016, p. 409).

The combination between tradition, authenticity, science and innovation offers opportunities to recovery the resources of rural civilization and culture, in order to provide jobs for young people, equal economic growth for communities, and revitalization of local economies. In view of the assumption that "traditionally, values were articulated by experts' analysis of heritage as a work of art or a record of the past" (Mason 2002, p. 8), we mention that on base of our heritage we have to build our future and to give life to tradition.

On the ***social dimension***, the ethnographic landscapes can be capitalized by the involving of various specialists who would come up with original, innovative, interactive solutions and approaches that would attract the community. The cooperative work activities and the way of cultural construct into/of landscapes, regardless of their taxonomy (crafts, agricultural work, calendar customs and holidays, community holidays), contribute to social inclusion, community solidarity, safeguarding of traditional social institutions and customs.

The ethnographic landscapes related to the craft provide an informal education, ensure the transmission and reception of knowledge and techniques between generations of craftsmen and apprentices, and provide the opportunity for professionalization. The recovery of folk art's genres, such as carpet weaving, making items of folk costumes, offers the chance to women to prove themselves in rural communities, and reinforce the rights to the initiative, catalyzes state support for cultural projects proposed by women, enriches skills training and ensuring of quality education. Furthermore, the respect for occupational / gender relationships is protected, in order to increase the quality of cultural goods produced and the exclusion of discrimination.

The involvement of young people in various socialization and work entourages, based on their age, gender, activities, helps to the functional repositioning of their values, principles and norms. In this way, the young generation can adapt to the changes of the new times, be able to achieve their goals and carry out the initiatives within the limits of equity, dialogue and creativity. The use of cultural components, such as traditional food, popular dances, traditional music in a certain feast space and context, determine the premises for creating festivals (Wine Festival, Pies festival). Correctly organized, in frame for respecting of authenticity, the festivals provide communication and "now punctuate the cultural calendar of many nations and regions at regular intervals, offering myriad opportunities for the celebration of different cultural events and also offering occasions for the shared consumption of music, literature, film, food, wine and a variety of other leisure and lifestyle pursuits" (Bennet, Taylor, Woodward 2014, p. 1).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

A sustainable development shows the ability of the community to adapt to the contemporary changes, the degree of solidarity in action, inventiveness in ideas and approach in problem solving. Thus, the resources of traditional culture should be exploited interactively through informal activities by the community members, combining the tradition with modernity and promote the new informational technologies.

A task on social dimension is to ”protect documentary heritage for the survival of a collective memory” (*The 2030 Agenda*… 2017, p. 20), what tells us about the material and spiritual heritage of ethnographic landscapes, and the communities that created them, manage and pass them on to future generations. We can also use the documentary heritage to enhance identity memory, to encourage the cultural patriotism. Because the ethnographic field research done by anthropologists, ethnologists, ethnographers, are methods and tools for recording new information and of community memory, to include them later in scientific works, and to make them public to different categories of readers and practitioners.

The ***cultural dimension*** of sustainability of the ethnographic landscape is the most relevant to highlight its value. The ethnographic landscape offers culturally sustainable solutions when the cultural heritage of a community is understood as a heritage, and the cultural policies are geared towards protecting it, and linked to the changes that take place within them. In this way, we understand how the visual and cultural identity of ethnographic landscapes is reconfigured, how the *homo faber* position themselves in this landscape, how the image and the purpose is resized for which these landscapes are perpetuated, some changed, others created. Thus, we can establish the tools, the resources, the ways to understand how an ethnographic landscape manifests, how it can be integrated harmoniously in the community initiatives to ensure a viable, authentic material and spiritual habitation, reported at the same time to the ethnic characteristics, the progressive tradition and adapted to the needs of that community. In fact, the authenticity of today's communities is validated and certified by the ethnographic heritage created, owned, protected and transmitted by them. In this sense, the state and non-governmental institutions should support initiatives that aim to design public spaces using ornaments, traditional symbols to promote artistic creation and the artistic memory of the ancestors. Such initiatives contribute to creating a sense of well-being, ambience with beautiful visual qualities, causing emotions of return to our ethnic and spiritual roots, urges us not to forget our common heritage.

Such an approach leads us to the application of an ethnology of urgency, which ”provides an ethnological program of preferential and urgent researches on the forms and aspects, facts and elements of popular ethnic civilization and culture, whose disappearance is announced imminent, through the effect of the scientific-

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

technical and social-political revolutions in their dialectical unity" (Vulcănescu 1979, p. 123).Consequently, based on the applicability of such a program, we also contribute tangentially to ensuring the sustainability of the ethnographic heritage, the preservation of the authenticity of the ethnographic landscapes. Through such ethnological research, we are able to save by researching the memory of those who have created the landscapes and who can provide us relevant data. And the specialists, through analysis and interpretation, can reconstruct certain cultural facts. The textualising, documenting of the heritage of ethnographic landscapes gives us the chance to pass on archives, scientific papers, video and audio materials to the future generations, to transmit them resources, that would enrich and support a qualitative education geared to the diffusion and distribution of ethnic and national values.

To reinforce the above ideas, we offer some examples referring to the sustainable solutions to the cultural dimension of ethnographic landscapes and their components. The knowledge, beliefs and rituals associated with landscapes contribute to the perpetuation, promotion of immaterial cultural heritage elements. On the other hand, the cause-effect relationships exist in these landscapes, which confirms the loss, semanticize or appearance of certain elements. For example, the cessation of livestock farming has caused some changes in pastoral ritual practices, beliefs and pastoral knowledge. Many respondents, especially young people, do not know what is the ritual-symbolic function of the willow branches that are placed by them at the gate, on St. George's day, what the belief in stealing of animals' manna means, etc.

The ethnographic landscapes that belong to ethnic communities contribute to the cultural diversity, identity, creativity, and continuous dialogue aimed at settling local conflicts. For example, the feasts, respect and perpetuation of certain customs specific to Bulgarians, Gagauz, Ukrainians in the Republic of Moldova ensure respect for ethnicity, strengthen intercultural dialogue, create contexts of correct understanding of what cultural elements are specific for us, the Romanian people, and for them. Reconstruction and reproduction of content and aesthetics features is necessary for fortifying the local identity and perpetuate the ethnographic personality of people and places, to bring and show respect for the human being, that creates the ethno-civilization and ethno-culture.

The ***ecological dimension*** of sustainability, the primary one, which generated the other dimensions, on the segment of ethnographic landscapes, ensures their balance and physical existence. For example, the forest and fisheries landscapes ensure the preservation of fauna and flora biodiversity, the rational use of water and wood resources. Just as preserving traditional farming techniques and combining with the new technologies contributes to protecting and maintaining of soil quality, fertility of agricultural fields, and increasing of agricultural productivity.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

The use of alternative energy sources, in fact traditional ones (wind, sun, water), using technologies, guarantees a clean environment, slows down climate change, highlights local resources, and provides clean living environments. In this way, preserving and protecting the cultural heritage of communities (e.g. windmills), provides sustainable, safe and quality habitats, communities with free access to resources. For example, the results of field research and bibliographic sources tell us that until the second half of the XX century, in the villages from the woodland areas there were some restrictions on the cutting of the forests by the inhabitants. These restrictions were determined by the property regime (private or public), and later in the Soviet period, by temporal periods and dimensional quotas, in order to rationalize the use of wood resources and ensure the regeneration of forest resources. To this end, in order to guarantee a healthy environment and an authentic ecology of culture, UNESCO has a vision based on a systemic relationship, in terms of natural and human habitats, namely ”humanity lives in harmony with nature and in which wildlife and other living species are protected”(*The 2030 Agenda*…2017, p. 4).

Another example of this is the traditional practice of maintaining soil fertility, ensuring the quality and quantity of agricultural products, protecting the land resources, by burning the vegetal remains, organic fertilizers (ashes, manure, fertilizing with the sheep manure by moving sheep-pens, in Romanian this practice is called ”târlire”). Another *eco* way in order to ”ensure the fertility of soil is to let soil lie fallow (”pârloagă”), between several months to over 3 years” (Moraru 2003, p. 39).On the whole, in the traditional mentality and equity, it is believed that all the possibilities offered to us by the nature, were protected using some ritual practices, customs, and interdictions. For example, when the people were harvesting, they used to let on the field some wheat rears, fruits of grapes in the orchards or vineyards, in the belief that the birds of the sky will come to eat this parts of harvest. Also these practices were being used, because the people through this few harvest parts were bringing an offering as a thanks, and also they believed that in this way guaranteed a rich harvest for next year. Therefore, ”the cultural landscapes often reflect specific techniques of sustainable land-use which also include spiritual connections with the landscape, considering the characteristics and limits of the natural environment they are established in, and a specific spiritual relation to nature” (*Operational Guidelines for*…2012, p. 88).

All dimensions of sustainability are present in the structure of an ethnographic landscape, consequently each of them argues the actions, the sustained processes that have taken place in the past, manifest today, or we will ensure their perpetuation in the future into the respective landscapes. For an exhaustive understanding of the idea we will take as an example the agrarian landscape. This is an ethnographic

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

heritage element, a testimony of an agrarian civilization and culture, with all its related and associated material and spiritual manifestations, a demonstration of the work process and of an agrarian religion. Its ecological dimension is validated by certain works, methods of obtaining and capitalizing on agricultural land, such as grubbing, fallow practices, using organic fertilizers. The cultural dimension includes the material and the spiritual part. The material one is validated by shelters and constructions for the preservation of tools and agricultural machines, of grain (pits for food, barn, storehouse, wicker baskets, crates, etc.); by the folk technique installations (hand mill - grinder, horse mill, windmill) and agricultural instruments (plow, harrow, roller, spade, hoe, sickle, rake, fork).

The spirituality of landscape is expressed by the spring-summer customs (First ploughing, the ritual being done at Saints'/Martyrs'Day; *Sânzienele/Drăgaica* (Nativity of St. John the Baptist) – agrarian custom circumscribed to gathering cereals, together with all the practices assigned to it – First sheaf, "cununa", "barba popii/poama câmpului" (Buzilă 2013, p. 181); by agricultural land processing techniques, knowledge of farming, cultivation of cereals, knowledge of determining soil quality. A particular relevance of this type of landscape is the ritual bread, which is specific to the cycle of family and calendar holidays and customs (fig. 4).

The social dimension is revealed by the labour companionships for ploughing land, gathering cereals, so it determines the presence of social institutions such as *clacă* (traditional group work among the Romanians).

Reiterating some preliminary conclusions, because the subject requires further research, determine us to specify the following. Diversifying the dimensions of the concept of sustainability has generated new approaches to the subject, as well as incidence on different spheres of life and scientific research. In this sense, the research of cultural heritage and its properties is underlined, both to ensure their sustainability and how they can contribute to the sustainable development of communities.

Therefore, considering the ethnographic landscapes as a subtype of cultural and heritage properties with a specific dynamic, they generate some benefits for the communities that created and own them. Our article based on ethnological literature, heritage acts and conventions adopted by the UN, UNESCO, etc., highlights some resources of traditional culture and civilization, then modern, even contemporary, which exists in ethnographic landscapes, in terms of considering them as resources to ensure sustainable development.

Thus, we have provided examples of how the recovery of ethnographic landscapes ensures economically sustainable development by harmonizing local economies; opening of the businesses that have as a support certain traditional occupations, crafts; the correct landscape planning and the maintenance of their

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

aesthetic aspects offer opportunities for tourism promotion; obtaining of cultural goods using local resources, harnessing customs and holidays to enrich cultural tourism offers.

On the social dimension, the ethnographic landscapes are expressions of collective labor, reflecting ongoing dialogue between generations, thus protecting them contributes to the social inclusion of all age and gender categories; to train young people to receive, know and transmit certain information, practices, techniques, to turned into heritage of the cultural collective achievements, and to promote their common good as an identity value.

On the cultural dimension, the ethnographic landscapes are intrinsic with the identity, ethnicity, and cultural dialogue. Through the elements, phenomena, cultural processes that define it, it contributes to the consolidation of identities and avoidance of intercultural conflicts.

The ecological dimension, the primary one, provides knowledge, techniques for capitalizing of natural resources, protecting of agricultural lands, obtaining *bio* products using traditional techniques, rational use of natural resources used to obtain cultural goods (fig. 5-6).

In fact, looking into the history of the creation and on the way of manifestation of ethnographic landscapes, we distinguish relevant examples of actions aimed at ensuring their sustainability and ensuring a harmonious life. And on the other hand, the beliefs, customs, ritual practices that ensured the spiritual dimension of the landscape were oriented towards maintaining a balance with nature and the universe.

Bibliography

Bennet *et alii* **2014:** A. Bennet, J. Taylor, I. Woodward, *Introduction*, în: *The Festivalisation of Culture*, Routledge 2014, p.1-8.

Buzilă 2013: V. Buzilă (coord.), *Registrul Național al Patrimoniului Cultural Imaterial din Republica Moldova, Vol. A,* Chișinău, 2013.

Buzilă, Lazăr 2016: V. Buzilă, S. Lazăr, *Cultural Symbols in the Context of Communication – Identity Label and Link of Social Cohesion*, în: V. Vasile (ed.), *Caring and Sharing: The Cultural Heritage Environment as an Agent for Change*, Springer Proceedings in Business and Economics, Springer Cham, 2016, p. 409-419.

David 2015: L. David, *Peisajele etnografice din România*, București, 2015.

Haaren 2002: Ch. von Haaren, *Landscape planning facing the challenge of the development of cultural landscapes*, în: Landscape and Urban Planning 60, 2, 2002, p. 73-80.

Hărmănescu 2015: M. Hărmănescu, *Patrimoniu și peisaj rural. Strategii de integrare și promovare*, București, 2015.

Iarovoi 2013: V. Iarovoi, *Knowledge regarding traditional alimentation*, în: V. Buzilă (coord.), *National Inventory of the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova, Vol. A*, Chișinău, 2013, p. 196-204.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Loos *et alii* **2016:** J. Loos, David J. Abson, I. Dorresteijn, J. Hanspach, T. Hartel, Andra I. Horcea-Milcu, F. Mikulcak, J. Fischer, *Sustainable Landscapes in Central Romania a social-ecological study on the future of southern Transylvania*, Lueneburg, 2016.

Luginbühl 2006: Y. Luginbühl, *Landscape and individual and social well-being,* în: *Landscape and sustainable development: Challenges of the European Landscape Convention*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2006, p. 30-51.

Mason 2002: R. Mason, *Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices,* în: *Assessing the Values of Cultural Heritage. Research Report*, Los Angeles, The Getty Conservation Institute, 2002, p. 5-30.

Mergos 2017: G. Mergos, *Cultural heritage and the economic development agenda*, în: G. Mergos, N. Patsavos (eds), *Cultural Heritage and Sustainable Development. Economic Benefits, Social Opportunities and Policy Challenges*, Greece: Tehnical University of Crete, 2017, p. 81-96.

Moraru 2003: G. Moraru, *Prelucrarea pământului*, în: I. Ghinoiu (coord.), *Atlasul Etnografic Român. Vol. II. Ocupațiile*, București, 2003, p. 38-39.

Onica 2017: D. Onica, *Peisajul cultural rural dintre Prut și Nistru. Aspecte etnogeografice*, București, 2017.

Onica 2018: D. Onica, *Patrimoniul etnografic prin prisma celor 17 Obiective de Dezvoltare Durabilă*, Akademos 2, 2018, p. 115-123.

Vasile 2016: V. Vasile (eds), *Caring and Sharing: The Cultural Heritage Environment as an Agent for Change,* Springer, Cham, 2016.

Vulcănescu 1979: R. Vulcănescu, *Dicționar de etnologie. I. Terminologie, II. Personalități,* București, 1979.

European Landscape Convention, Florence, 2000: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680080621

Landscape and sustainable development: challenges of the European Landscape Convention. Strasbourg, Council of Europe, 2006, 213p, https://rm.coe.int/16804895e

http://www.cesindcultura.acad.ro/images/fisiere/rezultate/postdoc/rapoarte%20finale%20de%20cercetare%20stiintifica%20ale%20cercetatorilor%20postdoctorat/lucrari/Harmanescu_Mihaela.pdf

Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention as adopted by the General Assembly of States Parties to the World Heritage Convention at its 20th session (UNESCO 2015), https://whc.unesco.org/en/sustainabledevelopment/

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, Paris, UNESCO World Heritage Centre, 2012.

Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (accessed at 12.10.2018)

UNESCO moving forward the 2030 Agenda for Sustainable Development. Paris: UNESCO, 2017.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 1. Various kinds of baskets weaved in wicker fibers (the village of Manta, photo: Onică D.)
Fig. 1. Diferite coșuri împletite în fibre de răchită (satul Manta, foto: Onică D.)

Fig. 2. Tourist pension with elements of traditional architecture carved in wood and stone (the village of Butuceni, photo: Onică D.)
Fig. 2. Pensiune turistică cu elemente de arhitectură tradițională cioplite în lemn și în piatră (satul Butuceni, foto: Onică D.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 3. The wine growing – a family business (the village of Lozova, photo: Onică D.)
Fig. 3. Cultivarea viței de vie – o afacere de familie (satul Lozova, foto: Onică D.)

Fig. 4. Jemna îngemănată – wedding ritual bread (Photo: Onică D.)
Fig. 4. Jemna îngemănată – pâine de ritual specifică obiceiului nunții (foto: Onică D.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fig. 5. The well with roll, traditional way of drinking water catching (the village of Clișova Nouă, photo: Onică D.)
Fig. 5. Fântână cu val, metodă tradițională de captare a apei potabile (satul Clișova Nouă, foto: Onică D.)

Fig. 6. Traditional methods of gardening (the village of Manta, photo: Onică D.)
Fig. 6. Metode tradiționale de grădinărit (satul Manta, foto: Onică D.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Raasi 1/2019, 261-270.

Evoluția reprezentațiilor de artă dramatică tradițională

Mariana Cocieru

Rezumat. În demersul de față autorul se referă la apariția și etapele de evoluție a reprezentațiilor de teatru popular ca repere etnosociale de manifestare a culturii tradiționale, cu reflectarea mutațiilor survenite pe parcurs. Reflectând asupra culturii tradiționale de tip rural, observăm că aceasta are la bază un comportament social ritualic, dictat de respectarea unor legi nescrise, perpetuate și respectate de comunitate. Identificarea și documentarea preceptelor cutumiare motivează punerea în circulație a mai multor opinii privind geneza și evoluția teatrului popular propriu-zis, la care autorul se va referi în interiorul studiului. Cert e că performarea obiceiurilor populare în antichitate, cu recurgerea la deghizarea sau travestirea ritualică, pe de o parte, avea loc din nevoia purtătorilor de mască de a îndeplini legătura spirituală cu forțele supranaturale divine, cu moșii și strămoșii neamului, cu ființele totemice ale vetrei satului, iar pe de altă parte, urmărea funcția apotropaică de protejare magică împotriva acțiunilor malefice ale duhurilor rele, care, conform mentalității tradiționale, asupresc și periclitează existența umană. În perioada străveche, performerii reprezentațiilor teatrale erau marcați de importanța cutumiară a măștii, prin intermediul căreia se credea ca are loc transcenderea din cronotopul profan în cel sacru, considerat recurent și recuperabil. Cu trecerea anilor se produc mutații esențiale în mentalul colectiv al poporului, în consecință, transfigurarea magică evoluează în cea ludică, apoi în dramatică, atestată în reprezentațiile teatrului folcloric, unde conlucrează atât actul ceremonial, cât și aspectul spectacular/de divertisment, obiceiurile de familie și calendaristice, soldând cu desacralizarea măștii ritualice.
Cuvinte-cheie: teatru folcloric, cultură tradițională, mască, fenomen etnosocial, precepte

The evolution of traditional dramatic art representations. In the present approach, the author refers to the emergence and stages of evolution of popular theater representations as ethno social landmarks of manifesting the traditional culture, with the reflection of the mutations that occurred along the way. Reflecting on the traditional rural culture, we observe that it based on a ritualistic social behaviour, dictates by the observance of unwritten conventions, was perpetuated and respected by the community. The identification and documentation of customary precepts motivates the circulation of several opinions regarding the genesis and evolution of the popular theater itself, to which the author will refer within the study. It is true that the performance of popular customs in antiquity with the use of ritual disguise or disguise, on the one hand, was due to the need for mask-wearers to fulfil the spiritual connection with the divine supernatural forces, with the ancestors and ancestors of the nation, with the totemic beings of the village glass, and on the other hand, followed the apotropaic function of magical protection against the evil actions of the evil spirits, which, according to the traditional mentality,

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

suppress and perpetuate the human existence. During the ancient period, the performances of the theatrical performances marked by the customary importance of the mask, through which it believed that the transcendence from the profane chronotope to the sacred one, considered recurrent and recoverable, takes place. With the passing of years, there are essential changes in the collective mind of the people. As a consequence the magical transfiguration evolves into the playful one, then into the dramatic one, attested in the folkloric theater representations where both the ceremonial act and the spectacular/entertainment aspect, the family customs and calendar, resulting in the desalination of the ritual mask.
Keywords: folkloric theater, traditional culture, mask, ethno social phenomenon, precepts

.....

Apariția și evoluția reprezentațiilor de teatru popular ca fenomene etnosociale de afirmare a culturii tradiționale de tip rural au generat în rândul cercetătorilor preocupați de acest subiect o serie de ipoteze privind constituirea și consolidarea acestor manifestări în timp. Având în discuție definirea conceptului de teatru folcloric, etnologul Vasile Adăscăliței recurge nemijlocit la vârsta milenară a unor forme de artă dramatică, comparându-le, totodată, cu prezența unor practici similare în cultura tradițională a altor popoare. Investigațiile efectuate scot în evidență etapele de evoluție ale reprezentațiilor dramatice, pătrunderea și asimilarea elementelor noi, preluate de-a lungul timpului sub incidența factorilor social-istorici.

Corelând conceptul cu actualitatea, cercetătorul fenomenului dramatic semnalează preponderent valoarea lui distractiv-educativă, susținând și ipoteza conform căreia teatrul popular, drept manifestare colectivă, a cunoscut la origini niște valențe magice, subordonate cultului, care, odată cu mutațiile social-istorice din mediul folcloric, au suferit modificări privind perceperea sacră a fenomenului. Perspectiva ritualică a dramaturgiei folclorice este susținută de conservarea unor reminiscențe arhaice: „ce altă explicație ar putea primi amănuntul că teatrul folcloric are caracter ocazional, adică se practică numai la anumite sărbători din an, intră în practicile masculine (prezența femeilor fiind semnalată numai în piesele și în variantele de dată cu totul recentă, probabil pentru că în religiile autohtone străvechi, preoții se recrutau numai dintre bărbați), decât doar cea sugerată de una dintre cele mai vechi – poate chiar prima – etape cunoscute de dramaturgia populară în dezvoltarea sa? În același sens pledează și o parte însemnată a repertoriului teatrului folcloric, unde învelișul cultic – sau măcar tenta de această factură – este prezent" (Adăscăliței 2015, p. 20).

Cea mai veche formă de concretizare a elementelor de teatru popular, potrivit etnologului Romulus Vulcănescu, ține de tradiția deghizării/mascării ritualice, măștile populare fiind considerate argumente esențiale „printre «izvoarele istorice nescrise» de ordin mitologic ale culturii populare române" (Vulcănescu 1970,

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

p. 8). Evoluția mascării ritualice urmează un îndelungat traseu, de la camuflare la deghizarea cu mască-costum, apoi la travestirea prin implicarea altor instrumente culturale de tipul măștilor (măștile reductive: masca glugă, de cap, de față/obrăzare, maschetele) și, în ultimă instanță, la transfigurare, când are loc depersonalizarea actantului purtător de mască, reuniunea lui spirituală cu personajul în care s-a travestit. Dacă în ritologia primitivă masca avea efectul transcenderii într-un timp și spațiu solicitat (exemplul șamanilor/vrăjitorilor/solomonarilor), realizând o transfigurare mitică, treptat, sub influența noilor factori istorici, de dezvoltare socială, culturală, aceasta suferă mutații esențiale în mentalitatea colectivă, obținând o conotație ludică, desacralizată. Forma evoluată a transfigurării, menționează etnologul Romulus Vulcănescu, este cea dramatică, întâlnită în componentele teatrului folcloric, unde pe lângă actul ceremonial, se manifestă preponderent aspectul spectacular al jocurilor actuale cu măști, iar dispoziția psihologică a artistului amator (actant al reprezentației dramatice) se transmite publicului receptor (Vulcănescu 1970, p. 15). Realizând o investigație etnologică a obiceiurilor cu măști, cercetătorul surprinde în mască un „instrument cultural", care detașează umanul de lumea animală și ajută omului la schimbarea mediului social în unul cultural: „aceste instrumente culturale de integrare și dezintegrare a omului primitiv și apoi evoluat în mediul ambiant (natural sau social), de apărare și atac (real sau fictiv), s-au transmis din cultura primitivă în cultura populară sub aspectul unor moșteniri directe, <...> indirecte și succedanee" (Vulcănescu 1970, p. 16).

Mostrele care au supraviețuit la ora actuală în mediul folcloric se raportează la perioade istorice nu prea îndepărtate de contemporaneitate, doar că semnificația și simbolistica social-culturală a acestora e cu totul alta în comparație cu funcționalitatea lor în perioada ritologiei primitive. Cu toate acestea, în unele zone etnografice (Bucovina, Moldova, Dobrogea, Bugeac) se observă o prezență considerabilă a mascaților, care, „nu sunt motivați în apariția lor pe ulițele satelor doar de aspectul ludic al momentului sărbătoresc, ci și de convingerea conform «legii pământului», ca omul va putea dobândi mult belșug și noroc în toate în anul viitor", iar măștile, deși „golite de simbolismul lor ancestral", poartă „refularea unor energii acumulate timp de un an, care acum, sub ascunzișul măștilor pot fi redate mult mai lesnicios decât în cotidian" (Camilar 2012, p. 32). Majoritatea cercetătorilor fenomenului mascatului ritualic întrevăd în aspectul contemporan al măștilor reminiscențe ale măștilor mitologice, sacre, arhaice, purtătoare ale unor „străvechi forme de cult" (Camilar 2012, p. 32), iar în reprezentațiile teatrale, „fapte de cultură tradițională <...> infuzate de această căutare a sacrului, în încercarea de protecție sacră, de consacrare a pământului, a casei, a ființei, a comunității etc." (Rece 2014, p. 14). Or, această sacralitate, obținută în cadrul umblatului din

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

casa în casă, pentru a ura și felicita gazdele, utilizând magia cuvântului, „capătă identitate și dobândește putere numai atunci când se asociază cu un eveniment sau o persoană care poate media accesul la sacru și se poate implica în dominarea puterilor cosmice, în sacralizarea lumii" (Ispas 2007, p. 11). Justificarea vine și din faptul că la acest act ritualic erau primiți doar cei de sex masculin, inițiați (*intrați în horă*), curați cu duhul și trupul (ex.: călușarii, confreriile de flăcăi colindători, urători).

Referindu-se la originea preistorică a manifestărilor artistice tradiționale cu caracter dramatic, Ovidiu Bârlea va sublinia că cel mai vechi tip de colindat e cel cu măști, în care performerii, potrivit etnologului, realizează prin intermediul măștilor ritualuri magice active. Cea mai arhaică formă este considerată reprezentația cu mască zoomorfă, utilizată în scopul perpetuării fertilității pământului, vegetației, fecundității, sănătății etc., având și valențe ritualice agrare, pastorale sau cinegetice. Scenariul jucat e simplu, ancestral: „zeul era jertfit, corpul lui infuzat în pământ în felurite forme, ceremonie însoțită de bocirea festivă și cât mai dramatică a zeului, după care avea loc învierea lui din aceste *membra disjecta*, spre bucuria enormă a colectivității, căci învierea lui asigura implicit învierea naturii, îndeosebi a vegetației" (Bârlea 1981, p. 271). Treptat, perceperea semnificației ritualice a evoluat în mentalitatea tradițională, obținând și funcție apotropaică, de izgonire a duhurilor rele, de curățire și vindecare a celor colindați, precum și a locuințelor acestora, a vetrei satului în genere. Scenarii asemănătoare prezintă și colindatul cu măști antropomorfe. Bunăoară, în localitatea Cartal (raionul Reni, regiunea Odessa), colindatul cu măști antropomorfe *Moșii* are la bază, pe de o parte, prin cultul moșilor și strămoșilor, cinstirea celor plecați în „lumea de dincolo", divinizarea lor, iar pe de altă parte, prin lovirea bâtelor de către arcașii însoțitori ai *Moșilor*, protecția împotriva forțelor maligne, iar prin sunarea clopotelor și tălăncilor care atârnă la brâul purtătorilor de mască, speriatul și alungarea spiritelor rele.

Cercetătorii fenomenului teatrului popular recunosc că a distinge cu exactitate cadrul de performare a acestor forme dramatice tradiționale e cu atât mai dificil de realizat, cu cât sărbătorirea acestora se deosebește de la o localitate la alta. Bunăoară, consemnăm reprezentații dramatice cu măști nu doar la Anul Nou, ci și la Crăciun, pe alocuri la Bobotează, în cadrul unor prilejuri folclorice ocazionale, cum ar fi nunta, șezătoarea, jocuri de copii, ritualuri magice de descântare, sărbători câmpenești, sărbători calendaristice. Drept exemplu ne servesc constantele ritual-dramatice ale obiceiurilor de primăvară, vară: *Lăzărelul*, *Caloianul, Paparuda*, *Drăgaica*, unde consemnăm prezența travestitului, a măștilor și a jocului înscenat. În acest context tradițional se înscriu înscenările improvizate cu caracter nupțial de sărbătoarea Rusaliilor în performarea actanților-femei, obiceiul fiind numit de către localnicii satului Sofia (raionul Drochia) „Pe nalbă" sau „Pe verde", iar în satul

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Baraboi (raionul Dondușeni), „Maiul femeilor", celebrat la 14 mai, după încheierea lucrărilor de primăvară în câmp. De o valoare considerabilă pentru cercetătorii fenomenului în cauză sunt nu atât textele acestor reprezentații, care de cele mai multe ori sunt rudimentare, superficiale, neavând o substanță bine închegată, ci elementele tradiționale care se transmit din generație în generație, păstrând coloritul etnocultural, etnografic și etnologic specific zonei în care își urmează traseul evolutiv, drept marcă concludentă a păstrării identității românești.

Pentru a reconstitui „rânduiala/obiceiul pământului" privind organizarea cetelor de actanți în spectacolele folclorice cu măști, se cer amintite câteva momente importante din reglementarea socio-normativă a societății tradiționale de tip rural. Cultura tradițională de tip rural ilustrează un comportament social ritualic, dictat de respectarea unor legi nescrise, perpetuate și respectate de comunitate în funcție de gradul relațional cu forțele divine, cu reprezentanții tereștri ai divinității, cu căpeteniile satului (și aici ne referim la existența odinioară a *sfatului oamenilor bătrâni și buni*, la funcționalitatea *cetei de flăcăi*), cu membrii diverselor confrerii profesionale, de vârstă, sex, rudenie etc. Și în prezent, în unele sate, izolate de ceea ce am numi noi urbanizare intensă și excesivă, putem constata prezența unor precepte cutumiare de tip arhaic, pe care le respectă comunitatea, mai ales dacă avem în vedere momentele importante ale ritualurilor existențiale, manifestările legate de ciclul agrar, de marile sărbători calendaristice, unde întâlnim în calitate de actori un singur individ (în cazul practicării descântecului) sau chiar o întreagă comunitate, care e și actor și receptor al fenomenului spectacular. Mai mult decât atât, reminiscențe ritualice constatăm și în alte aspecte ale performării reprezentațiilor de teatru popular propriu-zis, bunăoară în respectarea cadrului temporal de executare, în confecționarea și mânuirea recuzitei în scop apotropaic, în travestirea cutumiară în personaje mitice, menite a îmbuna și a alunga forțele maligne, în obligațiunea de a juca reprezentația dramatică în fiecare gospodărie, pentru trasarea spațiului sacramental al vetrei satului, precum și în continuitatea tradiției de executare a primului spectacol în centrul satului, lângă o fântână, pe un deal (a se vedea *Jocul Moșilor* în localitatea Cartal, Reni, Ucraina), în fața celor mai în vârstă reprezentanți ai comunității, sfatul satului (azi în fața fața căpeteniei administrației publice locale) etc.

Identificarea și documentarea preceptelor cutumiare motivează punerea în circulație a mai multor opinii privind geneza și evoluția reprezentațiilor de teatru popular. Prima opinie cu referire la apariția formelor de artă dramatică se concentrează în jurul ritualurilor arhaice moștenite de la strămoșii noștri geto-daci cu privire la cinegetică, pescuit, luptă, unde mimarea prealabilă a înfrângerii adversarului dicta nemijlocit un vânat de succes, o victorie reală asupra inamicului. Elemente teatrale conțineau atât procesiunile religioase consacrate zeităților

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

autohtone (Zamolxe, zeul suprem al dacilor), cât și cele sociale, reprezentate prin riturile existențiale de trecere, bogate în atâtea nuclee dramatice care au contribuit la dezvoltarea dramaturgiei populare românești.

Altă opinie vizează circulația și împrumutul de forme. În cazul de față, specialiștii invocă preluarea elementelor teatrale antice din cultura elenă și romană, și aici se referă la evoluțiile secundare din cultul dionisiac sau bacchic, precum și la moștenirea unor elemente din luptele violente și sângeroase ale gladiatorilor din amfiteatrele Romei Antice. Concludente în acest sens ni se par consemnările cercetătorilor în lucrarea *Istoria teatrului în România*: „mascarea magică în jocul călușarilor, travestirile animaliere în jocul caprei, priveghiul cu măști din Munții Vrancei sunt forme evoluate ale unor spectacole primitive cu origini străvechi din ținuturile carpato-dunărene" (*Istoria teatrului în România* 1965, p. 40).

Marea diversitate a formelor de teatru popular ne obligă la o grupare tipologică a acestora. O sugestie importantă în acest sens ne oferă studiul profesorului Vasile Adăscăliței, *Teatrul popular de Anul Nou în Moldova*, care, în continuarea analizei genetice a lui Paolo Toschi asupra teatrului popular italian, stabilește trei etape importante în evoluția teatrului popular românesc – drama ritualică tradițională (concentrată în colindat, descântat, ritual de invocare a ploii, ceremonial de nuntă, funerar etc.); jocul cu mască zoomorfă (având în calitate de imbold de dezvoltare evoluția relațiilor sociale, profesionale, etnice, pornind, evident, de la vechile practici magice augurale ale agricultorilor, crescătorilor de vite, meșteșugarilor) și teatrul propriu-zis (alaiul și piesele cu subiect). Spre deosebire de alți cercetători ai fenomenului dramatic tradițional, Vasile Adăscăliței se oprește hotărât asupra investigării doar a reprezentațiilor teatrale de iarnă, deoarece „Anul Nou este cel care a concentrat aproape toate manifestările teatrale populare datină" (Adăscăliței 2015, p. 18).

Pornind de la aceste etape evolutive și analizând diversele reprezentații cu caracter dramatic, Gabriela Haja stabilește două principii de clasificare: „1. prezența elementelor ritualice și a celor coregrafice; 2. prezența elementelor de limbaj dramatic: dialog, conflict și acțiune", conform cărora propune următoarea tipizare: jocurile populare cu măști, alaiurile și teatrul popular propriu-zis (Haja 2003, p. 179). La o clasificare mai detaliată a teatrului popular din Basarabia se oprește folcloristul Iulian Filip, care propune rezumativ următoarea structură: „I. *Jocuri* (cu măști zoomorfe): «Capra», «Căluțul», «Ursul», «Vulpea» ș. a.; II. *Alaiuri* (fără subiecte închegate; completări și transformări ale obiceiurilor hăiturii și colindei): «Nunta țării», «Malanca», «Gaia», «Paparuda», «Făt-Frumos», «Brumărelul» ș.a.; III. *Piese* (cu subiecte închegate) – 1) tradiționale: a) voinicești («Novăceștii»), b) haiducești («Jienii», «Bujorenii» ș. a.), v) istorice («Movila lui Burcel»); 2) contemporane: «Partizanii», «Anul» ș. a." (Filip 2018, p. 71).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Primele consemnări ale prezenței unor elemente minime de artă teatrală în epoca feudală le descoperim în lucrările cronicarilor Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, precum și în cronicile anonime. Evident că informațiile spicuite nu argumentează pe deplin existența unor reprezentări teatrale bine definite, întrucât nu descriu fenomenul, ci doar menționează că un oarecare domnitor moldovean „iubea glumile și măscările", sau că la o nuntă domnească nu au lipsit „dzicături, jocuri și de țară și streine", sau că la o petrecere domnească s-au veselit „cu feluri de feluri de muzâci și de jiocuri și pelivani". Exemplele aduse se referă nu atât la arta teatrală din mediul rural, cât la reprezentațiile teatrale ale „măscăricilor", „pehlivanilor", „soitarilor", „acrobaților" de la curțile domnitorilor moldoveni, apărute sub influența teatrului oriental.

Argumente privind caracterul precreștin și aspectul mitico-magic al jocurilor teatrale cu măști au fost identificate într-un poem al mitropolitului Dosoftei, consacrat domnilor Țării Moldovei, unde autorul ia o poziție denigratoare față de aceste obiceiuri „neplăcute" lui Dumnezeu, enumerând câteva jocuri cu măști zoomorfe – *Turca, Geamala, Cucii*: „Avem și pentru farmeci la Dumnezău ură/ Și ce omul să schimbă dintr-a sa făptură,/ Cu ghidușuri, cu turcă, cuci și cu geamale,/ Tras în vale ș-alte din păgâni tocmeale" (Dosoftei 1978, p. 8). Jocul cu mască zoomorfă *Cucii* este consemnat și în lucrarea *Viața și petrecerea sfinților* (1682-1686), unde mitropolitul Dosoftei invocă cucii pentru comparație cu mascarada grecească păgână, care avea loc la sărbătoarea *Katagoghionului*: „purtând în mâna idolii și podobiți cu un fel de obrăzare, ghidușește, cântând, descântând dintr-însele, alerga tălhărește de ținea calea a bărbați și a femei savăi cum fac la noi cucii (кучіій) și ceia ce trag la vale" (Dosoftei 1682, p. 273. Apud: Vulcănescu 1970, p. 173).

În materialele cercetărilor de teren conservate în Arhiva de Folclor a Institutului de Filologie, mai rar în cele de ultimă oră, consemnăm aceeași poziție „ostilă" față de magia străveche generată de aceste manifestări, care erau considerate de unii reprezentanți ai comunităților rurale ca fiind „păgâne", „drăcești", în opoziție cu religia creștină propovăduită de înaltele fețe bisericești. E adevărat că această atitudine nu e una generală, în majoritatea cazurilor se observă o conlucrare între elementul creștin și cel etnofolcloric: „Alcătuind deja un sistem al datinilor țărănești, cu implicații pastorale și agricole, manifestările respective au început să definească viața comunităților rurale, să se individualizeze conform mentalității și specificului local etc., așa încât de prin sec. al XVIII-lea se înregistrează deja, istoriografic, prezența lor constantă în viața oamenilor" (Orian 2014, p. 18).

Contaminarea riturilor precreștine cu sărbătorile și obiceiurile creștine a dus la creștinizarea artei teatrale străvechi practicată în cultura tradițională de tip rural sau laicizarea pieselor religioase: „la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea apar și se dezvoltă forme noi de teatru popular (*Irozii* [nota

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

noastră: cunoscut și ca *Viflaim* sau *Viclaim, Magii, Trei Crai de la Răsărit*], *jocul păpușilor, nunta* și *haiducii*). Dacă ultimele trei conservă caracterul laic al artei teatrale, apropiindu-se totuși de seriosul realității (*nunta* și *haiducii*), ba chiar creându-și eroi, cel dintâi reprezintă o formă de teatru religios care se păstrează până în prezent" (Orian 2014, p. 23). Argumente în favoarea acestei afirmații de etapă evolutivă ne aduce Mircea Eliade: „Adevărate dificultăți s-au ivit mai târziu, când misionarii creștini au fost, mai ales în Europa centrală și occidentală, puși față în față cu religiile populare vii. Vrând nevrând, ei au sfârșit prin a «creștina» divinitățile și miturile «păgâne», care nu se lăsau extirpate. Un mare număr de zei sau de eroi ucigători de balauri au devenit niște Sfinți Gheorghe; zeii furtunii s-au transformat în Sfântul Ilie; nenumăratele zeițe ale fertilității au fost asimilate cu Fecioara Maria și cu alte sfinte. <...> Timp de mai bine de zece veacuri, biserica a trebuit să lupte împotriva afluxului continuu de elemente «păgâne» (adică aparținând religiei cosmice) în practicile și legendele creștine. Rezultatul acestei lupte înverșunate a fost mai curând modest, mai ales în sudul și sud-estul Europei, unde folclorul și practicile religioase ale populațiilor rurale mai înfățișau încă, la sfârșitul celui de al XIX-lea veac, figuri, mituri și ritualuri din cea mai îndepărtată antichitate" (Eliade 1978, p. 160). Afirmațiile exegetului istoriei religiilor ne sunt utile dacă dorim să concretizăm perioada de apariție a manifestărilor teatrale populare laice cu subiect religios. În acest sens sunt de apreciat și argumentele aduse de cercetătorul Ioan Massoff: „faptul că nici Dimitrie Cantemir și nici Franz Sulzer nu pomenesc despre *Vicleim*, deși vorbesc despre jocul păpușilor, ne face să apreciem că vechimea dramei populare liturgice nu trece de secolul al XVIII-lea" (Massoff 1961, p. 36).

În aceeași perioadă temporală, odată cu apusul epocii medievale, dezvoltarea relațiilor capitaliste și asuprirea populației rurale, apare și se dezvoltă teatrul cu subiect haiducesc (*Jienii, Gruia lui Novac, Ceata lui Bujor*, *Anul Nou și Anul Vechi* etc.). Vasile Adăscăliței e de părerea că anume caracterul colectiv de practicare a dramelor ritualice a impulsionat apariția și dezvoltarea dialogului în teatrul folcloric. În aceeași ordine de idei se înscrie și afirmația cercetătorului privind faptul că nu toate formele dramei ritualice au evoluat în teatrul propriu-zis bazat pe dialog: „colinda ajunge până la teatrul propriu-zis, ceea ce se petrece în chip obișnuit cu plugușorul, care nu întâmplător constituie prologul majorității spectacolelor de teatru folcloric, descântecul rămâne – acolo mai viețuiește în vechea lui funcție – o manifestare cu atribute arhaice" (Adăscăliței 2015, p. 23). Prin urmare, concentrarea majoritară a speciilor genului dramatic folcloric în perioada obiceiurilor de iarnă se datorează mutațiilor ciclului calendaristic de la începutul primăverii la 31 decembrie/1 ianuarie și modificărilor specifice ale formele de teatru legate de prima brazdă, cu practici pentru obținerea roadei, în practici ce invocau roada (Чичеров

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

1957, p. 19). Suprapunerea mai multor elemente ritualice, aparținând diverselor tagme profesionale, și degradarea semnificației mitico-magice a acestora, au facilitat apariția unor elemente teatrale suplimentare, care au evoluat în adevărate reprezentații spectaculare cu caracter preponderent distractiv, comic. Prin urmare, se modifică și funcția socială a noului teatru popular constituit, unde prioritatea e atribuită comicului, ritualitatea fiind plasată pe planul doi.

Analizând repertoriul formelor de teatru popular practicat în actualitate, putem lesne observa că spre sfârșitul secolului al XIX-lea majoritatea reprezentațiilor dramatice s-au constituit ca manifestări etnosociale populare, fapt care motivează cercetătorii preocupați de acest gen al creației populare să considere această perioadă ca fiind ultima etapă de consolidare a artei dramatice tradiționale. Trăsătura definitorie a teatrului popular tradițional actual rezultă din faptul ca toate manifestările dramatice de astăzi, indiferent de felul cum au apărut și vechimea lor istorică, denotă cam aceleași caracteristici esențiale și prezintă un nivel de dezvoltare asemănător. Actualizarea continuă, ciclică, prezintă modificări în textele inițiale, în replicile personajelor, care în unele cazuri nu sunt cele mai potrivite pentru un text tradițional, dar și schimbări în recuzită, în confecționarea măștilor, a inventarului necesar, care în reprezentație suferă o abatere motivată de la tradiție, dictată de apariția și circulația materialelor moderne de confecționare, ceea ce nu întotdeauna poartă amprenta autenticității.

Așadar, în studiile de specialitate, care vizează subiectul aflat în discuție, observăm că practicarea reprezentațiilor de teatru popular în diferite etape temporale scoate în evidență mutațiile survenite pe parcurs, anunțând tendințele de demitizare a măștilor, când actanții înscenărilor dramatice ajung să se emancipeze de influența preceptelor și să perceapă predilect latura spectaculară a fenomenului. Cu toate acestea, funcționarea preceptelor nu dispare cu desăvârșire, acestea se afirmă constant în localitățile rurale cu o tradiție arhaică a fenomenului dramatic. Prin urmare, ajungem să conchidem că și la ora actuală există o interdependență constantă între precepte și tradiție. Pe de altă parte, funcționarea preceptelor se deosebește de la o localitate la alta, nuanțând astfel caracterul relativ al acestora, precum și variabilitatea reprezentațiilor teatrale ca fenomene etnosociale de afirmare a culturii tradiționale de tip rural.

Bibliografie

Adăscăliței 2015: V. Adăscăliței, *Teatrul popular de Anul Nou în Moldova*, Ediție îngrijită de Lucian-Valeriu Lefter, Iași, 2015.

Bârlea 1981: O. Bârlea, *Folclorul românesc*, Vol. I, București, 1981.

Camilar 2012: M. Camilar, *Mascatul de la simbolistica demonică la demonetizare,* în: *Ghidul iubitorilor de folclor* 2, 2012, Suceava, 2012, p. 30-43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Dosoftei 1682: Dosoftei, mitropolit al Moldovei, *Viața și petreacerea svinților*, Vol. I-II, Iași: Tiparnița Svintei Mitropolii, 1682.

Dosoftei 1978: Dosoftei, *Opere*. Vol. I: *Versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, București, 1978.

Eliade 1978: M. Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, 1978.

Filip 2018: I. Filip: *Teatru popular*, în: *Iulian Filip în scene interferente*: *Valori, paradigme, personalități, interconexiuni culturale*, Chișinău, 2018, p. 64-75.

Haja 2003: G. Haja, *Manifestări teatrale folclorice: origine și evoluție*, în: *Anuar de lingvistică și istorie literară*, *T. XXXIX-XLI, 1999-2001*, București, 2003, p. 175-188.

Ispas 2007: S. Ispas, *Colindatul tradițional românesc: sens și simbol*, București, 2007.

Istoria teatrului în România 1965: Istoria teatrului în România, Vol. I: *De la începuturi până la 1848,* col. de red. Simion Alterescu *et alii*, București, 1965.

Massoff 1961: I. Massoff, *Teatrul românesc. Privire istorică*, Vol. I: *De la obârșie până la 1860,* București, 1961.

Orian 2014: G. Orian, *Repere ale artei teatrale în cultura populară română* [Landmarks of Theatrical Art in Romanian Folk Culture], în: *Studia Romanica Posnaniensia, Adam Mickiewicz*, vol. XLI, 2, Poznań, 2014, p. 15-25.

Rece 2014: A. Rece, *Istoria teatrului românesc și a artei spectacolului: de la origini până la înființarea primelor teatre,* Craiova, 2014.

Vulcănescu 1970: R. Vulcănescu, *Măștile populare,* București, 1970.

Чичеров 1957: В. И. Чичеров, *Зимний период русского народного земледельческого календаря XVI–XIX веков*, Москва, 1957.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Armonica de gură – particularități organologice

Gheorghe Nicolaescu

Rezumat: Articolul propune o schimbare de optică asupra investigării muzicuței – instrument muzical polifonic foarte răspândit altădată, dar puțin cercetat în organologie, motivată de necesitatea extinderii cunoștințelor privind descrierea și prezentarea capacităților sonore reale ale instrumentului, argumentată fiind de mostre din practica interpretativă în lumina noilor realizări ale cercetării științifice și a recentelor informații cu referire la istoria instrumentului. Această incursiune în ergologia muzicuței și în morfologia muzicii tradiționale ne obligă să inițiem studiul asupra elementelor de limbaj muzical: structuri melodico-ritmice, stiluri proprii în maniere solistice de interpretare și de acompaniament, componente esențiale în practica organofonică, virtuozitate instrumentală, arie de răspândire etc. Acestea sunt câteva dintre dominantele laturii analitice care vor fi abordate în cuprinsul acestui articol.
Cuvinte-cheie: armonică de gură, muzicuță, instrument aerofon, diatonic, cromatic

Mouth harmonica – organological particularities. The article proposes a change of optics in investigation of the harmonica – very widespread once polyphonic musical instrument, but a little researched in organology, motivated by the need to extend the knowledge of describing and presenting the real sound capacities of the instrument, argued by samples of the interpretative practice in the light of the new achievements of scientific research and recent information on the history of the instrument. This incursion into the ergology of harmonica and the morphology of traditional music compels us to initiate the study of elements of musical language: melodic-rhythmic structures, own styles in solo interpretations and accompaniment, essential components in organophonic practice, instrumental virtuosity, spreading area etc. These are some of the dominants of the analytical side, which will be approach in this article.
Keywords: mouth harmonica, harmonica, aerophone instrument, diatonic, chromatic

.....

Inventată în China cu câteva mii de ani în urmă, muzicuța cu numele de *„Sheng"* devine un instrument practicat în muzica tradițională din Asia. Treptat, muzicuța își lărgește aria de răspândire și pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea se manifestă ca unul dintre cele mai populare instrumente muzicale în Europa.

La începutul secolului al XIX-lea (anul 1820), meșterul berlinez Christian Friedrich Buschmann înlocuiește anciile de lemn cu ancii metalice. Astfel ia naștere

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

prima mostră de muzicuță diatonică, numită inițial *eolină de gură*. Ceva mai târziu, în 1825, tânărul european Walther Richter a perfecționat instrumentul, contribuind la apariția muzicuței moderne cu 10 găuri și două plăci din metal.

Producția masivă de muzicuțe începe în 1829 la Viena, apoi în localitatea Trossingen din Germania, inițiată fiind de doi ceasornicari de meserie: Christian Messner și Christian Weiss. Câțiva ani mai târziu, un alt ceasornicar din Trossingen, pe nume Matthias Hohner, deprinde tehnica de construcție a muzicuței și pune pe rol propria afacere, devenind astfel cel mai mare producător de muzicuțe din lume. În 1862 începe să exporte muzicuțe și în Statele Unite, țară care a devenit în curând cea mai mare piață de desfacere.

În prima jumătate a secolului al XX-lea popularitatea muzicuței continuă să crească. Fondatorul companiei Hohner a modernizat muzicuța diatonică prin atribuirea unui buton (tijă) ce permitea alterarea notelor. Astfel, ceasornicarul german a lansat o nouă muzicuță, pe cea cromatică.

Jucăria muzicală s-a înrădăcinat nu doar în vocabularul limbii române cu numele de *armonică de gură* sau cu diminutivul *muzicuță,* ci și în cel al altor popoare din întreaga lume: la germani – *mundharmonika*; la englezi – *month organ, harmonica*; la francezi – *petite harmonica*; la chinezi –口琴 *(kǒuqín)*; la coreeni – 하모니카 *(hamonika)*; la danezi – *mundharmonika comună;* la spanioli – *harmónica, armonica de boca*; la estoni – *suupill*; la finlandezi – *huuli harppu*; la greci – *φυσαρμονικα, (fisarmónika)*; la maghiari – *száj harmonika*; la italieni – *scaccia pensieri, bocca feminine armonica*; la japonezi – ハーモニカ *(hāmonika)*; la portughezi – *gaita*; la ruși – *губная гармоника*; la suedezi – *munspel neutral* etc.

Organologie. Construcție și particularități morfologice. Fiind un instrument muzical aerofon, muzicuța are amplasate lateral, în interiorul corpului dreptunghiular, două plăci metalice, pe care sunt fixate lamele sonore de diferite dimensiuni. Fiecărei lame îi corespunde o deschizătură prin care este îndreptat curentul de aer ce le pune în mișcare, făcându-le să vibreze, fie în contact cu coloana de aer expirată, fie cu cea de aer inspirată. Astăzi se practică mai multe tipuri și modele de muzicuțe, încadrate în diverse dimensiuni și acordaje. Din întreaga diversitate se evidențiază două tipuri: muzicuțe diatonice și cromatice (Bărbuceanu 2014, p. 257).

Muzicuța diatonică. Studiile de specialitate constată faptul că posibilitățile interpretative la acest tip de muzicuță sunt reduse. Emiterea unui singur sunet se produce printr-un procedeu greu de realizat, care poate fi posibil în urma acoperirii cu limba a două găuri din stânga găurii cu sunetele necesare. Astfel, aerul va fi canalizat numai prin gaura și numai pentru sunetele respective.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Se cunosc trei varietăți de acest tip:

– *Cu un rând de găuri* – la care se cântă melodia și sunetul este produs de o singură lamă (limbă).
– *Cu două rânduri a câte zece găuri* – servește pentru acompaniament și este ceva mai mare, în comparație cu precedentul model. Sunetele produse de ambele rânduri printr-o singură suflare sau aspirare sunt amplasate la interval de octavă perfectă.
– *Cu două rânduri de găuri* – emite sunetele din rândul de jos cu două octave mai sus față de primul rând, producând un efect admirabil la acompaniament (Naidin 1957, p. 39).

Muzicuța cromatică este prevăzută cu o tijă mobilă, apăsată cu ajutorul degetului arătător al mâinii drepte, prin intermediul căreia tonurile sunt divizate în semitonuri, astfel fiecare gaură dispune de patru sunete. Prin includerea tijei mobile se trece într-o tonalitate învecinată la pas de semiton ascendent (din C dur în Cis dur sau enarmonica Des dur). Cu tija mobilă activă, interpretarea este la fel de comodă ca și cu tija în poziție de repaos, doar că, pentru obținerea sunetelor alterate, se va face o mișcare inversă celei cu tija liberă, atât la suflat, cât și la aspirat. În urma exersărilor minuțioase, acțiunea de apăsare a tijei mobile intră în reflex și producerea sunetelor nu mai poate constitui o dificultate pentru interpret.

Muzicuța cromatică este un instrument cu ajutorul căruia poate fi executată orice melodie și în orice tonalitate. Cele trei modele de muzicuțe cromatice sunt:

a) *Modelul I* (cu 10 găuri și 40 sunete) – în construcția ei are 20 de sunete naturale și 20 alterate. Este asemănătoare cu muzicuța diatonică, despre care s-a menționat anterior, dar numai atunci când tija mobilă este în poziție de repaus. Prin apăsarea tijei mobile spre stânga, toate sunetele acestui model sunt urcate cu un semiton și gamele diatonică sau cromatică se obțin prin intermediul a șapte găuri (1-7). Deci în fiecare gaură avem patru sunete diferite.

b) *Modelul II* (cu 12 găuri și 48 sunete) are în construcția ei 24 sunete naturale și 24 sunete alterate. Acest model are trei octave complete și este cel mai răspândit.

c) *Modelul III* (cu 16 găuri și 64 sunete) – are o întindere de 4 octave, dintre care una este octava mică cu notarea în cheia FA.

Pentru execuția în grup există muzicuțe pentru acompaniament. Astfel de model oferă posibilitatea combinării diferitor acorduri necesare și este absolut indispensabil în ansamblul de muzicuțe.

De asemenea, pentru ansamblurile instrumentale au fost realizate și muzicuțe pentru partea de bas. Se cunosc trei modele de muzicuțe din această categorie la care sunetele se obțin numai prin suflat:

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

a) *Muzicuța bas simplu* – are în construcția sa numai șase sunete. Modelul este foarte redus în posibilități, deoarece îi lipsesc notele: *mi* și *si*.

b) *Muzicuța bas educator* – este un instrument complet și are în construcția ei două octave. La acest model se poate executa atât gama diatonică, cât și cea cromatică. Având în vedere posibilitățile lui sonore, în cazuri speciale, poate fi întrebuințat și ca instrument solistic.

c) *Muzicuța bas cromatic* – este un model complet, având posibilități imense. Cuprinde două octave cromatice și se compune din două părți suprapuse. Pe partea superioară are 14 găuri cu 14 sunete, iar pe partea inferioară – 15 găuri cu 15 sunete. Acest model, ca și basul educator, este absolut indispensabil la formarea ansamblurilor de muzicuțe (Naidin 1957, p. 46).

Efecte sonore. Timbrul plăcut, caracteristic coloritului sonor al muzicuței, nu poate fi unicul element de expresivitate expus de randamentul tehnic al instrumentului, dacă nu se iau în calcul celelalte fațete și efecte mai puțin cunoscute, precum:

a) *Vibrato.* Obținerea acestui efect este strâns legat de poziția muzicuței, care este ținută cu ambele mâini. Efectul se realizează închizând și deschizând cutia de rezonanță, formată din palmele ambelor mâini. Exercițiul pentru obținerea efectului *vibrato* constă în a ține mâinile strânse între ele pe lateral și în spatele muzicuței, astfel ca să nu pătrundă afară sunete prea puternice. La deschiderea și închiderea cutiei de rezonanță, pentru producerea acestui efect nu participă doar mâna dreaptă, care deschide cele patru degete în același timp cu deschiderea spre dreapta a mâinii, emițând sunetul puternic. Efectul este foarte plăcut la auz și se aseamănă cu sunetele produse de vioară.

b) *Tremolo-mandolină* se obține prin repetarea foarte mișcată a notelor melodiei, așa cum ar face un interpret la mandolină. Realizarea acestui efect este posibil în timpul executării melodiei prin mișcarea limbii în lungime și în lățime în fața fiecărei găuri a muzicuței. Pentru obținerea acestui efect, muzicuța se ține în vârful buzelor. Notele melodiei (divizate imaginar în valori de scurtă durată) vor trebui să fie bine ritmate și să-și păstreze strict valoarea lor. Atunci se va obține efectul plăcut, asemănător unui *tremolo* la mandolină.

c) *Tremolo-gutural.* La realizarea acestui efect, care este puțin mai greu, contribuie nemijlocit modul de folosire a aerului. La suflat, trecerea aerului prin gât trebuie să fie asemănătoare cu acțiunea gargarisirii, iar la aspirat, cu sforăitul. Efectul este foarte greu de realizat, dar prin exersări se poate obține un rezultat deosebit.

d) *Lovitura de limbă* se realizează exact în același fel în care se scoate un sunet de trompetă, clarinet, saxofon etc. Efectul se obține prin lovituri de limbă în gaura muzicuței, în momentul când se cântă și numai când este necesar, fiindcă această lovitură nu se pretează la toate melodiile. Un instrumentist profesionist va fi apreciat

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

considerabil, dacă va poseda la perfecție aceste efecte caracteristice muzicuței. Studierea cu perseverență a muzicuței și întrebuințarea la timp a efectelor ei pun în valoare resursele instrumentului, imprimând astfel varietate și temei execuțiilor muzicale.

e) *Glissando diatonic* este asemănător cu cel al naiului, realizat prin lunecarea buzelor pe tot întinsul găurilor.

f) *Cântatul netemperat.* În funcție de precizia acustică, intonația netemperată cuprinde sunete ce rezultă din rezonanța naturală a corpului sonor. Sistemele netemperate conțin și intervale mai mici decât semitonul, adică microintervale. Muzicuța face parte din acele instrumente care emit sunete netemperate (naturale).

g) Cântatul polifonic. Un alt efect produs de muzicuță este și acela când executantul poate interpreta concomitent melodia și acompaniamentul. Acesta nu se poate obține cu succes decât la muzicuțele diatonice de tipul II și III și la muzicuța cromatică model I și II, care au în primele trei găuri sunete cu care se pot forma acorduri de tonică, dominantă și septacord de dominantă. Efectul nu poate fi realizat când melodiile pretind acorduri minore sau depășesc posibilitățile proprii ale muzicuței. Reușita este asigurată atunci când melodiile cântate se limitează la 2-3 acorduri pe care le poate oferi instrumentul (Naidin 1957, p. 52).

Tabulatura. Pentru însușirea tehnicilor de interpretare este necesară respectarea corectă a simbolurilor care reprezintă componentele unei tabulaturi pentru muzicuță:

- 1, 2, 3 etc. – cifrele reprezintă numărul găurii în care urmează să fie direcționat aerul prin suflare sau expirație (pentru muzicuța cromatică cu tija liberă);
- ↓ – săgeata orientată cu vârful în jos sau majuscula **I** indică direcția aerului (inhalarea, inspirarea) (tragem aerul);
- ④ – numărul găurii încercuit și axat pe săgeata orientată cu vârful spre stânga simbolizează emiterea sunetului prin aspirație (inhalare) cu tija activă (pentru muzicuța cromatică);
- ↑ – săgeată orientată cu vârful în sus sau majuscula **E** indică direcția aerului (expirarea, suflarea) care va emite sunetul respectivei găuri prin expirație;
- 3 – numărul găurii axat pe săgeată orientată cu vârful spre stânga simbolizează emiterea sunetului prin suflare cu tija activă (pentru muzicuța cromatică);
- coloană a câte 2, 3 sau mai multe numere de găuri – indică faptul că aerul urmează a fi direcționat în găurile respective pentru emiterea sunetelor pe rând sau în acord;
- ■ – dreptunghiul hașurat simbolizează blocarea găurii(lor) cu limba;
- ④ – numărul găurii încercuit simbolizează emiterea sunetului prin aspirație cu tija liberă (pentru muzicuța cromatică).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Interpreții, care se angajează în descifrarea tabulaturilor pentru muzicuță, urmează să ia aminte de faptul că tabulatura pentru muzicuța diatonică este diferită față de tabulatura pentru muzicuța cromatică.

Muzicuța în vizorul etnomuzicologilor. În primele decenii ale secolului XX, noțiunile și metodologia cercetării sonorităților folclorice nu erau foarte clare. Confuziile terminologice apărute în gândirea muzicologilor vremii, exponenți ai diverselor școli, au fost semnalate chiar de Constantin Brăiloiu în unul dintre cunoscutele sale studii, prezentat în 1958 în cadrul unui congres de la Köln, intitulat „Muzicologia și etnomuzicologia astăzi".

În urma cercetărilor de teren, au rezultat lucrări monografice de excepție și experiențe culturale unice, din care Constantin Brăiloiu a știut să discearnă cele mai importante caracteristici ale folclorului din ținuturile românești.

Înregistrările realizate de-a lungul timpului în spațiul culturii tradiționale relevă bogăția genurilor muzicale interpretate la muzicuță, dintre care se disting: cântecul, muzica ritualurilor, obiceiurilor și jocurilor populare. Particularitățile expresive ale muzicii de muzicuță se remarcă prin arhaicitatea melodiilor, multe dintre ele construite pe baza unor scări muzicale cu sunete puține, dar cu un mod de organizare complex. Cântecele și jocurile au la bază structuri sonore comune, care determină unitatea, specificul și unicitatea muzicii tradiționale. Muzicuța este o emblemă stilistică din perimetrul culturii tradiționale românești, prezentă și în muzica jocurilor populare. Dacă, inițial, muzicuța exista individual, treptat instrumentul solistic este acompaniat de formații mici: o cobză, o vioară sau două și chiar un contrabas.

În arhivele de folclor din Republica Moldova (Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice – AMTAP, Centrul Național de Conservare a Patrimoniului Cultural Imaterial – CNCPCI, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu" – IFRBPH, Institutul Patrimoniului Cultural, Muzeul de Literatură „Mihail Kogălniceanu", Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Uniunea Muzicienilor și Muzicologilor etc.) sunt depozitate materiale audio înregistrate în cadrul campaniilor etnologice de teren și festivalurilor de folclor de către colaboratorii instituțiilor deținătoare de patrimoniu cultural imaterial.

AMTAP – Expediții folclorice:

– bob. 202-3; Tărâță Gheorghe Ivanovici din s. Hâjdieni, raionul Glodeni. Melodii moldovenești la muzicuță;

CNCPCI – Festivalul folcloric „Rapsozii Moldovei":

– 1992, 18 ianuarie, bob. 15 (timp 41.52); Pavel Târnovan la muzicuță cu Ansamblul folcloric „Ciobănaș de la miori" din s. Fântâna Albă. Câteva

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

melodii moldovenești: *Cântecul șoferului, Colo-n vale la pârău, Cântec de masă, Radul mamei, Polca*;
- 1992, 25 ianuarie, bob. 17 (timp 22.40); Frații Tudor și Ion Duca din or. Cimișlia. Melodii la muzicuță și tobă: *Sârba* și *Hora muzicuțelor*;
- 1992, 25 ianuarie, bob. 17 (timp 33.14); Dimitri Milescu la muzicuță: *Sârba* și *Hora*;
- 1992, 26 ianuarie, bob. 19. Prezentatoarea: *„Au fost timpuri, mai ales după ce a trecut marele pojar, când glasul muzicuței aduna întregul sat la petrecere, fie că era joc mare, fie că era chiar și la clăci. În minutele de răgaz răsuna acest instrument muzical, care ne mângâia, ne bucura, ne făcea să uităm de cele care ne supăra sufletul"*. Nenea Tudor Podgoreț din s. Antonești, raionul Cantemir. Un potpuriu de melodii populare la muzicuță;
- 1992, 26 ianuarie; bob. 20 (timp 19.00). Dumitru-Tudor Sirețanu la muzicuță: *Sârba*;

IFRBPH: Expediții folclorice:
- CEAP1045_1_015_1_01, Dans țigănesc, informator Cantâr Ivan Feodorovici, s. Șișcani, raionul Cotovschii, muzicuță;
- CEAP1045_1_015_1_06, Polca, informator Cantâr Ivan Feodorivici, s. Șișcani, raionul Cotovschii, muzicuță;
- CEAP1045_1_015_1_07, Un buchet de melodii interpretate la armonica de gura, informator Cantâr Ivan Feodorivici, s. Șișcani, raionul Cotovschii.

Muzicuța, fiind un instrument muzical aerofon, este utilizat și în alte stiluri de muzică, precum folk, jazz, country, rock sau blues. Renumită prin timbrul său unic, muzicuța a vibrat în mâinile multor renumiți muzicieni, precum: Bob Dylan – o figură influentă în muzica și cultura populară americană timp de cinci decenii, care a devenit o voce a unei generații reticente, cu melodii interpretate la chitară și muzicuță; Bruce Springsteen – cântăreț, compozitor și muzician american; Bono – cântăreț, scriitor, muzician irlandez; Robert Plant – cântăreț, compozitor și muzician englez, cunoscut ca solist și interpret de rock al formației Led Zeppelin; Larry Adler – interpret de muzică americană, în anii 1930 a devenit cel mai cunoscut muzicist, și mulți alții.

Elementele structurale muzicale, care fac parte din mijloacele tehnice ale muzicuței, le-am putea prezenta în felul următor:
- preferințe intervalice: prima, secunda, terța, cvarta;
- ornamente: apogiatura simplă și dublă, trilul;
- formule melodice-ornamentale, care se prezintă sub diverse aspecte din punct de vedere ritmic sau melodic: diviziuni excepționale de valori pe un timp, ca trioletul, sincopa;

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

– stiluri proprii, care vizează atât manierele de interpretare (instrumentală individuală și în grup), cât și ocaziile sociale (șezători, evenimente festive de familie, sărbători, clăci etc.) sau se raportează la exprimarea unor stări sufletești, împărtășite celor din jur.

Realizarea instrumentistului-solist și a formațiilor de muzicuțe. Muzicuțele cromatice au posibilități imense, dar realizarea reușitei unui interpret-solist sau a unui ansamblu de muzicuțe depinde în mare măsură de nivelul pregătirii acestora și de gradul de cunoștințe teoretice și practice pe care le posedă cei încadrați în această artă instrumentală: simțul ritmic, stăpânirea perfectă a instrumentului, precum și de precizia interpretării corecte de către soliști și cei care completează verticala armonică (Enescu G.: https://www.youtube.com/watch?v=wAgaCjjANS0).

Practica demonstrează existența în spațiul folcloric a interpreților-soliști ce activează (activau) în formații folclorice, tarafuri și orchestre de muzică populară și, totodată, în ansambluri de muzicuțe omogene sau mixte. Realizarea acestor traiectorii aparține indiscutabil tuturor instrumentiștilor încadrați în interpretarea creațiilor, punând în valoare exigența și efortul comun spre o interpretare desăvârșită, fie solistică sau de grup (ansamblu) de muzicuțe.

Muzica populară interpretată la muzicuță este foarte atractivă și armonioasă, deoarece cuprinde mai multe ritmuri, care provoacă o stare de admirație, dinamism și energie celui care o ascultă. În Republica Moldova repertoriul pentru muzicuță este insuficient și modest, fiind practicat doar de câțiva soliști.

În momentul de față, în Europa, Asia și America există ansambluri de muzicuțe cromatice formate din amatori și profesioniști, care s-au afirmat cu succes pe scenele lumii, având în repertoriu creații ale compozitorilor consacrați ca: George Enescu (Rapsodia română), Franz Liszt (Rapsodia ungară) etc. Studierea științifică și metodică a muzicuțelor cromatice este necesară membrilor ansamblurilor de profesioniști, inițiați în cunoașterea propriu-zisă a instrumentului.

Destul de răspândit este instrumentul în practica tradițională din România, unde există mai multe formații de muzicuțe: „Trio polifonic", „Ritmic de Breaza", ansamblurile de muzicuțe din comuna Berceni (județul Ilfov), din comuna Dolhești (județul Suceava), iar la Lipovăț (județul Vaslui) este organizat Festivalul-concurs județean „Hora Muzicuțelor", fapt ce denotă popularitatea acestui instrument în peisajul culturii artistice de peste Prut.

Demersul de față reprezintă o încercare de a lărgi orizontul cognitiv asupra muzicuței ca instrument aerofon solistic și de grup, întâlnit în practica culturii muzicale românești, cu bogate posibilități sonore, dar încă insuficient valorificate. Ne propunem ca aceste prolegomene să ofere unele sugestii pentru viitoarele cercetări

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

de organologie, care, sperăm, vor spori interesul pentru cunoașterea acestui aparat sonor, va contribui la promovarea muzicii și repertoriilor de muzicuță.

Bibliografie

Alexandru 1956: T. Alexandru, *Instrumentele muzicale ale poporului român*, București, 1956.
Bărbuceanu 1999: V. Bărbuceanu, *Dicționar de instrumente muzicale*, București, 1999.
Galaicu *et alii* **2009:** V. Galaicu, V. Ghilaș, V. Dergaciov, A. Plămădeală, V. Chiseliță, *Arta muzicală din Republica Moldova. Istorie și modernitate*, Chișinău, 2009.
Naidin 1957: T. Naidin, *Metodă pentru muzicuțe (diatonice și cromatice)*, București, 1957.
Vizitiu 1979: J. Vizitiu, *Instrumentele muzicale populare moldovenești*, Chișinău, 1979.

Resurse web
Enescu G., *Rapsodia Română interpretată de ansamblu din cinci muzicuțe***. Mod de acces:** https://www.youtube.com/watch?v=wAgaCjjANS0 (vizitat la 14.05.2019).
Liszt F., *Rapsodia Ungară nr. 2 interpretată de ansamblu din patru muzicuțe***. Mod de acces:** https://www.youtube.com/watch?v=7DV8H63HdOo (vizitat la 14.05.2019).
Rossini G., *Bărbierul din Sevilla interpretată de ansamblu din nouă muzicuțe***. Mod de acces:** https://www.youtube.com/watch?v=2WCOPXbQAck (vizitat la 14.05.2019).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Studiu de antropologie socială într-o comunitate aflată la confluența a două regiuni istorice ale României

Cătălin-George Fedor

Rezumat. Articolul de față prezintă rezultatele unui studiu de antropologie socială realizat într-o comunitate cu un specific aparte, aflată la confluența a două mari regiuni istorice ale României. Populația investigată prezintă caracteristici preluate de la populațiile învecinate. Scopul studiului este de a reliefa trăsăturile specifice ale comunității locale și a identității acesteia, respectiv imaginea individului în mentalul colectiv local. Am apelat la un mix metodologic, cantitativ și calitativ. Rezultatele scot în evidență specificul și tradițiile comunității locale, precum și modul în care se autopercep localnicii, iar concluziile ne arată o imagine de ansamblu cu aspecte în general pozitive care pot constitui premise pentru dezvoltarea ulterioară a comunității.
Cuvinte cheie: comunitate locală, identitate, mental colectiv, reprezentări sociale, ceilalți.

A Social Anthropology Study in a Confluence of Two Romanian Historical Regions Community. The paper presents the results of one social anthropological study conducted in a distinctive community located between two major historical regions of Romania. The investigated population presents characteristics taken from the neighbouring populations. The purpose of the study is to highlight the specific features of the local community and its identity, respectively the image of the individual in the local collective mind. The methodology is mixed, both quantitative and qualitative. The results highlight the local community specificity and traditions, as well as how the locals perceive themselves, and the conclusions show us an overview with generally positive aspects that may constitute premises for the further development of the community.
Keywords*:* local community, identity, collective mind, social representations, the others.

1. Introducere

Studiul pe care îl prezentăm în continuare reprezintă rezultatele unei cercetări de antropologie socială realizată în municipiul Buzău, România, care își propune o evaluare a specificului local. Scopurile urmărite constau în relevarea trăsăturilor specifice ale comunității locale și a identității acesteia, respectiv imaginea individului în mentalul colectiv local. Din punct de vedere geografic și istoric,

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

localitatea aparține fostei Țări Românești, în vecinătatea Moldovei. Locuitorii se definesc ca fiind munteni, deși recunosc influența moldovenească în multe aspecte legate de tradițiile lor.

Premisa de la care pornim (Fedor 2014a) constă în faptul că, în general, prin comunitate locală înțelegem membrii unui grup mai mult sau mai puțin omogen, care își afirmă o anumită formă de identitate dată de conștiința unui trecut sau a unei origini comune. În egală măsură, această identitate (asimilată adesea cu specificul local) este construită de membrii comunității respective. Acest fapt, pe care putem să-l numim de conștiință, se fundamentează pe unele criterii relativ obiective, cum ar fi locul, instituțiile sau trăsăturile culturale care conțin aspirațiile și proiectele comune. Rezultă, astfel, că apartenența comunitară, în calitate de fapt de conștiință, poate fi definită prin semnificația pe care o dă individul criteriilor enumerate mai sus. Altfel spus, acestea își dobândesc semnificația de trăsături comunitare numai în măsura în care sunt activate și integrate în conștiința unei identități comunitare. Despre această identitate ne vom ocupa în cele ce urmează.

Vom releva, în acest sens, faptul că apartenența la o anumită comunitate locală este un proces dinamic, care prezintă atât aspecte prezente în memoria colectivă, cât și aspirații către viitor, este un proces în care se produc reconfigurări periodice și în care rolul inter-relaționării (cu vecinul, cu vizitatorul, cu celălalt, în general) este decisiv și vizibil (Fedor 2014b).

Precizăm încă de la început faptul că termenul de „munteni" întâlnit în text se referă la locuitorii sudului României (fosta Țara Românească/Muntenia), iar cel de „moldoveni" se referă la locuitorii din regiunea Moldova a României (până la Prut).

2. Metode de cercetare

Cercetarea are caracter mixt, calitativ și cantitativ. Din punct de vedere calitativ, am utilizat interviul comprehensiv individual. În cadrul cercetării cantitative am utilizat întrebări deschise, respectiv scala distanței sociale, inventarul de atribute și inventarul de reprezentări sociale ale diverselor forme de capital.

2.1 Cercetarea cantitativă

a) Am optat pentru cercetarea prin sondaj, în calitate de metodă statistică de cunoaștere a unei populații pe baza datelor înregistrate asupra unei părți reprezentative (eșantionul) extrasă din populație. În demersul nostru am optat pentru un „sondaj aleator prin selecție nerepetată" (Jaba 2002, p. 283; Fowler 2002, p. 14). Am luat în considerare segmentul de populație reprezentat de elevii de liceu, cu vârsta începând de la 15 ani, respectiv populația tânără, matură și vârstnică.

b) Am optat pentru utilizarea inventarul de atribute (Chelcea 1998), care este cea mai utilizată metodă de măsurare a stereotipurilor culturale / identitare /

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

etnice / etc. și ne oferă cele mai multe cunoștințe despre structura, stabilitatea și schimbarea acestora.

c) Pornind de la diversele forme de capital propuse de Bourdieu (1986), am utilizat un instrument simplificat de captură a reprezentărilor sociale privind diversele forme de capital (economic, politic, simbolic, cultural și social) al comunității studiate, prin comparație cu altele.

2.2 Cercetarea calitativă

Am aplicat 3 interviuri comprehensive. Am optat pentru acest tip de interviu, deoarece permite subiectului intervievat explorarea temei până la saturarea ei (Blanchet *et alii* 1998). Un accent deosebit am acordat poveștii vieții, având ca finalitate conturarea memoriei individuale și colective (Atkinson 2006).

Perioada de desfășurare a cercetării pe teren a fost luna martie 2017. Grupul țintă al studiului a fost reprezentat de persoanele mature și vârstnice, depozitare ale memoriei colective specifice comunității.

Întrebările au fost adaptate la nivelul de înțelegere al subiecților investigați, cu un limbaj potrivit gradului lor de înțelegere. Persoanele intervievate și-au dat acordul în vederea realizării interviului. Am adus la cunoștința subiecților caracterul confidențial al informațiilor oferite în cadrul interviului. Interviurile s-au desfășurat online prin intermediul aplicației Skype.

Corpusul de date cules prin interviurile individuale a fost supus operațiilor de codare, pe baza ierarhizării importanței datelor și a recurențelor întâlnite, cu scopul construirii categoriilor și temelor. Ne-am propus să creăm o înțelegere a semnificațiilor latente ale mesajelor analizate, conform modelului Grounded Theory (Strauss, Corbin 1990), abordare metodologică care pune accentul pe modul în care datele și analiza lor sunt produse ale interacționismului simbolic. Ulterior, conceptele și temele au fost organizate într-o schemă narativă care însumează cunoașterea obținută asupra subiectelor de interes ale cercetării.

Axele tematice urmărite au constat în: Specificul și tradițiile comunității locale; Autopercepția localnicilor; Raportarea la „ceilalți" semnificativi.

2.3 Populația investigată

Pentru crearea unui eșantion reprezentativ am apelat la datele INS. Potrivit datelor furnizate de Institutul Național de Statistică conform recensământului din anul 2011 (ultimul realizat în România), în municipiul Buzău populația stabilă se ridica la 115494 locuitori, din care 84,4% cu vârsta de peste 15 ani (http://statistici.insse.ro).

Eșantionul principal ale cărui rezultate le vom prezenta ulterior cuprinde 311 subiecți adulți, maturi și vârstnici, de ambele sexe, cu vârste și grade de instrucție

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

diferite. Un al doilea eșantion a fost alcătuit din elevi de liceu, cu 72 de subiecți. Eșantionul total cuprinde, astfel, 383 de subiecți investigați. Potrivit distribuției întregului eșantion, în cadrul studiului au participat 60,7% persoane de sex feminin, respectiv 39,3% persoane de sex masculin.

Repartiția eșantionului principal (adulți, maturi și vârstnici) în funcție de apartenența la sex evidențiază faptul că 77,8% dintre respondenții adulți sunt de sex feminin, iar 22,2% aparțin genului masculin.

Distribuția eșantionului în funcție de vârstă evidențiază faptul că 81,5% dintre respondenți au vârsta cuprinsă între 30-64 ani, 14,8% au vârsta cuprinsă în intervalul 0-29 ani, iar 3,7% este ponderea respondenților cu vârsta între 65-X ani.

Potrivit repartiției respondenților pe baza ultimului nivel de studii absolvit se observă următoarele: respondenți cu studii universitare: 48,2%; respondenți cu studii liceale: 14,8%; respondenți cu școală postliceală: 14,8%; respondenți cu studii postuniversitare: 14,8%; respondenți cu 10 clase: 7,4%.

3. Rezultate şi discuții

3.1 Aspecte de ordin calitativ

În continuare vom prezenta rezultatele obținute pe segmentul populației adulte, mature și vârstnice.

a) Despre specificul comunității - imaginea pozitivă

„Orașul Buzău este relativ ușor accesibil pentru cineva care vine fie din străinătate, fie din țară, din orice punct. E undeva la confluența unor drumuri, adică dinspre București, de exemplu, sau dinspre Dobrogea sau dinspre Galați spre Brașov Este situat și într-un județ foarte interesant care are și câmpie și deal și munte. E chiar aproape de dealuri Buzăul, are câteva puncte de atracție, chiar în oraș sau în împrejurimile foarte apropiate." (I1)

„Pentru oraș, el ca oraș nu este ceva foarte spectaculos, numai că este plin de istorie, și... știu eu?, locuri care merită văzute. Ai locuri în care să te relaxezi, să petreci timp liber... Sunt câteva puncte de atracție, printre cele mai importante ar fi parcul Crâng, o zonă foarte frumoasă, mai sunt câteva repere istorice, o zonă centrală unde au rămas clădiri vechi, amenajate destul de interesant, e și un palat administrativ în centrul vechi combinat cu centrul nou. Sunt câteva bulevarde pe care poți să te plimbi, e unul, de exemplu, care duce chiar de la acest palat administrativ, merge cursiv, drept, bulevardul castanilor i se mai spune, care merge până în parc. Iar în weekend este închisă circulația autovehiculelor și se poate merge pietonal. E un punct de atracție..." (I2)

„E un fel de pol de atracție. Locuri de muncă și locuințe, în general, cam astea sunt motivele pentru care vin... *[cei din mediul rural]*. Poate că vin și la studii, mă

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

refer la tineri. Vin la liceu, poate și studii universitare, pentru că sunt facultăți particulare ca extensie ale celor de la București. Fiind aproape, sunt situații în care vin profesori din București sau chiar și din Iași, din Galați, din Ploiești." (I3)

b) Despre specificul comunității - imaginea negativă

„Ca antireclamă ar fi, în primul rând, aglomerația. Drumurile sunt destul de accesibile până la Buzău, dar orașul este aglomerat în anumite locuri, iar șoseaua nu este de cea mai bună calitate. Apoi, nu prea sunt de astea, cum li se spune..., da! mobilier stradal, să fie frumos ca în alte părți. Blocuri, clădiri mai frumoase sau mai puțin, tot așa! " (I1)

„Este renumit și că în localitate sunt destul de mulți rromi... Acum, pe cei care deranjează astfel de lucruri, ei nu sunt neapărat agresivi, nu ies în evidență, dar îi vezi, nu ai cum să nu îi vezi." (I2)

„Există și o oarecare stare, să-i spunem așa, în unele momente ale anului, când poți să riști să găsești mizerie pe străzi. Nu totdeauna, că *[buzoienii]* sunt gospodari și au grijă de zonele circulate, să fie un pic mai curat. Și apropo de circulație, mă refer la indicatoare pentru ce avem de arătat, *[ele]* nu există. Adică pentru monumente, clădiri istorice, dacă cineva vrea să le viziteze trebuie să întrebe sau nu știe nimic despre ele." (I3)

„Deși e ordonat orașul comparativ cu altele prin care am fost, tot nu știi pe unde să o iei, mă refer la un străin care vrea să vadă ceva anume." (I1)

c) Despre membrii comunității - autopercepția localnicilor

„Buzoienii sunt gospodari, este o caracteristică a lor. Chiar dacă se află aproape de București și de alte zone unde... de zona de munte, de exemplu, Buzăul nu a avut așa de multe resurse... A avut o zonă industrială destul de bine dezvoltată. Repet, fiind în zona de câmpie, fiind aproape și de deal și de munte, au încercat să valorifice și să se evidențieze prin ceva. De exemplu, eu îmi aduc aminte, prin copilărie, *[că]* erau renumite livezile și viile din județul Buzău. Erau renumite exploatările de lemn și crescătoriile de cai. Era renumit și prin chihlimbar. E adevărat, mai sunt și lucruri cu care ne mândrim, cum ar fi tezaurul de la Pietroasa, dau un exemplu." (I1)

„Iar referitor la hărnicie, buzoienii nu prea au avut de ales, ca să zic așa, pentru că pentru a supraviețui trebuie să îți pui în evidență capacitățile profesionale și lucrative, dacă e vorba de cei de la țară. Eu am fost în zona rurală foarte mult și oamenii nu se laudă cu niște gospodării extraordinare, ca-n Bucovina, de exemplu, sau ca în Maramureș, însă, de obicei, nu locul sau spațiul de locuit era important pentru ei, ca să iasă în evidență cu el, ci prin rezultatele muncii lor. Și aveau o gospodărie destul de bine... adică animale, utilaje... Da, și buzoianul chiar din Buzău... asta vreau să subliniez. Mulți dintre ei erau în zona de servicii, în zona administrativă sau în zona industrială. Nu pot să fac o extrapolare, dar marea majoritate a orășenilor mergea la țară. Pentru că, de obicei, erau familii mai

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

numeroase, mergeau fie să ajute, fie să-și completeze, să zic așa, veniturile. De asta spuneam că sunt harnici. Mergeau și își făceau treaba și în oraș și la țară." (I2)

„Eu zic că sunt oameni primitori. Cei din trecut și cei de acum. Nu s-au schimbat foarte mult. Oamenii, în general, nu se schimbă așa de radical, mai degrabă se adaptează. Au rămas oameni primitori, pentru că, fiind la confluență de drumuri, e o..., ca să zic așa, o vânzoleală permanentă acolo și, dacă n-ar fi primitori, ar fi o zonă ocolită, ca să zic așa." (I3)

d) Tradițiile specifice comunității locale

„Tradițiile, din păcate, nu s-au păstrat foarte bine. Sunt câteva venite..., aduse, ca să zic așa, din zona rurală. Mi-aduc aminte de Târgul de Drăgaică. Se organiza în fiecare primăvară. Era, practic, cel care corespundea sosirii primăverii și era interesantă ca tradiție, numai că s-a transformat în târg de produse, să spunem așa, un aspect comercial ieftin. Tradiția a rămas, numai că prea puțini își aduc aminte ce era cândva." (I1)

„Nu îmi aduc aminte să fi fost foarte multe tradiții, poate de sărbătorile obișnuite, cele de Paște, de Crăciun, sau mai erau diverse târguri, dar... ceva spectaculos... nu! Mai erau diverse festivaluri, tot așa prilejuite de..., festivalul recoltei sau... În oraș, mă refer." (I2)

„În oraș sunt destul de puține. În general, Primăria dacă voia să organizeze ceva, organiza un concert cu diverse ocazii. Nu era ceva neapărat tradițional. Erau sărbători inventate sau update-te acum, în perioada recentă." (I3)

„Îmi aduc aminte de diverse manifestări culturale care se organizau, cum ar fi festivalul de teatru, de poezie, de muzică... În parcul Crâng, îmi aduc aminte, era tradiție ca să cânte fanfara duminica. Era un lucru atractiv și inedit. S-a pierdut, din păcate, pentru că persoanele mai în vârstă care gustau astfel de momente nu mai sunt." (I1)

e) Autopercepția localnicului comparativ cu vecinii

„Să știți că se simte influența din zona Moldovei, cu cât te apropii mai mult de Râmnicul Sărat și de Focșani. Buzăul este la 30 de km de Râmnicul Sărat și influențele în ceea ce privește limba vorbită, accentul moldovenesc de exemplu, chiar și tradițiile culinare, să zic așa, se simt în Buzău. Dar, în aceeași măsură, se simt și dinspre zona de munte, zona Brașovului, și dinspre Ploiești sunt influențe, cam în aceeași măsură. Ce-am observat... tradițiile sau obiceiurile legate de prepararea mâncării, cele culinare, sunt mult mai bine primite dinspre zona Moldovei, pentru că sunt mai gustoase, ăsta e adevărul!" (I1)

„Diferența între buzoieni și moldoveni este, pot să spun, insesizabilă, poate în ceea ce privește tot zona asta culinară și de consum de alcool, să zic așa, se merge mai mult pe vin. În zona Buzăului se consumă vin, mai puțin alte produse, iar cât privește mâncarea, eu cred că sunt mai multe asemănări decât deosebiri." (I2)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

„Diferență între buzoieni și munteni nu pot să spun că ar fi, pentru că majoritatea se consideră munteni, deși nu se face un capăt de țară din asta. Nu e nici ceva de laudă sau de ieșit în evidență fată de ceilalți vecini, pentru că sunt apropiate zonele și se înrudesc foarte mult oamenii și sunt foarte multe familii mixte din zonă, din Moldova, chiar și de peste Carpați. Moldoveni sunt în proporție destul de mare, ca să zic așa." (I3)

f) Proximitatea capitalei (București) ca pol regional - avantaje și dezavantaje

„Sunt și avantaje și dezavantaje. Avantajul ar fi că ai acces ușor la unele lucruri pe care nu le găsești în orașele mici. Bucureștiul este un centru universitar, un pol puternic de cultură și artă, produse, servicii. Bucureștiul este un loc de unde poți să pleci oriunde în lume.

Pe de altă parte, un dezavantaj ar fi că Bucureștiul reprezintă un pol de atracție pentru tineri. Merg spre studii acolo și, de multe ori, nu se mai întorc. Sau dacă se întorc, o fac foarte rar." (I1)

„Nu neapărat. Pe de o parte, într-adevăr, migrează către alte zone, nu numai spre București ci și în străinătate, dar, pe de altă parte, și Buzăul este un pol de atracție pentru zona rurală, deși sunt câteva orașe în județul Buzău, dar sunt orașe mai de la țară, cum le spunem noi, adică orășele micuțe unde industrie nu prea a mai rămas, și atunci cei care vor să își găsească un loc de muncă vin spre Buzău. Deci, se compensează." (I2)

„În general, au plecat *[la București]* pentru că au găsit fie condiții mai bune, fie altfel de condiții, adică ceea ce își doreau ei. În Buzău nu găsești, de exemplu, o piață de muncă dezvoltată pe zona IT. Pe urmă, artiștii sau cei care doresc să se dezvolte în domeniul muzical sau cinematografic, teatral... Se pot afirma, sunt și în Buzău unele zone dezvoltate pe specific artistic, dar nu oferă aceleași perspective ca Bucureștiul sau chiar alte țări." (I3)

„Destul de mulți pleacă la studii universitatre. Se întorc dacă au unde, se întorc dacă au locuri de muncă. Însă, în afară de administrație și servicii, sunt destul de puține locuri de muncă pentru tinerii absolvenți de facultate. Cu atât mai mult cu cât Bucureștiul este aproape plin de oferte de locuri de muncă... Bucureștiul este văzut și ca o rampa de lansare către alte zone ale Europei și nu numai." (I1)

3.2 Aspecte de ordin cantitativ

În continuare vom prezenta; de asemenea, rezultatele obținute pe segmentul populației adulte, mature și vârstnice.

a) Tradiții specifice comunității locale

Potrivit analizei răspunsurilor oferite de respondenți, Drăgaica este tradiția specifică cu cea mai mare recunoaștere din partea comunității locale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Tradiții specifice comunității locale	Pondere
Drăgaica	26,2%
Covrigii de Buzău	8,6%
Festivalul cârnaților de Pleșcoi	8,6%
Serbările câmpenești	8,6%
Cântece și dansuri populare	5,2%
Sarata Monteoru	5,2%
Târg creații populare	5,2%
Ziua Recoltei	5,2%
Caloianul	3,4%
Calendarul de ceapă	1,7%
Festivalul de la Plaiul Nucului	1,7%
Grădinaritul	1,7%
Grădinile de zarzavat	1,7%
Muzeul Chihlimbarului Colti	1,7%
Obiceiuri de nuntă	1,7%
Paparuda	1,7%
Parcul Marghiloman (castel)	1,7%
Peștitul	1,7%
Sărbătoarea florii de salcâm	1,7%
Sărbătoarea vinului	1,7%
Târg, tradiții și obiceiuri de Crăciun	1,7%
Terapia cu zer de Varlaam	1,7%
Toamna buzoiană	1,7%
Total	100%

Tab. 1. Tradiții specifice comunității locale *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 1. Local community specific traditions *(Data source: personal processing)*

Ponderea ce revine persoanelor de sex feminin care au specificat că Drăgaica este o tradiție specifică comunității este de 17,2%. Ponderea respondenților de sex masculin care consideră că Drăgaica este tradiția caracteristică comunității reprezintă 8,6% din total.

Tradiții specifice comunității locale	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Calendarul de ceapă	--	1,7%
Caloianul	1,7%	1,7%
Cântece și dansuri populare	--	5,2%
Covrigii de Buzau	3,4%	5,2%
Drăgaica	8,6%	17,2%
Festivalul cârnaților de Pleșcoi	--	8,6%
Festivalul de la Plaiul Nucului	--	1,7%
Grădinăritul	1,7%	--

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Tradiții specifice comunității locale	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Grădinile de zarzavat	--	1,7%
Muzeul Chihlimbarului Colti	--	1,7%
Obiceiuri de nuntă	--	1,7%
Paparuda	1,7%	--
Parcul Marghiloman(castel)	--	1,7%
Peștitul	1,7%	--
Sarata Monteoru	--	5,2%
Sărbătoarea florii de salcâm	--	1,7%
Sărbătoarea vinului	--	1,7%
Serbările câmpenești	--	8,6%
Târg creații populare	--	5,2%
Târg, tradiții și obiceiuri de Crăciun	1,7%	--
Terapia cu zer de Varlaam	1,7%	--
Toamna buzoiană	--	1,7%
Ziua Recoltei	--	5,2%

Tab. 2. Tradiții specifice localității locale în funcție de apartenența la sex a respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 2. Local community specific traditions according to the respondent's gender *(Data source: personal processing)*

Pe baza datelor din tabelul 3 se poate afirma faptul că 24,1% dintre respondenți au vârsta cuprinsă în intervalul 30-64 ani și consideră Drăgaica ca fiind tradiția specifică comunității. Cu o pondere de 8,6% se clasează respondenții ce au vârsta cuprinsă în intervalul 30-64 ani și consideră Festivalul cârnaților de Pleșcoi drept tradiția specifică locului. Următoarea pondere revine persoanelor chestionate care au vârsta între 30-64 ani și sunt de părere că tradiția specifică locului sunt covrigii de Buzău (6,9%).

Tradiții specifice comunității locale	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Calendarul de ceapă	--	1,7%	--
Caloianul	--	3,4%	--
Cântece și dansuri populare	5,2%	--	--
Covrigii de Buzau	--	6,9%	1,7%
Drăgaica	--	24,1%	1,7%
Festivalul cârnaților de Pleșcoi	--	8,6%	--
Festivalul de la Plaiul Nucului	--	1,7%	--
Grădinăritul	--	1,7%	--
Grădinile de zarzavat	--	--	1,7%
Muzeul Chihlimbarului Colti	--	1,7%	--

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Tradiții specifice comunității locale	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Obiceiuri de nuntă	--	1,7%	--
Paparuda	--	1,7%	--
Parcul Marghiloman(castel)	--	1,7%	--
Peștitul	--	1,7%	--
Sarata Monteoru	--	5,2%	--
Sărbătoarea florii de salcâm	--	1,7%	--
Sărbătoarea vinului	1,7%	--	--
Serbările câmpenești	3,4%	5,2%	--
Târg creații populare	--	5,2%	--
Târg, tradiții și obiceiuri de Crăciun	--	1,7%	--
Terapia cu zer de Varlaam	--	1,7%	--
Toamna buzoiană	--	1,7%	--
Ziua Recoltei	--	5,2%	--

Tab. 3. Tradiții specifice comunității locale în funcție de vârsta respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 3. Local community specific traditions according to the age of the respondent
(Data source: personal processing)

Conform datelor prezentate în anexa 1 se observă faptul că cei mai mulți dintre respondenți au absolvit studiile universitare și consideră Drăgaica ca fiind tradiția specifică numărul 1 a comunității (17,2%).

b) Autopercepția membrilor comunității locale

Pe baza datelor prezentate în tabelul 4 se poate observa faptul că respondenții apreciază la conlocuitori faptul că sunt deschiși, inteligenți, ospitalieri, transmit căldură sufletească, sunt prietenoși, serioși, emană bucuria de a trăi, sunt corecți, creativi, sunt devotați acțiunilor pe care le întreprind etc. Printre aspectele pe care persoanele chestionate nu le apreciază la membrii comunității se numără faptul că aceștia sunt leneși, că sunt încrezuți, corupți, egoiști, că fac risipă, sunt invidioși, nu au cultură ș.a.m.d.

Ce apreciați la membrii comunității?	Pondere	Ce nu apreciați la membrii comunității?	Pondere
Deschiși	12,5%	Lenea	20%
Inteligența	12,5%	Că sunt Încrezuti	6,7%
Ospitalieri	12,3%	Corupția	6,7%
Căldura sufletească	8,3%	Egoismul	6,7%
Prietenoși	8,3%	Fac risipă	6,7%
Seriozitate	8,3%	Invidia	6,7%
Bucuria de a trăi	4,2%	Lipsa culturii la mulți	6,7%
Corectitudinea	4,2%	Lipsa de cuvânt	6,7%

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ce apreciați la membrii comunității?	Pondere	Ce nu apreciați la membrii comunității?	Pondere
Creativitatea	4,2%	Nesiguranța	6,7%
Devotamentul pentru acțiunile lor	4,2%	Nesinceritatea	6,7%
Onestitatea	4,2%	Schimbători	6,7%
Respectuoși	4,2%	Sunt respingători	6,7%
Stilul direct	4,2%	Tupeul	6,7%
Veselia	4,2%		
Vrednicia	4,2%		
TOTAL	100%	TOTAL	100%

Tab. 4. Autopercepția localnicilor *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 4. Locals self-perception *(Data source: personal processing)*

Ponderea înregistrată de respondenții de sex feminin care au afirmat că apreciază mai mult la localnici faptul că sunt inteligenți reprezintă 12,5% din total. Cu aceeași pondere se clasează și persoanele intervievate de sex feminin care apreciază faptul că aceeași localnici sunt ospitalitalieri.

Ce apreciați mai mult la membrii comunității?	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Bucuria de a trăi	4,2%	--
Căldura sufletească	8,3%	--
Corectitudinea	--	4,2%
Creativitatea	--	4,2%
Deschiși	4,2%	8,3%
Devotamentul pentru acțiunile lor	--	4,2%
Inteligența	--	12,5%
Onestitatea	--	4,2%
Ospitalieri	--	12,5%
Prietenoși	--	8,3%
Respectuoși	4,2%	--
Seriozitate	--	8,3%
Stilul direct	--	4,2%
Veselia	4,2%	--
Vrednicia	--	4,2%

Tab. 5. Opinia despre localnici în funcție de apartenența la sex a respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 5. Opinion about the locals according to the respondent's gender *(Data source: personal processing)*

Proporția respondenților cu vârsta cuprinsă în intervalul 30-64 ani care sunt de părere că localnicii sunt deschiși este de 12,5% din total.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ce apreciați mai mult la membrii comunității?	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Bucuria de a trăi	--	4,2%	--
Căldura sufletească	--	8,3%	--
Corectitudinea	--	4,2%	--
Creativitatea	4,2%	--	--
Deschiși	--	12,5%	--
Devotamentul pentru acțiunile lor	4,2%	--	--
Inteligența	4,2%	8,3%	--
Onestitatea	--	4,2%	--
Ospitalieri	4,2%	4,2%	4,2%
Prietenoși	--	8,3%	--
Respectuoși	--	4,2%	--
Seriozitate	--	8,3%	--
Stilul direct	--	4,2%	--
Veselia	--	4,2%	--
Vrednicia	--	4,2%	--

Tab. 6. Opinia despre localnici în funcție de vârsta respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 6. Opinion about the locals according to the age of the respondent
(Data source: personal processing)

Potrivit anexei 2 se poate afirma că ponderea respondenților care au absolvit liceul și consideră că membrii comunității sunt inteligenți este de 8,3%.

Rezultatele prezentate în tabelul 7 evidențiază faptul că 20% dintre respondenți sunt de sex feminin și nu apreciază la concitadini că sunt leneși.

Ce nu apreciați la membrii comunității?	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Că sunt încrezuți	--	6,7%
Corupția	--	6,7%
Egoismul	--	6,7%
Fac risipă	--	6,7%
Invidia	--	6,7%
Lenea	--	20%
Lipsa culturii la mulți	6,7%	--
Lipsa de cuvânt	--	6,7%
Nesiguranța	6,7%	--
Nesinceritatea	--	6,7%
Schimbători	--	6,7%
Sunt respingători	--	6,7%
Tupeul	6,7%	--

Tab. 7. Opinia despre localnici în funcție de apartenența la sex a respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 7. Opinion about the locals according to the respondent's gender
(Data source: personal processing)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Cu o pondere de 20% se situează persoanele cu vârsta între 30-64 ani care nu apreciază lenea manifestată de localnici.

Ce nu apreciați la membrii comunității?	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Că sunt încrezuți	--	6,7%	--
Corupția	6,7%	--	--
Egoismul	--	6,7%	--
Fac risipă	6,7%	--	--
Invidia	--	6,7%	--
Lenea	--	20%	--
Lipsa culturii la mulți	--	6,7%	--
Lipsa de cuvânt	--	6,7%	--
Nesiguranța	--	6,7%	--
Nesinceritatea	--	6,7%	6,7%
Schimbători	--	--	--
Sunt respingători	6,7%	--	--
Tupeul	--	6,7%	--

Tab. 8. Opinia despre localnici în funcție de vârsta respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 8. Opinion about the locals according to the age of the respondent
(Data source: personal processing)

Conform anexei 3, cei mai mulți dintre respondenți au absolvit studiile universitare și nu apreciază lenea ce caracterizează un segment de populație locală (20%).

c) Reprezentări privind vecinii

Pe baza datelor din tabelul 9, cei mai mulți dintre respondenți au afirmat că apreciază la moldoveni preparatele culinare (16,7%). Moldovenii mai sunt apreciați pentru faptul că sunt ospitalieri, credincioși, frumoși, originali etc. Cu ponderi de 15, 4% se clasează respondenții care au declarat că nu apreciază la moldoveni faptul că folosesc arhasime, că sunt naivi, neglijenți, prea înceți etc.

Ce apreciați la moldoveni?	Pondere	Ce nu apreciați la moldoveni?	Pondere
Preparatele culinare	16,7%	Arhaismele	15,4%
Ospitalieri	12,5%	Naivitatea	15,4%
Credința	8,3%	Neglijența	15,4%
Frumusețea	8,3%	Prea înceți	15,4%
Originalitatea	8,3%	Aprigi la mânie	7,7%
Tradițiile, obiceiurile	8,3%	Aroganța	7,7%
Tradiționali	8,3%	Consumă alcool	7,7%
Trăsăturile sufletești	8,3%	Dialectul	7,7%
Amabili	4,2%	Încăpățânarea	7,6%

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ce apreciați la moldoveni?	Pondere	Ce nu apreciați la moldoveni?	Pondere
Curajul	4,2%		
Istețimea	4,2%		
Plimbărești	4,2%		
Precizia	4,2%		
TOTAL	100%	TOTAL	100%

Tab. 9. Opinia despre moldoveni *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 9. Opinion about Moldovans *(Data source: personal processing)*

Procentul înregistrat de respondenții de sex feminin care apreciază la moldoveni frumusețea este de 8,3% din total.

Ce apreciați mai mult la moldoveni?	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Amabili	--	4,2%
Credința	4,2%	4,2%
Curajul	--	4,2%
Frumusețea	--	8,3%
Istețimea	4,2%	--
Originalitatea	--	8,3%
Ospitalieri	4,2%	8,3%
Plimbăreti	--	4,2%
Precizia	--	4,2%
Preparatele culinare	8,3%	8,3%
Tradițiile, obiceiurile	--	8,3%
Tradiționali	--	8,3%
Trăsăturile sufletești	4,2%	4,2%

Tab. 10. Opinia despre moldoveni în funcție de apartenența la sex a respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 10. Opinion about Moldovans according to the respondent's gender *(Data source: personal processing)*

Cea mai ridicată pondere relevă respondenții cu vârsta între 30-64 ani care consideră că moldovenii sunt ospitalieri (12,5%).

Ce apreciați mai mult la moldoveni?	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Amabili	--	4,2%	--
Credința	--	4,2%	4,2%
Curajul	--	4,2%	--
Frumusețea	--	8,3%	--

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ce apreciați mai mult la moldoveni?	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Istețimea	--	4,2%	--
Originalitatea	8,3%	--	--
Ospitalieri	--	12,5%	--
Plimbăreti	--	4,2%	--
Precizia	--	4,2%	--
Preparatele culinare	--	16,7%	--
Tradițiile, obiceiurile	4,2%	4,2%	--
Tradiționali	4,2%	4,2%	--
Trăsăturile sufletești	--	8,3%	--

Tab. 11. Opinia despre moldoveni în funcție de vârsta respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 11. Opinion about Moldovans according to the age of the respondent
(Data source: personal processing)

Cei mai mulți respondenți (12,5%) au finalizat studiile universitare și apreciază mai mult la moldoveni preparatele culinare (conform anexei 4).

Ponderea acumulată de respondenții de sex feminin care nu apreciază la moldoveni faptul că utilizează arhaisme este de 15,4%. Aceeași pondere se înregistrează și la respondenții de sex feminin cărora le displace faptul că moldovenii sunt neglijenți.

Ce nu apreciați la moldoveni?	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Aprigi la mânie	7,7%	--
Arhaismele	--	15,4%
Aroganța	--	7,7%
Consumă alcool	--	7,7%
Dialectul	--	7,7%
Încăpățânarea	--	7,7%
Naivitatea	7,7%	7,7%
Neglijența	--	15,4%
Prea înceți	7,7%	7,7%

Tab. 12. Opinia despre moldoveni în funcție de apartenența la sex a respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 12. Opinion about Moldovans according to the respondent's gender
(Data source: personal processing)

Ponderea înregistrată de respondenții cu vârsta cuprinsă între 30-64 ani care nu apreciază arhaismele la moldoveni este de 15,4%.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ce nu apreciați la moldoveni?	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Aprigi la mânie	--	7,7%	--
Arhaismele	--	15,4%	--
Aroganța	--	7,7%	--
Consumă alcool	--	7,7%	--
Dialectul	--	7,7%	--
Încăpățânarea	7,7%	--	--
Naivitatea	--	15,4%	--
Neglijența	7,7%	7,7%	--
Prea înceți	--	7,7%	7,7%

Tab. 13. Opinia despre moldoveni în funcție de vârsta respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 13. Opinion about Moldovans according to the age of the respondent *(Data source: personal processing)*

Persoanele chestionate care au finalizat studiile postuniversitare și nu apreciază la moldoveni naivitatea au acumulat o pondere de 15,4%, conform anexei 5. Aceeași pondere de 15,4% pote observa și în rândul respondenților care au absolvit liceul și nu apreciază la moldoveni că sunt neglijenți.

Cei mai mulți dintre respondenți au afirmat că apreciază la munteni că sunt harnici (23,6%). Faptul că vorbesc corect românește, că sunt calmi, că sunt onești și plăcuți reprezintă aspecte pe care respondenții le apreciază la munteni. Subiecții intervievați nu apreciază la munteni că le place bârfa, cum comunică, că sunt duplicitari, egoiști, fățarnici, leneși, plini de ei și că sunt șmecheri.

Ce apreciați la munteni?	Pondere	Ce nu apreciați la munteni?	Pondere
Hărnicia	23,6%	Bârfa	12,5%
Că vorbesc corect românește	9,5%	Comunicarea	12,5%
Calmi	9,5%	Duplicitatea	12,5%
Onestitatea	9,5%	Egoismul	12,5%
Plăcuți	9,5%	Fățărnicia	12,5%
Buna-cuviință	4,8%	Lenea	12,5%
Bunătatea	4,8%	Plini de ei	12,5%
Bunul simț	4,8%	Șmecheria	12,5%
Caracterul	4,8%		
Deschiși	4,8%		
Ingenioși	4,8%		
Rezistența	4,8%		
Săritori	4,8%		
TOTAL	100%	TOTAL	100%

Tab. 14. Opinia despre munteni *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 14. Opinion about Muntenians *(Data source: personal processing)*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Potrivit rezultatelor obținute pe baza prelucrării statistice se poate observa că cel mai ridicat procent revine respondenților de sex feminin care apreciază la munteni faptul că sunt harnici (23,8%).

Ce apreciați mai mult la munteni?	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Buna-cuviință	4,8%	--
Bunătatea	4,8%	--
Bunul simț	--	4,8%
Că vorbesc corect românește	4,8%	4,8%
Calmi	--	9,5%
Caracterul	--	4,8%
Deschiși	--	4,8%
Hărnicia	--	23,8%
Ingenioși	--	4,8%
Onestitatea	--	9,5%
Plăcuți	9,5%	--
Rezistența	--	4,8%
Săritori	4,8%	--

Tab. 15. Opinia despre munteni în funcție de apartenența la sex a respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 15. Opinion about Muntenians according to the respondent's gender
(Data source: personal processing)

Ponderea cea mai ridicată se înregistrează în rândul respondenților cu vârsta cuprinsă între 30-64 ani care apreciază hărnicia la munteni (23,8%).

Ce apreciați mai mult la munteni?	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Buna-cuviință	--	4,8%	--
Bunătatea	--	4,8%	--
Bunul simț	--	4,8%	--
Că vorbesc corect românește	--	9,5%	--
Calmi	--	4,8%	4,8%
Caracterul	--	4,8%	--
Deschiși	--	4,8%	--
Hărnicia	--	23,8%	--
Ingenioși	--	4,8%	--
Onestitatea	--	9,5%	--
Plăcuți	--	9,5%	--
Rezistența	--	4,8%	--
Săritori	--	4,8%	--

Tab. 16. Opinia despre munteni în funcție de vârsta respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 16. Opinion about Muntenians according to the age of the respondent
(Data source: personal processing)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Potrivit anexei 6, cei mai mulți respondenți au absolvit studiile universitare și apreciază la munteni hărnicia (19%).

Din tabelul 17 se poate observa că ponderea respondenților de sex masculin cărora nu le place faptul că muntenii sunt duplicitari reprezintă 12,5% din total.

Ce nu apreciați la munteni?	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Bârfa	--	12,5%
Comunicarea	--	12,5%
Duplicitatea	12,5%	--
Egoismul	--	12,5%
Fățărnicia	--	12,5%
Lenea	--	12,5%
Plini de ei	12,5%	--
Șmecheria	--	12,5%

Tab. 17. Opinia despre munteni în funcție de apartenența la sex a respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 17. Opinion about Muntenians according to the respondent's gender *(Data source: personal processing)*

Ponderea ce se înregistrează în rândul persoanelor în vârstă care au declarat că nu le place egoismul muntenilor este de 12,5%.

Ce nu apreciați la munteni?	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Bârfa	--	12,5%	--
Comunicarea	--	12,5%	--
Duplicitatea	--	12,5%	--
Egoismul	--	--	12,5%
Fățărnicia	--	12,5%	--
Lenea	--	12,5%	--
Plini de ei	--	12,5%	--
Șmecheria	--	12,5%	--

Tab. 18. Opinia despre munteni în funcție de vârsta respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 18. Opinion about Muntenians according to the age of the respondent *(Data source: personal processing)*

Conform datelor prezentate în anexa 7, procentul înregistrat în rândul celor care au finalizat studiile postunivesitare și nu le place șmecheria muntenilor este de 12,5%.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Potrivit rezultatelor din tabelul 19 se poate observa faptul că 27,7% dintre respondenți apreciază la bucureșteni faptul că sunt informați, iar 20% nu apreciază indiferența acestora.

Ce apreciați la bucureșteni?	Pondere	Ce nu apreciați la bucureșteni?	Pondere
Informați	27,7%	Indiferenți	20%
Adaptabilitatea	13,6%	Grăbiți	13,3%
Descurcăreți	13,6%	Îngâmfarea	13,3%
Curajul	9,1%	Agitați	6,7%
Agitați	4,5%	Aglomerația	6,7%
Că sunt pragmatici	4,5%	Avari	6,7%
Curajoși	4,5%	Că sunt duplicitari	6,7%
Independența	4,5%	Nervozitatea	6,7%
Omenoși	4,5%	Nesimțirea	6,7%
Respectul	4,5%	Superficialitatea	6,7%
Rezistența	4,5%	Tupeul	6,7%
Stilul direct	4,5%		
TOTAL	100%	TOTAL	100%

Tab. 19. Opinia despre bucureșteni *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 19. Opinion about Bucharest people *(Data source: personal processing)*

Cu un procent de 18,2% se clasează respondenții de sex feminin cărora le place faptul că bucureștenii sunt persoane informate.

Ce apreciați mai mult la bucureșteni?	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Adaptabilitatea	--	13,6%
Agitați	--	4,5%
Că sunt pragmatici	--	4,5%
Curajoși	--	4,5%
Curajul	--	9,1%
Descurcăreți	4,5%	9,1%
Independența	--	4,5%
Informați	9,1%	18,2%
Omenoși	--	4,5%
Respectul	4,5%	--
Rezistența	--	4,5%
Stilul direct	4,5%	--

Tab. 20. Opinia despre bucureșteni în funcție de apartenența la sex a respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 20. Opinion about Bucharest people according to the respondent's gender *(Data source: personal processing)*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ponderea acumulată de respondenții cu vârsta cuprinsă între 30-64 ani care apreciază la bucureșteni că sunt informați este de 22,7%.

Ce apreciați mai mult la bucureșteni?	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Adaptabilitatea	--	13,6%	--
Agitați	--	4,5%	--
Că sunt pragmatici	--	4,5%	--
Curajoși	4,5%	--	--
Curajul	--	9,1%	--
Descurcăreți	--	13,6%	--
Independența	4,5%	--	--
Informați	--	22,7%	4,5%
Omenoși	--	4,5%	--
Respectul	--	4,5%	--
Rezistența	4,5%	--	--
Stilul direct	--	4,5%	--

Tab. 21. Opinia despre bucureșteni în funcție de vârsta respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 21. Opinion about Bucharest people according to the age of the respondent
(Data source: personal processing)

Potrivit rezultatelor din anexa 8, 22,7% dintre respondenți au finalizat studiile universitare și apreciază faptul că bucureștenii sunt informați.

Analiza statistică a răspunsurilor evidențiază faptul că 20% dintre respondenți sunt de sex feminin și nu apreciază faptul că bucureștenii sunt indiferenți.

Ce nu apreciați la bucureșteni?	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Agitați	--	6,7%
Aglomerația	6,7%	--
Avari	--	6,7%
Că sunt duplicitari	--	6,7%
Grăbiți	--	13,3%
Indiferenți	--	20%
Îngâmfarea	--	13,3%
Nervozitatea	--	6,7%
Nesimțirea	6,7%	--
Superficialitatea	--	6,7%
Tupeul	6,7%	--

Tab. 22. Opinia despre bucureșteni în funcție de apartenența la sex a respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 22. Opinion about Bucharest people according to the gender of the respondent
(Data source: personal processing)

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Procentul ce revine persoanelor chestionate cu vârsta între 0-29 ani cărora le displace faptul că bucureștenii sunt indiferenți reprezintă 13,3% din total.

Ce nu apreciați la bucureșteni?	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Agitați	--	6,7%	--
Aglomerația	--	6,7%	--
Avari	--	--	6,7%
Că sunt duplicitari	--	6,7%	--
Grăbiți	--	13,3%	--
Indiferenți	13,3%	6,7%	--
Îngâmfarea	--	13,3%	--
Nervozitatea	6,7%	--	--
Nesimțirea	--	6,7%	--
Superficialitatea	--	6,7%	--
Tupeul	--	6,7%	--

Tab. 23. Opinia despre bucureșteni în funcție de vârsta respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 23. Opinion about Bucharest people according to the age of the respondent
(Data source: personal processing)

Pe baza rezultatelor prezentate în anexa 9 se constată că 13,3% dintre participanții la studiu au absolvit studiile universitare și nu apreciază la bucureșteni faptul că sunt îngâmfați.

d) Valori autentice actuale și trecute ale comunității locale

Printre valorile autentice actuale ale comunității menționate de respondenți se numără credința, hărnicia, comunicarea, simplitatea, bunătatea, creativitatea, ospitalitatea, respectul etc. Cei mai mulți dintre respondenți au declarat că tradițiile și obiceiurile reprezintă, din păcate, valori autentice pierdute de către comunitate.

Valori autentice caracteristice comunității	Pondere	Valori autentice pierdute ale comunității	Pondere
Credința	18,6%	Tradiții și obiceiuri	27,9%
Hărnicia	9,3%	Stabilitatea	8,5%
Comunicarea	7%	Portul popular	6,4%
Simplitatea	7%	Gastronomia	4,3%
Bunătatea	4,7%	Loialitatea	4,3%
Creativitatea	4,7%	Sinceritatea	4,3%
Ospitalitatea	4,7%	Turismul	4,3%
Respectul	4,7%	Unitatea	4,3%
Săritori	4,7%	Buna-cuviință	2,1%
Sinceritatea	4,7%	Bunul simț	2,1%

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Valori autentice caracteristice comunității	Pondere	Valori autentice pierdute ale comunității	Pondere
Credința	18,6%	Tradiții și obiceiuri	27,9%
Ambiția	2,3%	Caracterul	2,1%
Bunele maniere	2,3%	Credința	2,1%
Curajul	2,3%	Devotamentul pentru acest oraș	2,1%
Curiozitatea	2,3%	Dorinta de a face bine, nu doar rău	2,1%
Deschiși	2,3%	Dorința de munca	2,1%
Identitatea românească	2,3%	Educația	2,1%
Îndrăzneala	2,3%	Expoziții de obiecte de artă, de costume populare specifice zonei	2,1%
Niciuna	2,3%	Grija față de mediul înconjurător	2,1%
Onestitatea	2,3%	Hărnicia	2,1%
Promovarea binelui, adevărului și a educației	2,3%	Inițiativa	2,1%
Receptivi la nou	2,3%	Mândria	2,1%
Speranța	2,3%	Onestitatea	2,1%
Valorile morale adevărate	2,3%	Respectul	2,1%
		Seriozitatea	2,1%
		Ziua Recoltei	2,1%
TOTAL	100%	TOTAL	100%

Tab. 24. Valori autentice *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 24. Authentic values *(Data source: personal processing)*

În tabelul 25 se observă faptul că 11,6% dintre respondenți sunt de sex feminin și consideră că o valoare autentică actuală a localnicului este reprezentată de credință. Cu o pondere de 9,3% se clasează persoanele participante la studiu de sex feminin care apreciază hărnicia drept o valoare autentică actuală pentru concitadin. Proporția înregistrată de subiecții intervievați de sex masculin care apreciază credința ca fiind o valoare autentică actuală a localnicului este de 7%.

Valori autentice caracteristice comunității	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Ambiția	--	2,3%
Bunătatea	--	4,7%
Bunele maniere	--	2,3%
Comunicarea	--	7%
Creativitatea	4,7%	--
Credința	7%	11,6%
Curajul	--	2,3%
Curiozitatea	--	2,3%
Deschiși	--	2,3%

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Valori autentice caracteristice comunității	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Hărnicia	--	9,3%
Identitatea românească	--	2,3%
Îndrăzneala	2,3%	--
Niciuna	--	2,3%
Onestitatea	--	2,3%
Ospitalitatea	2,3%	2,3%
Promovarea binelui, adevărului și a educației	--	2,3%
Receptivi la nou	2,3%	--
Respectul	--	4,7%
Săritori	2,3%	7%
Simplitatea	--	2,3%
Sinceritatea	--	
Speranța	2,3%	4,7%
Valorile morale adevărate	--	--

Tab. 25. Valori autentice în funcție de apartenența la sex a respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 25. Authentic values according on the gender of the respondent
(Data source: personal processing)

Potrivit datelor obținute pe baza procesului de chestionare și evidențiate în tabelul 26 se constată faptul că 18,6% dintre respondenți au vârsta cuprinsă în intervalul 30-64 ani și consideră că o valoare autentică a localnicului din generația actuală este reprezentată de credință. Se observă faptul că proporția participanților la studiu care au vârsta cuprinsă între 30-64 ani și sunt de părere că hărnicia reprezintă o valoare autentică actuală a localnicului este de 9,3%. Ponderea subiecților intervievați care au vârsta cuprinsă între 30-64 ani și au afirmat că o valoare autentică actuală a comunității este comunicarea înregistrează o pondere de 7% din total. Tot cu o pondere de 7% se clasează și persoanele chestionate cu vârsta cuprinsă în intervalul 30-64 ani care au afirmat în cadrul procesului de intervievare că simplitatea reprezintă o caracteristică autentică actuală a membrilor comunității.

Valori autentice caracteristice comunității	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Ambiția	--	2,3%	--
Bunătatea	--	2,3%	2,3%
Bunele maniere	--	2,3%	--
Comunicarea	--	7%	--
Creativitatea	--	4,7%	--
Credința	--	18,6%	--
Curajul	--	2,3%	--

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Valori autentice caracteristice comunității	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Curiozitatea	--	2,3%	--
Deschiși	--	2,3%	--
Hărnicia	--	9,3%	--
Identitatea românească	--	2,3%	--
Îndrăzneala	--	2,3%	--
Niciuna	2,3%		--
Onestitatea	--	2,3%	--
Ospitalitatea	--	4,7%	--
Promovarea binelui, adevărului și a educației	--	2,3%	--
Receptivi la nou	--	2,3%	--
Respectul	2,3%	2,3%	--
Săritori	--	4,7%	--
Simplitatea	--	7%	--
Sinceritatea	2,3%	--	2,3%
Speranța	--	2,3%	--
Valorile morale adevărate	--	2,3%	--

Tab. 26. Valori autentice în funcție de vârsta respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 26. Authentic values according to the age of the respondent
(Data source: personal processing)

Potrivit anexei 10, ponderea persoanelor participante la studiu care au absolvit studiile universitare și consideră credința drept o valoare autentică actuală ce caracterizează pe membrii comunității locale reprezintă 9,3% din total.

În tabelul 27 se remarcă faptul că ponderea respondenților de sex feminin care consideră că tradițiile și obiceiurile reprezintă valori autentice pierdute pentru comunitatea locală este de 27,7%. Proporția înregistrată de subiecții de sex feminin care sunt de părere că portul popular nu mai este o valoare autentică pentru individul ce face parte din comunitate este de 6,4%. Cu o pondere de 4,3% se clasează subiecții participanți în cadrul studiului de sex masculin care au afirmat că o valoare autentică a comunității, dar care s-a pierdut, este reprezentată de stabilitate.

Valori autentice pierdute	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Buna-cuviință	--	2,1%
Bunul simț	--	2,1%
Caracterul	2,1%	--
Credința	--	2,1%

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Valori autentice pierdute	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Devotamentul pentru acest oraș	--	2,1%
Dorinta de a face bine, nu doar rău	--	2,1%
Dorința de muncă	--	2,1%
Educația	--	2,1%
Expoziții de obiecte de artă, de costume populare specifice zonei	--	2,1%
Gastronomia	--	4,3%
Grija față de mediul înconjurător	--	2,1%
Hărnicia	2,1%	--
Inițiativa	--	2,1%
Loialitatea	2,1%	2,1%
Mândria	2,1%	--
Onestitatea	--	2,1%
Portul popular	--	6,4%
Respectul	--	2,1%
Seriozitatea	--	2,1%
Sinceritatea	2,1%	2,1%
Stabilitatea	4,3%	4,3%
Tradiții și obiceiuri	--	27,7%
Turismul	--	4,3%
Unitatea	2,1%	2,1%
Ziua Recoltei	--	2,1%

Tab. 27. Valori autentice în funcție de apartenența la sex respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 27. Authentic values according on the gender of the respondent
(Data source: personal processing)

Ponderea acumulată de respondenții cu vârsta cuprinsă în intervalul 30-64 ani care consideră că tradițiile și obiceiurile reprezintă valori autentice pierdute ale comunității locale reprezintă 19,1% din total. Cu o pondere de 8,5% se clasează respondenții cu vârsta cuprinsă în intervalul 0-29 ani care au afirmat în cadrul procesului de intervievare că printre valorile autentice pierdute ale comunității locale se numără tradițiile și obiceiurile. Cu o pondere de doar 2,1% din totalul respondenților se clasează persoanele participante în cadrul procesului de chestionare care au vârsta peste 65 ani care au declarat că o valoare autentică care a caracterizat comunitatea locală, dar s-a pierdut, este reprezentată de grija față de mediul înconjurător.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Valori autentice pierdute	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Buna-cuviință	--	2,1%	--
Bunul simț	--	2,1%	--
Caracterul	--	2,1%	--
Credința	--	2,1%	--
Devotamentul pentru acest oraș	2,1%	--	--
Dorinta de a face bine, nu doar rău	2,1%	--	--
Dorința de muncă	--	2,1%	--
Educația	2,1%	--	--
Expoziții de obiecte de artă, de costume populare specifice zonei	--	2,1%	--
Gastronomia	--	4,3%	--
Grija față de mediul înconjurător	--	--	2,1%
Hărnicia	--	2,1%	--
Inițiativa	--	2,1%	--
Loialitatea	--	4,3%	--
Mândria	--	2,1%	--
Onestitatea	--	2,1%	--
Portul popular	--	6,4%	--
Respectul	2,1%	--	--
Seriozitatea	--	2,1%	--
Sinceritatea	--	4,3%	--
Stabilitatea	--	8,5%	--
Tradiții și obiceiuri	8,5%	19,1%	--
Turismul	2,1%	2,1%	--
Unitatea	--	4,3%	--
Ziua Recoltei	--	2,1%	--

Tab. 28. Valori autentice în funcție de vârsta respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 28. Authentic values according to the age of the respondent
(Data source: personal processing)

Pe baza datelor prezentate în anexa 11 se constată faptul că 12,8% reprezintă ponderea înregistrată de persoanele chestionate care au absolvit studiile liceale și consideră că printre valorile autentice care au caracterizat comunitatea locală, însă s-au pierdut, se regăsesc tradițiile și obiceiurile.

e) Forme de capital regionale specifice

Potrivit datelor prezentate în tabelul 29 se poate afirma că cei mai mulți dintre respondenți au afirmat despre bucureșteni că sunt mai bogați (96,3%), că au mai multă influență politică (66,7%) și că se bucură de mai mult respect (29,6%), despre moldoveni că sunt cei mai săraci (70,4%) și că își respectă cel mai bine tradițiile (92,6%), iar despre munteni că se ajută cel mai mult între ei (33,3%).

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

	Sunt mai bogați	Sunt cei mai săraci	Au mai multă influență politică	Se bucură de mai mult respect	Își respectă cel mai bine tradițiile	Se ajută cel mai mult între ei
Buzoienii	--	29,6%	3,7%	7,4%	3,7%	22,2%
Moldovenii	--	70,4%	18,5%	11,1%	92,6%	37%
Muntenii	11,1%	25,9%	3,7%	22,2%	14,8%	33,3%
Bucureștenii	96,3%	--	66,7%	29,6%	--	--
NS	--	3,7%	--	11,1%	--	7,4%

Tab. 29. Dintre următoarele grupuri, în general vorbind, care...
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tab. 29. Of the following groups, generally speaking, who ...
(Data source: personal processing)

Peste 70% dintre respondenți sunt de sex feminin și consideră că bucureștenii sunt mai bogați.

Sunt mai bogați: bucureștenii	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Da	22,2%	74,1%
Nu	---	3,7%
Total	22,2%	77,8%

Tab. 30. Sunt mai bogați: bucureștenii - în funcție de apartenența la sex a respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 30. They are richer: Bucharest people - according on the gender of the respondent
(Data source: personal processing)

Cu o pondere de 77,8% se situează respondenții cu vârsta cuprinsă între 30-64 ani care consideră că bucureștenii sunt mai bogați.

Sunt mai bogați: bucureștenii	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Da	14,8%	77,8%	3,7%
Nu	---	3,7%	--
Total	14,8%	81,5%	3,7%

Tab. 31. Sunt mai bogați: bucureștenii - în funcție de vârsta respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 31. They are richer: Bucharest people - according on the age of the respondent
(Data source: personal processing)

Proporția înregistrată de respondenții care au absolvit studiile universitare și consideră că bucureștenii sunt mai bogați este de 44,5%.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Sunt mai bogați: bucureștenii	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Da	7,4%	14,8%	14,8%	44,5%	14,8%
Nu				3,7%	
Total	7,4%	14,8%	14,8%	48,2%	14,8%

Tab. 32. Sunt mai bogați: bucureștenii - în funcție de ultimul nivel de studii absolvit
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 32. They are richer: Bucharest people - according to the last level of studies graduated
(Data source: personal processing)

Peste jumătate dintre respondenți sunt de sex feminin și consideră că moldovenii sunt cei mai săraci (59,3%).

Sunt cei mai săraci: moldovenii	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Da	11,1%	59,3%
Nu	11,1%	18,5%
Total	22,2%	77,8%

Tab. 33. Sunt cei mai săraci: moldovenii - în funcție de apartenența la sex a respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 33. They are the poorest: Moldovans - according to the respondent's gender
(Data source: personal processing)

Cu o pondere de 59,3% se clasează respondenții cu vârsta cuprinsă între 30-64 ani care sunt de opinie că moldovenii sunt cei mai săraci.

Sunt cei mai săraci: moldovenii	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Da	11,1%	59,3%	--
Nu	3,7%	22,2%	3,7%
Total	14,8%	81,5%	3,7%

Tab. 34. Sunt cei mai săraci: moldovenii - în funcție de vârsta respondentului
(Sursa datelor: prelucrări proprii)
Tabl. 34. They are the poorest: Moldovans - according to the age of the respondent
(Data source: personal processing)

Ponderea acumulată de persoanele intervievate care au finalizat studiile universitare și consideră că moldovenii sunt cei mai săraci este de 37,1% din total.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Sunt cei mai săraci: moldovenii	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Da	7,4%	7,4%	3,7%	37,1%	14,8%
Nu		7,4%	11,1%	11,1%	--
Total	7,4%	14,8%	14,8%	48,2%	14,8%

Tab. 35. Sunt cei mai săraci: moldovenii - în funcție de ultimul nivel de studii absolvit *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 35. They are the poorest: Moldovans - according to the last level of education graduated *(Data source: personal processing)*

Peste jumătate dntre subiecți sunt de sex feminin și au afirmat că bucureștenii au mai multă influență politică (55,6%).

Au mai multă influență politică: bucureștenii	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Da	11,1%	55,6%
Nu	11,1%	22,2%
Total	22,2%	77,8%

Tab. 36. Au mai multă influență politică: bucureștenii - în funcție de sexul respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 36. They have more political influence: Bucharest people - according on the gender of the respondent *(Data source: personal processing)*

Aproximativ 60% dintre respondenți au vârsta cuprinsă între 30-64 ani și sunt de opinie că bucureștenii au mai multă influență politică.

Au mai multă influență politică: bucureștenii	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Da	7,4%	59,3%	--
Nu	7,4%	22,2%	3,7%
Total	14,8%	81,5%	3,7%

Tab. 37. Au mai multă influență politică: bucureștenii - în funcție de vârsta respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 37. They have more political influence: Bucharest people - according on the age of the respondent *(Data source: personal processing)*

Cu un procent de 33,3% se clasează subiecții care au absolvit studiile universitare și sunt de părere că bucureștenii au mai multă influență politică.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Au mai multă influență politică: bucureștenii	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Da	3,7%	11,1%	3,7%	33,3%	14,8%
Nu	3,7%	3,7%	11,1%	14,8%	--
Total	7,4%	14,8%	14,8%	48,2%	14,8%

Tab. 38. Au mai multă influență politică: bucureștenii - în funcție de nivelul de studii absolvit *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 38. They have more political influence: Bucharest people - according on the level of education they graduated *(Data source: personal processing)*

Ponderea persoanelor de sex feminin care consideră că bucureștenii se bucură de mai mult respect este de 18,5%.

Se bucură de mai mult respect: bucureștenii	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Da	11,1%	18,5%
Nu	11,1%	59,3%
Total	22,2%	77,8%

Tab. 39. Se bucură de mai mult respect: bucureștenii - în funcție de sexul respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 39. More respect enjoyed: Bucharest people - according on the gender of the respondent *(Data source: personal processing)*

Proporția înregistrată de respondenții cu vârsta cuprinsă în intervalul 30-64 ani care cred că bucureștenii se bucură de mai mult respect este de 22,2%.

Se bucură de mai mult respect: bucureștenii	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Da	3,7%	22,2%	3,7%
Nu	11,1%	59,3%	--
Total	14,8%	81,5%	3,7%

Tab. 40. Se bucură de mai mult respect: bucureștenii - în funcție de vârsta respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 40. More respect enjoyed: Bucharest people - according on the age of the respondent *(Data source: personal processing)*

Cu o pondere de 22,2% se clasează persoanele intervievate care au absolvit studiile universitare și cred despre bucureșteni că se bucură de cel mai mult respect.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Se bucură de mai mult respect: bucureștenii	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Da	--	3,7%	3,7%	22,2%	--
Nu	7,4%	11,1%	11,1%	26%	14,8%
Total	7,4%	14,8%	14,8%	48,2%	14,8%

Tab. 41. Se bucură de mai mult respect: bucureștenii - în funcție de ultimul nivel de studii absolvit *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 41. More respect enjoyed: Bucharest people- according to the last level of education he graduated *(Data source: personal processing)*

Peste 70% dintre subiecții chestionați sunt de sex feminin și au afirmat despre moldoveni că își respectă cel mai bine tradițiile.

Își respectă cel mai bine tradițiile: moldovenii	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Da	22,2%	70,3%
Nu	--	7,4%
Total	22,2%	60,7%

Tab. 42. Își respectă cel mai bine tradițiile: moldovenii - în funcție de sexul respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 42. Best respect on their traditions: Moldovans - according to the gender of the respondent *(Data source: personal processing)*

Cu un procent de 74,1% se remarcă respondenții cu vârsta între 30-64 ani care au afirmat despre moloveni că își respectă cel mai bine tradițiile.

Își respectă cel mai bine tradițiile: moldovenii	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Da	14,8%	74,1%	3,7%
Nu	--	7,4%	--
Total	14,8%	81,5%	3,7%

Tab. 43. Își respectă cel mai bine tradițiile: moldovenii - în funcție de vârsta respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 43. Best respect on their traditions: Moldovans - according to the age of the respondent *(Data source: personal processing)*

Aproximativ jumătate dintre respondenți au absolvit studiile universitare și consideră că moldovenii își respectă cel mai bine tradițiile.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Își respectă cel mai bine tradițiile: moldovenii	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Da	7,4%	14,8%	7,4%	48,2%	14,8%
Nu		--	7,4%	--	--
Total	7,4%	14,8%	14,8%	48,2%	14,8%

Tab. 44. Își respectă cel mai bine tradițiile: moldovenii - în funcție de nivelul de studii absolvit *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 44. Best respect on their traditions: Moldovans - according on the level of education they graduated *(Data source: personal processing)*

Proporția acumulată de persoanele chestionate de sex feminin care consideră despre moldoveni că se ajută cel mai mult între ei este de 33,3%.

Se ajută cel mai mult între ei: moldovenii	Sexul respondentului	
	Masculin	Feminin
Da	3,7%	33,3%
Nu	18,5%	44,4%
Total	22,2%	77,8%

Tab. 45. Se ajută cel mai mult între ei: moldovenii - în funcție de apartenența la sex a respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 45. Most helpful among them: Moldovans - according on the gender of the respondent *(Data source: personal processing)*

Proporția acumulată de respondenții cu vârsta între 0-29 ani care au afirmat despre moldoveni că se ajută cel mai mult între ei reprezintă 14,8% din total.

Se ajută cel mai mult între ei: moldovenii	Vârsta respondentului		
	0-29 ani	30-64 ani	65-X ani
Da	14,8%	22,2%	--
Nu	--	59,3%	3,7%
Total	14,8%	81,5%	3,7%

Tab. 46. Se ajută cel mai mult între ei: moldovenii - în funcție de vârsta respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 46. Most helpful among them: Moldovans - according to the age of the respondent *(Data source: personal processing)*

Ponderea înregistrată de respondenții cu studii liceale care au afirmat că moldovenii că se ajută cel mai mult între ei este de 14,8%.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Se ajută cel mai mult între ei: moldovenii	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Da	7,4%	14,8%	--	7,4%	7,4%
Nu	--	--	14,8%	40,8%	7,4%
Total	7,4%	14,8%	14,8%	48,2%	14,8%

Tab. 47. Se ajută cel mai mult între ei: moldovenii - în funcție de ultimul nivel de studii absolvit *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
Tabl. 47. Most helpful among them: Moldovans - according to the last level of education *(Data source: personal processing)*

4. Concluzii generale

În materie de tradiții, Drăgaica ocupă primul loc pentru toate categoriile de respondenți. În funcție de nivelul de pregătire al acestora, pentru categoria de populație cu studii superioare apare în preferințe și Sărata Monteoru (în calitate de patrimoniu definitoriu al zonei Buzău) alături de târgurile de creații populare. Respondenții cu studii medii pun accentul pe cântecele și dansurile populare, respectiv serbările câmpenești. Aceste aspecte pot fi privite ca indicatori de inițiere și sustenabilitate a economiei sociale locale (Fedor 2016a, Fedor 2016b).

Raportându-ne la valorile caracteristice locuitorilor comunității din Buzău, remarcăm, printre multe altele, credința, comunicarea, hărnicia, ospitalitatea și simplitatea, valori evidențiate în special de respondenții cu studii superioare. Aceștia regretă dispariția unor valori reprezentate de portul popular, diverse tradiții și obiceiuri (nespecificate dar rămase în mentalul colectiv), precum și, aspect interesant, „loialitatea".

La capitolul autopercepție - imagine pozitivă, locuitorii comunității cu nivel de instrucție mediu pun accentul pe „inteligență", iar cei cu studii superioare pe „deschidere" și „seriozitate". În ceea ce privește imaginea negativă auto-percepută, este evidențiată „lenea", însă doar de către segmentul de populație cu studii superioare.

Cele mai mari scoruri privind caracteristicile apreciate la moldoveni provin de la respondenții cu studii superioare, care pun accentul pe „preparatele culinare", „ospitalitatea" și „frumusețea" acestora, prin raportare la respondenții cu studii medii care apreciază „originalitatea" lor. La polul opus, respondenții cu nivel de instrucție ridicat nu apreciază „arhaismele" și viteza de reacție, iar cei cu nivel mediu „neglijența". Referitor la munteni, respondenții cu studii superioare scot în evidență „hărnicia" și „calmul", iar, în contrapondere, evidențiază „egoismul", „fățărnicia" și aroganța lor. Bucureștenii sunt percepuți ca fiind „informați" și „descurcăreți", însă dau dovadă de multă „îngâmfare". Aceste aspecte sunt evidențiate, cu precădere, de segmentul de populație al municipiului Buzău cu nivel de instrucție ridicat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Din analiza calitativă observăm că locuitorii municipiului și ai zonei Buzău au împrumutat o serie de trăsături de la comunitățile învecinate, accentul fiind pus pe trăsăturile pozitive.

Reprezentările membrilor comunității conturează o identitate caracterizată, în primul rând, prin hărnicie și ospitalitate, calități de proveniență declarată predominant rurală. Inclusiv tradițiile prezentate de subiecți au legătură, în mare măsură, cu componenta rurală prezentă în mentalul colectiv. În acest sens, comunitatea locală poate dispune de un capital social relativ puternic (Fedor 2019). Este recunoscut aportul locuitorilor din regiunile învecinate (Moldova și Muntenia) pentru contribuțiile aduse o dată cu stabilirea în zona Buzăului, trăsătura de amestec și deschidere culturală fiind definitorie pentru comunitatea locală. Acest aspect este, în opinia noastră, cel mai important în definirea specificului local întâlnit la membrii comunității buzoiene.

Corelate cu poziția geografică (de intersecție de drumuri între regiuni), caracteristicile populației (ospitalitate, sociabilitate, căldură, deschidere, absorbție și sinteză a diverselor influențe), așa cum rezultă din studiul nostru, ne conduc inerent către concluzia că una dintre cele mai importante trăsături ale comunității locale o constituie deschiderea, localnicii considerând Buzăul ca fiind un oraș deschis.

Caracteristicile populației (relevate de studiu și prezentate mai sus) sunt privite de către locuitorii (din toate clasele de vârstă și nivelurile de instrucție) municipiului, în egală măsură, și în termeni de valori. Conform rezultatelor, acestora li se adaugă un alt set de valori intrinseci care cuprind ambiția, optimismul, speranța, receptivitatea la nou și dorința de a promova binele, adevărul și educația. De aici rezultă o altă trăsătură importantă a comunității locale, trăsătură care sugerează nu doar un orizont de așteptare, ci și ideea că viitorul poate fi construit și că el aparține membrilor comunității.

Bibliografie

Atkinson 2006: R. Atkinson, *Povestea vieții. Interviul*, Iași, 2006.

Blanchet *et alii* **1998:** A. Blanchet, A. Gotman, F. de Singly, J.-C. Kaufmann, *Ancheta și metodele ei. Interviul, interviul comprehensiv, chestionarul*, Iași, 1998.

Bourdieu 1986: P. Bourdieu, *The Forms of Capital*, în J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, 1986, p. 241-258.

Chelcea 1998: S. Chelcea (coord.), *Memorie socială și identitate națională*, București, 1998.

Corbin, Strauss 1990: J. Corbin, A. Strauss, *Grounded Theory Research: Procedures, Cannons, and Evaluative Criteria*, Qualitative Sociology 13, 1, 1990, p. 3-21.

Fedor 2014a: C. Fedor, *Towards a Postmodern Approach of Ethnic Community*, Postmodern Openings 5, 2, 2014, p. 71-80.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Fedor 2014b: C. Fedor, *Stereotypes and Prejudice in the Perception of the "Other"*, Procedia - Social and Behavioral Sciences 149, 2014, p. 321-326.
Fedor 2016a: C. Fedor, *Social Economics and Community Identity*, Journal of Social Economy 6, 1, 2016, p. 35-52.
Fedor 2016b: C. Fedor, *Local Specificity and Social Economy*, Journal of Social Economy 6, 2, 2016, p. 16-28.
Fedor 2019: C. Fedor, *Social Capital and Community Development: Case Study*, Social Research Reports 11, 1, 2019, p. 65-77.
Fowler 2002: F. Jr. Fowler, *Survey Research Methods* (3rd ed.), Sage Publications, 2002.
Jaba 2002: E. Jaba, *Statistica* (ediția a 3-a), Iași, 2002.
http://statistici.insse.ro

Tradiții specifice localității Buzău	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Calendarul de ceapă				1,7%	
Caloianul			1,7%	1,7%	
Cântece și dansuri populare	3,4%	1,7%			
Covrigii de Buzău			1,7%	5,2%	1,7%
Drăgaica	1,7%		5,2%	17,2%	1,7%
Festivalul cârnaților de Pleșcoi			1,7%	5,2%	1,7%
Festivalul de la Plaiul Nucului				1,7%	
Grădinăritul				1,7%	
Grădinile de zarzavat				1,7%	
Muzeul Chihlimbarului Colți					1,7%
Obiceiuri de nuntă	1,7%				
Paparuda				1,7%	
Parcul Marghiloman (castel)				1,7%	
Peștitul			1,7%		
Sărata Monteoru				5,2%	
Sărbătoarea florii de salcâm				1,7%	
Sărbătoarea vinului	1,7%				
Serbările câmpenești	3,4%	1,7%	1,7%	1,7%	
Târg creații populare				5,2%	
Târg, tradiții și obiceiuri de Crăciun					1,7%
Terapia cu zer de Varlaam				1,7%	
Toamna buzoiană				1,7%	
Ziua Recoltei	1,7%		1,7%	1,7%	

Anexa 1. Tradiții specifice localității Buzău în funcție de ultimul nivel de studii absolvit al respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
App. 1. Buzău locality specific traditions according to the last level of education graduated from the respondent *(Data source: personal processing)*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ce apreciați mai mult la buzoieni?	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Bucuria de a trăi			4,2%		
Căldura sufletească			4,2%	4,2%	
Corectitudinea				4,2%	
Creativitatea		4,2%			
Deschiși				8,3%	4,2%
Devotamentul pentru acțiunile lor		4,2%			
Inteligența		8,3%		4,2%	
Onestitatea				4,2%	
Ospitalieri	4,2%		4,2%	4,2%	
Prietenoși	4,2%			4,2%	
Respectuoși					4,2%
Seriozitate				8,3%	
Stilul direct					4,2%
Veselia				4,2%	
Vrednicia				4,2%	

Anexa 2. Opinia despre buzoieni în funcție de ultimul nivel de studii absolvit al respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
App. 2. Opinion on the Buzoians according to the last level of education of the respondent *(Data source: personal processing)*

Ce nu apreciați la buzoieni?	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Că sunt încrezuți		6,7%			
Corupția		6,7%			
Egoismul			6,7%		
Fac risipă	6,7%				
Invidia				6,7%	
Lenea				20%	
Lipsa culturii la mulți				6,7%	
Lipsa de cuvânt			6,7%		
Nesiguranța			6,7%		
Nesinceritatea					6,7%
Schimbători				6,7%	
Sunt respingători		6,7%			
Tupeul					6,7%

Anexa 3. Opinia despre buzoieni în funcție de ultimul nivel de studii absolvit al respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
App. 3. Opinion on the Buzoians according to the last level of education of the respondent *(Data source: personal processing)*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ce apreciați mai mult la moldoveni?	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Amabili				4,2%	
Credința				4,2%	4,2%
Curajul	4,2%				
Frumusețea				8,3%	
Istețimea				4,2%	
Originalitatea		8,3%			
Ospitalieri			4,2%	8,3%	
Plimbăreți		4,2%			
Precizia				4,2%	
Preparatele culinare			4,2%	12,5%	
Tradițiile, obiceiurile		4,2%			4,2%
Tradiționali	4,2%		4,2%		
Trăsăturile sufletești					8,4%

Anexa 4: Opinia despre moldoveni în funcție de ultimul nivel de studii absolvit al respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
App. 4: Opinion about Moldovans according to the last level of graduate education of the respondent *(Data source: personal processing)*

Ce nu apreciați la moldoveni?	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Aprigi la mânie			7,7%		
Arhaismele				15,4%	
Aroganța			7,7%		
Consumă alcool	7,7%				
Dialectul				7,7%	
Încăpățânarea	7,7%				
Naivitatea					15,4%
Neglijența		15,4%			
Prea înceți				15,4%	

Anexa 5: Opinia despre moldoveni în funcție de ultimul nivel de studii absolvit al respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
App. 5: Opinion on Moldovans according to the last level of graduate education of the respondent *(Data source: personal processing)*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ce apreciați mai mult la munteni?	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Buna-cuviință					4,8%
Bunătatea				4,8%	
Bunul simț				4,8%	
Că vorbesc corect românește					9,5%
Calmi				9,5%	
Caracterul			4,8%		
Deschiși				4,8%	
Hărnicia	4,8%			19%	
Ingenioși				4,8%	
Onestitatea				4,8%	4,8%
Plăcuți			9,5%		
Rezistența			4,8%		
Săritori				4,8%	

Anexa 6: Opinia despre munteni în funcție de ultimul nivel de studii absolvit al respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
App. 6: Opinion about the Muntenians according to the last level of graduate education of the respondent *(Data source: personal processing)*

Ce nu apreciați la munteni?	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Bârfa			12,5%		
Comunicarea				12,5%	
Duplicitatea					12,5%
Egoismul				12,5%	
Fățărnicia				12,5%	
Lenea	12,5%				
Plini de ei				12,5%	
Șmecheria					12,5%

Anexa 7: Opinia despre munteni în funcție de ultimul nivel de studii absolvit al respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
App. 7: Opinion about the Muntenians according to the last level of graduate education of the respondent *(Data source: personal processing)*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Ce apreciați mai mult la bucureşteni?	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Adaptabilitatea			4,5%	4,5%	4,5%
Agitați				4,5%	
Că sunt pragmatici					4,5%
Curajoși	4,5%				
Curajul			4,5%	4,5%	
Descurcăreți		4,5%		9,1%	
Independența		4,5%			
Informați			4,5%	22,7%	
Omenoși	4,5%				
Respectul					4,5%
Rezistența		4,5%			
Stilul direct					4,5%

Anexa 8: Opinia despre bucureşteni în funcție de ultimul nivel de studii absolvit al respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
App. 8: Opinion about Bucharest people according to the last level of graduate education of the respondent *(Data source: personal processing)*

Ce apreciați mai mult la bucureşteni?	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Adaptabilitatea			4,5%	4,5%	4,5%
Agitați				4,5%	
Că sunt pragmatici					4,5%
Curajoși	4,5%				
Curajul			4,5%	4,5%	
Descurcăreți		4,5%		9,1%	
Independența		4,5%			
Informați			4,5%	22,7%	
Omenoși	4,5%				
Respectul					4,5%
Rezistența		4,5%			
Stilul direct					4,5%

Anexa 9: Opinia despre bucureşteni în funcție de ultimul nivel de studii absolvit al respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*
App. 9: Opinion about Bucharest people according to the last level of graduate education of the respondent *(Data source: personal processing)*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Valori autentice caracteristice buzoianului	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Ambiția				2,3%	
Bunătatea				2,3%	
Bunele maniere			2,3%		
Comunicarea			2,3%	7%	
Creativitatea				2,3%	
Credința			2,3%	9,3%	
Curajul			2,3%	2,3%	7%
Curiozitatea				2,3%	
Deschiși				2,3%	
Hărnicia				9,3%	
Identitatea românească				2,3%	
Îndrăzneala				2,3%	
Niciuna					
Onestitatea		2,3%		2,3%	
Ospitalitatea				4,7%	
Promovarea binelui, adevărului și a educației					
Receptivi la nou		2,3%			
Respectul			2,3%	2,3%	
Săritori	2,3%			2,3%	
Simplitatea			2,3%	4,7%	
Sinceritatea				2,3%	
Speranța	2,3%				
Valorile morale adevărate					

Anexa 10: Valori autentice în funcție de ultimul nivel de studii absolvit al respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*

App. 10: Authentic values according to the last level of education of the respondent *(Data source: personal processing)*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Valori autentice ale buzoianului pierdute	Ultimul nivel de studii absolvit				
	10 clase	Liceu	Școală postliceală	Studii universitare	Studii postuniversitare
Buna-cuviință				2,1%	
Bunul simț					2,1%
Caracterul					2,1%
Credința				2,1%	
Devotamentul pentru acest oraș		2,1%			
Dorința de a face bine, nu doar rău		2,1%			
Dorința de muncă				2,1%	
Educația		2,1%			
Expoziții de obiecte de artă, de costume populare specifice zonei			2,1%		
Gastronomia				4,3%	
Grija față de mediul înconjurător				2,1%	
Hărnicia				2,1%	
Inițiativa				2,1%	
Loialitatea				4,3%	
Mândria				2,1%	
Onestitatea					2,1%
Portul popular				6,4%	
Respectul		2,1%			
Seriozitatea				2,1%	
Sinceritatea					4,2%
Stabilitatea			4,3%	4,3%	
Tradiții și obiceiuri	2,1%	12,8%	6,4%	6,4%	
Turismul	2,1%			2,1%	
Unitatea				2,1%	2,1%
Ziua Recoltei			2,1%		

Anexa 11: Valori autentice în funcție de ultimul nivel de studii absolvit al respondentului *(Sursa datelor: prelucrări proprii)*

App. 11: Authentic values according to the last level of education of the respondent *(Data source: personal processing)*

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

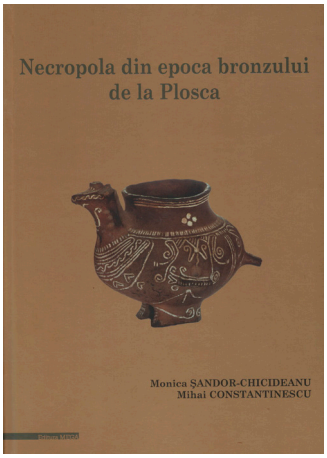

Monica Șandor-Chicideanu, Mihai Constantinescu
Necropola din epoca bronzului de la Plosca/
The Bronze Age Necropolis from Plosca
Editura Mega, Cluj-Napoca, 2019, 302 pagini, 39 de figuri, 142 de planșe,
ISBN 978-606-020-068-0

Prestigioasa editură Mega ne propune un volum foarte interesant aparținând Monicăi Șandor-Chicideanu și lui Mihai Constantinescu, reprezentând rezultatele cercetărilor arheologice întreprinse în necropola de la Plosca între anii 1999-2005.

Volumul este structurat în 15 capitole (*Introducere*; *Necropola și peisajul ei; Istoricul cercetării*; *Privire generală asupra necropolei*; *Stratigrafia necropolei*; *Tipuri de morminte*; *Structura inventarului funerar și elemente de ritual funerar*; *Olăria și alte piese din lut*; *Artefacte din bronz*; *Artefacte din piatră*; *Artefacte din os*; *Cronologia relativă și absolută*; *Analiza antropologică*; *Încheiere*; *Necropola de incinerație de la Plosca-Cabana de metal. Catalogul mormintelor*), un rezumat în limba engleză, lista abrevierilor, Bibliografia și planșele.

După o necesară *Introducer*e, al doilea capitol (*Necropola și peisajul ei*) ne oferă o poziționare a necropolei de la Plosca în spațiu, aceasta făcând parte dintr-un ansamblu de șase necropole Žuto Brdo-Gârla Mare. Peisajul a fost mult schimbat ca urmare a intervenției antropice din perioada socialistă, dar după 1989 ca urmare

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

a haosului privatizărilor și a dezinteresului autorităților, acesta tinde să revină la aspectul inițial, preistoric.

Istoricul cercetării ne jalonează principalele momente din investigarea acestui important monument arheologic. Astfel, încă din 1935, D. Berciu preciza existența unui câmp de urne comparabil cu cel de la Balta Verde, iar în 1937 revine și afirmă că sunt două câmpuri de urne, unul din epoca bronzului și altul hallstattian. Necropola de la *Cabana de metal* a fost cercetată între 1999 și 2005 de către un colectiv condus de Ion Motzoi-Chicideanu de la Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" din București, după ce, anterior, fuseseră observate și salvate câteva morminte amenințate cu distrugerea. În paralel cu cercetarea necropolei au fost făcute și periegheze în zonă, descoperindu-se în mai multe puncte materiale Coțofeni, Žuto Brdo-Gârla Mare, Bistreț-Îșalnița, Verbicioara/Govora, Basarabi (fig. 1).

Capitolul *Privire generală asupra necropolei* ne informează că au fost cercetate în total 86 de morminte (79 Žuto Brdo-Gârla Mare, patru Bistreț-Îșalnița, două hallstattiene și unul cu fragmente ceramice atipice). Se estimează ca 12 morminte au fost distruse până la începerea cercetării necropolei, iar observația cu privire la gruparea unor morminte care ar sugera organizarea necropolei pe parcele de familie ni se pare foarte interesantă. Din cauza distrugerilor, se estimează că din totalul de 86 de morminte, numai 54 au o stare bună de conservare, ceea ce afectează serios interpretările ulterioare săpăturii. *Stratigrafia necropolei* a fost documentată printr-o secțiune realizată în 2004 (S III K), mormintele aflându-se într-un strat cenușiu, nisipos și afânat, iar undele dintre ele pătrunzând și în stratul de sun acesta, galben, nisipos. Deasupra acestora există un nivel de pământ negru, mâlos și lipicios (apărut ca urmare a inundațiilor) și depunerile de nisip eolian.

Capitolul *Tipuri de morminte* ne arată că acestea erau de incinerație, dar resturile cinerare erau depuse în moduri diferite: majoritatea în urnă (74), risipite în groapă (1) sau așezate în grup compact pe fundul gropii (1). Trei morminte aveau inventar, dar nu conțineau oase. Pentru foarte puține dintre morminte au putut fi observate gropile funerare, din cauza tipului de sol nisipos.

Structura inventarului funerar și elemente de ritual funerar ne prezintă tipurile de inventare funerare pe un lot de 66 de morminte, care au părut a fi complete. Cea mai răspândită combinație (standard) în necropolele de la Cârna-*Grindu' Tomii* și Cârna-Ostrovogania pare să fi fost combinația urnă+unul sau două capace+cană, combinație care nu este majoritară și la Plosca, probabil din cauza mormintelor distruse. Tabelul comparativ pentru structura celor trei necropole menționate anterior (fig. 2) ne arată foarte multe asemănări. O parte însemnată dintre mormintele de la Plosca aveau ca inventar piese din bronz, în timp ce amfora predomină ca tip de vas folosit ca urnă (vezi fig. 3). În cazul a 11 morminte

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Žuto Brdo-Gârla Mare și a unuia hallstattian au fost descoperite oase de animale incinerate împreună cu cele umane, iar în două cazuri au fost identificate ofrande de carne, neincinerate (fig. 4). Nici numărul de vase depuse în morminte, nici tipul de vas sau de decor nu par a fi avut vreo relevanță pentru sexul defunctului (fig. 5).

Capitolul *Olăria și alte piese din lut* ne introduce în analiza repertoriului de forme și decoruri din cultura Žuto Brdo-Gârla Mare. La Plosca au fost identificate amfore, castroane/străchini, kantharoi, căni, pixide și vase duble. Ni se pare interesantă și relevantă comparația dintre prezența lor în necropola de la Plosca și în necropolele din zona Bistreț (fig. 6-15). Aceeași comparație foarte utilă și interesantă este făcută și pentru tipurile de decor (fig. 16-21), concluziile de ordin general fiind acelea că decorul urmărește întotdeauna regulile simetriei, se adaptează formei vaselor și cel incizat, specific fazei timpurii a culturii, lipsește. În ceea ce privește celelalte piese din lut sunt amintite frumoasele statuete antropomorfe, topoarele miniaturale din lut, piesele de tip *Brotleibidole*, piesele miniaturale de mobilier, roțile de car miniaturale, fusaiolele și greutățile și o ustensilă pentru decorat ceramica. Către finalul capitolului sunt analizate și formele specifice grupului Bistreț-Işalnița și Hallstattului, prezente în câteva morminte din necropola de la Plosca.

Capitolul *Artefacte din bronz* este grupat în obiecte de podoabă (ace, pandantive, verigi, aplici, brățări, inele de buclă și saltaleoni), instrumente (cuțite) și arme (spadă sau pumnal și vârfuri de săgeți). Dintre toate, doar acele au valențe cronologice mai apăsate, poate și inelele de buclă (variante ale tipului B, după Eugenia Zaharia). *Artefactele din piatră* cuprind topoare, o măciucă sferică și un tipar, iar cele din *os*, ace și o piesă de port.

Un capitol foarte interesant și consistent este cel referitor la *Cronologia relativă și absolută*. Începutul fazei timpurii al culturii este stabilit undeva pe la 1650 BC pe baza relațiilor cu alte culturi care dispun de date radiocarbon. Necropola de la Plosca are trei faze distincte (faza clasică a culturii Žuto Brdo-Gârla Mare, grupul Bistreț-Işalnița și Hallstatt) și arată o utilizare îndelungată. Secvența cronologică a cimitirelor de la Cârna-*Ostrovogania*, Plosca-*Cabana de metal* și Cârna-*Grindu' Tomii* este redată în fig. 22. Datele de până acum indică un paralelism între faza clasică a culturii Žuto Brdo-Gârla Mare și grupul Govora și cultura Zimnicea-Plovdiv, ultimele două fiind contemporane și cu grupul Bistreț-Işalnița. Coroborarea tuturor datelor radiocarbon (fig. 23) duce la concluzia că începutul culturii Žuto Brdo-Gârla Mare poate fi plasat în jur de 1650 BC, iar sfârșitul pe la 1250 BC, fiind urmată de grupul Bistreț-Işalnița, apoi de ceramica canelată de tip Vârtop-Susani.

Interesanta *Analiză antropologică* este structurată pe mai multe paliere (materiale și metode de lucru, rezultate, tafonomie, temperatura de ardere, caracterizarea generală a materialului osteologic, greutatea osemintelor, date demografice, patologie, morminte post Žuto Brdo-Gârla Mare). Din păcate, autorii

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

au avut la dispoziție numai 55 de morminte dintre cele 86 ale necropolei pentru analiza antropologică, restul fiind rătăcite.

Încheierea (În loc de concluzii) este mai degrabă pesimistă, autorii întrebându-se, pe bună dreptate, încotro se îndreaptă cercetarea arheologică românească, mai nou tributară mai ales săpăturilor de natură preventivă și căutătorilor de comori, numiți eufemistic arheologi amatori. Noțiunea de *cultură arheologică* suferă de multă vreme de propria-i suficiență, nereușind să acopere mulțumitor nevoia de a cunoaște mai bine omul preistoric. Ba chiar, în unele cazuri, cum este cel al "culturii" Verbicioara, nu acoperă deloc…

Catalogul mormintelor, alcătuit după standardul descriere-inventar-analiză antropologică, bibliografia variată și actuală, dar și ilustrația de foarte bună calitate asigură pe deplin reușita demersului colegilor noștri. Volumul se constituie într-un reper de profesionalism într-o lume în care arheologia își caută încă locul din ce în ce mai precar și mai izolat în peisajul post-decembrist. Publicarea necropolei de la Plosca-*Cabana de metal* este un model pe care îl dorim urmat de cât mai mulți profesioniști ai epocii bronzului, și nu numai.

Cristian Eduard Ștefan

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

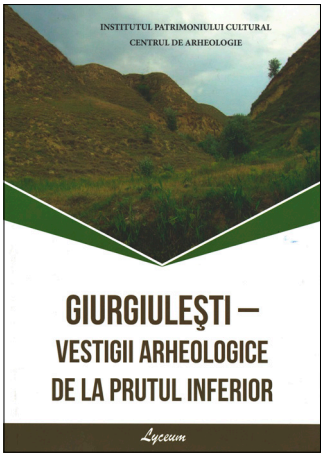

Vasile Haheu (coord.)
Giurgiulești – vestigii arheologice de la Prutul Inferior
Editura Liceum, Chișinău, 2019, 276 pagini, ISBN 978-9975-3310-3-6.

Cercetările arheologice microzonale au o importanță aparte în ceea ce privește reconstituirea trecutului îndepărtat al unei arii geografice mai cuprinzătoare, prin faptul că un studiu focusat doar asupra unui spațiu restrâns permite o analiză minuțioasă a vestigiilor, care pot fi mai ușor raportate la diverse realități geografice sau culturale, specifice teritoriului respectiv. În acest tip de demers științific se încadrează și recenta lucrare coordonată de dl. Vasile Haheu și apărută sub egida Institutului Patrimoniului Cultural al Republicii Moldova.

Volumul nu are neapărat caracterul unei monografii arheologice, fiind mai degrabă o culegere de note, articole și studii apărute în diverse publicații și care au ca principal subiect vechile vestigii de pe teritoriul localității Giurgiulești.

Fiind o „veche vatră strămoșească de la gura Prutului", Giurgiuleștiul a beneficiat de un cadru natural favorabil, dar și de o poziționare geografică ce a facilitat interacțiunile diverselor populații umane în decursul timpului. Coordonatorul lucrării evidențiază faptul că evoluția vechilor comunități ar fi fost înlesnită inclusiv de existența unui punct de trecere a Prutului - Vadul Boului -, lucru cel puțin

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

discutabil pentru perioadele preistorice, când conformația hidrografică era diferită de cea actuală.

Lucrarea de față cuprinde două segmente distincte: cercetările paleontologice și cele arheologice.

În prima parte a volumului pot fi consultate 8 studii și note dedicate descoperirilor paleontologice din zona Giurgiulești, reprezentate, cu precădere, de resturi de faună cuaternară.

Partea a doua a lucrării coordonate de dl. Vasile Haheu este cea mai consistentă și include 14 studii și articole de arheologie, care acoperă o plajă cronologică vastă, de la eneolitic până în evul mediu dezvoltat.

Fără să ne îndreptăm atenția asupra fiecărei contribuții în parte, vom evidenția studiile care au avut un impact științific mai deosebit. Astfel, merită reamintită importanța descoperirilor din cimitirul eneolitic plan de la Giurgiulești, unde, deși au fost cercetate doar cinci morminte și două spații cu implicații ritualice, inventarul acestora a fost unul deosebit. Așa cum rezultă din studiul semnat de V. Haheu și S. Kurciatov, cele cinci complexe funerare au aparținut unor copii și adulți (fără să existe și o determinare antropologică de specialitate – n.n.), alături de care au fost depuse o varietate de obiecte din silex, corn, os, aramă și aur.

Ca o trăsătură comună a zonei de sud, și nu numai, a Republicii Moldova, o reprezintă existența numeroșilor tumuli, care au atras atenția specialiștilor, iar cercetarea unora dintre aceste monumente funerare a oferit rezultate științifice interesante. Pentru spațiul care face subiectul lucrării sus amintite, amintim cele două contribuții semnate de V. Haheu și S. Popovici și I. Ciobanu, A. Simalcsik, S. Popovici și S. Agulnicov, referitoare la cercetarea mai multor movile preistorice care conțineau, în principal, înmormântări atribuite epocii bronzului.

Tot în rândul descoperirilor funerare se încadrează și necropola hallstattiană din punctul *Stâna lui Mocanu*, precum și spațiul funerar getic, cercetat în zona numită *La vadul boului*. Deși putem vorbi mai degrabă de două grupuri de înmormântări, complexele funerare cercetate au oferit o serie de date științifice valoroase, implicit prin ceea ce înseamnă contactele cu zonele sudice ale actualului teritoriu românesc.

Mărturiile arheologice specifice antichității târzii sunt și ele destul de consistente, fiind documentate, cu precădere, în punctele *Stâna lui Ion* și *Stâna lui Mocanu*. Cele două așezări specifice culturii Sântana de Mureș - Černjachov au oferit o serie de complexe arheologice și materiale edificatoare pentru ceea ce înseamnă specificul populațiilor romanice din zona de sud a Moldovei. O importanță aparte în cadrul materialelor arheologice din cele două situri atribuite antichității târzii o au vestigiile de factură romană, care dețin o proporție de aproximativ 30% din totalul inventarului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Și pentru perioada evului mediu există o serie de descoperiri interesante în perimetrul localității Giurgiulești. Astfel, în punctul *Râpa Babei Chița* a fost cercetată parțial o așezare din perioada medievală timpurie, dar în apropiere au fost descoperite și complexe funerare izolate, din care au fost recuperate numeroase piese de podoabă.

O importanță aparte în peisajul medieval din zona Prutului inferior a avut-o și cetatea de pământ de la Giurgiulești, distrusă în bună măsură de lucrări edilitare. O cercetare restrânsă, efectuată în 2007, a permis înregistrarea unor informații despre sistemul defensiv al acestei fortificații.

Faptul că materialele de paleontologie și arheologie dedicate localității Giurgiulești au fost reunite într-un singur volum, necesar specialiștilor, este un demers lăudabil. Din păcate, deși toate studiile sunt edite, au fost republicate cu destul de multe erori de redactare, ceea ce umbrește demersul coordonatorului acestui volum.

Vasile Diaconu

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

Lista autorilor / List of authors / Список авторов

BERZOVAN Alexandru
(Iași, România)

Doctor în istorie
Institutul de Arheologie Iași,
Academia Română Filiala Iași, România
berzovanalexandru@gmail.com

BRIGAND Robin
(Paris, France)

PhD
UMR *8215-Trajectoires. De la Sédentarisation à l'Etat*
Centre National de la Recherche Scientiphique,
Université Paris, 1-Pantheon-Sorbonne,
Maison de l'Archéologie et de l'Ethnologie Paris
robin.brigand@cnrs.fr

COCIERU Mariana
(Chișinău, Moldova)

Doctor în filologie
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu"
Ministerul Educației, Culturii și Cercetării;
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE),
Chișinău, Moldova
mcocieru@mail.ru

DIACONU Vasile
(Târgu Neamț, România)

Doctor în istorie
Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț
Complexul Muzeal județean Neamț, România
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE),
Chișinău, Moldova
diavas_n82@yahoo.com

FEDOR Cătălin-George
(Iași, România)

Doctor în sociologie și doctor în filosofie
Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov"
Academia Română Filiala Iași;
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE),
Chișinău, Moldova
cgfedor@yahoo.com

HÂNCEANU George-Dan
(Roman, România)

Doctor în istorie
Muzeul de Istorie Roman
Complexul Muzeal Județean Neamț
georgehanceanu@yahoo.com

KOVÁCS Adela
(Botoșani, România)

Doctor în istorie
Muzeul Județean Botoșani, România
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE),
Chișinău, Moldova
adelakovacs.museum@gmail.com

MORINTZ Alexandru
(București, România)

Doctor în istorie
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan"
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE),
Chișinău, Moldova
alexmorintz@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

NECHIFOR Alexandru
(Botoșani. România)
Conservator
Muzeul Județean Botoșani, România
alexnechifor78@yahoo.com

NICOLAESCU Gheorghe
(Chișinău, Moldova)
Muzicolog
Institutul Patrimoniului Cultural al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării
troienelemele15@mail.ru

ONICĂ Dorina
(Chișinău, Moldova)
PhD
Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE), Chișinău, Moldova
dorinaonica@yahoo.com

SIMALCSIK Angela
(Iași, România)
Doctor în medicină
Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov”
Academia Română Filiala Iași, România
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE), Chișinău, Moldova
angellisimal@gmail.com

SIMALCSIK Robert Daniel
(Iași, România)
Doctor în biologie
Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov”
Academia Română Filiala Iași
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE), Chișinău, Moldova
robyboy2@yahoo.com

ȘTEFAN Cristian Eduard
(București, România)
Doctor în istorie
Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan” Academia Română
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE), Chișinău, Moldova
cristarh_1978@yahoo.com

VASILE Gabriel
(București, România)
Doctor în istorie
Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan” Academia Română
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE), Chișinău, Moldova
gabriel.vasile@iabvp.ro

VORNIC Vlad
(Chișinău, Moldova)
Doctor în istorie
Agenția Națională Arheologică
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE), Chișinău, Moldova
vornic.vlad@yahoo.com

WELLER Olivier
(Paris, France)
PhD
UMR *8215-Trajectoires. De la Sédentarisation à l’Etat*
Centre National de la Recherche Scientiphique
Université Paris, 1-Pantheon-Sorbonne
Maison de l’Archéologie et de l’Ethnologie Paris
olivier.weller@mae.cnrs.fr

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

АГУЛЬНИКОВ Сергей Михайлович
(Chișinău, Moldova)
Научный сотрудник
Центр Археологии Института Культурного Наследия Академии Наук Молдовы
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE), Chișinău, Moldova
agulnikov-budjak@mail.ru

ВАЛЬЧАК Сергей Борисович
(Москва, Россия)
Кандидат исторических наук
Отдел скифо-сарматской археологии Института археологии Российской академии наук
valchaks@yandex.ru

ГОРБОЛЬ Николай Юрьевич
(Москва, Россия)
Российский университет дружбы народов
gorbol13@gmail.com

ГРИЦЮТА Оксана Александровна
(Одесса, Украина)
Кандидат исторических наук
доцент кафедры всемирной истории и методологии науки Южноукраинского национального педагогического университета им. К. Д. Ушинского
Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE), Chișinău, Moldova
grytsyuta2@gmail.com

ЛУКАСИК Сильвия
(Познань, Польша)
PhD
Отдел эволюционной биологии человека Института антропологии Университета им. А. Мицкевича
lukasik@amu.edu.pl

ЛЫСЕНКО Сергей Дмитриевич
(Киев, Украина)
Кандидат исторических наук
Отдел археологии энеолита – бронзового века Института археологии НАН Украины
suraganga@yandex.ru

ПИСТРУИЛ Игорь Владимирович
(Одесса, Украина)
Кандидат исторических наук, доцент
старший научный сотрудник Одесского археологического музея
pistruiligor@ukr.net

ПОСПЕШНЫ Лукаш
(Бристоль, Великобритания)
PhD
Отдел антропологии и археологии Бристольского университета
lukasz.pospieszny@bristol.ac.uk

РАЗУМОВ Сергей Николаевич
(Тирасполь, Молдова)
Кандидат исторических наук
Научно-исследовательская лаборатория «Археология» Приднестровского государственного университета им. Т. Г. Шевченко
razum_22@rambler.ru

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

СИМОНЕНКО Сергей Олегович
(Тирасполь, Молдова)
Научный сотрудник
Научно-исследовательская лаборатория «Археология»
Приднестровского государственного университета
им. Т. Г. Шевченко
simon_mid@mail.ru

СИНИКА Виталий Степанович
(Тирасполь, Молдова)
Кандидат исторических наук
Научно-исследовательская лаборатория «Археология»
Приднестровского государственного университета
им. Т. Г. Шевченко
sinica80@mail.ru

ТЕЛЬНОВ Николай Петрович
(Кишинёв, Молдова)
Кандидат исторических наук
Центр Археологии Института Культурного Наследия
Академии Наук Молдовы
telnov_nikolai@mail.ru

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

REVISTA DE ARHEOLOGIE, ANTROPOLOGIE ȘI STUDII INTERDISCIPLINARE

Norme de redactare (limba română), **recomandări generale**

Revista are următoarele secțiuni: Studii; Materiale; Sinteze; Valorificarea / revalorificarea unor vechi loturi de materiale și colecții; Recenzii, note, discuții.

Text

1. Dimensiunile paginii: A4: sus, jos, stânga, dreapta – 2 cm.
2. Font Times New Roman, spațiere 1,15 rânduri, titlul articolului – 14 puncte, cu majuscule; numele autorului – 12 puncte; text articol – 12 puncte; cuvinte-cheie, rezumate și referințe bibliografice – 10 puncte.
3. Text format .doc sau .docx.
4. Ilustrație trimisă în fișiere separate, nu într-un document Word sau PDF și nici inclusă în text.
5. Un rezumat în limba română și unul tradus în limba engleză și cinci cuvinte-cheie în limba română și traduse în limba engleză.
6. Detalii privind autorii: gradul științific, afilierea instituțională, adresa de email.

Trimiterile bibliografice / citările

1. Vor cuprinde numele autorului, anul, pagina și vor fi inserate în paranteze rotunde, la sfârșitul frazei / paragrafului. Exemplu: (Necrasov 1990, p. 78).
2. În cazul unui autor cu mai multe contribuții din același an, se va face departajarea prin adăugarea unei litere. Exemplu: (Cristescu 1995a; Cristescu 1995b).
3. În cazul unei contribuții cu cel puțin trei autori, se va trece numele primului autor, după care se adaugă *et alii* și anul.
4. Recomandăm folosirea întregului nume al revistei (de exemplu, Arheologia Moldovei) și nu a formei abreviate.

Lista bibliografică

1. Carte, exemplu:
2. Teodorescu 1982: D. Teodorescu, *Mic atlas de anatomia omului*, București, 1982.
3. Articol într-o lucrare colectivă, exemplu:
4. Blondiaux 1994: J. Blondiaux, *A propos de la dame d'Hochfelden et de la practique cavaliere: discussion autour des sites fonctionnels femoraux*, în: L. Buchet (ed.), *La femme pendant le Moyen Age et l'Epoque Moderne*, Paris, 1994, p. 97-110.
5. Articol într-o revistă periodică, exemplu:
6. Cantemir, Botezatu 1995: P. Cantemir, D. Botezatu, *Caracterizarea antropologică a populației feudale de la Gherăești (jud. Neamț)*, Studii și Cercetări de Antropologie 32, 1995, p. 3-7.
7. În cazul în care o lucrare are trei sau mai mulți autori, trimiterea bibliografică din paranteze se va face cu prescurtarea *et alii*, iar în lista bibliografică se vor trece toți autorii, exemplu: Paine *et alii* 2007: R. R. Paine, D. Mancinelli, M. Ruggieri, A. Coppa, *Cranial trauma in Iron Age Samnite Agriculturists, Alfedena, Italy: Implications for Biocultura land Economic Stress*, American Journal of Physical Anthropology 132, 2007, p. 48-58.

Ilustrația (color sau alb-negru)

1. Pentru fiecare ilustrație se face trimiterea în text, între paranteze rotunde (fig. 1, gr. 1, tab. 1, pl. 1).
2. Lista figurilor trebuie să se găsească la sfârșitul articolului, în limba în care este scris articolul și în limba engleză.
3. Ilustrația poate fi concepută atât sub formă de planșe, cât și de figuri mai mici, care vor fi incluse în text.
4. Textul inclus în ilustrație (numerotarea părților componente ale unei planșe, denumiri de localități pe o hartă creată de autor etc.) trebuie scris cu font Times New Roman 11.
5. Ilustrația trebuie trimisă în format JPG sau TIFF, rezoluție minim 300 dpi, precum și în format Corel Draw (.cdr).
6. Graficele trebuie trimise incluse în text și în format excel (.xls sau .xlsx).
7. Tabelele trebuie trimise în format .doc sau .docx.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

JOURNAL OF ARCHAEOLOGY, ANTHROPOLOGY AND INTERDISCIPLINARY STUDIES

Publishing Rules (English), **general recommendations**

This Journal has the following parts: Studies; Materials; Synthesis; Recovery/re-evaluation of old discoveries and collections; Book reviews, notes, discutions.

Text:

1. Page format: A4, top, bottom, left, right – 2 cm.
2. Font Times New Roman, 1.15 space, article title – size 14, All Caps; authors name – size 12; article text – size 12; key-words, abstracts, references – size 10.
3. Text format .doc or .docx.
4. The illustration should be sent in separate files, not in a Word, PDF document or included in the text.
5. Each article must have an abstract in Romanian and one translated into English, along with and five keywords in Romanian and translated into English.
6. Authors are asked to specify their scientific degree, institutional affiliation, and email address.

The references:

1. These will include the author's name, year, page and will be inserted in round brackets, at the end of the sentence/paragraph, like: (Necrasov 1990, p. 78).
2. In the case of an author with several contributions from the same year, the separation will be made by adding a letter after the year, like: (Cristescu 2001a; Cristescu 2001b).
3. In the case of a contribution with at least three authors, the name of the first author will be mentioned, followed by *et alii* and the year.
4. We recommend using the full name of the journal (like: Arheologia Moldovei) and not the abbreviated form, like.

Bibliography list:

1. Book:
2. Teodorescu 1982: D. Teodorescu, *Mic atlas de anatomia omului*, București, 1982.
3. Article in a collective book:
4. Blondiaux 1994: J. Blondiaux, *A propos de la dame d'Hochfelden et de la practique cavaliere: discussion autour des sites fonctionnels femoraux*, în: L. Buchet (ed.), *La femme pendant le Moyen Age et l'Epoque Moderne*, Paris, 1994, p. 97-110.
5. Article in a Journal:
6. Cantemir, Botezatu 1995: P. Cantemir, D. Botezatu, *Caracterizarea antropologică a populației feudale de la Gherăești (jud. Neamț)*, Studii și Cercetări de Antropologie 32, 1995, p. 3-7.
7. If a work has three or more authors, the bibliographic reference in brackets will be made with the abbreviation *et alii*, and all authors will be included in the bibliographic list.
8. Paine *et alii* 2007: R. R. Paine, D. Mancinelli, M. Ruggieri, A. Coppa, *Cranial trauma in Iron Age Samnite Agriculturists, Alfedena, Italy: Implications for Biocultural and Economic Stress*, American Journal of Physical Anthropology 132, 2007, p. 48-58.

Illustration (color or black and white):

9. For each illustration, the mention in text will be inside round brackets (fig. 1, ch. 1, tab. 1, pl. 1).
10. The list of figures must be at the end of the article, in the original language of the article and in English.
11. The illustration can be conceived both in the form of drawings and smaller figures, which will be included in the text.
12. The text related to the illustration (numbering the component parts of a sheet, names of localities on a map created by the author, etc.) must be written in Times New Roman, font size 11.
13. The illustration must be sent in JPG or TIFF format, minimum 300 dpi resolution, as well as in Corel Draw (.cdr) format.
14. The graphics must be included in the text and sent also in excel format (.xls or .xlsx).
15. The tables must be submitted in .doc or .docx format.

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

2019 1

Revista de Arheologie, Antropologie și Studii interdisciplinare

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu

https://biblioteca-digitala.ro / http://jaais.eu